תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

רד"ק על יחזקאל

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רד"ק על יחזקאל

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-יחזקאל/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 8
פרק ג 10
פרק ד 15
פרק ה 20
פרק ו 23
פרק ז 25
פרק ח 31
פרק ט 35
פרק י 39
פרק יא 43
פרק יב 47
פרק יג 51
פרק יד 56
פרק טו 62
פרק טז 64
פרק יז 81
פרק יח 88
פרק יט 95
פרק כ 99
פרק כא 106
פרק כב 117
פרק כג 124
פרק כד 136
פרק כה 142
פרק כו 146
פרק כז 150
פרק כח 157
פרק כט 162
פרק ל 166
פרק לא 170
פרק לב 174
פרק לג 180
פרק לד 184
פרק לה 188
פרק לו 190
פרק לז 195
פרק לח 200
פרק לט 203
פרק מ 207
פרק מא 218
פרק מב 225
פרק מג 229
פרק מד 236
פרק מה 242
פרק מו 249
פרק מז 255
פרק מח 260

פרק א

פסוק א

ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש. החשבון הזה כתב אדוני אבי ז"ל כי לפי פשוטו פירושו שלשים שנה ליובל והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד היתה שנת היובל והיתה בעשרים וחמשה לגלות יהויכין, הנה כי גלה יהויכין בעשרים לחדש וחמש ליובל, וזאת המראה שהיתה בשנה החמשית לגלות יהויכין היתה אם כן בשנת שלשים ליובל והיאך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית היתה שנת היובל שנאמר בראש השנה בעשור לחדש איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת היובל ואני אומר כי מה שתרגם יונתן בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא דאורייתא עולה לחשבון אחר למה שפירש אדוני אבי ז"ל כי בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו מצא חלקיהו הכהן הספר בבית ה' כמה נשארו ממלכותו י"ג שנה כי ל"א שנה מלך י"ג של יאשיהו וי"א של יהויקים הרי כ"ה ובעשרים וחמש מלך יהויכין ואע"פ שלא עלתה לו מלכותו שנה כמו שכתוב כי בעשרים וחמש ליובל גלה יהויכין והמראה הזאת היתה בשנה החמישית לו הרי שלשים שנה ליובל והראה האל יתברך ליחזקאל המראה הזאת שיש בה רמז לנסיעת הכבוד מהבית בשלשים שנה למציאת הספר שקרע המלך את בגדיו בשמעו דברי הספר כי הרעה והגלות תבא לישראל בעברם על דברי הספר וכבר החלה הרעה לבא בימי יאשיהו לפיכך הראה האל יתברך לנביא סימן נסיעת הכבוד מן הבית כי כמו שהחלה הרעה בימי יאשיהו כן תבא כלה והראה לו בשנת שלשים ליובל שהיתה שנה החמשית לגלות יהויכין לפי שצדקיהו בא אל בבל בשנה הרביעית למלכו שהיא שנה חמישית לגלות יהויכין וכן הראה לו ברביעי שהוא חדש תמוז מפני שהחדש הזה היה בשנת החרבן תחלת החרבן כי בו נבקעה העיר וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות בימי המשיח ובנין העיר ובנין הבית הראה אותם לו בשנת היובל וביום הכפורים שהוא סימן צאת העבדים מעבדות לחרות ולהורות כי האל יתברך יסלח לעון ישראל וחטאתם לא יזכור עוד והראה לו המראה הזאת בבבל כמו שהיה הנביא שם לסימן הגלות שהוא בבבל וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות הראה אותה לו בענין שראה עצמו בארץ ישראל סימן לשיבת הגלות:

ואני בתוך הגולה. בא הכנוי טרם הידיעה כי אחר כך אמר אל יחזקאל בן בוזי וכן ותראהו את הילד וזהמתו חיתו לחם והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון ממנו נראה לו במראה הנבואה שהיה עם בני הגולה על נהר כבר כלומר שהיו עומדים

על שפת הנהר והוא בתוכם ובאה לו הנבואה בזה הדרך שנראה לו שנפתחו השמים וראה אלה המראות שמספר והולך ומה שאמר מראות אלהים רוצה לומר מראות גדולות ונפלאות כי דרך הכתוב כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים כהררי אל ארזי אל מאפל יה שלהבת יה וי"ת הפסוק כן והוה בתלתין שנין וגו' ובמקצת נסחאות תרגם על נהר כבר נהר פרת וכן אומרים המגידים כי כבר הוא פרת ומצאנו בזה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל רב יודן ורב הונא רב יודן אומר הוא פרת הוא כבר פרת שהוא פרה ורבה כבר שפירותיו גסים ואינם יוצאים בכברה רב הונא אומר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו:

פסוק ב

בחמשה לחדש. כבר כתבנו טעם השנה החמישית:

יויכין. כמו יהויכין וכן יונדב ויהונדב יונתן ויהונתן:

פסוק ג

היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים. אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין השכינה שורה על הנביאים בחוצה לארץ וכשנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא במקום טהור על המים שנאמר על נהר כבר ואני הייתי על אובל אולי ואני הייתי על יד הנהר ר' אלעזר בר צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה בשדה תדע שאין השכינה נגלת בחוצה לארץ שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה מפני ה' ויש אומרים כי פעם ראשונה אינו נדבר עם הנביא בחוצה לארץ פעם שניה מדבר ולזה נוטה דעת יונתן שתרגם מהוה הוה פתגם מן קדם ה' עם יחזקאל וגו' כבעמוד ומה שאמר אל יחזקאל בר בוזי היה לו לומר אלי וכן ותהי עליו עלי אלא שכן דרך המקרא לפעמים כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל ה' את יפתח ואת שמואל ובתרגום ירושלמי יחזקאל נביא בר ירמיהו נביא ונקרא ירמיהו בוזי על שהיו מבזין אותו:

פסוק ד

וארא, ואש מתלקחת. פי' מתלקחת בתוך הענן כמו ואש מתלקחת בתוך הברד:

ומתוכה כעין החשמל. ת"י ומגו ענגא מגו עלעולא כעין חשמלא מגו אשתא ודעת רז"ל בחשמל שהוא מלאך ואמרו מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל יצא אש מחשמל ושרפתו ועוד דרשוהו נוטריקון חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות:

פסוק ה
ומתוכה. תירגם יונתן חיות בריין:

פסוק ז
ורגליהם, ונוצצים. מענין נצוץ:
קלל. ממורט וזך ות"י ומנצצן כעין נחשת מוצהב:

פסוק ח
וידו אדם. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והכתוב רוצה לומר וידו אדם כאילו אמר וידיו ידי אדם כמו עיניך יונים ר"ל כעיני יונים:

פסוק ט
חוברות אשה. כמו ביריעות אשה אל אחותה כי לכל דבר יקרא איש ואשה וכנה החיות באשה ואיש כמו שכנה אותם בחיות וכרובים ותירגם יונתן מכוונן חדא לקבל חדא גפיהון לא מיתחזרין במיזלהון בירייא לקבל אפהא אזלן:

פסוק יא
ופניהם. מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינה דבקה עם הבאה אחריה ר"ל ופניהם היו כמו שנזכר וכנפיהם היו פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף:

פסוק יב
ואיש, הרוח. הרצון וכן תירגם יונתן רעוא:

פסוק יג
ודמות. פירוש דמות עינים כי דמות גופותם כבר אמר:
היא מתהלכת. היא האש וכן תירגם יונתן אשתא משתלהבא בין בריתא:

פסוק יד
והחיות רצוא ושוב. מקור שרשו רצה והאל"ף במקום ה"א ויהיה רצה ורוץ כענין אחד וכן ותרץ עמו משרש רצה ענין מרוצה ובזק כמו ברק וכן תירגם יונתן ברקא ובדברי רבותינו ז"ל מאי רצוא ושוב אמר רב יהודה כאור היוצא מפי הכבשן מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים ורבי יהודה אומר בשם רבי סימון בן פרטא כזה שבוזק גפת בכירה כלומר כמי שמפזר גפת שהיא פסולת הזתים בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פירושו רצוא ושוב ולפי שהוא ברק ענינו כי הברק רץ מהרה ושב ומתכנס מהרה עד שכמעט תשיגנו הראות ברוצו ושובו והתכנסו קל מהרה ויונתן תירגם הפסוק כן ובריתא באשתלוחיהון למעבד רעות רבונהון דאשרי שכנתיה במרומא וגו' ובקצת נוסחאות באגפא בגימל:

פסוק טו
וארא החיות: **והנה אופן אחד בארץ**. פירושו למטה במקום שפל כמו רקמתי בתחתיות ארץ וכת"י:

פסוק טז
מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש. תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני החושן תרשיש שהם וישפה וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינ' כעין תכלת ופירש ומעשיהם בדמיון אבן תרשיש כי הוא אמר שתי מלות מראיהם ומעשיהם ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש ולדמיון מעשה כתרשיש שהם מקבלים מעשה ופעלה כמוהו:

פסוק יח
וגביהן. מלת וגביהן נפרדת בטעם ופירושו כמו שפירשתי במלת ופניהם שאינה דבקה עם הבאה אחריה אמר וגביהן כמו שהיו בגב כל אופן אלא שגבה היה להם עד שמרוב גבהם היתה יראה להם כי הדבר שיהיה מופלג בכמותו יקרא כפלא ונורא וכן מעם נורא אל ארץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא וגבותם כמו וגביהן אלא שזה מקובץ בלשון זכרים וזה בלשון נקבות ומפני כפלו שנה המלה:

פסוק יט
ובלכת. ת"י ובמיזל ברייתא אזלין וגומר
על אשר יהיה שם הרוח. הרצון כמו שפירשנו והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופנים:

פסוק כ
ללכת. בסגול באתנחתא וכן ויסוב שמואל ללכת:

פסוק כב
ודמות, **הנורא**. פירוש נורא בלבנותו ובזהרו:

פסוק כג
ותחת, **לאיש**. לכל אחד ואחד:

פסוק כד
ואשמע, **כקול שדי**. פירוש חזק ותקיף וכן כשוד משדי יבא והיה שדי בצריך או פירושו על האל יתברך שנקרא שדי וכן אמר במראה השלישית כקול אל שדי בדברו ורוצה לומר בדברו כשדבר בהר סיני שנאמר בו קול גדול ושם אמר נשמע עד החצר החיצונה שהוא

גבלו הבית וכן בהר סיני אף על פי שהיה הקול גדול לא נשמע חוץ למחנה ישראל וכן כל קול כן בואה /נבואה/ אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול:
קול המולה. פירושו כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת ממדברים רבים כקול מחנה:

פסוק כה
ויהי קול מעל לרקיע. תרגם יונתן הפסוק כן ובזמן דהוי רעוא וגו':

פסוק כו
וממעל. **דמות כמראה אדם**. לא תרגמו יונתן:

פסוק כז
וארא. **בית לה**. מבפנים לה ותרגם יונתן הפסוק כן וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא וגו' כבעמוד ובנוסחא אחרת מצאתי דלא אפשר לאסתכלא ביה ולרע:

פסוק כח
כמראה הקשת. **ואפול על פני**. וראה כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה:
ואפול על פני. שהשתומם לבי על המראה:
ואשמע קול מדבר. ובעודי נופל על פני שמעתי קול שמדבר אלי זה היה מלאך שדבר עמו ואמרו רבותינו ז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותה יחזקאל עד שאמרו כי קטנה שבנשיהם גדולה היא כיחזקאל בן בוזי ואמרו כי פני שור ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו צורת עגל ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלים בדגל יהודה פני אריה דכתיב גור אריה יהודה ובדגל ראובן פני אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם ובדגל אפרים פני שור שנאמר עליו בכור שורו הדר לו ובדגל דן פני נשר שנאמר יהי דן נחש עלי דרך ונאמר אפעה ושרף מעופף:

פרק ב

פסוק א
ויאמר אלי בן אדם. פירשו המפרשים כי לפיכך קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת והנכון בעיני לפי שראה פני אדם במרכבה הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו והוא בן אדם לא בן אריה ולא בן שור ולא בן נשר על הדרך שפירשנו לפיכך תרגם יונתן בר אדם לא בר אנשא ואע"פ שתרגם פני אדם אפי אנשא לענין הדמיון אמר זה:
אותך. כמו אתך בדגש:

פסוק ב

ותבא בי רוח כאשר דבר אלי. בשעה שדבר אלי באה בי רוח שחזקה אותי והעמדתני על רגלי:

מדבר. מבנין התפעל ומשפטו מתדבר:

פסוק ג

ויאמר, אל בני ישראל. אותם שהיו בבבל שגלו בגלות יהויכין ויתכן גם כן לאותם שהיו בירושלים על ידי כתב כי הוא היה בבבל ואחר שאמר למטה לך בא אל הגולה נראה כי לאותם שבבבל שלחו:

אל גוים המורדים. אע"פ שהיו גוי אחד מפני שהיו חלוקים במעשיהם הרעים אלה עובדים לעכו"ם של בני עמון ואלה של מואב או גוי אחר או אמר גוי לחלוק השבטים והמשפחות וכן עמים הר יקראו אחריך בנימן בעממיך:

פסוק ד

והבנים קשי פנים. ת"י חציפי אפין וכן גוי עז פנים מי שאין לו בשת פנים עזים וקשים והפכו מי שיש לו בשת רכו פניו ויתאדמו כשיוכיחנו אדם:

כה אמר ה'. כלומר תאמר להם הנבואה בשמי:

פסוק ה

והמה אם ישמעו ואם יחדלו. אע"פ שאתה מסופק בהם אם ישמעו ואם יחדלו מלשמוע אף על פי כן אמור להם כי בית מרי המה ויש ספק בתשובתם אף על פי כן אמור להם כדי שידעו כי נביא היה בתוכם ומוכיח אם ישמעו אליו ויונתן תרגם ואם יחדלו ואם יתמנעון מלמחטי:

פסוק ו

ואתה, כי סרבים. ממאנים וממרים תרגום וימאן וסריב ותרגם ממרים סרבנין וכן בית מרי עם סרבן והוא תואר בשקל חדשים גנבים וסלונים קוצים וכן סלון ממאיר קוץ כמו קוצים וצנינים הם אתך אף על פי כן אל תירא מהם:

אותך. כמו אתך:

ואל עקרבים. כמו ועם עקרבים והם קוצים קשים ויונתן תרגם ובגו עממיא דעובדיהון דמין לעקרבים פירוש כמו נחש שרף ועקרב:

פסוק ז

ודברת. כי בית מרי המה פי' בית מרי המה כמו ואני תפילה שפירושו איש תפלה:

פסוק ח
ואתה, אל תהי מרי כבית המרי. הראשון תואר ובא בסגול בטרחא כמו בהפסק כי כן מנהג הטרחא במקומות:
פצה פיך. וכן פציתי פי ואכלתי המגלה במראה הנבואה והוא משל ללמוד דברי הנבואה ולזכרם וי"ת ארכין נפשך וקבל ית דאנא יהיב לך:

פסוק ט
וארא והנה יד שלוחה אלי. והנה בו מגלת ספר זכר היד זכר ונקבה וברוב היא לשון נקבה וכן בלשון זכר יכתוב ידו לה':

פסוק י
ויפרש, והיא כתובה פנים ואחור. פנים יקרא הצד שכותבין בו שהוא נגד פני האדם ואשר תחתיו יקרא אחור:
וכתוב אליה. כמו עליה:
קינים והגה והי. כולם לשון נהי ומספד ואלה הקנים היו על ישראל:

פרק ג

פסוק א
ויאמר אלי, את אשר תמצא אכול. פירוש אשר תמצא בידי מה שאני נותן לך אכול:

פסוק ב
ואפתח את פי. הכל דרך משל כמו שכתבנו ותרגם יונתן וארכינית ית נפשי ואחכמני מה דכתי' במגלתא הדא:

פסוק ג
ויאמר אלי, בטנך תאכל. דרך משל שלא יקיא מתוך פיו אלא יאכיל בטנו ותרגם יונתן ית נפשך תשבע:
את המגלה. פירוש מן, וכן הם יצאו את העיר כמו מן העיר:
ואוכלה. אכלתי את המגילה ותהי בפי כדבש למתוק והאכלתי את בטני שלא הקאתיה:
למתוק. כמו מתוק והלמ"ד מורה על העצם ויספיק זולתה וכן לאמות חמש והדומים להם שכתבנו בספר מכלל רוצה לומר שקבלה ולמדה ברצון טוב ובלב טוב:

פסוק ד
ויאמר אלי, ודברת בדברי. בלשון אשר אני מדבר לך כן תדבר אליהם כי אינם לועזות שלא יבינו לשונך:

פסוק ה
כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון. כפל ענין במלות שונות אמר גם הם אינם מדברים לשון אחרת שלא תבין אתה את דבריהם כי בני לשון אחת אתה עמהם הם יבינוך ואתה תבינם:

פסוק ו
לא אל עמים רבים. ר"ל רבי המרחק שהם מארץ רחוקה מאד שלא שמעת מעולם לשונם:
אם לא אליהם. אם לא לשון שבועה וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו אם לא כאשר דמיתי כן היתה כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה כאילו אמר באמת אם אליהם שלחתיך הם ישמעו אליך אף על פי שלא יבינו לשונך ולא תבין לשונם הם יבקשו מי שיפרש להם נבואתך:

פסוק ז
ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך. ולמה לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי לא מפני שמואסים בך אלא מפני שמואסים המה בדברי ובתוכחתי:

פסוק ח
הנה נתתי את פניך חזקים. שלא תירא מהם ולא תכנע מפניהם:

פסוק ט
כשמיר חזק מצר. בחולם כמו ותקח צפורה צור, הברזל חזק יקרא שמיר אמר כמו שהברזל חזק מן הצור וחותך אותו כן תשברם אתה ותכלם:
כי בית מרי המה. וידעתי שיעמדו כנגדך בהוכיחך אותם:

פסוק י
ויאמר, קח **בלבבך ובאזניך שמע**. הוי"ו כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא והדומים לו אחר שתשמע באזניך קח בלבבך שלא תשכח מה ששמעת:

פסוק יא
ולך בא אל הגולה. הוא היה במקום אחד ומקצת בני הגולה אשר הוא שלוח אליהם במקום אחר גם כן על נהר כבר:
הגולה. רוצה לומר בני הגולה או פירושו הכנסת הגולה:
ודברת אליהם ואמרת אליהם. כפל ענין במלות שונות לחזק הענין רוצה לומר שיאמר להם פעם אחר פעם אולי ישמעו ותרגם יונתן ותתנבי להון ותימר להון:

פסוק יב

ותשאני רוח. במראה הנבואה נדמה לי שנשאתני רוח ללכת אל הגולה:

ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו. כשנשאתני הרוח שמעתי קול אחרי במקום הנבואה שהייתי שם והקול היה אומר ברוך כבוד ה' ממקומו ר"ל כשסר ממקומו מעל הכפורת מבין שני הכרובים כי ישראל היו מחסרים כבודו בהיותו ביניהם בסמל הקנאה המקנה וכאילו נתוסף כבודו בסורו מהם ולשון ברכה היא תוספת טובה וכבוד וכן אמר למטה וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו על מפתן הבית. והחכם הגדול רבי' משה ז"ל פירש ממקומו כפי מעלתו ועצם חלקו במציאות:

פסוק יג

וקול כנפי החיות. כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם ופירוש משיקות שהם נושקות זו לזו כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה ויונתן תרגם נקשן חד לחד כלומר דופקות זו בזו כמו וארכובותיה דא לדא נקשן:

וקול רעש גדול. והיה הקול רעש גדול ושמיעתו זה הקול פעם אחרת מורה על מהירות הנסיעה והאופנים משמיעים קול בלכתם וכן קול כנפי החיות כמו שפירשנו למעלה:

פסוק יד

ורוח נשאתני. במראה הנבואה היה זה והוא מה שאמר למעלה ותשאני רוח אלא לפי שהפסיק בשמיעת הקול חזר ואמר ורוח נשאתני ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה וכן אמר למטה ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח האלהים וכל מה שכתוב עד אותו הפסוק הכל היה במראה הנבואה ובואו אל הגולה תל אביב ושבתו שם שבעת ימים משמים ומקץ ז' ימים שב אליו הדבר וצאתו אל הבקעה וכן קח לך לבינה שכב על צדך קח לך חטים קח לך חרב חדה הכל היה במראה הנבואה וכן בשנה הששית אני יושב בביתי וכל הענין עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה וגו' ולא הורשה לדבר אליהם ולהוכיחם עד אותו העת כמו שאמר ואדבר אל הגולה וגו':

ואלך מר בחמת רוחי. רוצה לומר מר נפש כמו שאמר בחמת רוחי:

ויד ה' עלי חזקה. יד הנבואה:

פסוק טו

ואבא, תל אביב. שם מקום כמו תל מלח תל חרשא ואולי הוא אחד מהם:

אל נהר כבר. כמו על נהר כבר:

ואשר. כתיב ואשב קרי והכתוב רוצה לומר וכאשר ראיתי המה יושבים ואשב שם ויונתן תרגם זה ונחית ביניהון והשני ויתיבית כמשמעו והקרי כמשמעו ואשב ומה שאמר המה

יושבים ר"ל ואשב כמו שהיו המה יושבים ואשר ענין חזוק ואמר אחר כך ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם תמה ונבהל וי"ת שתיק:

פסוק טז

ויהי מקצה שבעת ימים. סוף השבעה ימים מבואר הוא:

פסוק יז

בן אדם צופה. כמו הצופה שמזהיר את העם בבא עליהם האויב:

והזהרת אותם ממני. כלומר בשמי בדברים ששמעת ממני:

פסוק יח

באמרי, מדרכו הרשעה. הרשע דרכו רשעה כמו שהטוב דרכו טובה:

בעונו ימות. מיתה מופתית בעולם הזה או הכרחית לעולם הבא וכן פירוש לחיותו כי יש עון עונשו בעולם הזה ויש בעולם הבא ומה שאמר בעונו ימות ואף על פי שלא נזהר לפי שהוא יודע בעצמו שהוא חוטא אעפ"כ אם יזהירנו אפשר שישוב בתשובה:

ודמו מידך אבקש. כיון שצויתיך להזהירו כמו שאומר באמרי לרשע כי באמרי לך שתאמר לו בשמי כאילו אני אומר לו והנה אם אתה לא אמרת לו אתה פשעת בנפשו כי היה שב בהזהרתך לפיכך אבקש דמו מידך ואענישך עליו:

פסוק יט

ואתה. מבואר הוא:

פסוק כ

ובשוב צדיק, ונתתי מכשול לפניו. המכשול הוא שימות בחטאו ואדוני אבי ז"ל פירש המכשול שיצליח בכל מעשיו בעולם הזה כי פרי צדקותיו שהיה עתיד לאכול לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה וזהו מה שאמר משה רבינו לא יאחר לשונאו כתרגומו ומה שאמר ולא תזכרנה צדקותיו רוצה לומר לעולם הבא אבל לעולם הזה תזכרנה:

צדקתו. כן כתיב על הכלל וקרי צדקותיו על הפרט ויונתן תרגם ונתתי מכשול ואתן תקלת חובין קדמוהי נראה שדעתו כדעת רבותינו ז"ל שפירשו באדם שהיה צדיק ושב מצדקו ועשה עול בסתר אמר הקדוש ברוך הוא אני אתן מכשול לפניו כלומר אני ממציא לידו חטא גלוי לכל כדי שידעו הכל כי הוא רשע:

פסוק כא

ואתה כי הזהרתו צדיק. הכנוי קודם הידיעה וכן וישנו את טעמו וזהמתו חיתו לחם והדומים להם:

צדיק. מי שהיה כבר צדיק:

לבלתי חטא. צדיק שלא ישוב מצדקו:
חיו יחיה. בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל:
נזהר. בקמץ והוא נפעל עומד:

פסוק כב

ותהי עלי שם. בתל אביב וצוהו לצאת אל הבקעה והראהו שם הכבוד כמו שהראהו על נהר כבר כי הבקעה מקום טהור יותר מתל אביב שהיו יושבים שם בני אדם ושנה לו פעם אחר פעם להשכילו ההשגחה וההנהגה ועוד כי באותה הבקעה שבה נבנתה בבל החל והראהו שם השגחתו בברואים שבלל שם שפתם ובטלה שם מחשבתם ובאמרו ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר לא הוצרך לפרש ולפרוט דברי המרכבה:

פסוק כג

ואקום. מבואר הוא:

פסוק כד

ותבא בי. מתחילה צוהו להיות בתוכה שותק להודיע כי שתיקתו כדבורו כי בית מרי המה ואחר כך צוהו להיות נסגר בתוך ביתו ולא יבא בתוכם כדי שלא יוכיחם עד כלותו לדבר עמו כל הנבואות עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה:

פסוק כה

ואתה, הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם. כאילו אסרוהו בעבותים שלא יוכל לצאת מביתו ללכת בתוכם:

פסוק כו

ולשונך. כאילו דבוקה לשונך אל חכך ותהיה נאלם כלומר שלא תדבר אליהם ולא תוכיחם:

פסוק כז

ובדברי אותך. ככלותי לדבר אתך:
אפתח את פיך. כלומר אתן לך רשות לדבר להם:
השומע ישמע והחדל יחדל. וכלותו לדבר עמו היה כשאמר ויעל מעלי המראה אשר ראיתי ואדוני אבי ז"ל פירוש זה על מה שאמר בבא אליו הפליט ויד ה' היתה אלי בערב לפני בא הפליט ויפתח את פי וגו':

פרק ד

פסוק א

ואתה בן אדם קח לך לבנה. למה צוה לו לבנה ולא אמר לו שיצור על לוח כל הענין לפי שבונים בלבנים הערים או באבנים תהיה הלבנה משל בזה והלבנה נחה לחקק בה יותר מהאבן ויונתן תרגם לבנה אבנא:

פסוק ב

ונתת, ובנית עליה דיק. מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה:

ושפכת עליה סוללה. כתרגומו ותבצר עלה מליתא והוא ששופכים עפר בחפירות שסביב העיר למלאתם ולעשות מן העפר תל גבוה כדי לעלות עמנה אל החומה או להלחם:

ושים עליה כרים סביב. נגידים ושרי חיילות ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים והדומים לו והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה:

פסוק ג

ואתה, מחבת ברזל. מחבת אין לו ענין קבול אלא שהיא פשוטה יותר מפרור ושאר כלי ברזל לדמותה לקיר וענין קיר ברזל לשני דברים האחד לחזק הברזל שלב ישראל חזק כברזל והשחרות לשחרות הברזל משל לעונותיהם שהם שחורים וכעורים כמו שדמה אותם לתאנים השחורים והם רחוקים מלהלבין והם מבדילים בינם לבין אלהים כקיר המבדיל בין בית לבית וענין והכינות את פניך אליה כי פני ה' אליהם אם ישובו אליו או ענין הכנת פנים כמו ושמתי את פני באיש ההוא ומה שאמר וצרת עליה אחר שאמר והיתה במצור רוצה לומר וצרת עליה עד רדת חומותיה:

אות היא. כי כן יצורו האויבים על ירושלם עד בקעם אותה:

פסוק ד

ואתה שכב. עוד צוה שיעשה אות אחר להם:

שכב על צדך השמאלי. לפי שרוב שכיבת האדם היא על צדו השמאלי לפיכך צוה לשכב עליו על עון בית ישראל שהם הרוב וצוה לו שישכב עליו ש"צ יום כי כן היו שני עונם. ורש"י ז"ל פירש ששמרון היתה לשמאל ארץ יהודה כמו שכתוב ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך לפיכך צוה לו לשכב על שמאלו לשאת עון בית ישראל ופירוש תשא את עונם תסבול עונם כי השכיבה על צד אחד זמן רב שלא יהפך לצד אחר הוא קשה מאד והנה זה היה למופת להם כי השנים שלא עבדו האל עבדו הגוים וסבלו עבודתם הקשה וכל השכיבה הזאת ואע"פ שארכו הימים הכל היה במראה הנבואה:

פסוק ה

ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום. רוצה לומר שנתן לו ימים במספר כנגד השנים שחטאו יום לשנה יום לשנה ושני עונם היו שלש מאות ותשעים שנה ורובם מצאנו בפירוש כי בימי השעבוד אשר בין שופט לשופט שהיו עושים הרע בעיני ה' היו משועבדים לגוים מיהושע ועד שמשון תמצא בחשבון קי"א שנים ובימי מלכי ישראל שעשו הרע בעיני ה' והיו בשיעבוד מלכי העכו"ם תמצא בחשבון מירבעם עד הושע מאתים וארבעים ואחת שנה הרי שלש מאות וחמשים ושתים חסרו שלשים ושמנה הוסף בהם עשרים של שמשון שהיו מושלים בהם פלשתים לפי שהיו עושים את הרע בעיני ה' כמו שכתוב הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים אף על פי שהושיעם שמשון לא היתה תשועה שלמה לפי שלא היה לבם שלם עם ה' חסרו עדין שמונה עשרה שנה אלו שמנה עשרה שנה היו בין ימי שמגר שלא נתפרשו שלא היתה תשועתו אלא מעוטה וכן כתיב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות ובין ימים שבין שמשון לעלי שנאמר בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ואז נעשה פסלו של מיכה כמו שפירשנו במקומו ותימה הוא מה שת"י את שני עונם על חד תרין בחוביהון:

פסוק ו

וכלית את אלה. רוצה לומ' כי אחר שגלו עשרת השבטים החלו מלכי יהודה לעשות הרע בעיני ה' כי בשנת שש לחזקיהו גלו ואחרי מות חזקיהו החלו לעשות הרע בעיני ה' ואף על פי שאחז היה רשע לא נגזרה גזרה בחרבן ירושלם עד מנשה שנאמר עליו אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר הנני מביא רעה על ירושלם וגו' ומחיתי את ירושלים כאשר ימחה הצלחת והנה מנשה מלך חמשים וחמשה שנה ועמד ברשעו עשרים ושתים שנה ועשה תשובה כדברי בעל הדרש וסמך זה לפסוק ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב עשרים ושתים שנה וזה הדרש רחוק כמו שכתבנו הטעם בספר מלכים ולפי זה הפירוש נחשב עשרים ושתים למנשה ושמנה עשרה ממלכות יהויקים וצדקיהו ואע"פ שמלכו בין שניהם עשרים ושתים לא נחשב הארבעים שנים האחרונות לצדקיהו שהיתה הארץ חרבה רבה ולפי דעתי כי הארבעים שנה נחשבים כולם למנשה כי בעונותיו חרבה הארץ כי לולי כובד עונותיו היה האל סולח לעונות הבאים אחריו ולצדקיהו וליהויקים תלה בחטאות מנשה כמו שאמר ביהויקים אך ע"פ ה' היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאות מנשה ולא אבה

ה' לסלוח וכן אמר בצדקיהו כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו וארבעים שנה היה מנשה ברשעתו והיה בתשובה חמש עשרה שנה:
הימיני. כתוב הימני קרי:

פסוק ז

ואל מצור ירושלם תכין פניך. אמר לו כי בשכבו על הצד יהיו פניו כנגד הלבנה שחקק בה ירושלם והמצור:
וזרעך חשופה. מגולה כי הרוצה להכות ולהלחם בחזקה חושף זרועו מן הבגד שעליו וכן חשף ה' את זרוע קדשו ויונתן תרגם ודרעך תתקף:
ונבאת עליה. בעוד שתצור עליה תנבא עליה ותאמר לה דברי מוסר ושתהיה נכבשת אם לא תשוב:

פסוק ח

והנה נתתי. כאילו נתתי לך עבותים שלא תוכל להתהפך מצדך אל צדך עד שתשלים ימי המצור שהם ארבע מאות ושלשים ומלת מצוריך כתיב ביו"ד הרבוי האחד מצור שמרון והאחד מצור ירושלם ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו ברשעם בטלו השמטות והיובלות ותמצא בהם שבעים שמטות וכנגדם היו בבבל בגלות שבעים שנה כמו שאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה וכיצד הם ע' שמטות בשלש מאות וחמשים שנה יש חמשים שמטות נשארו לך מן הארבע מאות ושלשים שמנים שנה בחמשים שנה שבע שמטות הרי הם חמשים ושבע שמטות נשארו שלשים שנה שבהם ארבעה שמטות ועוד שתי שנים הרי לך ששים ואחד שמטות ובארבע מאות שנה שמנה יובלים הם ששים ותשעה שמטות שבטלו והשמטה האחת למלאת שבעים תחשוב ב' שנים שנשארו לנו משלשים וארבע שנים שלא חשבנו לצדקיהו הרי שש שנים ובשביעית גלו ולא הספיק להם לשמוט אפילו אם רצו:

פסוק ט

ואתה קח לך חטין. בנו"ן כמו במ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים את קול הרצין כמו הרצים והדומים לו, צוה לו גם זה לעשות לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור אלה המינים מעורבין מפני הרעב שלא יברור אדם חטים למאכלו אלא יאכלם עם המינים הפחותים מעורבים מפני הרעב ופול ועדשים ידוע ולא יעשה אדם מהם לחם אלא בימי הרעב ודוחן הוא שקורין לו בלע"ז מילי"ו וכסמים בדגש בסמך והוא שקורין בלע"ז ש"יגלא:
בכלי אחד. כלומר שתערבם כולם והכל במראה הנבואה:

אשר אתה שוכב על צדך. ולא אמר השמאלי כי למספר הימים שזוכר ידוע שעל השמאלי אמר או אמר על דרך סתם לכלול שניהם וזכר מספר הימים של השמאלי והוא הדין לימינו גם כן ארבעים יום צוה שיאכלנו כי גם כן היו בני יהודה במצור וברעב:

פסוק י

ומאכלך, במשקול. בחולם בשקל מזמור וזה אות לבני ישראל כי במשקל יאכלו לחמם מפני הרעב ולא יאכלו פעמים ביום אלא פעם אחת בין היום והלילה מעת לעת מחסרון הלחם:

פסוק יא

ומים במשורה תשתה. אמרו רבותינו ז"ל כי משורה מדה קטנה אחד משלשים בלוג ומה שאמר ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ומאותו ששית ישתה במשורה מעט מעט שלא ישבע מהמים באחת מן הפעמים אלא מעט מעט ישתה אות לבני ישראל שלא יהיה להם מים ומה שישתו מהם יהיו מעט במדה מחסרון מים בירושלם כל ימי המצור שהיה משנת תשע לצדקיהו עד שנת אחד עשר:

פסוק יב

ועוגת שעורים תאכלנה. חסר כף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וזולתה רוצה לומר וכעוגת שעורים כך תאכלנה כאילו היתה עוגת שעורים לבדם בלא ערוב כי המעורב מכל אלו המינים קשה לאוכלה ולא אמר כעוגת חטים כי זה רחוק שיאכל בתאבון העוגה המעורב כעוגת חטים לבדם:

והיא בגללי צואת האדם . מלת והיא מורה על פירושינו כי עוגת שעורים היא דמות כי אילו היה אומר עוגת שעורים על העוגה המעורבת וסמכה לשעורים לומר שרובה שעורים היה אומר ובגללי צואת האדם לא היה אומר והיא אלא אמר והיא שב אל העוגה המעורבת גם לפירוש שפירש עוגת שעורים שתהא עריכתה כעריכת עוגת שעורים שאינה נאה לא היה לו לומר תאכלנה אלא תעשנה:

תעוגנה לעיניהם. תעוגנה הנשים וי"א כי הנו"ן והה"א לפעלה והיתה הנו"ן ראויה להדגש פירוש אתה בעצמך תעוג אותה וכן תרגם יונתן תחררינה רוצה לומר תאפנה על הגחלים כי לפיכך נקראת העוגה חררה וענין תעגנה תעשה החררה והמעשה לעוגה היא אפיתה ואמר לו שיאפה אותה בגללי צואת האדם ונקראת הצואה היבשה גלל לפי שהיא מתגלגלת ואמר לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא דבר טמא

ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים ופירוש לעיניהם לעיני בני ישראל כדי שיראו כי אות היא להם:

פסוק יג

ויאמר ה', **את לחמם טמא**. כי בגלותם בין הגוים לא יוכלו לשמור מאכלם מטומאה ולא יוכלו לאכול בנקיות:

פסוק יד

ואומר, **הנה נפשי לא מטמאה**. לא נפשי ולא גופי אינה מטומאים לא נפשי ממחשבה רעה ולא גופי ממאכל טמא וזהו שאמר נבלה וטרפה לא אכלתי כי הכהנים מוזהרים על הנבלה ועל הטרפה יותר מישראל מפני הטומאה וכן כתיב כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים לטמאה בה:

מנעורי. אפילו מנעורי נזהרתי מטומאה וכן ולא בא בפי בשר פגול שהכהנים מוזהרים עליו ואיך תאמר לי שאעשה לחמי בדבר טמא ומאוס ורז"ל פי' הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי מבשר כוס כוס מעולם פירוש בהמה מסוכנת שאומרים עליה שחוט שחוט כלומר ממהרים לשחטה שלא תמות. כוס כמו נכוס תרגום שחוט כי אם רוצה לומר נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל:

ולא בא בפי בשר פגול. שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום דרבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה:

פסוק טו

ויאמר אלי, **צפועי**. כתיב בויו"ו וקרי צפיעי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות וצפיעי הבקר פירוש גללי הבקר וצפיעי כמו צואות ענין יציאה היא וכן הצאצאים והצפיעות וצואת הבקר אינה מאוסה כצואת האדם:

פסוק טז

ויאמר, **מטה לחם**. מסעד כמו שהמטה מסעד האדם החלוש וכן אמר בתורה בקללות בשברי לכם מטה לחם עתה פירש מה שאמר לו שיאכל לחמו במשקל וישתה מימיו במשורה כי אות היא לבני ישראל:

ובדאגה. שידאגו ויפחדו באכלם שיחסרו לחם ומים:

ובשממון. בתמהון לבב:

פסוק יז

למען. עתה פירש הדאגה לפי שיחסרו לחם ומים:

ונשמו איש באחיו. כלומר איש את אחיו שלא יהיה לאחד יתרון על חברו:
ונמקו. ימק לבבם מרוב צרות וכל זה בעונם שיכירו כי הם גרמו להם זה כי עונם גרם להם כל זה:

פרק ה

פסוק א

ואתה בן אדם. אמר לו שיעשה אות אחר שיקח חרב חדה והכל במראה הנבואה וחרב חדה היא תער הגלבים שהיא חריפה מאד וכורתת מהר הגלבים הספרים והם המגלחים ראשי בני אדם וזקנם ולא מצאנו לו חבר במקרא. ובבראשית רבה היה המלאך עומד ומגלב ותרגום ירושלמי וכל זקן גדועה מגליביה:

פסוק ב

שלישית. העברת השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער משחית השער לגמרי וכן אמר ולא תשחית את פאת זקנך וכן אמר דרך משל בהשחית האל מחנה אשור יגלח ה' בתער השכירה וגו' וצוהו לחלוק השער המגולח לג' חלקים משל לישראל המגולחים ומוסרים מארצם ומהעולם מהם ברעב מהם בחרב מהם בגלות:
באור תבעיר בתוך העיר. העיר שחקק בלבינה:
במלאת ימי המצור. ימי מצורו שהיו ת"ל יום וזה היה משל לאותם שכלו בירושלם בתוך העיר הן ברעב הן בדבר מיום המצור עד יום שנכבשה:
תכה בחרב סביבותיה. זה משל על צדקיהו וסיעתו שיצאו מן העיר והשיגום הכשדים והכום בחרב וזה היה סביבות ירושלים כי בערבות יריחו השיגום והכום:
והשלישית חזרה לרוח וחרב אריק אחריהם. וכן אמר בתוכחות והריקותי אחריכם חרב וענין הרקת החרב היא הוצאת החרב מתערה וזה משל לאותם שהלכו לארץ מצרים עם יוחנן בן קרח ואמר להם הנביא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים וכן הלכו בשאר ארצות קודם החרבן כמו שכתוב בדבר גדליה:

פסוק ג

ולקחת. זה משל לאותם שגלו לבבל לפיכך אמר וצרת אותם בכנפך שהיו שמורים שם עד שובם לארצם כדבר הצרור והקשור בכנף הבגד ומה שאמר מעט במספר כי מעט היו מתי מספר עשרת אלפים גולה:

פסוק ד

ומהם. מן הגולים מבבל שכלו בבבל הרשעים שבהם גם צדקיהו ואחאב קלם מלך בבל באש:

ממנו תצא אש. מן האש שצויתיך להבעיר תצא אש אל כל בית ישראל בין לאותם שהיו בירושלים בין לאותם אשר בגולה כי זה שצויתיך רמז לכליון ישראל כמו שמפורש:

פסוק ה

כה אמר אדני ה', **בתוך הגוים שמתיה**. יושביה שמתי בה לטובתם לפי שהיא נבחרת מכל הארצות יפה נוף משוש כל הארץ שהיא באמצע הישוב לפיכך אוירה טוב ומזוג מכל הארצות ויושביה היה להם ללכת דרך ישרה ולעשות משפטי הטובים והם המירו אותם לרשעה מן הגוים אשר סביבותיהם כמו שאמר ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני בני ישראל והגוים ההם אשר סביבותיהם לא המירו משפטיהם והם המירו משפטי בלא יועיל:

פסוק ו

ותמר. מן כי המרו את רוחו ממרים הייתם עם ה' והתי"ו בסגול והוא מבנין הפעיל:

לרשעה. שם וסמוך כמו וברשעת הגוים ההם:

כי במשפטי מאסו. והגוים לא מאסו במשפטיהם:

פסוק ז

לכן כה אמר אדני ה' יען המנכם מן הגוים. המנכם מקור ושרשו המן ענינו היותכם המון רב רוצה לומר כי אני הרביתי אתכם והרביתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ויען עשיתי לכם הטוב הזה בחקתי לא הלכתם על דרך וישמן ישורון ויבעט ויטש אלוה עשהו ואמר וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם כי הם לא המירו אלהיהם ואתם המירותם אותי בלא יועיל. ורבותינו ז"ל פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם ויונתן תרגם יען המנכם חלף דחבתון מן עממיא:

פסוק ח

לכן כה אמר אדני ה' הנני עליך גם אני. כמו שאתם עשיתם מה שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני בכם משפטים שלא עשיתי בהם ולא אעשה עוד בהם ואעשה זה לעיני הגוים למען תבשו ותכלמו ממעשיכם הרעים:

פסוק ט

ועשיתי, את אשר לא עשיתי. פי' בגוי אחר וכן אמר בתוכחות והפלא ה' את מכותך:

פסוק י
לכן, אבות יאכלו בנים. וזה העונש גדול שאין כמוהו:
לכל רוח. מהם הלכו למצרים ומהם הלכו לבבל וכן במואב ובבני עמון ובאדום וכן בשאר ארצות כמו שכתוב בדבר גדליה:

פסוק יא
לכן, את מקדשי טמאת. כי מנשה שם פסל האשרה בבית המקדש:
וגם אני אגרע. כמו שגרעת את כבודי בשימך השקוצים בביתי כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני אנשים זרים ויעשו בך שפטים:
ולא תחוס עיני. בחולם:
וגם אני לא אחמול. כמו שאתה לא חמלת על כבודי מלחללו:

פסוק יב
שלשתיך. עתה מפרש המשל שאמר לו לחלק השער לג' חלקים:
אזרה. מבנין הדגוש והאל"ף נקודה בשו"א וסגול שלא כמנהג ברוב:

פסוק יג
וכלה אפי. ע"ד חצי אכלה בם אמר אחר שיכלה אפי והנחתי חמתי בם אנחם מנקמתי בהם כי רבה תהיה:
והנחמתי. מבנין התפעל הראוי התנחמתי כמו וימאן להתנחם וסגול הנו"ן במקום פתח ודגש הנו"ן לחסרון התי"ו:
בכלותי. בבי"ת ויונתן תרגם והתנחמתי ואסיף:

פסוק יד
ואתנך לחרבה. שתהיה ארצך חרבה ותהיה בזה לחרפה בגוים אשר סביבותיך שארצם נושבת וארצך חרבה:
לעיני כל עובר. וכן תהיה חרפה לעיני כל עובר עליך שישום וישרוק עליך בזה הפסוק בגוים ובפסוק שאחריו לגוים והסי' בל:

פסוק טו
והיתה חרפה. כן דרך המקרא לדבר לנוכח ושלא לנוכח כאחד וגדופה שם בשקל מלוכה וענינו כמו חרפה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין כמנהג:
מוסר ומשמה. מוסר שייסרו הגוים בך כמו שאמר ונוסרו כל הנשים ומשמה ענין תמהון לבב כמו ישום וישרוק כלומר שיתמהו ברוב הרעה שתבא עליך וי"ת ותהא לחסודין ולאתרברבא עלך צדו ואשתממו לעממיא:

באף ובחמה ובתוכחות חמה. הכפל לחזק הענין:

פסוק טז

בשלחי את חצי הרעב. חצי הרעב הם השדפון והירקון והארבה שמכלים את התבואה קצתה או רובה ומה שאמר ורעב אוסיף עליכם עצירת גשמים שלא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה כלל הנה לא יהיה להם מה שיאכלו וזהו ושברתי לכם מטה לחם ומעט מה שיאכלו מי שיהיה להם כסף להביא מארצות הגוים וזה לא יהיה אפשר להם כי אם בקושי גדול מפני האויבים הצרים עליהם:

אוסף. בציר"י ורש"י ז"ל פירש ורעב אוסף עליכם חסרון מעות שלא יהיה להם במה לקנות תבואה אע"פ שימצאו לקנות וזהו קשה משיהיה פירות ביוקר ומעות בזול:

פסוק יז

ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך. רעב והחיה רעה ישכלו אתכם שימותו בניכם ובנותיכם כי הקטנים לא יוכלו לסבול הרעב כמו הגדולים וכן החיה הרעה תשלוט בקטנים בכם יותר מן הגדולים כי הגדולים יעמדו כנגד החיה בכלי זיינם ונאמרה קללה זו בתורה בתוכחות והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגם בגדולים תשלוט החיה והרעב אלא שבקטני' יותר לפיכך אמר ושכלוך:

ודבר ודם. דם זה הוא החרב ומה שאמר אחר כך וחרב אביא עליך הטעם כי מה שזכר תחילה ודם הוא חרב אויב שלא תהיה כונתו הראשונה לישראל כחרב פרעה נכה וזהו שאמר יעבור בך ומה שאמר וחרב אביא עליך חרב אויב שתהיה כונתו ראשונה לישראל ובעבורם נסעו מארצם כחרב סנחריב ונבוכדנצאר וזהו שאמר אביא עליך כי הוא העיר את רוחם לבא עליהם:

אני ה' דברתי. וכיון שאני דברתי עלי לקיים ובידי יכולת לקיים:

פרק ו

פסוק ב

בן אדם. לפי שהיו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות לאלהים שהיו נותנים שם ותחת כל עץ רענן שהיא באפיקים ובגאיות אמר שיתנבא עליהם כלומר כאילו מדבר כנגדם כי הבמות והמזבחות והחמנים שבנוים עליהם יאבדו וישברו וסמך הנעבדים והעובדים להם מפני המעשה הנעשה בהם ואמר במותיכם מזבחותיכם חמניכם חלליכם גלוליכם וחרב כולל החרב ההורג העובדים והחרב הנותצת את המזבחות

והבמות כי גם יקרא חרב והוא הפטיש כמו כי חרבך הנפת עליה יתץ בחרבותיו פירוש חמניכם גלוליכם שהיו עושים עובדי החמה:

פסוק ג

ולגיאות. כתיב וקרי ולגאיות ואחד הוא אלא שבקרי סימן ה"א הנקבה נהפכת ליו"ד נראת:

פסוק ה

ונתתי, **וזריתי**. מלרע בפשטא אחד:

פסוק ו

בכל, **תישמנה**. שרשה ישם ענין שממה ישם ושמם בענין אחד:

יחרבו. בסגול היו"ד והחי"ת ענין חרבן:

ויאשמו. בשו"א האל"ף ענין שממה וטעם למען בעבור כי חטא הבמות הם המזבחות והגלולים:

פסוק ז

ונפל חלל. על דרך כלל:

פסוק ח

והותרתי. בכם שלא תפלו כלכם בחרב:

בהזרותיכם. בא המקור ביו"ד הרבוי לפי שהמקור הוא בדמות השם וכן בבנותיך גבך:

פסוק ט

וזכרו. אשר נשברתי לבם הזונה אמרו קצת המפרשים שהוא כמו שברתי וכן תרגם יונתן די תברית ואיננו נכון שיהיה בנין נפעל יוצא ופירושו כמשמעו עומד ויהיה את כענין מן כמו כצאתי את העיר אמר האל על דרך משל שאני נשברתי מלבם הזונה ובא על דרך ויתעצב אל לבו:

ונקוטו בפניהם. בדגש הטי"ת ושרשו קטט ענינו ענין כריתה וכן משורש קוט מענין זה ונקוטותם בפניכם פירוש בפניכם כתרגומו ויהון חזן על דרך יראו עיניו כידו:

אל הרעות. כמו על וכן אל ההרים לא אכל:

פסוק י

וידעו כי לא אל חנם דברתי. כמו בחנם כלומר שיתקיים מה שדברתי וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון:

פסוק יא

כה אמר ה', **הכה בכפך**. כפך בכפך כמו ויספוק את כפיו או הכה בכפך על ירכך כמו ספקתי על ירך:

ורקע ברגלך. כשמכה אדם ברגל על הרגל כאילו רוקע ושוטח הארץ תחתיו:

ואמר אח. ענינו אוי ואבוי וכן ת"י ווי:

אל כל תועבות רעות בית ישראל. סמוך על סמוך וכמוהו מספר מפקד העם נהרי נחלי דבש וחמאה והדומים להם:

אשר בחרב. אשר בעונש התועבות בחרב ברעב ובדבר יפולו:

פסוק יב

הרחוק. מי שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות בדבר ימות שם והקרוב שישיגוהו האויבים בחרב יפול:

והנשאר והנצור. הנשאר בירושלם והוא שם במצור ברעב ימות והנצור פעול מן נוצר תאנה ענינו שהוא שמור בתוך העיר או הוא מענין מצור ומשרשו והוא נפעל ובא בשורק כמו נבוכים הם בארץ וכן כעיר נצורה וכן תרגם יונתן ודיעול לכרכי צירא:

פסוק יג

וידעתם, **אל כל גבעה**. כמו על וכמוהו רבים:

בכל ראשי ההרים. חסר וי"ו החבור והוא כמו ובכל וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם:

עבתה. מן עץ עבות יאמר מן עבות עבתה לנקבה בדגש התי"ו כמו מן אדום אדמה:

מקום אשר נתנו. מקום סמוך למלת טעם וכן במקום לא ידע אל:

פסוק יד

ונטיתי, **שממה ומשמה**. הכפל לחזק:

ממדבר דבלתה. בדל"ת כמו רבלתה בריי"ש וכן דעואל רעואל וזכר המקום הזה לפי ששם היה נבוכדנצר כאשר צרו חילו על ירושלם ושם העלו צדקיהו כמו שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה:

פרק ז

פסוק ב

ואתה בן אדם כה אמר אדני ה' לאדמת ישראל. לישובה:

קץ בא הקץ. אמר האל כי לטובת אדמת ישראל קץ והנה עתה בא הקץ:

על ארבעת. כתיב על ארבע קרי והכתיב לזכר והקרי לנקבה וכנף ימצא בלשון נקבה:

פסוק ג

עתה הקץ עליך. פירושו כנפות הארץ כי על ארץ ישראל אמר:
כדרכיך. בכ"ף:

פסוק ד

ולא תחוס. בחולם:

פסוק ה

כה אמר אדני ה' רעה אחת רעה. רוצה לומר זאת הרעה אחת היא שאין כמוה כמו שאמר למעלה ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואשר לא אעשה עוד וידמה כי יונתן היה קורא אחר רעה שתרגם בישתא בתר בישתא:

פסוק ו

קץ בא בא הקץ. הכפל לחזק ולמהר הענין ועוד הוסיף ואמר הקיץ אליך הקיץ מבנין הפעיל מענין קץ והקיץ שרשו קוץ מנחי העי"ן וקץ שרשו קצץ מפעלי הפעל:
הנה באה. הרעה שזכר:

פסוק ז

באה הצפירה. הגזרה בא לך בבקר מתרגם בקר צפרא או הוא ענין סבוב כלומר סבה היא מאת האל יתברך לבא אליך האויב ויונתן שתרגם אתגליאת מלכותא פירש הצפירה כמו ולצפירת תפארה שהיא עטרה והיא סימן מלכות:
קרוב היום מהומה. חסר הנסמך כאילו אמר היום יום מהומה וכן הארון הברית והדומים להם:
ולא הד הרים. הד הוא לשון קריאה כמו הידד הידד אמר שהמהומה הזאת וקריאת הד זאת לא תהיה כמו קריאת הד הרים כשאדם נותן קולו בין ההרים ידמה שיוצא קול מבין ההרים ואינו קול אחר כמו שידמה אבל זה קול הצעקה והמהומה יהיה קול אמתי לא דמיון קול ויונתן תרגם ולית לאישתיזבא במצדי טוריא:

פסוק ח

עתה מקרוב. כמו בקרוב ויש לפרשו כמשמעו שהוא כמו שאר המימ"ין הבאים בזה הדרך שידמה ענינ' כשמוש בי"ת כאשר כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בשרש מן ונפרש מקרוב כן לפי שמלת עתה הורה על זמן העומד שהוא בין העבר והעתיד ופעמים יאמר עתה להרחבת הלשון לזמן שהוא קרוב לזמן העומד מלפניו או מאחריו ויש קרוב מקרוב ולקרוב הזמן אמר עתה מקרוב כלומר זה יהיה עתה מזמן קרוב לזה

הזמן העומד ומה יהיה עתה שאשפוך חמתי עליך וענין זה הפסוק כבר אמרו למעלה ושנה אותו הנה לחזק הענין:

פסוק ט

ולא תחוס עיני. זה הפסוק אמר למעלה ושנה אותו הנה עם שנוי מעט למעלה אמר כי דרכיך ובזה אמר כדרכיך בכ"ף השמוש והענין אחד ולמעלה כי אני ה' והוסיף בזה ואמר כי אני ה' מכה:

פסוק י

הנה היום, **צץ המטה**. יש מפרשים המטה ענין הטית הדין והוא שם ויורה עליו פרח הזדון כלומר מעשים רעים שעשו ישראל עתה יפריחו ויציצו כלומר שיקחו הגמול והעונש ויש לפרשו כמשמעו ונבוכדנאצר קורא מטה כמו הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי וזהו שאמר מענין יוצאה הצפירה ונבוכדנאצר גם כן קורא זדון כמו הנני אליך זדון ועל הדרך הזה תרגם יונתן צמח שולטנא הופע רשיעא:

פסוק יא

החמס קם למטה רשע. החמס שעשה קם להם למטה רשע שמכה אותם ויונתן תרגם חטופין קמו למסער רשיעיא:

לא מהם. לא ישאר אחד מהם שלא יגלה או ימות:

ולא מהמונם. ולא מרבוי ממון שלהם כמו מהמון רשעים ומי אוהב בהמון שפירושם רוב ממון:

ולא מהמהם. כמו מהם וכפל בו המ"ם והה"א כאילו אמר שני פעמים מהם רוצה לומר משום דבר מהם לא ישאר ר"ל בניהם ובני בניהם או יהיה מהמהם מן המה רוצה לומר דבר שהאדם הומה עליו והם הבנים:

ולא נה בהם. לא יהיה נהי ויללה בהם מרוב הצרות לא יבכו החיים על המתים כמו שאמר ירמיהו לא יספדו ולא יקברו ויונתן תרגם לא מהמהם ולא נח בהם ולא מבניהון ולא מבני בניהון:

פסוק יב

בא העת, **הקונה אל ישמח**. דרך העולם שהקונה שמח במקנתו והמוכר מתאבל ומצטער כי מתוך דחקו הוא מוכר וכן בדברי רבותינו ז"ל הדבר אשר בפי האנשים זבנת קנית זבינת אובדת ואמרו כי המוכר שדה בארץ ישראל אין לו להתאבל על זה כי אפילו לא ימכרנו מעט יעמוד בידו כי במהרה יגלה ויניחנו וכן הקונה אין לו במה לשמח כי המקנה לא תעמוד בידו כי אם מעט:

כי חרון. יבא מאתי אל כל המונה להמיתם ולהגלותם:

פסוק יג

כי המוכר. טעם כי אל החרון שזכר כי חרוני יהיה עליהם שלא ישוב המוכר אל הממכר כמו שהוא המשפט בעודם בארץ ישראל בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחזתו אבל הם חרה אפי בם ולא ישובו אל אחוזתם ביובל כי בגלות יהיו:

ועוד בחיים חיתם. ואע"פ שיהיו בחיים לא ישובו אל ממכרם כי בארץ אחרת יהיו גולים:

חיתם. נפשם כמו וחיתם בקדשים וחיתו באור תראה:

כי חזון אל כל המונה. כי כשנאמר החזון אל כל המונה:

לא ישוב. לא היו שבים מרשעם כשהיו מזהירים אותם הנביאים השכם והערב:

ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו. וכל אחד היתה שקועה נפשו בעונו לא יתחזקו לשוב אל הנכונה ותרגם יונתן הפסוק כן ארי מזבינא לזבינא לא יתוב וגו' כבעמוד. בפסוק של מעלה כי חרון ברי"ש ובזה הפסוק כי חזון בזי"ן וסימן רז:

פסוק יד

תקעו בתקוע. השופר נקרא תקוע לפי שתוקעים בו כי הם תוקעים בשופר להניס אשר בחוץ אל העיר זהו והכין הכל כלומר יכינו כל אשר בשדה אל תוך העיר:

ואין הולך למלחמה. ואין אחד מהם יוצא לאויב להלחם אלא כולם נאספים אל העיר מפחד האויב ולמה להם זה כי חרוני אל כל המונה:

פסוק טו

החרב בחוץ, רעב ודבר יאכלנו. כתרגומו ישיציניה:

פסוק טז

ופלטו, כינוי הגיאיות. דרך היונים להקבץ בגיא:

הומות. משמיעות קול כקול נהי כן יעשו הפלטים בנוסם:

והיו על ההרים. להשגב בהם עד יעבור חיל האויבים ובהיותם על ההרים יהמו וינהו ויתודו כל איש מהם כי בעונו בא לו כל זה:

אל ההרים. כמו על ההרים:

פסוק יז

כל הידים תרפינה. כי לא יהיה בהם כח להלחם כנגד כל האויבים:

וכל ברכים תלכנה מים. תלכנה כמים על דרך משל כאילו נמסו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה:

פסוק יח
וחגרו. מבואר הוא:

פסוק יט
כספם בחוצות ישליכו. נוכל לפרש אלילי הכסף והזהב שעשו כמו שנאמר בישעיה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו כיון שיראו שאין בהם תועלת ולא הצילום ישליכו אותם בחוצות ויתכן גם כן לפרש אוצרות הכסף והזהב כי לא יועילו להם לא להנצל מן הרעב ולא מן האויב על כן ישליכו אותם בשוקים וברחובות וזהו שאמר נפשם לא ישבעו כי מן הכסף והזהב לא יוכלו למלא מעיהם כמו שיעשו מן הלחם ואם אין להם הלחם מה יועיל להם הכסף והזהב וכן יאכלו אותם גם לפירוש הראשון רוצה לומר כי האלילים לא ישבעו אותם בעת הרעב:
לנדה יהיה. לרחוק כי ירחיקו אותו מבתיהם:
כי מכשול עונם היה. כלומר כל זה המכשול להם בעבור עונם היה:

פסוק כ
וצבי עדיו. זהו בית המקדש שהוא פאר יפי כבוד האל הנקדש בתוכו שהיו מתיפים בו כעדי והקדוש ברוך הוא שמהו לגאון שישראל היו מתגאים ומתגדלים בו על כל עם כי כבוד האל נראה בו בענן ובאש העליונה והם שמוהו לשקוץ כי עשו בו צלמי תועבותם על כן נתתיו להם לנדה שהם ירחיקוהו ממנו ויגלו מארצם:

פסוק כא
ונתתיו, וחללוה. כתיב וחללוהו קרי הכתיב על השכינה והקרי על הבית:

פסוק כב
והסבותי. כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם:
וחללו. הזרים המקום הצפון שלי בבית והוא הדביר שהוא קדש הקדשים ששם הארון:
ובאו בה פריצים וחללוה. לשון נקבה על שכינת הכבוד החונה על הארון או אמר וחללוה על העיר ויונתן תרגם ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ארע בית שכינתי ויעלון בה רשיעיא ויחלונה:

פסוק כג
עשה הרתוק. עשה שלשלת של ברזל סימן שיוליכו הכשדים אנשי ירושלם בגלות בשלשלאות כמו שעושין לשבוים:
משפט דמים. כלומר כולם חייבים משפט דמים לפי ששפכו דם נקי ועברו עברות שנתחייבו עליהם מיתה וכן משפט מות לאיש הזה כמו משפט דמים:

והעיר מלאה חמס. ועוד שעושים בה חמס ועל כן ראוים לגלות ממנה כי לא יתקיים ישוב הארץ עם החמס:

פסוק כד

והבאתי רעי גוים. הם הכשדים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר:

ונחלו מקדשיהם. ונחלו ענין חלול שרשו חלל והוא מבנין נפעל ובא מהקל כמו ונחלת בך והיה משפטו עם הדגש ונחלו בשקל ונמסו ההרים:

מקדשיהם. כמו מקדשיהם אלא שהוא משקל אחר מקדש בשקל למתעב גוי שהוא שם תאר:

פסוק כה

קפדה בא. מלעיל מפני שסמוכה למלה זעירא והוא בא או הה"א נוספת לפיכך הוא מלעיל לפי שאמר בלשון זכר בא והוא ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי:

ובקשו שלום ואין. יבקשו השלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם:

פסוק כו

הוה על הוה. שבר על שבר וכן ת"י תבר על תבר וכן במשקל אחר יעוז בהותו כמו והות רשעים יהדוף ענין רעה ושבר:

אל שמועה. כמו על שמועה והשמועות הם בא האויב על הארץ:

ובקשו חזון מנביא. רוצה לומר ואין כי דבר שלא ימצא יבקש אדם וכן גם נביאיה לא מצאו חזון מה' וכן אמר בישעיה שופט ונביא וקוסם וזקן רוצה לומר הן שימותו הן שתפסק חכמתם ונבואתם כי ברוב הצרות תאבד הנבואה והחכמה והעצה כי לב בני אדם נבהל ובנבואה ראינו באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה':

ותורה תאבד מכהן. כי הכהנים היו מורי התורה ויונתן תרגם מנביא מסופר רוצה לומר סופר ומזהיר העם:

פסוק כז

המלך, ונשיא. הוא המלך וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין:

מדרכם אעשה אותם. הם מאסו התורה והנבואה ותאבד מהם כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה וגומר:

ובמשפטיהם. בבי"ת:

פרק ח

פסוק א

ויהי בשנה הששית. פירוש לגלות המלך יויכין:

בששי. הוא חדש אלול וכתב בעל סדר עולם כי שנה זו מעוברת היתה כי הנה הוא התחיל להנבא בשנה החמשית בחמשה לתמוז ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חצי תמוז ובאותה שעה אמר לו שכב על צדך ת"ל ימים ומחצי תמוז של שנה חמשית עד ה' באלול של שנה ששית אפילו לעודף אינם כי אם ארבע מאות ימים היאך אמר ואני יושב בביתי אלא שאותה שנה מעוברת היתה ונראה מתוך דבריו כי שכיבת הצדדים היתה כמשמעה אבל לפירושינו שפירשנו כי במראה הנבואה היה אין אנו צריכין לכל זה:

וזקני יהודה. שגלו עם יכניה:

יד ה'. רוח נבואה כשתבא בחזקה נקראת יד ה' ובשלש המראות האלה שראה בהם מעשה מרכבה נאמר בהם יד ה' וטעם שלש המראות האלה כנגד שלשה גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלות צדקיהו וזו האחרונה כנגד גלות צדקיהו שראה הכבוד נוסע מבית המקדש וראה חרבן העיר והבית לפיכך הביא אותו במראות אלהים ירושלם שיראה השקוצים והגלולים בבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו ובנסעו חרב הבית כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגומר ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה:

פסוק ב

ואראה. מבואר הוא למעלה בראש הספר:

החשמלה. הה"א נוספת לפיכך המלה מלעיל כמו השער התחתונה מבא המלך החיצונה והדומים להם:

פסוק ג

וישלח. השולח הוא הכבוד הנראה כעין החשמל:

בציצת ראשי. היא מחלפות הראש פלוט"א בלע"ז וכן ועשו להם ציצית שהוא כמו ענף נתלה בבגד וכל זה היה במראה הנבואה כי לא בא יחזקאל ירושלם ולא סר ממקומו שהיה יושב שם בביתו עד כלות הנבואה כמו שאמר ותבא אותי ירושלימה:

במראות אלהים. הנה אמר כי במראות אלהים הלך ירושלם ובמראה ההוא שבכשדים כמו שאמר בסוף הנבואה ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים וכל זה סימן הגלות ומה שהביא אותו ירושלם להראותו המעשים שבעבורם חרב הבית ונסתלק

הכבוד לפיכך לקחו בציצת ראשו למשל כאדם הקוצף על עבדו ולוקחו בציציות ראשו להוליכו לבית הסהר אבל במראה שהיתה סימן לשיבת הגלות בימי מלך המשיח לא לקחו בציציות ראשו אלא הביאו לארץ ישראל והניחו שם בנחת והושיבו על הר גבוה מאד כל זה סימן המעלה גדולה שתהיה לישראל בזמן ההוא:

אל פתח שער הפנימית. פירוש שער החצר הפנימית והיא העזרה כמו שאמר במלכים ויבן החצר הפנימית ונקראת פנימית לפי שהיא פנימית להר הבית הקרואה חיצונה ובאמרו הפנימית וזכר התאר בחסרון המתאר הנה כמוהו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה ופירוש אל פתח סמוך לפתח:

הפונה צפונה. שהיה הפתח פונה לצד צפון כי בארבע רוחות היו פתחים:

מושב סמל הקנאה המקנה. בא בדרך בעלי הה"א ומשפטו המקניא בשקל משגיא לגוים ופירושו שהסמל מקניא האל בהיותו בביתו במקום משכן כבודו כמו שאמר הם קנאוני בלא אל:

פסוק ד

והנה שם. כמראה אשר ראיתי בבקעה סמך אותו אל הסמוך כי בבקעה אמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר והנה אמר כמראה אשר ראיתי בבקעה:

פסוק ה

ויאמר אלי, והנה מצפון לשער המזבח. זה שער הצפוני שבו מזבח שבנו לסמך הקנאה הזה לפיכך אמר שער המזבח ומצפון לאותו שער היה זה הסמל:

בביאה. רוצה לומר בכניסת השער מבחוץ בהר הבית ויונתן תרגם המזבח מדבחא אם כן דעתו היה על מזבח בית המקדש מזבח העולה שהיה חוץ לפתח האולם ואולי כנגד המזבח ההוא היה שער העזרה מצפון ואילו היה דעתו כמו שפירשנו היה מתרגמו אגורא ואולי היה כן דעתו כמו שפירשנו כי פעמים מתרגם גם מזבח הפסילים מדבחא:

פסוק ו

ויאמר אלי, מהם. כן כתיב מלה חדא וקרי מה הם תרין מלין והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין:

לרחקה. החי"ת בקמץ חטף לפאר הקריאה ומשפטו על המנהג לרחקה בשקל וכנו נחשת לרחצה ופירושו כדי שארחק מעל מקדשיהם עושים התועבות במקדשי על פני:

פסוק ז

ויבא אותי אל פתח החצר. הוא הפתח שזכר אלא שמתחילה הביאו סמוך לשער מבחוץ ועתה הביאו תוך הפתח וראה בקיר הלשכה הסמוכה לפתח השער מבפנים חור אחד

בקיר וחתר בקיר עד שנעשה החור פתח שיכול אדם ליכנס בו וראה הצלמים מצויירים על הקיר שהיו עובדים להם וזו המראה משל חתירת הקיר להראותו בקיעת העיר ובעון העכו"ם שעובדים בה יחתרו האויבים בקיר חומות ירושלם ויבקעוה עד שיכנסו בה וענין החור שהיה בו לפני החתירה רמז למצור ולדיק שבנו עליה קודם:

פסוק י

ואבוא, מחקה על הקיר. כמו מחוקק כי חקק וחקה בענין אחד ואמר מחוקה לשון יחיד על הכלל ובכלל כל גלולי בית ישראל הם אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדים שזכר למטה בפרשת שתי נשים:

פסוק יא

ושבעים איש. שבעים סנהדרין להראותו מה שנתן להם האל תחלה שיהיו עליהם שבעים זקנים להורותם הדרך הטובה הם היו מתעים אותם כמו שאמר ישעיהו עמי מאשריך מתעים:

ויאזניהו בן שפן. גדול שבכולם היה:

מקטרתו. המחתה נקראת מקטרת לפי שמקטרין בה:

ועתר ענן הקטורת. עובי הענן כי היו מחתות רבות מהעובדים שהיו רבים ומהנעבדים גם כן שהיו רבים כמו שאמר וענן העשן היה עבה מרבוי וכן העתרתם עלי דבריכם עובי הדברים ורבוים:

פסוק יב

ויאמר, בחשך. כי חושבים שלא יראה האל מה שעושים בחשך בחדריהם וכנגדם אמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך ועוד היו אומרים עזב ה' את הארץ כלומר אינו משגיח כלל בתחתונים אלא בעליונים שהם הגלגלים והמלאכים אבל בעניני הארץ לא ישגיח כלל כי עזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונם כמו שהיו אומרים רשעי עולם עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך:

פסוק יג

ויאמר. מבואר הוא:

פסוק יד

ויבא אותי אל פתח שער בית ה' אשר אל הצפונה. זה שער התא שנקרא גם כן צלע ויציע שהוא בכותל ההיכל מבחוץ כמו שבארנו בספר מלכים ואותם שהיו בכותל צפון היו פתוחים לצפון העזרה שהוא חצר הפנימית:

מבכות את התמוז. יש מפרשים כי מבכות הוא כנוי רוצה לומר משמחות את התמוז בירח תמוז היו עושים חג לעכו"ם והיו הנשים באות לשמחו וי"מ שהיו עושים בתחבולות שיבאו המים לעיני עכו"ם הנקראת תמוז והיה בוכה לומר שהיה שואל שיעבדוהו ויש מפרשים התמוז השרוף מן למזא לאתונא רוצה לומר שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף שהיו שורפין בניהם ובנותיהם באש והנשים היו בוכות אותם:

מבכות. מן הדגוש כמו רחל מבכה על בניה. והרב החכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל כתב כי נמצא כתוב בספר מספרי העבודות הקדמונים כי היה איש מנביאי עכו"ם ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז' כוכבי לכת וי"ב מזלות והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכל הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עופפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ והיה זה להם לחוק עולם בתחילת יום ראשון מחדש תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז. ויש מפרשים תמוז שם חיה שהיו עובדים צלם שלהם ותרגום ופגשו ציים את איים ויערעון תמוזין בחתולין וברוב הנסחאות כתוב תמוז בשני וי"ן ומה שהראה לו באלה המראות פתח צפון רמז לו כי מצפון תפתח הרעה אליהם:

פסוק טו

ויאמר, גדולות מאלה. בא כאשר למעלה לא אמר מאלה שהיו שוות התועבות ההם אבל אלה היו גדולות מהאחרות שהיו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והם היו עושים הפך מכונת האל כי לכוונה זו צוה האל פתח המשכן למזרח וקדש הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילים בה באותו הזמן ושיהיו בהכנסם למשכן אחוריהם לשמש שתמחה האמונה ההיא מלבם וכן צוה במקדש עולמית ועתה בטלו המצוה והכוונה והחזירו פניהם מעבודת האל ומהשתחות כנגד בית מקדשו וחזרו לעבודת השמש ולהשתחות לו ובדברי רבותינו ז"ל ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל ה' אלא מלמד שהיו פורעים אחוריהם כלפי מטה:

פסוק טז

ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית. היא אותה חצר שזכר אלא שהסיע אותו ממקום למקום בחצר כי היה לצד צפון בפתח התא כמו שפירשנו ועתה הביאו למזרח ההיכל וראה חוץ לפתח ההיכל בין האולם והמזבח כי מזבח העולה היה לפני האולם בעזרה:

משתחויתם. מלה מרכבת מן משתחוים והשתחויתם וטעם ההרכבה אמר הנביא כי מצא אותם האנשים משתחוים קדמה לשמש ואמר לנכנסים השתחויתם דרך שאלה ויונתן פירש המלה מורכבת מן משחיתים ומשתחוים שתרגם מתחבלין וסגידין וכן בדברי רבותינו משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה:

פסוק יז

ויאמר, **הנקל**. בצירי נפעל עבר או תאר אמר וכי קל הוא בעיניהם מעשות התועבות אשר עשו פה:

כי מלאו את הארץ חמס. עד ששבו עוד להכעיסני בביתי:

והנה שולחים את הזמורה אל אפם. והנה הם מקטרים בביתי ושולחים רוח הקטרתם אל אפי מלבד הבזיון שעושים לי שמחזירין אחוריהם אל היכלי:

הזמורה. פירוש ריח רע והיא על דרך כנוי לקטרת שהיו מקטרין והוא עטוש מלמטה לפיכך ת"י מייתן בהתא לאפיהון ותרגום בשת בהתא והוא מקום הבשת:

אפם. רוצה לומר אפי אלא שכנה הכתוב והוא אחד משמונה עשרה מלין שהם תקון סופרים:

פסוק יח

וגם אני. מבואר הוא:

פרק ט

פסוק א

ויקרא, **פקדות העיר**. האנשים הפקודים על אנשי החיל וכן וישם הכהן פקודות על בית ה' וסמכת אל העיר ואמר פקדות העיר שבאו אל העיר תחילה והחיל אחריהם ואלה פקדות העיר שמבואר שהיו ששה אנשים והשביעי בתוכם שהיה סופר המלך אלה הם שבעת השרים שבאו אל העיר כאשר הובקעה העיר כמו שנאמר בספר ירמיהו והם נרגל שראצר שמגר נבו שר סכיס רב סריס נרגל שראצר רב מג ואע"פ שהם שמנה הראשון פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם והראה לו השם יתברך במראה הנבואה כי בזה הדרך תלכד ירושלם:

ואיש כלי משחיתו. כלי בחירק כי הוא יחיד וכן כלי מפצו:

משחתו. בצרי והוא שם וכמוהו שם אבל הוא בחירק תהרגו למשחית חרשי משחית:

פסוק ב

והנה ששה אנשים. פירשנוהו על דרך פשוטו ועל דרך משל הם ששה מסכים והשביעי ביניהם שהוא לבוש בדים וידוע כי בדים הם בגדי פשתן המגוהצין והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר והוא הזורק אש בעיר ואלה הם פקד' העיר ובדברי רז"ל מאי ניהו ששה אנשים משבר משחית מכלה קצף אף וחמה:

שער העליון. פירשו רבותינו ז"ל שהוא שער מזרחי ונקרא עליון שהוא מלמעלה מעזרת ישראל:

אשר מפנה צפונה. מזרחי צפוני היה וכבר פירשנו הטעם למה הראה המראה בצפון ובבל היא מזרחית צפונית לארץ ישראל:

מפנה. פעול בשקל אשר אתה מראה בהר:

מפצו. כמו משחיתו שזכר כי מפץ שם כלי הוא שמשברים הסלעים בו וכן מפץ אתה לי והוא בצרי וזה בקמץ:

ואיש אחד בתוכם לבוש בדים. כבר פירשנוהו על דרך משל ורבותינו ז"ל פירשו כן וכן אמרו זה גבריאל והם אמרו כי גבריאל מלאך של אש לפי שהוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש:

וקסת הסופר במתניו. קסת הוא כלי הדיו ויונתן תרגם פנקס ספרא והפנקס הוא מה שכותב עליו הסופר והוא נייר או לוח ואעפ"כ ענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא על הלוח שאמר והתוית תיו ואולי לפי שתלוים במתני הסופר הנייר או הלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס:

לבוש בדים. בקמץ בסמיכות וכן חגור כלי מלחמה ופירושו לבוש בבדים:

ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת. זהו מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה ואותו עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ומה שהראה לו עמדם אצל מזבח הנחשת ראה כי אצל מזבח הנחשת המשתחוים קדמה לשמש וכיון שבזו כבוד האל יתברך בזה הראהו שבעון זה נעלה הכבוד מעל הכרוב:

פסוק ג

אל מפתן הבית. מורה הסתלק הכבוד מבית המקדש ובאמרו מעל הכרוב ולא אמר הכרובים כי שנים כרובים היו ארז"ל כי נסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן ואמרו י' מסעות נסעה שכינה ואפשר כי אמר מעל הכרוב הוא דרך משל וי"ת אסתלק בכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קדשיא ובאמרו בכרובא ולא אמר מכרובא ר"ל כי עם כרוב נעלה רוצה לומר מי שנעשה לו הכרוב דמיון הוא והוא השרף העף אל האדם רמז

בהסתלק הנבואה מישראל לא נשארו אלא חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו בבנין בית שני ובהם פסקה הנבואה:

וכבוד אלהי ישראל. מבואר הוא:

הלבוש הבדים. אותו הנזכר שהיה לבוש בדים ובא בידיעת התאר והמתאר:

פסוק ד

ויאמר ה' אלו. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ובוי"ו והוא כמו ועליו בשמים ירעם והדומים לו ואחר שאמר בתוך העיר אמר בתוך ירושלם אף על פי שידוע כי העיר שזכר היא ירושלם שהרי זכר בענין הפרשה בית ה' והיכל ואולם ומזבח אלא הוסיף ואמר ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה הם הסיעוני ממנה ברוב עונותם:

והתוית תו. ענין סימן וכתיבה אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים וזה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה: ורבותינו ז"ל פי' תיו האות הנקראת תי"ו אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל כתוב על מצחן של צדיקים תי"ו של דיו ועל מצחן של רשעים תי"ו של דם ואמר מאי שנא תי"ו רב אמר תי"ו תחיה תי"ו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ואלה האנשים היו הצדיקים אשר בירושלם שהיו נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה:

והנאנקים. ענין צעקה וצוחה כמו האנק דום ושב הפועל נפעל לרוב הפעולה וכן הנדברים בך:

פסוק ה

ולאלה אמר באזני. ולאלה הם הששה שזכר אמר להם שיבאו אחר המתוה הזה ויכו:

על תחוס. כן כתיב וקרי אל והכתוב רוצה לומר והכה על אשר תחוס עיניכם וכל שכן על האחרים והקרי כמשמעו הזהירם שלא יחוסו על האדם ולא יחמלו:

עיניכם. כתיב לשון רבים וקרי עינכם לשון יחיד כמו לא תחוס עינך והיחיד הוא דרך כלל:

פסוק ו

זקן בחור, תהרגו למשחית. שם רוצה לומר להשחתה שתשחיתו הכל:

וממקדשי תחלו. מאשר במקדשי כי אותם חייבים יותר שעובדים עכו"ם במקדשי על פני להכעיסני:

באנשים הזקנים. הם שבעים איש מזקני ישראל שזכר שהיו עובדים עכו"ם בלשכה אשר בעזרה לפני הבית ורבותינו ז"ל דרשו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם

שקיימו כל התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו ואמרו לא יצאה מדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שהרי אמר תחילה והתוית תיו ואמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ואחר כך אמר וממקדשי תחלו:

פסוק ז

ויאמר אליהם טמאו את הבית. אל תחושו אם תהרגו בבית המקדש ותטמאו את הבית בחללים כי הם טמאוהו ראשונה בגלולים:

ומלאו. צווי מבנין הדגוש אף על פי שהלמ"ד איננה דגושה כי ימצא כמוהו קלים מבנין הדגוש כמו ובקשו ברחובותיה כי לא מלאו אחרי ויקנאו בו והדומים להם:

את החצרות. חצרות בית המקדש עזרת אנשים ועזרת נשים והר הבית כי כולם היו חצרות:

פסוק ח

ויהי כהכותם. בכף כהכותם בחצרות כי שם היה הנביא במראה:

ונאשאר אני. נשארתי אני ביניהם שלא הכוני ומלה זו מורכבת מן ונשאר שהוא נפעל עבר ומן אשאר שהוא איתן מן הקל וטעם ההרכבה אמר כשהיו מכים נתתי עיני מי נשאר בחצרות שלא הכו וראיתי כי לא נשאר אלא אני זהו ונשאר ואמר שני טעמים במלה אחת לקצר והוא ע"ד צחות כמו שפירשנו במלת משתחויתם ובא להודיע כי לא היה בחצרות בית השם מי שהיה עליו התי"ו אלא הוא לבדו:

ואזעק ואומר. על ירושלים כי היא היתה שארית כל ישראל כי כל ישראל גלו זולתי ירושלים וכבר מתו ברעב או בחרב או בגלות:

פסוק ט

ויאמר אלי, ותמלא הארץ דמים. ארץ ישראל ויהודה לפיכך חרבה הארץ מהם ואף על פי שהיו בהם שאר עברות העונש הגדול הוא בעבור החמס כי לא יעמוד שום ישוב בחמס והמבול בא בעבור החמס ובקצת ספרים המדויקים ותמלא הארץ דמים פירוש שופכי דמים:

והעיר מלאה מטה. וגם העיר הזאת ירושלים שהיתה מלאתי משפט עתה היא מלאה משפט מטה ומעוקל והוא החמס אלא לפי שהיתה ירושלם מקום המשפט ואליה באים כל ישראל למשפט זכר הטית הדין שבה וכל זה גרם להם אמונתם הרעה:

כי אמרו עזב ה' את הארץ ואין ה' רואה. ולא יענוש על הרע ולא יגמול על הטוב וכבר פירשנו ענין זה למעלה:

פסוק י
וגם אני. כמו שהם לא חסו ולא חמלו על העניים גם אני לא תחוס עיני מדה כנגד מדה:

פסוק יא
והנה האיש. האל גמר תשובתו אלי:
והנה האיש לבוש הבדים. משיב דבר אליו שעשה כמצותיו לעבור בעיר ולהתוות התיו:
לבוש הבדים. בשו"א כמשפט הסמוכים:
כאשר צויתני. כתיב וקרי ככל אשר צויתני כלומר שלא חסר דבר מכל אשר צוהו:

פרק י

פסוק א
וארא והנה אל הרקיע. כמו על הרקיע וכן אל ההרים לא אכל והדומים להם רבים:
אשר על ראש הכרובים. הוא מה שאמר במראה הנבואה הראשונה וממעל לרקיע אשר על ראשם כי החיות שזכר במראה ההיא הם הכרובים שזוכר במראה הזאת כמו שאומר למטה ואדע כי כרובים המה:

פסוק ב
ויאמר אל האיש לבוש הבדים. גם זה בשוא כמשפט הסמוכים:
אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב. למ"ד לגלגל במקום ה"א הידיעה וכן לכרוב כמו הכרוב וכן מבינות לכרובים כמו הכרובים וכמוהם אשר למלך נשען על ידו עד לשמים הגיע שיר למעלות:
לגלגל. על דרך כלל כאילו אמר לגלגלים וכן אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני וכן לכרוב על דרך כלל וכן אמר מבינות לגלגל מבינות לכרובים:
אל תחת. כמו בינות ובאמרו תחת רמז בו כי הגלגל תחת הכרוב במעלה:
גחלי אש מבינות לכרובים. כמו מתחת לכרובים זהו שאמר למעלה במרכבה ראשונה היא מתהלכת בין החיות ושם בארנו הענין:
ויבא לעיני. בא אל בינות לגלגל כאשר צוהו ואני ראיתי בואו ולא גמר מה עשה והפסיק בענין הכרובים ואמר:

פסוק ג
והכרובים עומדים מימין לבית בבאו האיש. הראה האל לנביא הכרובים מימין לבית לפי שהראהו התועבות שהיו עושים לצפון הבית לטעם שכתבנו הראהו הכרובים בהפכם:

בבאו האיש. כמו ותראהו את הילד והאיש הוא לבוש הבדים ופירוש בבאו כאשר בא אל בינות לגלגל:

והענן מלא את החצר הפנימית. היא העזרה והחצר החיצונה היא הר הבית וכבר פירשנו דבר הענן במרכבה הראשונה בנסתר ובהיות הכבוד בבית הענן היה בחצר ובצאת הכבוד מן הבית לחצר נתמלא הבית מן הענן:

והחצר מלאה את נוגה כבוד ה'. כי דרך החצר יצא הכבוד:

פסוק ד

וירם. מבואר הוא:

פסוק ה

וקול כנפי הכרובים. מבואר הוא במרכבה הראשונה:

פסוק ו

ויהי בצותו. חזר להשלים ענין ויבא לעיני שאמר:

ויעמוד אצל האופן. הוא הגלגל שזכר ואצל כמו בינות שזכר או נאמר כי אצל אינו כמו בינות ושנה המצוה בזה כמו ששנה בלקיחת האש מבינות הכרובים שלא לקחה הוא אלא הכרוב וטעם זה לא לשנות המצוה אלא כאדם הירא להכנס למקום יותר גבוה ונקדש ממנו ועמד אצל האופן לראות מה יהיה והנה לקח הכרוב האש מבינות לכרובים ונתנם אל חפניו והכרוב הזה הוא אחד מן הכרובים אשר האופנים אצלם לפיכך אמר מבינות לכרובים:

פסוק ז

וישלח, **ויקח ויצא**. יצא לגמור מצות האל יתברך והוא לזרוק האש על העיר. ובדרש גבריאל שהוא לבוש הבדים בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצטננו הגחלים מיד אל יד ותקל הגזרה ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלים עוממות בידו להקל עוד הגזרה שהרי נבואה זו היתה בשנה הששית ולא חרבה העיר עד שנת אחת עשרה:

פסוק ח

וירא. מה שאמר וירא ואמר תבנית להראות כי לא היה הכל אלא במראה הנבואה לא שיש לכרובים ידים ורגלים וכנפים כמשמעם ואמר באחד מהם להורות על האחרים:

פסוק ט

ואראה. מבואר הוא במרכבה הראשונה בנסתר:

פסוק י

ומראיהם. גם זה מבואר:

פסוק יא

בלכתם. כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך אחר הכרוב כי רוח החיה באופנים ויונתן תרגם הראש קדמאה:

פסוק יב

וכל בשרם. יש להתבונן למה זכרו לאופנים בשר ולא לכרובים ומבואר הוא בנסתר:

וגבהם. חסר יו"ד הרבוי מהמכתב:

וידיהם. תרגם יונתן ואשדתהון ענין אשדות הפסגה שהוא מקום מדרון:

לארבעתם אופניהם. זה תוספת באור כמו להם לבני ישראל ועמהם הימן וידותון חצוצרות והדומים להם ובקצתם היה מספיק באחד שהרי זכר הדבר בסמוך והיה מספיק אם היה אומר לארבעתם לבד אלא שנהגו תוספת באור במקומות וכנוי אופניהם על עצמם כמו שנהגו בכנוי המספר כמו צאו שלשתכם ויפלו שבעתם:

לארבעתם. תרגם יונתן לארבעתהון דגלגליא:

פסוק יג

לאופנים להם קורא הגלגל באזני. לא אמר כי לאופנים יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי הלשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגד ושמלה ואמר ואופן ועגלה ואמר והמם גלגל עגלתו והענין אחד ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול שקרא להם קול הגלגל והוא ענין קריאה כמו הדור אתם ראו דבר ה' כי כל המעשה שזכר לאופנים במצותו וברצונו היה וכאילו קורא לו המצות עשה כך ועשה כך ומצות האופן הוא הכרוב:

קורא. משלא נזכר שם פעלו מהדגוש והפועל הוא הכרוב הקורא תמיד ואין קריאתו בקול ובכלי הדבור אלא שהשמיע האל את הנביא בנבואת קול להבינו הענין וכן וקרא זה אל זה ואמר:

פסוק יד

וארבעה פנים לאחד. לכל אחד מהכרובים:

פני האחד פני הכרוב. פירוש פני אחד מהפנים וכן השני והשלישי והרביעי על הפנים שהיו ארבעה אמר ומה שאמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הנבואה הראשונה פני שור ידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל אמרו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור ופירוש כרוב כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא והקשו פני האחד פני כרוב ופני השני פני אדם אדם וכרוב חד הוא ותרצו אפי רברבי ואפי זוטרי ואנחנו פירשנו ענין זה בנסתר:

פסוק טו
וירמו הכרובים. לשון הרמה שנאמר בזו המראה היא לשון התנשאות שנאמר במראה הראשונה והענין אחד כי רוממות ונשיאות אחד ושם פירשנו הענין בנסתר ומלת וירמו מבנין נפעל או התפעל מפעלי הכפל:

פסוק יז
בעמדם. מבואר הוא במראה הראשונה בנסתר:
וברומם. בחולם:

פסוק יח
ויצא. מבואר הוא:

פסוק יט
וישאו הכרובים. בצאתם, מן הבית כי מתחלה ראה אותם לימין הבית:
ויעמוד. על דרך הכלל:
הכרובים. כאילו אמר ויעמדו אלא אמר דרך כלל כי כאחד עמדו:
פתח שער בית ה' הקדמוני. בצאתם ממפתן הבית עמדו פתח שער הבית מבחוץ ולא שעמדו בארץ אלא התרוממו מעל הארץ בעמדם והעמידם שם מפני האנשים שהיו שם שהיו אחוריהם אל ההיכל וכאילו הם דחקו הכבוד לצאת ולהרים מעל הארץ:
עליהם. על הכרובים ומה שאמר מלמעלה אחר שאמר עליהם לפי שהכבוד ראה על הרקיע שעל ראשי החיות הנקראים כרובים:

פסוק כ
היא החיה. מבואר הוא:

פסוק כא
ארבעה ארבעה פנים לאחד. לכל אחד כרוב מהכרובים ארבעה פנים וארבע כנפים:
ודמות ידי אדם. ולכל אחד ידי אדם מתחת כנפיהם ומבואר הוא:

פסוק כב
ודמות פניהם, מראיהם ואותם. ועצמם כמו ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע כלומר עצם הפנים ומראיהם היה כפנים אשר ראיתי בנהר כבר:

פרק יא

פסוק א
ותשא אותי. וכבר נשאה אותי והביאה אותי אל שער בית ה' הקדמוני למעלה זכר זה ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית ושנה אותו הנה להודיע כי באותם כ"ה אלה היו משרי העם:

פסוק ב
ויאמר, **והיועצים**. לפי שהיו שרים וגדולי העיר אמר זה בהם כי בהם תלוים עצת העיר עצת דבר רע:

פסוק ג
האומרים לא בקרוב בנות בתים. לא בקרוב תהיה הגזרה שמתנבא הנביא עלינו לפיכך לא נחוש לדבריו ונבנה בתים כי ירושלם היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד שיתבשל כן אנחנו לא נצא מירושלים ולא נגלה ממנה עד שיגיע זמנינו למות ונמות בה:
בנות. מקור כמו ביום עשות אלהים:

פסוק ה
ותפול, **כן אמרתם**. אמת אמרתם במשל הזה אשר אתם מושלים אבל לא כדבריכם על עצמכם ולא כאשר חשבתם כי מחשבותיכם אני ידעתים ידעתי שאתם חושבים באמרכם המשל הזה שלא תגלו מתוך ירושלם אלא המשל יהיה כמו שאומר כי חלליכם שהרביתם הם בשר והיא הסיר כי בתוך העיר שפכתם דם נקי ושמתם החללים בתוכה כבשר בתוך קלחת אבל לעצמיכם לא יהיה המשל כמו שחשבתם:
ומעלות רוחכם אני ידעתיה. המחשבה העולה על רוחכם ונקראת מעלה ולרבות מעלות ופירוש ידעתיה כל אחת ואחת מהמעלות:

פסוק ו
הרביתם. והנה הולך ומפרש המשל:

פסוק ז
לכן, **הוציא מתוכה**. מקור במקום אוציא כלומר גזרתי להוציא אתכם מתוכה לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד מותכם ולא תגלו ממנה:

פסוק ח
חרב יראתם. בצרי מן ולא ירא אלהים והם יראו חרב מלך בבל ושלחו למצרים לעזרה כמו שכתוב בצדקיהו ומרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב:
וחרב אביא עליכם. אותו חרב שיראתם ממנו אותו אביא עליכם ולא יציל אתכם מלך מצרים:

פסוק ט
והוצאתי אתכם מתוכה. לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד יום מותכם:

פסוק י
בחרב תפולו. על גבול ישראל עם צדקיהו והוא ברבלתה בארץ חמת כמו שאמר וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה וחמת גבול ישראל כמו שאמר מלבוא חמת ועד נחל מצרים:

פסוק יא
היא לא תהיה לכם לסיר. כמו שחשבתם שלא תצאו מתוכה:
ואתם תהיו בתוכה לבשר. אבל לא בתוכה ממש כי אל גבול ישראל אשפוט אתכם ותהיו כבשר שמבשלים אותו והוא נמק בתוכו כמו שאמר וכבשר בתוך קלחת ושם בגבול ישראל יגיע זמן בשולכם וכן תרגם יונתן היא לא תהא לכון כדודא ברם אתון תהון בגוה כבשרא דבשיל בגו דודא:

פסוק יב
וידעתם. אז בהגיע משפטכם תדעו כי אני ה' כי כמו שגזרתי עליכם כן יגיע אליכם:
וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם. לעבוד אלהים אחרים כמו שהם עובדים ולשפוך דם נקי כמו שהם שופכים:

פסוק יג
ויהי כהנבאי. בכ"ף כאשר הייתי מתנבא ראיתי שמת פלטיהו בן בניהו:
כלה אתה עושה. דרך שאלה ואעפ"י שאין בו ה"א השאלה כמו ארדוף אחרי הגדוד הזה אתה זה בני עשו והדומים להם ומה שצעק על מיתתו שראה והוא היה רשע לפי שראה מיתתו פתאום והוא היה מראשי העם חרד למיתתו אמר כי אולי יעשה תשובה והאל לא ענה לצעקתו דבר:

פסוק טו
בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך. אמר שלש פעמים לגלות בני גד ובני ראובן ולגלות שמרון ולגלות יהויכין וחזר וכללם:

וכל בית ישראל כלה. וסמך ענין זה למה שהיה אומר בנות בתים הוא הסיר ואנחנו הבשר שהיו חושבים שיהיו לעולם בתוכה והיו חושבים ואומר לנגד אותם שגלו:
רחקו מעל ה'. אותם שגליתם רחקו מעל ה' כלומר מעל אדמת ה' שהיא אדמת הקדש כי לנו היא נתנה הארץ למורשה לא לכם שגליתם ממנה:
רחקו. צווי פ"א הפעל פתוחה כמו ושחטו הפסח ואמר היא ואחר כן אמר הארץ הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו:

פסוק טז

לכן, כי הרחקתים בגוים. ואף על פי כן לא עזבתים אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כלומר אם רחקו ממקדש ה' שהוא מקדש גדול שם בארצו אני אהיה להם למקדש מעט כלומר בבתי כנסיות שהם נועדים שם להתפלל אלי אני עמהם ושומע קולם ומצילם מיד אויביהם שלא יעשה בהם כלה ועוד אני עתיד לקבץ אותם כמו שאמר בסמוך וקבצתי אתכם:
למקדש מעט. פתח כי הוא סמוך למלת מעט כי מעט איננו תאר אלא שם כן מצאתיהו בקצת ספרים מדויקים ובקצת מצאתי קמץ אם כן מעט יהיה תאר ויונתן תרגם ויהבית להן בתי כנישתא וגו' כבעמוד:

פסוק יז

לכן. אמר כנגד עשרת השבטים שגלו תחילה:
וקבצתי אתכם. על גלות השבטים אמר זאת הנבואה לא על גלות בבל כי לאותן שהיו מבזים יושבי ירושלם בישר קבוץ גלותם ועוד שאמר מן העמים מן הארצות ועוד שאמר ונתתי להם לב חדש ורוח חדשה ולא היה כן לעולי בבל:

פסוק יח

ובאו שמה. נחלקה המלה בטרחא וכן ויצא נח ואינון עשרה בטעמא:
את כל שקוציה. השקוצים והתועבות שעשו בה הגוים והם שקוצי עכו"ם כי בידם תהיה בבא הגאולה וימצאו השקוצים בה והיא נשחתת כי עליו נאמר גם כן ולתת שקוץ משומם:

פסוק יט

ונתתי להם לב אחד. שיהיה להם לב אחד ליראה את ה' לא יהיה עוד לבם פונה אל התועבות אלא לבם יהיה מיוחד לאל לבדו ויונתן תרגם לב דחיל:
לב האבן. חזק כאבן מלקבל תוכחות מוסר:

לב בשר. כי הבשר הוא רך ויהיה לבם רך לקבל המוסר ותרגם יונתן ואתבר לבא דרשיעיא דהוה תקיף כאבנא וגו' כבעמוד:

פסוק כ

למען. מבואר הוא:

פסוק כא

ואל לב שקוציהם. ואל אשר הם בירושלים עתה שהולך לבם ללב שקוציהם ותועבותיהם:

דרכם בראשם נתתי. כלומר אשיב גמולם בראשם ופירוש לב שקוציהם כאילו לבם חלוק לשני לבבות כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים והנה לבם חלוק והולך הרצון אחר שקוציהם יותר:

פסוק כב

וישאו. כבר פירשנו הענין:

פסוק כג

ויעל. כי משער בית ה' נסע אל תוך העיר ואם לא נזכרו מעל תוך העיר עלה ועמד על ההר אשר מקדם לעיר והנה הוא מסלק מן העיר ושב לו אל מקומו השמים ופירוש מעל תוך כי למעלה מהארץ ראה אותו כמו שאמר וירומו מן הארץ לעיני וההר הזה הוא הר הזתים שהוא למזרח העיר וכן תרגם יונתן ושרא על טור זיתא:

פסוק כד

ורוח נשאתני, **במראה ברוח אלהים**. להודיע כי ההליכה לירושלם והשיבה לבבל לא היה ממש אלא במראה ברוח אלהים נראה לו כן:

ויעל מעלי המראה אשר ראיתי. אז עלתה מעלי רוח הנבואה ונתן לי רשות לדבר זהו שאמר למעלה ובדברי אותך אפתח את פיך וגומר:

פסוק כה

ואדבר, **אשר הראני**. בסגול הה"א וליתא כותיה. ומה שאמר את כל דבר ה' דבר המגלה ובאו אל הגולה תל אביב ושבתו שם משמים וצאתו אל הבקעה וקחתו לבנה ושכיבתו על צדו ודבר העבותים ודבר חטין ושעורים וחרב חדה ודברי התוכחה ובואו לירושלם ושובו לבבל הכל אמר להם זהו את כל דברי ה' אשר הראני:

פרק יב

פסוק א
ויהי דבר:

פסוק ב
בן אדם עינים להם לראות ולא ראו. שהרי ראו שגלו הם וכאילו לא ראו ולא שמעו דברי תוכחותיך וכאילו לא שמעו עדי' מחזיקים ידי הנשארים בירושלם שהיו שולחים להם נביאיהם וקסמים כי לא יגלו הנשארים ושמעיהו הנחלמי ששלח ספרים אל כל העם אשר בירושלם להבטיחם על שקר:

פסוק ג
ואתה בן אדם עשה לך. תקן לך כלי גולה והם מקל ותרמיל וכוס וכד וקערה ותעשה זה לאות שכן יגלו יושבי ירושלם ותעשה זאת לעיני בני הגולה שמבטיחום על שקר יושבי ירושלם לאמר שלא יגלו:
וגלה יומם. מן היות השמש על הארץ יקרא יומם אבל יום כולל פעמים היום והלילה וצוהו שני דברים האחד לגלות ממקום למקום באותה העיר שהיה יושב בה עם בני הגולה ויגלה לבית רחוק מביתו במקום שיהיו בני הגולה רואים וזה יהיה סימן ואות ליושבי ירושלם שיגלו ממנה ביומם בעוד יומם יקדר שמשם והאות האחר שיחתר בקיר העיר לילה כאדם היוצא בגנבה וישא כלי גולה על כתפו ויצא לו דרך החור ויכסה פניו בצאתו שלא יראנו אדם כאדם שיש לו בשת וזה יהיה אות לצדקיהו שיצא מירושלים לילה כמו שכתוב ויברחו ויצאו לילה מן העיר:

פסוק ד
והוצאת כליך ככלי גולה. כמו שמוציא אדם כלי גולה שקו בכתפו ומקלו בידו:
כמוצאי גולה. כמו שיצא אדם בגולה סר וזעף:
מוצאי. שם כמו מוצאי בקר וערב והאחד כמוצא מים:

פסוק ה
לעיניהם. והוצאת בו במקום חתירת הקיר תוליך כליך רוצה לומר שיהיה החור מקום צר ויוציא בו כליו ואחר כך יצא הוא:

פסוק ו
לעיניהם, **בעלטה**. בחשך בלא נר כאדם שיש לו בשת בצאתו ולא ירצה שיראוהו בני אדם:

ולא תראה את הארץ. על דרך בושנו מאד כי עזבנו ארץ:

פסוק ז

ואעש, **ביד**. לא בכלי ברזל שחותרים בו כדי שלא ישמעו קולו וכמו כן כאדם היוצא פתאם בחפזון שאין לו פנאי לקחת כליו כן צדקיהו ושריו כשראו שרי מלך בבל ברחו מיד ויצאו בחפזון ואע"פ שאינו כתוב שם שחתרו בקיר כיון שאמר הנה בקיר יחתרו אמת כן היה וכן נראה מדרך הסברא כי הם יצאו דרך גן המלך שנכנסו דרך פתח הגן וחתרו בקיר הגן שכנגדה לצאת בו וביד חתרו בו כי לא היה להם כלי ברזל לחתור בו כי בחפזון יצאו וברחו:

פסוק ח

ויהי:

פסוק ט

בן אדם:

פסוק י

הנשיא המשא הזה בירושלם. פירושו כתרגומו על רבא מטל נביאותא הדא בירושלם והנשיא הוא צדקיהו:

פסוק יא

אמור אני כן יעשה להם. ולא אמר כן יעשו להם לפי שעל כרחם גלו בגולה בשבי כי יש גולה שאינה שבי כמו וגם גולה אתה למקומך ויגלום אל מנחת:

פסוק יב

והנשיא, **אל כתף ישא**. בגדיו כאדם בורח שמרים בגדיו על כתפו ללכת קל מהרה:
בעלטה. כי בלילה יצא כמו שכתוב בקיר יחתרו להוציאו בו בקיר הגן יחתרו לו עבדיו להוציאו בו:
יען אשר לא יראה לעין. הארץ. בעבור שלא יראה את הארץ בצאתו:
יכסה פניו. כי בשת הוא לו שיברח מן העיר שהיה מולך עליה ויונתן תרגם בכותלא יחתרון לאפקותא בית אפוהי יכסי חלף דחב ינקרון ית עינוהי ולא יחזי ית ארעא:

פסוק יג

ופרשתי. שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו. ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות ירחו וברח לו צדקיהו דרך המערה והקדוש ברוך הוא זמן צבי והלך על גג המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי וכשהגיע על פתח המערה היה צדקיהו יוצא ולכדוהו וזהו שאמר יחזקאל ופרשתי:

ואותה לא יראה. כי מלך בבל עור עיניו ברבלתה:

פסוק יד

וכל אשר סביבותיו עזרה. בה"א כמו אהלה ופירוש סביבותיו אותם שהיו עומדים סביבות צדקיהו שהיו לעזור לו שלא לנפול אל הכשדים והיו רוצים להלחם כנגדם ועוברים על דברי הנביא שאמר לצדקיהו אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך ואמר והביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו:

וכל אגפיו. בני חילו וכן אתה וכל אגפיך ות"י משיריתיה. ואדני אבי ז"ל פירש אגפיו אגפיך האל"ף נוספת והוא מתרגום כנפים גפין והחיילות יקראו כנפים כמו שכתוב והיה מוטות כנפיו מלא רחב ארצך:

אזרה לכל רוח. שהרי הלכו מהם למצרים עם יוחנן וכן ברחו מהם בשאר ארצות וחרב אריק אחריהם כמו שאמר להם ירמיהו הנביא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם:

פסוק טו

וידעו. אז בהתקיים הנבואה להם ידעו כי אני ה' ויספרו זה לזה בגוים אשר באו שם את כל תועבותם שעשו כי בעונשם בא להם כל זה כמו שדבר ה' על ידי נביאיו ואז ידעו כי אני ה':

פסוק טז

והותרתי. מבואר הוא:

פסוק יז

ויהי.

פסוק יח

בן אדם לחמך ברעש תאכל. ברעש הגוף וברתת וכן ברעד תנועת הרתת כמו וירגז המלך:

פסוק יט

ואמרת אל עם הארץ. הם בני הגולה:

אל אדמת ישראל. כמו על כלומר ליושבי ירושלם וליושבים על אדמת ישראל:

למען תשם ארצה. שרשו ישם וכן והבמות תשמנה וכנוי ארצה לירושלם:

ממלואה. מהמלוי שהיה בה מעם ומנכסים:

פסוק כ

והערים. מבואר הוא רוצה לומר הערים הממלאים את ירושלם והם כרכים ועיירים אחרים הסמוכים לה הבאים לשם לדין ולמלך:

פסוק כב

בן אדם, לכם. על דרך שאמר למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי או אמר לנביא שיאמר לישראל מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל שאתם אומרים שלא תחרב ועוד שאתם אומרים יארכו ימים ואבד כל חזון זה שהנביאים אומרים לנו בשם ה' אלהי אמת כי תחרב הארץ ונגלה ממנה יאריכו ימי החזון שהם מתנבאים כמו שהיו אומרים לא בקרוב בנות בתים:

ואבד כל חזון. פירושו יאבד הדבר הבא בפי הנביאים האומרים חזון כי למרחוק הם מתנבאים ובין כך שיארכו הימים יאבד כל חזון שלא יתקיים כי מתוך אריכות דברי הנביאים לא יתקיימו דבריהם אבל אנו נעמוד על הארץ תמיד והנה היו הם מתכוונים בזה המשל להכעיס השם יתברך כי הם היו יודעים באמת שסופם לגלות מן הארץ כשיעשו עכו"ם וגזל ושפיכות דמים רק שהיו מתחזקים בדברי נביאי השקר האומרים להם שלא יהיה לכם וקרא הדבר הזה משל ואף על פי שהוא מליצה לפי שהיה הדבר הזה בפיהם תמיד כמשל הנשא בפי האדם תמיד:

יארכו. מן הקל בפלס יעמדו למשפט:

פסוק כג

לכן אמר. מבואר הוא:

פסוק כד

כי לא יהיה עוד כל חזון שוא. כי לא נבואתי כנבואת נביאיכם שאומרים דבר ולא יבא כי דברי יתקיים ובהתקיים דברי שתחרב הארץ יתבטלו דברי נביאי השקר והם גם כן יסופו ולא יהיה עוד בתוך בית ישראל חזון שוא:

ומקסם חלק. ומקסם פתח ואף על פי שאיננו סמוך כי חלק שם תאר ואילו היה שם היה הסמיכות נכון כמן חזון שוא אבל אם חלק שם תאר כמו ואנכי איש חלק לא יהיה מקסם סמוך ואם הוא פתח הנה מצאנו כמוהו משפט אחד יהיה לכם ולשומו מרמס ויהי המלצר. ואפשר שיהיה מקסם סמוך ויהיה חלק תאר לאיש הדובר חלקות והוא נביא השקר ומקסם וקסם ענין כולל מלאכה שיעשו אותה לדעת העתידות:

בתוך בית ישראל. כן הוא. והספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היא המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל:

פסוק כה
כי אני. אין דברי כדברי החוזים שוא כי מה שאני מדבר על ידי נביאי יהיה ויעשה וזו הגזרה שדברתי עליכם לא תמשך עוד:
אדבר דבר. איזה דבר שאדבר יעשה:
תמשך. לשון נקבה על הגזרה כי הדבר ההוא גזרה נגזרת מהאל:
ועשיתיו. תחילה אמר ויעשה ואחר כך ועשיתיו שלא תאמר יעשה הדבר דרך מקרה אלא אני אעשה הדבר כמו שדברתי אותו טרם באו:

פסוק כו
ויהי. עוד. שנה הענין הזה לחזק הענין כי על כל פנים תבא הגזרה בקרוב ומבואר הוא:

פרק יג

פסוק א
ויהי:

פסוק ב
בן אדם, הנבאים. בקמץ הבי"ת ולית כוותיה:
לנביאי מלבם. הסמיכות בא על אות השמוש כמו גמולי מחלב והדומים להם ופירושו כי מלבם אומרים הנבואה לא שראו אותה כמו שאמר ולבלתי ראו:

פסוק ג
כה אמר, הנבלים. אנשים פחותים ונבזים כמו כאחד הנבלים כאחת הנבלות ותרגם יונתן כאחד מן שטיא ותרגם זה גם כן דמשתטן:
אחר רוחם. אחר רצונם:

פסוק ד
כשועלים בחרבות. כמו השועלים הנכנסים במקום הנפרץ בגדר הכרם ומשחיתים הכרמים כן היו נביאיך כמו שאמר שועלים קטנים מחבלים כרמים והפרץ נקרא חרבה כי חרב הוא מקום הפרץ באמרו בפרצות וישראל נקראו כרם והנה נביאי השקר שהם שועלים נכנסים דרך הפרץ להשחית הכרם והפרץ הוא משל לקטני אמנה שבהם שמיפים להם נביאי השקר דבריהם ונפתים להם והם סומכים ידיהם שישמעו להם גם כן האחרים ומשחיתים כרם ה' צבאות. ואמר נביאיך כלומר נביאיך הם ולא נביאי ה':

פסוק ה

לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר. אמר כנגד שרי ישראל וגדוליו שהיה כח בידם למחות בהם אמר לא עליתם באותם פרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו לבדם ולהכות בהם ולכלותם וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם הפרצות בתשובה ומעשים טובים לשמור על בית ישראל:

לעמוד במלחמה ביום ה'. כלומר ביום אף ה' וגזרתו וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דה' כי אם עשיתם כן מעשיכם היו עומדים לכם במלחמה ולא היתה שולטת בכם יד אויביכם:

פסוק ו

חזו שוא וקסם כזב. פירוש וקסם כזב קסמו או אמרו כי נביאי השקר היו דבריהם על שני פנים היו יודעים דברי קסמים להגיד העתידות שלפעמים היו באים דבריהם כמו שאמר מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך מאשר ולא כל אשר לפיכך היו נפתים לדבריהם והיו אומרים גם כן כי דבר ה' היה להם בחזון וזהו חזון שוא שאומר שחזו והחזון היה שוא והקסם כזב:

ויחלו לקיים דבר. מיחלים ישראל לקיים דבריהם והיא תוחלת נכזבת:

פסוק ז

הלא. אמר כנגד הנביאים:

ואומרים. ואתם אומרים:

פסוק ח

לכן הנני אליכם. כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עליכון:

פסוק ט

והיתה ידי אל הנביאים. כמו על:

בסוד עמי לא יהיו ובכתב עמי ישראל לא יכתבו. פירושו כתרגומו ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון:

ואל אדמת ישראל לא יבאו. בשוב גלות בבל:

פסוק י

יען וביען. הכפל לחזק העונש וכן יען וביען במשפטי מאסו ותרגם יונתן חלף דאתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי:

הטעו את עמי. זה לבדו בטי"ת במקר' כי במקרא ישתמשו בענין זה בתי"ו תעה לבבי כי רוח זנונים התעם וכן כלם בתי"ו אבל במשנה וגמרא נשתמשו בענין הזה בטי"ת העובר

לפני התיבה וטעה והטעו את בעל הבית וזולתם רבים וכן שמושים בענין הזה בטי"ת והטי"ת והתי"ו ממוצא אחד הם ויבא זה במקום זה:

והוא בונה חיץ והנה טחים אותו תפל. נביא השקר בהבטיחו על שקר דומה למי שבנה חיץ והיא מחיצה גרועה והוא משל שהם אומרים לבנות ירושלם בנין קיים לאמר שלום ואין שלום הנה הבנין תפל וישראל המקבלים דבריהם דומים לטחי החיץ בחומר תפל וגרוע שאין לו קיימה כמו היאכל תפל מבלי מלח לפי שהוא דבר שאין לו טעם. ואדני אבי ז"ל פירש תפל לבנים שאינם שרופים ובנין שעושין מהם בבא הגשם עליו יפול ויונתן תרגם ושעיע ליה טין פטיר דלא תבן ויש לפרש והנם טחים אותו תפל על נביאי השקר עצמם שבונים החיץ ואחר כן טחין אותו כלומר שמיפים דבריהם בדברי חלקות כבונה בית וטח אותו ליפותו וכן אמר למטה בפרשה את ארץ לא מטוהרה היא ונביאים טחו להם תפל:

פסוק יא

אמור אל טחי תפל ויפל. הבונים בכלל ויונתן תרגם אמר לדבני מחיצא ושעיע ליה טין פטיר דלא תבן נפיל הוא:

ויפול. הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כוי"ו וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר יפול זה הבנין ואפילו יהיה חזק כמחשבותיכם כי יהיה גשם שוטף שיפילנו:

היה. עבר במקום עתיד:

ואתנה אבני אלגביש תפלנה. כנגד אבני הברד ידבר ואומר להם תפלנה הבנין הזה וכן תהיה רוח סערות שתבקע אותו והגשם והאבנים והרוח משל לאויבים החזקים:

ואתנה. כמו ואתן והה"א נוספת כמו ואתנה ויונתן תרגם ואתנה כמו ית אבני אלגביש יחתן. ובמקצת נוסחאות כתיב ואת אבני אלגביש ואבני אלגביש הם אבני ברד גדולות ויקרא אלגביש ואלגביש מלה אחת במקצת הספרים ובקצתם שתי מלות ויש מפרשים במלה אחת ענין שתי מלות דומות אל גביש מן ראמות וגביש:

פסוק יב

והנה. הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם וכן איה הבנין אשר בניתם אלא לקח הענין האחרון לקצר או לפי שבוני החיץ לא יהיו אחרי נפול הקיר כי יכלו ויסופו נביאי השקר וישארו קצת מן הטחים והם ישראל ולנשארים יאמר איה הטיח אשר טחתם והנה קרא החיץ קיר ואמר והנה נפל הקיר רוצה לומר כי בנפול הקיר והיא חומת ירושלם שנבקעה ידוע כי נפל החיץ הנאמר על דרך משל:

פסוק יג
לכן, ובקעתי. פעל יוצא לשלישי כי הרוח תבקע:

פסוק יד
והרסתי, ונפלה. ירושלם:
בתוכה. בתוך ירושלם כי נביאי השקר נהרגו בה בנפול הקיר לא נמלט אחד:

פסוק טו
וכליתי, ואומר לכם. ואז אומר לכם אין הקיר ואין הטחים אותו והם נביאי ישראל הנבאים מלבם שנאמר משל זה עליהם וגם ישראל המחזיקים בידיהם והמקבלים דבריהם כלו בתוכה או בחרב או ברעב או בדבר:

פסוק טז
נביאי ישראל הנבאים. בשו"א הבי"ת וי"ת הקיר הראשון כותלא והשאר קרתא. ותרגם את הקיר אשר טחתם ית קרתא דאתנביתון בה נבואן דשקר וכן ובטחים אותו ואין לו הטחים:

פסוק יז
ואתה. אחר שאמר לו להנבא על נביאי השקר אמר לו להנבא על נביאות השקר:
המתנבאות מלבהן. ואומרות כי רוח ה' דבר בהן ומגידות עתידות ואומרות זה יחיה וזה ימות וזה יבא לו כך וכך לטוב או לרע ועושות מעשה כשפים ואומרות כי בנבואה בא להן זה:

פסוק יח
ואמרת, הוי למתפרות כסתות. כסת היא כר שמשימים תחת הראש כששוכב אדם ופעמים אדם יושב עליו והנשים האלה היו עושות זה הענין בדרך כשפים והיו מתפרות כסתות על כל אצילי ידי מן השואלים בהן ומתקנות מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם והיו אומרות להם כי על ידי אותם מעשים ודברים שהיו הן אומרות מודיעות להם את העתידות ומה שאמר קומה לפי שהיו מעמידות אותם על רגליהם בעוד שהיו עושות המעשה:
אצילי ידי. כמו ידים וכן ואורגים חורי כמו חורים וקרע לו חלוני כמו חלונים ואצילי הם בית השחי וכתיב על כל מרפקי ידיו והמרפיק הוא בית השחי כמו שאמרו רבותינו ז"ל במשנה בפיו ובמרפק:
המספחות. כמו המטפחות והם הצעיפים שמכסות בהם הנשים את פניהן:

לצודד נפשות. כי נפשות הצדיקים התמימים הם כאילו נתפשות במצודותיכן שאתן אומרות עליהן שתמותינה לפי שאינה שואלים בכן שידעו כי עון הוא ואף על פי כן הם מתפחדים מדבריהון וסבורים כי הן יודעות העתידות אבל לרשעים המחזיקים בידיהן ושואלין בהן ונותנין להן שכריהן אומרות להם שתחיינה נפשותם ותבא להם טובה:

הנפשות תצודדנה לעמי. הה"א לשאלה כמו הדרכי לא יתכנו וכי תחשבו שתצודדנה נפשות עמי והם התמימים:

ונפשות לכנה תחיינה. ונפשות שהן לכן והם נפשות הרשעים תחיינה אותם כאילו בדבריכן נפשות תלויות להמית ולהחיות ויונתן תרגם הנפשות עמי אתון יכלן לאבדא ולקיימא הלא נפשתכון דילכן לא יכילתון לקיימא ויש מפרשים ונפשות לכנה תחיינה בשכר שהיו לוקחות במעשיהן:

פסוק יט

ותחללנה אותי אל עמי. כמו בעמי וכן ואל הארון כמו בארון והחלול הוא שמסירין בטחונם ממני ובוטחים בדבריכן שהם כזב:

בשעלי שעורים ובפתותי לחם. שכר מעשיהן ששואלים בהם נותנים להם מלא אגרוף שעורים או פת לחם ויש מפרשים כי השעורים והלחם היו נותנות תוך הכסתות ובהם היו עושות המעשה:

להמית נפשות אשר לא תמותנה. אלו הן נפשות הצדיקים:

ולחיות נפשות אשר לא תחיינה. אלו נפשות הרשעים כי בעבור דברים לא תחיינה ולא תמותנה אבל אתן מכזבות להם למי שהם בעמי שומעי כזב:

בכזבכם. הזי"ן בסגול:

פסוק כ

לכן, **הנני אל כסתותיכנה**. כמו הנני אליכם שפירש ודגש סמ"ך כסתותיכנה לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש ה':

לפורחות. להיות פורחות בדבריכם שתאמרו שימותו:

וקרעתי אותם מעל זרועותיכם. הם אצילי ידים שזכר ואמר זרועותיכם ואם היו על זרועות השואלים אותם בהם הם כאילו הם זרועותיהם כי הן היו עושות בהם המעשה ויש אומרים כי בזרועות המכשפות היו תלויות אלה הכסתות:

ושלחתי את הנפשות. אשלח אותן חפשי מידכן אשר אתן מצודות אותן:

את נפשים. בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשים:

פסוק כא
וקרעתי את מספחותיכם. וכן אקרע מספחותיכם שהייתן משימות על ראש כל קומה וקריעת הכסתות והמספחות הוא כליון הנשים המכשפות ומיתתן וכיון שיבטלו הן יבטלו מעשיהן:

פסוק כב
יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו. שהיה הצדיק מתפחד מדבריהם כמו שפירשנו והן היו מכאיבות אותו בשמי שקר כי אני לא דברתי להן:
ולחזק ידי רשע. כמו כן שהיו אומרות לו שיחיה:
הכאות. ענין כאב כמו ונכאה לבב:
מדרכו הרע. כן ימצא פעמים דרך לשון זכר כמו זה הדרך לכו בו:

פסוק כג
לכן שוא. מבואר הוא ויש מפרשים הענין הזה בדרישת המתים שהיו הנשים בעלות אוב מעלות נפשות המתים בדבריהן ומפרשים לפורחות בעבור אותן נפשות שאומר שהיו מעלות מקבריהן ופורחות באויר:

פרק יד

פסוק א
ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני. אמר הנביא ככלות נבואה זו באו אלי אנשים מזקני הגולה וישבו לפני שהיו מראים עצמם שבאים לדרוש את ה' והאל גלה אלי את לבבם: ואמר ויבא לשון יחיד על רבים להודיע כי בהסכמה אחת ובלב אחד באו כלם על זה:

פסוק ב
ויהי:

פסוק ג
בן אדם, **האדרש אדרש להם**. האלפין בחירק הראשון מקור בחולם והאל"ף במקום ה"א כי כבד על הלשון לקרא שני ההי"ן כאחד והוא בחולם בשקל הנתון תנתן ואמר וכי אדרש להם אחר שלבם אל גלוליהם לא אדרש וקבול הדרישה היא לתת שאלתם:

פסוק ד
לכן דבר אותם. עמם כמו אתם:

נעניתי לו בה ברוב גלוליו. ונענתי לו אבל לא נדרשתי לו אבל אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלות צפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו ונענתי לו ונענה לו צריכים פירוש לפי בנינם ולפי ענינם כי נענתי ונענה הם מבנין נפעל והאל הוא הפועל בענותו הצועק אליו כמו שאומר ענני ה' ענני אשר יענה באש הוא האלהים והאדם הצועק הוא נענה כמו שאמר הן אצעק חמס ולא אענה הנה כי האל הוא העונה והאדם הוא הנענה ואיך אמר הנה על האל יתברך נענתי ונענה נאמר כי הטעם לפי שלשון מענה הוא על שני פנים והאחד הוא תחילת הדבור כמו ויען איוב הראשון ועניתי ואמרת והשני הוא לשון השבת הדבור והוא הנמצא ברוב כשאמר כי הקדוש ברוך הוא הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאמר עליו נענתי ונענה הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא והצועק:

בה. כתיב בה"א וקרי באל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפות ופירושו בעבור שבא ברוב גלוליו אענה לו כדי לגלות צפון לבו וזהו שאמר אחריו:

פסוק ה

למען תפוש את בית ישראל בלבם. שהם מכסים את לבם ממני ואני אתפשם בלבם שאגלה להם גלולי לבם ומחשבותם הרעה ויונתן תרגם אני ה' נעניתי לו בה ברוב גלוליו אנא ה' משתאיל ליה במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אע"ג דמערב בסגי פולחן טעוותיה ותרגם למען תפוש בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון דסטו מבתר פולחני ואיסתאבו בפולחן טעותהון כולהון ורבותינו ז"ל פירשו למען תפוש את בית ישראל בלבם כי בעכו"ם מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה כי הם לא היו עובדים עכו"ם אחר שגלו אלא לפי שהיו חושבים עליה עדיין חשבה עליהם כאילו עבדוה:

נזורו. אפשר שהנו"ן שרש ויהיה מן הקל מגזרת פעול בשקל ולא יוכלו מענין וינזרו מקדשי בני ישראל או יהיה מבנין נפעל משרש זור מענין זר:

פסוק ו

לכן, שובו והשיבו. לזקני ישראל אומר שובו והשיבו נשיכם ובחוריכם:

השיבו פניכם. שלא יהיו הגלולים נכח פניכם כמו שהיו:

פסוק ז

כי איש, ומהגר אשר יגור בישראל. זכר הגרים נראה כי מן הכשדים שבו לדעת ישראל משגלו ישראל לתוכם כי ראו כי אלהי ישראל בתוכם אלהי אמת וכי הביא אליהם כל אשר דבר בעזבם את תורתו:

ובא אל הנביא לדרוש לו בי. לדרוש לנביא בעבורי שאתן שאלתו:
אני ה' נענה לו בי. אני ה' אענהו בעבור שמי כדי שאגלה לו צפון לבו הרע אבל לא אדרש לו לתת שאלתו אבל הפך שאלתו אתן לו שאתן פני בו:

פסוק ח

ונתתי פני. כאדם שאומר פונה אני מכל עסקי ואעסוק בזה או יהיה כתרגומו ואתן רוגזי כמו ופניה לא היו לה עוד אכפרה פניו:
והשימותיהו לאות ולמשלים. מהרעה הגדולה שאביא עליו יהיה לאות ולמשל על דרך היינו משל בגוים:

פסוק ט

והנביא כי יפתה. אמר וכן יהיה עונש הנביא כי יפתה והענין הזה כענין מי יפתה את אחאב והוא הערת רוח החפץ כי נביא השקר ההוא חייב מיתה בדברים יעשה אותם בסתר כמו שראינו באחאב בן קוליה וצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפים את נשי רעיהם וכן דברים רעים אחרים בסתר היו עושים אלה הנביאים וכדי לגלותם לבני אדם מביא האל יתברך על ידם כשלון ועל ידי עוברי עבירה בסתר בענינים רבים ואחד מהם זה הענין נביאי השקר שהיו מתפארים בנבואה והאל העיר חפצם בזה כדי להודיע שקריהם ופחזותם ובבא להם העונש מאת האל יתברך יצדיקו בני אדם עליהם את הדין וזהו שאמר אני השם פתיתי את הנביא ההוא וזהו טעם והאלהים אנה לידו וכן פירש אדוני אבי ז"ל ודומה לזה וחזקתי את לב פרעה. ור' סעדיה ז"ל פירש פתיתי בארתי וגליתי עליו שהוא מפתה:
פתיתי. בצרי התי"ו עי"ן הפעל:

פסוק י

ונשאו, כעון הדורש כעון הנביא. כמו כעם ככהן כעבד כאדוניו והדורש הוא שזכר למעלה שדורש בנביאי האמת ולבו רע ותרגם יונתן כעון הדורש כחוב דאתי למילף ולא אליף:

פסוק יא

למען. מבואר הוא:

פסוק יב

ויהי:

פסוק יג

בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל. לא בעבור כל חטא אשלח להם העונש הגדול אלא כשיהיה החטא למעול מעל לכחש בי וביכולתי שיאמרו לית דין ולית דיין כאנשי סדום ועמורה:

ונטיתי ידי עליה. בשדפון וירקון או ואצוה על העבים ואמנע מהמטיר עליהם מטר:

אדם ובהמה. הבהמה לעונש האדם:

פסוק יד

והיו שלשת האנשים האלה בתוכם נח דנאל ואיוב. דנאל חסר היו"ד וכן האחר הנזכר בפרשה הנה חכם אתה מדנאל והיו"ד נקראת אע"פ שאינה כתובה כיו"ד ירושלם והאל"ף נחה כי הצרי תחת היו"ד והיו"ד דגושה וזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל אחד מהם ראה שלשה עולמות בנוי וחרב ובנוי נח ראה העולם בנוי וראהו חרב במבול וראהו בנוי דניאל ראה בית המקדש בנוי וראהו חרב וראהו בנוי אע"פ שלא ראהו חרב בעיניו כי בגלות היה שגלה עם יהויקים אף על פי כן בימיו חרב ואחר כך ראהו בנוי כשצוה כורש לבנותו איוב ראה עצמו בנוי בבנים ובבנות בעושר ובנכסים וראה עצמו חרב מבנים ומבנות ומכל נכסיו ומדוכה ביסורין וזכרם בענין זה כי חרבן הארץ יהיה בעון היושבים בה והם בצדקתם לא הצילו אלא עצמם כי נח לבדו היה צדיק בדורו עם בניו כמו שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הציל מכל בני דורו אלא הוא ובניו לבדם שהיו צדיקים ודניאל גם כן לא הציל בצדקתו אלא עצמו ומן הגלות לא היה יכול להציל עצמו כי איך ישאר בארץ יחידי או הוא וחביריו הצדיקים כיחזקאל וחנניה מישאל ועזריה איך יתכן שישארו יחידים בארץ החרבה ולטובתם גלו ראשונים כדי שלא יראו בחרבן העיר ובית המקדש ואע"פ שבחרבן העיר נהרגו חסידים ולא הצילו עצמם כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך וגו' אפשר שהיה החסיד ההוא יחידי בין רבים בעת ההרג ונאמר כי עד צדק ישוב משפט אבל כשהם שלשה או יותר יצטרפו זכיותיהם ויצילו עצמם ואיוב ג"כ הציל עצמו לבד ממיתה ולא הציל בניו ובנותיו כי לא היו צדיקים כמו שאמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם וכן אמרו רבותינו ז"ל ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו ואיוב לא הציל עצמו מיסורין כי לטובתו היה למרק קצת עונות שהיו בו אע"פ שהוא לא היה יודעם בעצמו ועוד זכר אלה השלשה כי שלשתם עמדו בצדקתם בנסיון ונצלו כי דבר נח אין לך נסיון גדול מזה שכיון שאמר לו האל יתברך עשה לך תיבת עצי גפר עשה אותה לעיני כל בני דורו והיה המעשה ההוא כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם ובטח באל יתברך ולא פחד שיהרגוהו

וכן דניאל עמד בנסיון גדול שהשליכוהו לגוב האריות ובטח באל יתברך שיצילנו ולא כפר בו מיראת מיתתו ונצל וכן איוב עמד בנסיון שהכהו השטן בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו ועמד בנסיון ולא חטא בשפתיו לדבר דברים אשר לא כן כנגד האל יתברך ונצל לפיכך זכר צדקת אלה השלשה צדיקים אע"פ כן המה בצדקתם הצילו את עצמם ולא אחרים עמם:

ינצלו נפשם. זה לבדו מהדגוש בזה הענין:

פסוק טו

לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה. לו כמו אם כמו לו החייתם אותם:

ושכלתה. פעל יוצא כי אין הארץ משכלת אותם כי היא כאם ליושבים בה והחיה משכלת את הארץ:

אעביר בארץ. כמו הנני משליח בך:

והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה. לא אמר זה ברעב בחרב ובדבר כי אף על פי שתהיה הארץ שממה מיושביה יעברו דרך עליה אנשים מארצות אחרות ולא תרבה שם החיה אבל כשהארץ שממה מפני חיה משולחת שהאל יתברך השליחה בה כמו שאמר והשלחתי בכם את חית השדה יראו לעבור בה אפילו אנשים אחרים מפני החיה כי תרבותה שם:

פסוק טז

שלשת, אם בנים ואם בנות יצילו. קטנים וקטנות כמו או בן יגח או בת יגח כלומר אפילו הקטנים שהם בלא חטא לא יצילו כי הם ילקו בעון אבותם ואפילו בני הצדיקים הקטנים ימותו כמו שאמר הם לבדם ינצלו כי די להם שיצילו עצמם כי היה להם עון שהיה דרים בין רשעים:

פסוק יז

או חרב אביא על הארץ. זה לבדו על הארץ בענין זה וכן היא המסרה מן ריש ספרא עד והטף כולהון אל הארץ בר מן חד על הארץ או חרב אביא על הארץ:

ואמרתי חרב תעבור בארץ. לא אמר בחיה ובדבר ואמרתי כי אין פירוש ואמרתי להם ע"י נביאי להתרותם כי לא שולח נביא לסדום ועמורה להתרותם כי השכל הוא המתרה בעבירות כאלה שהשכל מורה עליהם אלא פירוש ואמרתי כי לחרב יש אומרים ומגידים טרם בואה שמגידים עוברים ארחות מלך פלוני יבא על הארץ הזאת והאומרים ההם כאילו אמר האל יתברך כמו והכרתי שהחיל הבא עליהם הם המכריתים אלא שהאל

העיר את רוחם לבא עליהם אבל חיה משלחה בארץ אין אומר ואין מגיד עד בואה וכן הדבר אין מגיד עד באו:

פסוק יח

ושלשת. מבואר הוא:

פסוק יט

את דבר, **ושפכתי חמתי עליה בדם**. הטעם כי הדבר יבא ברצון האל בהפסד האויר בחום או בקור משונה מהמנהג והאויר והדם מתדמים בשתי אכיותם שהם החום והלחות והדם הוא הנפש ורוח החיים שהיא בלב תלויה באויר ואם האויר מופסד הנה גם הדם מופסד וימותו ברגע אחד רבים לפיכך אמר ושפכתי חמתי בדם:

פסוק כ

ונח, **אם בן ואם בת**. לא רבים ולא אחד כי הראשון אם בנים ואם בנות והשני בנים ובנות וזה אם בן ואם בת אלא שנה כל אחד מהשלשה כמנהג המקרא לשנות מלות בענין כפול:

פסוק כא

כי כה אמר, **אף כי ארבעת שפטי הרעים**. רוצה לומר כל שכן כמו אף כי אנכי אעננו והדומים לו אמר בארץ מארצות הגוים באחד מארבעת שפטים אני אעשה אותה כלה כל שכן במקום שאביא כל הארבעה שראויה שתהיה כלה ואל ירושלם שלחתי הארבעה עם כל זה לא עשיתי כלה כמו שהבטיחם האל יתברך ואותך לא אעשה כלה:
להכרית ממנה אדם ובהמה. כדי היתה שיכרתו ממנה אדם ובהמה אלא שחמלתי עליה והותרתי ממנה פליטה:

פסוק כב

והנה, **המוצאים בנים ובנות**. המוצאים מירושלם להגלותם בבלה ואמר בנים ובנות כנגד מה שאמר אם בנים ואם בנות יצילו אמר כי בירושלם יהיו נצלים בנים ובנות אף מן הרשעים שימותו שם ולא כלם כי ג"כ מהקטנים נהרגו שם ומתו ברעב ואף מן הגדולים נצלו מן המיתה וגלו:
הנם יוצאים אליכם. אמר כנגד בני הגולה הנה הנצלים בירושלם יוצאים בגלות ובאים אליכם בבל שתראו אותם ותכירו כי בדין לקו ומה שהותרתי מהם לפי מדת רחמים אשר בי כי עדין תראו אותה ברשעם שלא נכנעו מכל אשר עשו והם השארית שנשארו עם יוחנן בן קרח וסיעתו שנשארו ברשעם עדין שלא שמעו לדברי ירמיהו מפי ה' והלכו למצרים:

ונחמתם על הרעה. תהיה ראותכם אותם ברשעם נחמה לכם כי בדין הבאתי את כל אשר הבאתי על ירושלם:
ונחמתם. מבנין נפעל:

פסוק כג
ונחמו אתכם. מבנין פעל הדגוש:

פרק טו

פסוק א
ויהי,

פסוק ב
בן אדם מה יהיה עץ, **הגפן מכל עץ**. מה גריעתו מכל עץ אחר ובאיזה עץ גפן אני שואל אותך לא על עץ גפן שעשה פרי כי אותו חשוב הוא אלא הזמורה אשר בעצי היער והוא כמותם שאינם עושים פרי עליה אני שואל אותך כי אפילו כעצי היער אינה כי עצי היער אע"פ שאינם עושים פרי הם ראויים לעשות מהם למלאכה לעשות מהם כלים ולקרות מהם בתים אבל עץ הגפן הזה אינו כן:

פסוק ג
היקח, **אם יקחו ממנו יתד**. אין צריך לומר שלא יקחו ממנו עץ למלאכה אלא אפילו יתד לתלות עליו כל כלי לא יקחו ממנו:
כל כלי. שום כלי אפילו קטן כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו שום חלב ושום דם:

פסוק ד
הנה לאש נתן לאכלה. אין בו צורך אלא להדליק בו האש:
את שני קצותיו אכלה האש. עוד אתננו פחות ואומר הנה שני קצותיו אכלה האש כלומר אם יקחו אותו מתוך האש אחר שאכלה שני קצותיו באמת תוכו נחר כי אם אכלתו מן הקצה האחד עד הקצה האחר רחוק מן האש ולא נחר אבל אם אכלה האש שני קצותיו באמת תוכו נחר ואף על פי שלא אכלתו האש נחר הוא מפני האש שאכלה סביבותיו ואין לו צורך אלא שיחזור אדם אותו לאש כי בהיותו תמים ושלם לא היה ראוי למלאכה כ"ש כשאכלתו האש סביביו:
ותוכו נחר. שרשו חרר מפעלי הכפל והוא נפעל בשקל ונקל זאת בעיני ה' ונסב גועתה ונקמצה חי"ת נחר מפני הזקף או הוא נפעל בינוני לפיכך היא קמוצה כמו עם נבר תתבר

אבל נחר מפוח שהוא נפעל עבר החי"ת פתוחה וכן ויחר מבנין נפעל בשקל לא ימד אלא מפני שלא תדגש החי"ת והיו"ד בצר"י והחי"ת קמוצה מפני הזקף ונחר הוא ענין הדבר המורגש מהאש לא שנשרף ממש וענין המשל כי המשיל ישראל לעץ גפן שהוא עץ דק ורפה מכל העצים ובישראל נאמר כי אתם המעט מכל העמים וכשיוצא פרי טוב יצא ממנו היין המשמח אלהים ואנשים הנה העץ הזה אין בו תועלת אלא בפריו וישראל הוא עץ הגפן כמו שהמשילו ישעיהו ואמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים והנה הוא זמורת היער ואין בו צורך אלא לאש וישראל כיון שעשה מעשים רעים אין לו תקנה אלא ליסרו למשפט ברעב ובחרב ובדבר והוא האש והנה שני קצותיו אכלה האש כמו שאמר ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה אמר ותלהטהו ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב ואמר ובתוכו נחר זה ירושלם שהיא באמצע ארץ ישראל ובכל הרעה שראו שבאה לעשרת השבטים ולכל ערי יהודה לבד ירושלם ואף על פי כן יושבי ירושלם שנחרו מן האש ובאו להם ארבעת השפטים לא לקחו מוסר ומה תקוה יש בהם אם ימלטו מן האש שלא תאכלם לגמרי הנה לא יצליחו למלאכה כלומר לא יחזרו בתשובה ולא ייטיבו מעשיהם הנה אין להם תקנה אלא להחזירם לאש לאכלם ולהחרימם גם ירושלם שתהיה שממה וזהו שאמר מהאש יצאו והאש תאכלם ואמרתי שירושלם נמלטה מן האש ששלחתי אליהם השכם והערב שישובו בתשובה והעיר לא תשרף באש ולא שמעו אם כן האש תאכלם:

פסוק ה

הנה בהיותו תמים. כשהיו כל ישראל בארצם לא רצו לחזור בתשובה אע"פ שהייתי מתרה בהם על ידי נביאי תמיד והייתי משליט בהם אויביהם לשלול שלל ולבוז בז כדי שיוסרו ולא עשו תשובה כל שכן עתה שהרגילו במעשיהם הרעים עד שאכלה אותם האש כל סביבם וחרבה כל ארץ ישראל מלבד ירושלם והקשו את לבם עד שנעשה להם האסור כהתר והורגלו במעשי הגוים הרעים ואחזו ברעה אחר רעה ואמר כי הגוים מצליחים במעשיהם ואעשה כן גם אני כמו שאמר אחז כשנלחם עליו מלך ארם כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני לפיכך אין בהם תקוה כי נחרו מן האש ולא הרגישו אם כן האש תאכלם:

פסוק ו

לכן כה אמר ה', **בעץ היער**. דרך כלל כמו לא תשחית את עצה:

אשר נתתיו לאש לאכלה. אמר נתתיו שהאל יצר עץ הגפן בזאת התכונה:

פסוק ז
ונתתי, **מהאש יצאו והאש תאכלם**. מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם על פתגמי אוריתא דיהבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון:

פרק טז

פסוק א
ויהי:

פסוק ב
בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה. כתרגומו הוכח ית יתבי ירושלם וחוי להון ית תועבתהון:

פסוק ג
ואמרת. אמר לו שיאמר להם תוכחה זו דרך משל ואף על פי שהוא היה יושב בבבל צוה לו שיודיעם שם ע"י ספר אולי ישמעו וישובו:
מכורותיך. בחולם ועניני כמו מגורותיך:
ומולדותיך מארץ הכנעני. קשר מ"ם מארץ למולדותיך הסמוך למכורותיך אמר במעשיך את דומה לתרבות ארץ כנען כאילו נולדת ושכנת שם וכאילו אביך האמרי ואמך חתית שעשית כמעשיהם ויונתן תרגם ותימר כדנן אמר ה' אלהים ליתבי ירושלם תותבותכון וגו':

פסוק ד
ומולדותיך. עתה החל המשל והמשיל כנסת ישראל לנערה שהיתה בעת לדתה במקום שלא מצאה חומל ומשגיח עליה לעשות לה כדת הילוד אלא כמו שנולדה עם הגיעול והדם השליכוה אל פני השדה כמו שמשליכים חוץ לעיר את הנבלה ודבר המגועל עד שעבר עליה חומל וראה אותה מתבוססת בדמיה ובשדה וחמל עליה שלא תמות מתוך הגעול ההוא אלא שתחיה ותהיה עדיין כצמח השדה לרבבה והניחה החומל כמו שהיתה לא רחצה ולא שטף הדמים מעליה והניחה כמו שהיתה עד שגדלה הילדה הזאת ובאה בעדי עדים כלומר הגיעה לפרקה בימי הנערות שראוי לעדותה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להנשא לבעל וכשראה החומל כי הגיע עת דודים וראויה היא להיות לאיש פירש כנפיו עליה כלומר הבטיחה שיקחנה לאשה ונשבע לה על זה ובא בברית אתה וכל הענין כאשר הוא הולך ואומר הנה פירשנו ענין המליצה ועתה נפרש ענין המשל:

ומולדותיך. אמר לך מולדותיך איך היו ועת הלידה הוא עת וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו וירבו שהיתה העת ההיא כנסת ישראל בלי חומל ומשגיח בלתי האל יתברך:

ביום הולדת אותך. זה הראשון נכתב בוי"ו עם הדגש והוא מקור מבנין הפעל ואותך כמו עצמך כאילו אמר ביום שנולדת:

לא כרת שרך. כי זה מצרכי הילוד בעת לדתו וכן שאר הדברים הרחיצה והמליחה והחתול ואם לא יעשו דברים אלו לילוד הוא בסכנה שימות לפיכך התירו לעשות לו בשבת כמו שאמר כל האמור בפרשה תוכחה עושין לחיה בשבת כי הם דברים שהם סכנה אם לא יעשו אותם ואמר ביום הולדת אותך מכאן שמילדים את האשה בשבת:

לא כרת שרך. מכאן שחותכין את הטיבור בשבת:

ובמים לא רחצת. מכאן שמרחיצין את הולד בשבת וכרת שלא נזכר פעלו מן הדגוש וכן והאשרה אשר עליו כרתה:

שרך. דגוש הרי"ש לחסרון הרי"ש האחרת והשרר הוא הטבור וידוע הוא:

ובמים לא רחצת. סתם רחיצה במים חמין:

והמלח לא המלחת. מכאן שמולחין את הולד בשבת:

והחתל לא חתלת. מכאן שמלפפין את הולד בשבת:

למשעי. פירושו להחליק הבשר כי הרחיצה במים חמין מחליקה הבשר ומעדנת אותו ותרגום חלקת צואריו שעיעות צואריה ויהיה היו"ד למשעי במקום אות הכפל:

והמלח לא המלחת . והמלח בקמץ חטף הה"א:

הומלחת. בשורק הה"א כי המלח מחזק עור בשר הילד ומקשה אותו:

והחתל לא חתלת. כמו שמלפפין את הולד ומחתלין אותו בחתלת בגדים וקושרין אותו לתקן איבריו ולישרם לפי שהיה במעי אמו כרוך בשליתו ראשו בין ברכיו, וענין המשל שהיו ישראל במצרים מעת מת יוסף וקם מלך חדש על מצרים כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצא חומל שיחמול עליו ולא עוד אלא שהשליכוהו חוץ לעיר על פני השדה מרוב מאסם בו זהו שאמר בגעל נפשך ביום הולדת אותך זהו געל דמי הלידה כן ישראל העבידום מצרים בפרך וענו אותם בכל מיני ענוים עד שהיו קרובים למות מרוב הענויים ולא עוד אלא שהשליכום חוץ לעיר בשדה כמו שכתוב בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ממאס בהם שלא יראום זהו משל ותשלכי על פני השדה ויונתן תרגם הפסוק כן ואף כד נחתו אבהתכון למצרים וגו':

פסוק ה

לא חסה עליך עין, אחת מאלה. אפילו אחת מאלה כל שכן כלם שהיית צריכה להן:
לחמלה. בשורק החי"ת:
אל פני. כמו על פני וכמוהו רבים:
בגועל נפשך. גופך וכן ברזל באה נפשו גופו והגעל הוא דמי הלידה זהו שאמר ביום הולדת אותך הגעול שהיה לך ביום שנולדת וענין זה המשל מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם לא חסת עליכון עינא דפרעה וגו':

פסוק ו

ואעבור עליך. כבר פירשנו ענין המליצה וענין המשל זהו שאמר ואודע לכם בארץ מצרים על ידי אהרן ומרים ומשה נודע להם בנבואה שהזהירו אותם לאמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו:
וארא מתבוססת בדמיך. מתגועלת בדמי הלידה והמשל שהיו מתבוססים בטיט והוא החמר שהיו עושים ממנו הלבנים ולא היה להם פנאי לנקות עצמן ממנו כי תמיד היו מכריחים אותם לעשות הלבנים יום יום לא ישבותו:
בדמיך חיי. לא תראו שתמותו מתוך כובד העבודה הזאת אלא עם כל זה הטנוף והלכלוך וכובד העבודה תחיו ותרבו כצמח השדה:
חיי. כמו תחיי צווי במקום איתי"ן כמו עלה ומות בהר כמו תמות שים קינך כמו תשים ומה שכפל פעמים בדמיך חיי לחזק את לבה שלא תירא כי כן מנהג המקרא לכפול הדברים לחזק הענין, ורבותינו ז"ל דרשו הכפל לדם פסח ודם מילה בשרם כי בזכות שתי המצות האלה יצאו מהגלות ויונתן תרגם על דוכרן קים אבהתכון קדמי אתגליתי למפרקכון וגומר:

פסוק ז

רבבה. מבואר הוא למעלה:
ותרבי ותגדלי. כמו שאמר וירבו ויעצמו במאד מאד אחד מהם ברבוי המספר ואחד מהם ברבוי הגוף:
ותבואי בעדי עדים. באת לעת שאת ראויה לעדי עדים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לעדותה בתכשיטין נאים ופירוש בעדי עדים בטוב וביפה שבעדים כמו מלך מלכים כלומר זמן ישראל הגיע לצאת מן הגלות כמו שאמר פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מעוני מצרים והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרים. ואדוני אבי ז"ל פירש עדי עדים עדי הגוף כמו שפירש אחריו שדים נכונו

ושערך צמח ואלו הן סימני נערות תכונת השדים והשער הצומח במקום הערוה ויתכן בעדי עדים על דרך משל על חקי התורה ומשפטים הטובים שהם כעדי כמו שנאמר בדרך משל כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך:

צמח. פעל עומד מן הדגוש ובא להורות על רוב הצמיחה ועל מהירותה:

ואת ערום ועריה. ערומה וגלויה כיום הלידה:

ואת ערום ועריה. שם יתפרש בחסרון בי"ת בערום ובעריה ואפשר שהם תאר ואמר ערום לשון זכר שכיון שהוא משל לכנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ולשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה על כנסת ישראל וזהו בכמה מקומות כדברי הנבואה שמדבר על כנסת ישראל זכר ונקבה ופירוש ערום ועריה על דרך המשל יתכן כמשמעו שהיו לבושים בגדים פחותים כשבויים ועבדים והרי הם כאילו הם ערומים או יהיה דרך משל שהיו ערומים ממצות האבות לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכן שדים נכונו משל על התורה שבכתב ותורה שבעל פה שהיו נכונות לתתה להם בצאתם ממצרים וכן יתפרש במשל שיר השירים שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי כמו שהשדים מגדילים התינוק ומעמידים אותו בחיים כן התורה מורה דרך החיים בזה ובבא וכן ושערך צמח משל ליחידים שבישראל שפירשו מדרך הרעה מעת שהתנבאו להם הנביאים במצרים כי כמו שהשער סימן לנערה שיצאה מקטנות לנערות כן בדרך המשל סימן לאותם שהיו קטני אמנה שיצאו מאמונתם הרעה לאמונה טובה על ידי תוכחת הנביאים ועליהם נאמר לך ואספת את זקני ישראל והנזירים והפרושים מגדלים שערם לפיכך השער משל להם וכן במשל שיר השירים שערך כעדר העזים משל על הנזירים והפרושים בישראל ואמר ואת ערום ועריה על רוב ישראל שהיו במצרים שנאמר עליהם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו והיו ערומים מן המצות לעשות צדקה ומשפט ויונתן תרגם ריבבת כצמחי חקלא יהבתיכון וגו':

פסוק ח

ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים. שנגלתי למשה בסנה ועשה במצותי אותות ומופתים והראתי כי עת דודים הגיע שנלחמתי בעבורך במצרים עד שהוצאתיך משם ביד חזקה:

ואפרש כנפי עליך. כמו שאמר ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה כלומר אמרתי שתהיו לי לעם כמו שאמר ולקחתי אתכם לי לעם:

ואכסה ערותך. שהיית ערום ועריה וכסיתיך אם כמשמעו בבגדים טובים כמו שפירשנו או בדרך הטובה שהורתי אתכם ובניסים ובנפלאות שהראתי לכם עד ששבתם כלכם לאמונה טובה ואין ערוה ודבר רע ביניכם:

ואשבע לך. זהו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים אני ה' שקיימתי שבועתי:

ואבוא בברית אתך. בהר סיני הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה:

ותהיי לי. לעם. כמו שאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך ותרגם יונתן ואתגליתי למשה באסנא וגו':

פסוק ט

וארחצך. הוא מה שאמר לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם כמי שיצא מעבדות לחרות שרוחץ ומחליף שמלותיו גם להטהר מן הטומאה שיצאו ממנה ששכנו בתוך עם טמא זהו שאמר ואשטוף דמיך מעליך שטף לכלוך העבודה כמו שפירשנו:

ואסכך בשמן. לעדן הבשר שנתקשה בעבודה בחמר ובלבנים וזה משל למנוחה שהיתה להם וספוק צרכם במדבר כמו שאמר ויתעדנו מטובך הגדול וזהו שאמר אחר זה ואלבישך רקמה וכל הענין עד ותצלחי למלוכה הוא הרחבת המליצה לרוב הטובה שהיה להם במדבר במאכל ובמשתה ובכל תענוג ובכסות ובנעילה כמו שנאמר שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה:

פסוק י

ואלבשך רקמה. ת"י ואלבישית יתכון לבושי ציורין וגו' אמר ר' יהודה ברבי סימון אמר הקדוש ברוך הוא לא תהיו סבורין שאתם גומלים שלש עשרה דבר שהפרשתם לי כנגד שלש עשרה דבר שעשיתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה וגו' ואני מעלה עליכם שאתם גומלים עלי כמו שאמר דוד אשירה לה' כי גמל עלי לעולם הבא אני פורע לכם כנגד שלש עשרה דבר אלו וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כבוד חפה וסכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר הוי אומר אשירה לה' כי גמל עלי:

ואנעלך. העי"ן בשוא ופתח:

ואכסך משי. הוי"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו:

פסוק יא

ואעדך עדי. תרגם יונתן ותקינית יתכון וגו':

פסוק יב
ואתן נזם. תרגם יונתן ויהבית ארון קיימי ביניכון וגו':

פסוק יג
ששי. כן כתיב בי"ד וקרי שש והיו"ד בכתוב נוספת:
ותיפי. מלעיל בשני פשטים לבן אשר ושרשו יפה והוא מנחי הקצוות:
ותצלחי למלוכה. שתמלכי על גוים אחרים וזה כשהגיע זמן מלכות בית דוד:

פסוק יד
ויצא לך שם בגוים ביפיך. זה היה במלכות דוד ושלמה כי כליל הוא שלם בכל עניני היופי וההדר:
בהדרי אשר שמתי עליך. כלומר כל זאת ההצלחה הגדולה שהיתה לך באלה הימים בעזרתי היתה שהיית את עושה רצוני ואני גם כן הייתי משליט אותך על הגוים לא בכחך ועוצם ידיך:

פסוק טו
ותבטחי ביפיך ותזני על שמך. בטחת בהצלחה הגדולה ועל שמך שיצא לך שם בגוים וזנית אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט וכל ענין הזנות הבא בכנסת ישראל היא עכו"ם ואף על פי שהמליצה היא כמשפטי הזנות וכדרך התשמיש הכל היא ענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עכו"ם:
ותשפכי את תזנותיך על כל עובר. כמו הכלי שהוא מלא יותר מדי ונשפך אמר רבת הנזונים היית עד ששפכת אותם:
על כל עובר. על כל מי שיעבור עליך:
לו יהי. לו יהיה חשקך ורצונך כמו הזונה המפקרת לכל שלא תספיק באנשי עירה עד שמפקרת עצמה על הנכרים העוברים דרך עליה כן את לא היית מספקת בעכו"ם אחת ובשתים ובשלש כי מספר עריך היו אלהיך יהודה אם יעבור עכו"ם מן הגוים הרחוקים והעכו"ם בידו לו יהי חשקך עד שתעשי אותה בארצך:
תזנותיך. לשון רבים תזנות בשקל תרבות והרבים תזנותיך ותרגם יונתן לו יהי כמו לא באל"ף לא כשר לך למעבד כן:

פסוק טז
ותקחי. דרך הזונה ליפות ביתה ולהרבות בבגדים נאים בבגדי צבעונים למשוך לב הזונים להכנס בביתה. ופי' במות טלואות עשית טלאים מבגדים רכובים ומרובים זה על זה עד

שנעשו מהם במות ואותם הבגדים הם מצבעונים שונים זה מזה כדי שיהיה מראה יפה והמראים המתערבים קצתם עם קצתם יתחדש עמהם ערבות לכסות הנפש וזהו פירוש טלאות כמו העקודות והטלואות שהם מראים שונים בשער העזים ובצמר הכבשים שחור ולבן או צהוב וכיוצא בהם זה ענין המליצה וענין המשל שהיו עושים בית ישראל במות לעכו"ם וזו שונה מזו בתבניתה ובעבודתה:

לא באות ולא יהיה. לא באות כמות כמוהן כלומר אינם עתידות לבא ולא יהיה אדם או עם שיעשה כמוהן לרוב ויונתן תרגם לא כדכשר ולא כדחזי:

פסוק יז

ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי. לחבוב עכו"ם עושים מכלי כסף ומכלי זהב המפוארים שיש להם ועושים מהם הצלמים כמו שאמר בדבר העגל ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם:

אשר נתתי. **לך**. כמו שאמר וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל ומה שאמר צלמי זכר הוא לענין המליצה כדרך הזונות שעושות צלמי זכרות לדבר התשמיש:

פסוק יח

ותקחי. לענין המליצה רוצה לומר ותכסים על הזונים שהזונה מכסה אותם מבגדי רקמתה ליפותם בעיניה ולמשוך לבבם אליה ולענין המשל פירש ותכסים על הצלמים וכנוי שמני וקטרתי כענין שאמר אשר נתתי לך:

וקטרתי. הטי"ת נקראת בקמץ חטף לבן אשר:

נתתי לפניהם. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והכתוב כאילו נתתי לפניהם אני גרמתי לך כיון שנתתי לך כמו שאמרו במשל מי גרם לך שתבעיטי בי כרשינין שהאכלתיך:

פסוק יט

ולחמי, **ונתתיהו לפניהם**. אני נתתים לך לאכלה זהו פירוש אשר האכלתיך ואת נתת אותם לפני הצלמים לקרבן ותי"ו הנקבה הנמצאת תקרא בחיריק בהתחברה עם הכנוים לפיכך תי"ו ונתתיהו בחירק והיו"ד למשך וכן לא במחתרת מצאתים ומה שאמר ולחמי הוא דרך כלל כי לחם כולל כל מאכל ואחר כן פירש סלת ושמן ודבש האכלתיך ותרגם יונתן ולחמי וטובי.

ויהי נאם ה'. כל זה היה לא תוכלי להכחיש כי אני היודע ועד זהו שאמר אני ה'. ויונתן תרגם ויהי בתמיה הלא הואה כל אלין אמר ה' אלהים. ובדרש יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו לפניו ואף על פי כן ביום מחר לא פסק וכן מפורש בספר עזרא אף כי

עשו עגל ומסכה וגו' ומנך לא מנעת מפיהם כדי היה למנוע מפיהם ולא מנעת אף כאן אמר ויהי נאם ה' אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד:

פסוק כ

ותקחי, אשר ילדת לי. שנכנסו בבריתי ולי היו ואת לקחת אותם ממני ומתורתי וזבחת אותה להם לאכול האש אותם ולהעבירם למולך כמו שאמר לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש. ובמדרש אשר ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים נותן מהם ארבעה לעכו"ם ואחד מקצה לבית הספר בא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהקצה ללמוד תורה ויונתן תרגם הפסוק כן איכא אסגי' לארגזא קדמי כנישתא וגומר כבעמוד:

המעט מתזנותך. כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד אמר המעט לך מה שהכעסתני בבניך ובבנותיך שהיו לי וזבחת אותם להם ולפי שקשה העבודה הזאת משאר העבודות חזר עוד ואמר ותשחטי את בני אמר בני כמו שאמר אשר ילדת לי:

פסוק כב

ואת כל תועבותיך ותזנותיך. ועם כל תועבותיך ותזנותיך שעשית להכעיסני לא זכרת את ימי נעוריך כמה חסדים עשיתי עמך בהיותך ערום ועריה כמפורש למעלה:

לא זכרתי. כתוב ביו"ד רוצה לומר אני לא זכרתי לך בימי נעוריך מה שאת עתידה לחטא ורחמתי עליך בימי נעוריך והקרי זכרת מבואר הוא:

מתבוססת בדמך היית. ולמעלה אמר בדמיך לשון רבים והנה אמר בדמך לשון יחיד והענין אחד וכן נזכרו דמי הלידה בלשון רבים תשב בדמי טהרה וכשזכר אותם בלשון רבים מפני שיש מקומות חלוקים באשה שיוצא הדם מהם והם החדר והעליה והפרוזדור גם יש מראה דם שונים זה מזה וקרא אותם דרך כלל דם לשון יחיד. עירום נכתב ביו"ד המשך:

פסוק כג

ויהי אחרי כל רעתך. ויהי כן כמו שהיתה מתחילה ערום ועריה כן היתה אחר שעשית כל הרעה שעשית נשארת בערום ובחוסר כל:

אוי אוי לך. כמה פעמים יש עליך לומר אוי שהפסדת כמה טובות בפשיעתך:

פסוק כד

ותבני. הפסוק כפול ענין במ"ש כי גב כמו רמה והגב והרמה אמר על המזבחות:

פסוק כה

אל כל ראש דרך. אל במקום בי"ת כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון אמר בפרשת דרכים בנית רמתך כדי שיהיה גלוי ונמצא לכל עובר:

ותתעבי את יפיך. והדרך שהיה לך שיצא לך שם בגוים ביפיך בהדרי אשר שמתי עליך את תעבת אותו ולא רצית בו במעשיך הרעים שעשית ויונתן תרגם ואחילת ית קדושתיך ואפשר לפרש ותתעבי פעל יוצא לשלישי כלומר שיתעבו אותם לאחרים מרוב שהפקרת עצמך לכל:

ותפשקי את רגליך לכל עובר. פסוק הרגלים הוא מדרך התשמיש ולפי שהמשילה לזונה אמר כן וענין המליצה הוא שזמנת עצמך לכל עובר שיבא עליך וענין המשל הוא שהפקרת עצמך לעבוד כל עכו"ם שיספר לך כל עובר עליך:

תזנותך. כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד:

פסוק כו

ותזני אל בני מצרים. כמו עם:

גדלי בשר. אבר התשמיש יקרא בשר רר בשרו או החתים בשרו וכן אמר על מצרים אשר בשר חמורים בשרם ובדרך התשמיש תאות הנשים לגדלי בשר וי"ת מסרבלי בשר וענין המשל רוצה לומר שהתאוית תאוה גדולה לתועבת מצרים:

תזנותיך. לשון יחיד:

פסוק כז

והנה נטיתי ידי עליך. לשפטך כמעשיך:

ואגרע חקך. חק טרפך שנתתי לך סלת ושמן ודבש גרעתי אותו ולקחתי אותו ממך:

בנפש שונאותיך. ברצון כמו אל תתנני בנפש צרי רוצה לומר שראו בך נקמה מה שרצו לראות והן היו שונאות ישראל מקדם שהרי כל הימים נלחמו בהם עד שקם דוד והכניעם:

בנות. כתרגומו כפרני פלשתאי:

הנכלמות מדרכך זמה. אפילו הן שהן שונאותיך נכלמות מדרכך שהיא דרך זמה:

פסוק כח

ותזני אל בני אשור. עם בני אשור:

מבלתי שבעתך. שם בפלס חכמתך אמר לא שבעת בתועבות מצרים הקרובים אליך עד שזנית עם בני אשור הרחוקים ממך התאוית גם לתועבותם:

ותזנים. ותזני עמם וי"ת מבלתי שבעתך מדלא ידעת אורייתא ותרגם וגם לא שבעת ואף לא ידעת תיובתא:

פסוק כט

ותרבי את תזנותך. גם זה לשון יחיד:

אל ארץ כנען כשדימה. יש מפרשים כמו מארץ כנען ואיננו נכון כי מ"ם השמוש הוא הפך מלת אל ולמ"ד השמוש ועוד מה צריך לזכור כנען היה לו לומר מארצך אלא פירושו כמשמעו אל ארץ כנען כלומר כתועבות ארץ כנען שהיו עושים הכנעניים אשר הוריש ה' מפניך כמעשיהם עשית והרבית את תזנותיך כמו שכתוב במנשה מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ופירוש אל ארץ כנען דמית בתזנותיך אל ארץ כנען כשהיתה ארץ כנען. וכשדימה רוצה לומר אל כשדים כלומר הרבית תזנותיך ודמית לארץ כנען ולארץ כשדים בתזנותיך כי לא שבעת באחד מהן וגם בזאת לא שבעת בדרך שתיהן:

פסוק ל

מה אמולה לבתך. זכר לב בלשון נקבה לגריעות:

אמולה. גזורה כלומר אין לה מחשבה ישרה כאילו היא גזורה ואינה כי לא חשבת כל אשר עשית כי הם מעשים רבים ורעים:

מעשה אשה זונה שלטת. פירוש מעשים שעשית הם מעשי זונה שהיא שליטה בעצמה לעשות כל אשר תתאוה:

שלטת. שם תאר בפלס אדרת עורת אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או שולטת בלע"ז גליירד"א ויונתן תרגם דשליט לה בנפשה:

פסוק לא

בבנותיך. לפי שהמקור דומה לשם בא פעמים בלשון רבוי וכן בהזרותיכם בארצות וענין הרבוי רוצה לומר בנינים רבים במזבחות אלהים רבים:

גבך. כמו שאמר למעלה ותבני גב:

עשיתי. ביו"ד נוספת בסוף וכן לא הייתי והקרי בלא יו"ד כמנהג כי אין יו"ד לנקבה אחר תי"ו הנמצאת אף על פי שנהגו כן במקומות אחר כ"ף הנמצאת כמו עוניכי נעוריכי תחלואיכי לא נהגו כן אחר תי"ו הנמצאת:

לקלס אתנן. בזה לא היית כזונה כי הזונה לועגת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה אל הזנות תאוה גדולה עד שכל אתנן טוב בעיניה ואפילו הפחות שבהם ולא עוד אלא שמרוב תאותה היא תתן אתנן כמו שאמרו ואת נתת את נדניך וזהו דרך משל על רוב תאות ישראל לאלהים אחרים עד שמבקשים

מיני העבודות בכל מקום ושוכרים שלוחים ומשלחים כסף וזהב לאלהי העמים ומיקרים עכו"ם שלהם בעיניהם וזהו בהפך כל עם כי כל גוי עובד אלהיו ומבזה אלהי עם אחר ולפיכך אמר ויהי בך הפך מן הנשים:

פסוק לב

האשה המנאפת. כן עשית את תחת האל לקחת אלהים אחרים וכתב זה הפסוק לבאר כל המשל כי כל מה שנזכר בענין התשמיש הוא משל לעכו"ם:

פסוק לג

לכל זונות יתנו נדה. מתן הזונה יקרא נדה ובנו"ן תמורת ה"א ואת נתת את נדנך ורז"ל הרגילו זה הלשון במהר הבתולות כי מה שמביאה אשה לבעלה יקראו אותו נדוניא וי"ת אגרו כמו אתנן:

ותשחדי. בקמץ חטף החי"ת וענין הפסוקים האלה כבר פירשנוהו:

פסוק לד

ויהי בך, ואחריך לא זונה. בוי"ו עם הדגש אמר כמו שבך הפך מן הנשים שהיו עד הזמן הזה כן אחריך לא יהיה כזנותיך ופירוש ולא זונה לא נעשה ולא יעשה במעשה הזנות כזנותך והוא מן שלא נזכר פועלו מהדגוש:

ותהי להפך. אמר ותהי לשון זכר כמו שזכרנו כמה פעמים כי ידבר כנגד הכנסת פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה:

פסוק לה

לכן. מבואר הוא:

פסוק לו

כה אמר ה' אלהים יען השפך נחשתך. פירוש תחתיתך ובאמרו אחריו ותגלה ערותך הוא כפל ענין במלות שונות כי ענין השפך כענין ותגלה כי הדבר הנשפך נגלה ונראה וענין נחשתך כענין ערותך כי תחתית האשה היא הערוה ונחשתך תחתך כמו וחרה נחשתה וכן בדברי רבותינו ז"ל נחשתו של תנור פירוש תחתיתו ויונתן תרגם חלף דאתגליאת בהתתיך וענין זה המשל כי נגלו מעשיה הרעים לעיני כל העמים בקבלה עונש על מעשיה הרעים וכענין זה אמר הושע אגלה את נבלותה לעיני מאהביה:

מאהביך. הם שהיית מחבבת ומתחברת להם לעבוד עכו"ם שלהם:

וכדמי בניך. בכ"ף פירוש כאותו החטא קבלת עונש מדה כנגד מדה את לא חמלת על דמי בניך שזבחת להם לעכו"ם גם אני לא חמלתי על דמך והבאתי עליך חרב נוקמת נקם ברית:

אשר נתתי. מהם לגלולים שזכר:

פסוק לז

לכן, אשר ערבת עליהם. כמו יערב עליו שיחי ענין ההנאה וההכשר:
על כל אשר שנאת. כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים כלומר הנני מקבץ אותם הגוים שאהבת עם אותם ששנאת וכולם יבאו עליך מסביב להחריב ארצך וזהו גלוי הערוה:
וראו את כל ערותך. על דרך משל:

פסוק לח

ושפטתיך משפטי נואפות ושופכות דם. כי יש עליהם שני משפטים משפט הנאוף ומשפט שפיכות דם כי האשה המנאפת פעמים שהיא שופכת דם כי יבאו אליה שני זונים ויתקוטטו זה עם זה עליה או יבא בעלה פתאום בבית וימצא המנאף עם אשתו ויהרגנו או המנאף יהרג את בעלה כן את נואפת תחת אישך שהוא האל יתברך על דרך משל ושפכת דם נקי דם בניך ובנותיך לעכו"ם:
ונתתיך דם חמה וקנאה. כתרגומו ואמסרינך לקטול ברוגז ובחמה כי אני יש לי חמה עליך כי את הכעסת אותי במעשיך הרעים גם קנאה כי קנאת אותי בלא אל וכן אמר במשלי שלמה כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם:

פסוק לט

ונתתי אותך בידם. ביד האהובים והשנואים הנזכרים:
ערום ועריה. כמו שמצאתיה בעת שחמלתי עליך:
והרסו גבך. כמו שפירש כי על המזבחות אמר ויונתן תרגם ויפגרון שוריך ויתרעון רמתך ושלמעלה גב וגבך תרגם יונתן אגורא אגורך:

פסוק מ

והעלו. אלה הנזכרים יקבצו עמהם קהל משאר העמים ואמר והעלו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות:
ורגמו אותך באבן. כמשפט המנאפות שרוגמים אותם באבנים לא שימיתוה וכן וירגמו אותו אבן הנאמר בעכן ופירש אדוני אבי ז"ל כי אחר שאמר מליצת המשל והשבתיך מזונה. נראה שדבר בזונה שהכוה באבנים ועשו בה דקירות חרב ושרפו ביתה וכל השפטים האלה לבזותה ולהכלימה עד שתהיה נבזת ושפלה בעיני כל ולא יבאו אליה עוד מנאפים ועל כרחה תהיה נשבתת מהיות זונה ואפילו אם תתן היא אתנן לא יהיו עמה כי תשאר נמבזה ושפלה בעיני כל וענין המשל הזה הוא הריסת החומות

שמשליכים בקלע ובדיק אבנים גדולות אל החומה להפילה כמו שנאמר בקיר חרשת ויסבו הקלעים ויכוה:

ובתקוך בחרבותם. כתרגומו ויבזענוך בסיפיהון:

פסוק מא

ושרפו. כי כן עושים לנשים המנאפות ולענין המשל כמו שכתוב וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת בתי ירושלם:

שפטים. סקילה שריפה והרג:

לעיני נשים רבות. כדי שיוסרו הנשים הנשארות ולענין המשל כתרגומו לעיני מדינן סגיא רוצה לומר אנשי המדינות אלא שהמדינות קורא אותם נשים בדרך משל:

והשבתיך מזונה. מהיות זונה וכן ויסירה מגבירה מהיות גבירה ונכחידם מגוי מהיות גוי. וענין המליצה פירשנו וענין המשל כי מיום שחרבה ירושלם לא עבדו ישראל אלהים אחרים:

פסוק מב

והנחתי. אחר שהגליתיך מארצך והחרבתי ארצך הנה לקחתי נקמתי ממך ונחה חמתי ושככה ואין לי עוד קנאה וכעס כי נשבתת ממך עבודת אלהים אחרים:

פסוק מג

יען. וכל זה עשיתי לך בעבור שלא זכרת כל החסדים שעשיתי עמך בימי נעוריך כשמצאתיך ערום ועריה והרגזת והכעסת אותי בעבודת אלהים אחרים:

ותרגזי. זה לבדו פעל יוצא מן הקל:

זכרתי. כתיב ביוד יתירה בסוף:

וגם אני הא דרכך בראש נתתי. אתה עשית את כל התועבות האלה וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכך בראש ולקחתי נקמתי ממך:

הא. כמו הנה וכן הא לכם זרע:

ולא עשיתי. היו"ד יתירה בכתוב וכבר פירשתי זה ופירוש ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך בעוד שהיית עושה התועבות ואני הייתי מעיד בך יום יום שובי מדרכך הרעה ולא עשית המחשבה שהיה עליך לעשות כלומר לא נתת אל לבך איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים שהוציאני מבית עבדים ונתן לי ארץ נחלה ועשה לי כמה טובות וכמה חסדים כל זה לא נתת אל לבך ועל הדרך הזה ת"י ולא עבדת לך עצה למתב מכל תועבותיך:

פסוק מד

הנה כל המשל. ענין משל ומליצה משל שאומרים בני אדם:

כאמה בתה. כמעשה האם כן עושה הבת עליך יאמרו זה המשל והאם היא על דרך משל ארץ כנען והבת היא כנסת ישראל והכנסת תקרא בת כמו שכתוב בת ירושלם בת אדום והנה את עשית כמעשה ארץ כנען והנה ימשול עליך כל מושל כאמה בתה:

כאמה. הה"א רפה בתה הה"א מפיק ומצינו ה"א רפה שדינה במפיק כמו ותחמרה בחמר ובזפת למן היום הוסדה כל אנחתה השבתי והדומים להם ובא הכנוי קודם הידיעה כמו ישנו עם אחד ותראהו את הילד והדומים להם ובזה באה ה"א הידיעה עם הכנוי לענין הדמיון:

פסוק מה

בת אמך את. שאת דומה לה במעשה עד שיאמרו עליך בת אמה היא וכמו שגעלה היא אשה ובנים כמו שכתוב כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם והגעול והקיא ענין אחד ואשה ובניה משל על המלך והעם דרך פרט כי על דרך כלל העם היא הכנסה והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה ואחות אחותך וכן את אחות אחותך סדום שדומים מעשיך למעשיהם שהיו אנשי חמס ותועבות אחרות וכן את כמוהו ואמר אחותך לפי שהיתה שכנה לה ואמר געלו לשון רבים על סדום ועמורה ואמר אחותך דרך כלל גם סדום היה עיקר המלוכה אנשיהן ובניהן מלכיהם ועמם וכל היקום אשר בם כי נהפכה הארץ.

אמכן חתית ואביכן אמרי. ידמה למעשיכן כי אמכן היתה חתית ואביכן היה אמרי שעשיתם כמעשיהם ולא כן אלא אמכן ואביכן היו צדיקים אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ונשיו ולא למדתן מעשיהם הטובים אלא למדתן מעשה הארץ אשר באתן בה כאילו אמכן ואביכן היו אמורי וחתית ושאר האומות ההם יושבי הארץ:

פסוק מו

ואחותך הגדולה. רוצה לומר הגדולה ממך כי במלכות שמרון היו עשרת השבטים:

על שמאלך. כי חלק יהודה היה לדרום וחלק יוסף לצפון:

פסוק מז

ולא בדרכיהן הלכת. אלא רע מהן:

וכתועבותיהן עשית. ולא כתועבותיהן אלא רע מהן:

כמעט קט ותשחיתי מהם. מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון:

ותשחיתי מהם. מסדום ומשמרון כי גלות שמרון היה בשנת שש לחזקיהו ונשארו ממלכותו עשרים ושלש ומלך מנשה בנו אחריו והרשיע מכל אשר לפניו וזה מעט קט שאמר עשרים ושלש שנה אלה:
קט. כמו מעט ונכפל במלות שונות למעט יותר:

פסוק מח

חי אני, **אם עשתה**. כי הם לא המירו אלהיהם ואת המירות כבודך בלא יועיל ואפשר כי גם במעשים רעים השחיתה ממנו:

פסוק מט

הנה זה היה, **סדום אחותך**. גאון היה לה שבעת לחם ושלות השקט היה לה למה היה לה גאון לפי שהיה לה שובע לחם ושלות השקט וסמיכות שלות אל השקט לרוב השלום:
שבעת. שם או תאר בפלס שפלת קומה וטעם היה לה אל ושלות השקט:

פסוק נ

ותגבהינה. כמו ותגבהנה. כמו ותגבהנה אלא בא כן לזווג המלות מפני מלת תעשינה או יאמר כן בלא זווג כמו תבאנה ותבאינה ואמר והגבהינה לשון רבות על סדום ובנותיה שזכר ויהיה פירוש ואסיר אתהן שהשחתי את העם והערים כלם לפי שהפכתי אותה שלא יהיה שם ישוב וזהו ואסיר או יהיה פירוש ותגבהינה על סדום ועל שמרון שזכר ויהיה פירוש ואסיר זאת בגלותו זאת בהשחתה ופירוש כאשר ראיתי כמו שנראה לו כי משפטם כן או פירוש כאשר ראיתי כמו שאמר בסדום ארדה נא ואראה והנכון כי פי' ותגבהינה ואסיר אתהן על סדום ובנותיה כי זכר סדום בפרט אחר שזכר אותם בכלל עם שמרון וכן פרט אחר זה שמרון ואמר:

פסוק נא

ושמרון, **מהנה**. משמרון ובנותיה:
ותצדקי את אחותך. כשאדם רואה תועבותיך חושב אחותך צדיקת כנגד מעשיך הרעים כאילו את שמת אחותך צדיקת כנגד מעשיך:
אחותך. כתיב לשון יחידה וקרי אחותיך לשון רבות הכתיב על שמרון והקרי על שומרון וסדום:
עשיתי. כתוב ביו"ד יתירה:

פסוק נב

גם את, **אשר פללת לאחותך**. פירוש שמרון אמר קודם שחטאת היית שופטת אותה ומחייבת אותה על רשעה כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם מלך ישראל ועמכם

עגלי זהב ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו כי שומרים אנחנו את משמרת ה' אלהינו ואתם עזבתם אותו וכן אחר כן כי מלכי יהודה היו טובים ברוב עד אחז וחזקיהו הטיב מה שהרע אחז אבל ממנשה ואילך היו רעים ועובדי עכו"ם לבד מיאשיהו אם כן ראוי לך שתכלמי בחטאתיך אשר התעבת מהן:

תצדקנה ממך. כי עתה הם צדיקות ממך ואמר לאחותך לשון יחיד על שמרון ואחר כן אמר מהן ואמר תצדקנה ואמר אחיותך לשון רבים אמר כן על בנות שמרון או כלל סדום עם שמרון:

אחיותך. בא ברבוי הנקבות לבד בלא רבוי הזכרים וכן והפלה ה' את מכותך והדומים להם ופירוש שאי כלימתך ענין סבל כמו שאתי עליך חרפה ות"י קבילי אתכנעותיך:

בצדקתך. מקור בתוספת תי"ו:

פסוק נג

ושבתי את שביתהן. כולם בזה הפסוק שביות כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ובשורק שבותהן:

שביתיך. כתיב וקרי בחירק וביו"ד:

בתוכהנה. מלה מורכבת מן יחידה ורבות כי ליחידה אמר בתוכה ולרבות בתוכן ובתוספת ה"א בתוכהנה וטעם ההרכבה כי בתוכה רוצה לומר בתוך שבית שמרון כי הם עם אחד וכיון שסדום שכנה להן אמר בתוכהנה וטעם זה תשובה שאומרים שהנחמות כבר עברו והנה סדום היום עדיין בהפיכתה כמו שהיתה ולא שבה עדין ישוב:

פסוק נד

למען, בנחמך אותן. לפי שאת הרשעת מהן ימצאו נחמה בך באשר עשו כאילו את תנחמי אותם ברעתך הגדול' מרעת':

פסוק נה

ואחותיך. בסימן רבוי הזכרים לבד בלא רבוי הנקבות וכן נלאת ברוב עצתך שנים הראשונים תשובן והשלישי תשובינה ואחד הוא כמו שכתוב תגבהינה ותגבהנה כמו תבאנה ותבאינה:

פסוק נו

ולא היתה, לשמועה בפיך ביום גאוניך. לא זכרת בפיך השמועה ששמעת מהפיכת סדום מפני שהתגאו ואת ביום גאוניך לא זכרת בפיך שמועות סדום ולא אמרתם אחד לחבירו סוף הגאון שבר ולא נתגאה שהרי סדום נהפכה ונשברה מפני גאונה:

גאוניך. לשון רבים כי בדברים רבים נתגאו בני יהודה בעת שלוותם:

פסוק נז
בטרם תגלה רעתך. לא שבת לדרך טובה בטרם שנגלתה רעתך בימי אחז זהו שאמר כמו עת חרפת בנות ארם כי בעת ההיא נגלתה רעת יהודה והיו לחרפה בערי ארם זהו שאמר חרפת בנות ארם כי הלכו שם שבי בני יהודה כמו שכתוב ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויבאו דמשק:
וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב. וכן פלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם כמו שכתוב ופלשתים פשטו בערי שפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה וישבו שם:
השאטות. ענין בזה וכן השאטי' אותם והאל"ף נחה כאל"ף וקאה שאון:

פסוק נח
את זמתך, **את נשאתים**. סבלת אותם וקבלת עונשם:

פסוק נט
כי כה אמר ה', **ועשית אותך**. כתיב ועשיתי קרי הכתוב אומר את גרמת מה שעשיתי לך אשר בזית אלה להפר ברית כמו שכתו' לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו ובהר סיני הוא שכריתי ברית עמך ונאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו ונאמר לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת:

פסוק ס
וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך. את הפרת את בריתי אבל אני אזכרנו עוד ולא אפרנו הוא הברית שהיה לי אתך בימי נעוריך והוא מעמד הר סיני כי מה שהיו ישראל במצרים עד שבאו לארץ נקראו ימי נעורים:
והקימותי לך ברית עולם. כמו שקבלת אותו עד עולם כמו שכתוב לנו ולבנינו עד עולם כן אקימנו עוד ברית עולם שלא יהיה לו הפסק וזה יהיה אחר שתקבלי עונשך ותזכרי את דרכיך ותכלמי מהם:

פסוק סא
וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך. וזה יהיה בצאת ישראל מהגלות הזה ואז תקחי הגדולות עם הקטנות תחת ידך כי המלכות תהיה ליהודה כמו שאמר ועשיתים לעץ אחד והגדולות שומרון ובנותיה שהוא אפרים והקטנות בנימין ושמעון שהיה חלקם בתוך נחלת בני יהודה:
ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך. אף אותם שאינם מבריתך ומתורתך כגון סדום ובנותיה יהיו לך לבנות נחשבות כערי הפרזות לך ותחת ידך יהיו וי"ת ואת לא עבדת

ית אורייתא לדעתו יהיה פירוש ולא מבריתך מה שאעשה עמך לא מברית שהיה לי שקיימת אותו כי לא עשית דברי התור' ולא קיימת הברית אלא למעני אעשה. ובדרש ולא מבריתך לא מפטרמוניא שלך לא נתתים לאברהם אביך בברית בין הבתרים:

פסוק סב

והקימותי אני את בריתי אתך. זה אתך בדגש ושלמעלה אותך:

פסוק סג

למען תזכרי ובושת. כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאת לא קיימת אותו לי ויהיה לך בשת מזה ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך כי עד אותו העת היה לך פתחון פה באורך הגלות מפני כלימתך שסבלת בין הגוים והיה לך בזה פתחון פה שהיית אומרת אם חטאנו קבלנו ענשינו מאד עד שאבדה תקותינו מאורך הגלות ובהקימי לך בריתי ובכפרי לך לכל אשר עשית לא יהיה לך עוד פתחון פה עלי וי"ת ולא יהא לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך:

פרק יז

פסוק א

ויהי,

פסוק ב

בן אדם חוד חידה. החידה הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר כמו זה המשל שהמשיל המלאך לנשר והוא חידה שלא יבינוה כל אדם אלא המשכילים:

פסוק ג

ואמרת. הנשר הגדול גדול הכנפים. פירוש במה הוא גודלו ואמר שהוא גדול הכנפים. ועוד אמר

ארך האבר מלא הנוצה. אמר ארך האבר שגוף הכנף ארוך ואמר עוד מלא הנוצה שהכנף מלא הנוצה וכל זה נותן לו שהוא מעופף מאד עד הנה תאר גודלו וחוזקו לעוף ועוד תאר לו הדר ויופי. ואמר אשר לו הרקמה שנוצתו מגוונים שונים זה מזה שהוא יפה מראה בזה וזה כמו נוצת הטווס כי רקמה יקרא מעשה האורג בבגד או מעשה המחט בחוטים שונים זה מזה בצבעונים וזהו מעשה רוקם כמו שלל צבעים רקמה:

בא אל הלבנון. לבנון הוא מקום העצים הרבים כמו שאמר יער הלבנון והארז הוא הגבוה שבעצים והצמרת הוא כנף הגבוה שבעץ צימ"א בלע"ז. הנשר הוא משל לנבוכדנצר מלך

בבל כי הנשר הוא מלך העופות כן נבוכדנצר היה מלך על כל מלכי הארץ ועלה מאד למעלה כמו שהנשר מעופף בגובה האויר על כל העופות:

בא אל הלבנון. הלבנון היא ארץ ישראל כי בו יער טוב נקרא לבנון וכן ארץ ישראל נקרא על שמו לבנון וכמו שהארז הוא הגבוה מכל העצים כן ירושלם גבוהה מכל הארצות:

וצמרת הארז. הוא משל להר ציון שהוא בית המלוכה והנשר לוקח טרפו במקום גבוה שלא יראוהו שם שאר העופות כן נבוכדנצר כבש ירושלם שלא יכלו שאר המלכים לכבשה ואפילו סנחריב שמלך על כל הארצות וכבש בית המלוכה בירושלם שהסיר מלך והקים מלך:

פסוק ד

את ראש יניקותיו קטף. הענפים הרכים והם העליונים יקראו יניקות כמו הנער היונק שהוא רך וכמו שפירשנו כי צמרת הוא משל לבית המלוכה והצמרה שהוא הענף הגבוה יצאו בו ענפים רבים נקראו יניקות כן בבית המלוכה בנים רבים וגדול הבנים הוא מלך הוא ראש היניקות והוא משל ליהויכין ונער רך היה במלכו כי בן שמונה עשרה שנה היה במלכו ונבוכדנצר קטף אותו ממלכותו:

ויביאהו אל ארץ כנען. ארץ סוחר והוא דרך כלל והפרט בעיר רוכלים וכן כנען בידו מאזני מרמה סוחר כנעניה נכבדי ארץ סוחרים ובבל היתה כעיר גדולה סוחרים בה מכל הארצות ונקראת צבי ממלכות תפארת גאון כשדים ונבוכדנצר הביא את יהויכין בבבל עם עמו ונשיו ושריו ויונתן תירגם כן ית ראש שבשתיה נסיב ואוביליה לארעא דבטלא מפולחנא בארעא דכנען ועד דלא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שוייה רוצה לומר דבטלא מן פולחנא שלא היתה עובדת ונותנת מס לשום מלך אחר אבל היו עובדים אותה ונותנים לה מס מלכים אחרים וכן היתה ארץ כנען בטרם בא ישראל אליה כי היתה ארץ שוקטת ולא היתה עובדת לשום מלך אחר לפיכך דמה אותה הארץ והיא בבל לארץ כנען אבל אחר שבאו ישראל לארץ כנען היתה נותנת מס ועובדת מלכים אחרים בסורם מאחרי ה':

פסוק ה

ויקח מזרע הארץ. זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה כלומר שלא המליך בה מלך מעם אחר שלא היה יודע משפט הארץ כזורע זרע נכרי בארץ שלא יצליח בה אותו הזרע כי אין משפט הארץ ההיא לצמוח בה אותו עשב או אותו אילן כן נבוכדנצר מזרע הארץ המליך בה מלך והיה ראוי שיצלח ויעשה פרי תבואה אם היה הולך בדרך טובה וזהו שאמר ויתנהו בשדה זרע בשדה הראוי לזרע ומצליח מה שזורע אדם בו כן ירושלם ראוי

להיות בה אנשים טובים אנשי אמת עובדי האל יתברך והפכם הוא נכרי מן הארץ כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם:
קח על מים רבים. קח פעל עבר כמו לקח והוא קמוץ כמו אריה שאג מי לא יירא וחבריו או בא להפריש בינו ובין קח את הלוים וזולתו שהוא צווי ופירושו לקחו על מים רבים כלומר כשלקח מזרע הארץ לקח שדה שהיה ראוי לצמוח מהרה כי על מים רבים היה השדה אשר נתנו שם כלומר במקום שהיה צדקיהו שהיה מצליח אם רצה כמו הנטע הנטוע על מים רבים ויונתן תירגם נצביה נטעו מתרגום ויטע ונציב:
צפצפה שמו. פירשו רז"ל שהוא מין ממיני הערבה הפחותה וכן פירוש הפסוק אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין ההרים ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עצמו ויונתן תירגם גפן נצכא שוייה רוצה לומר אף על פי שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי החרצן הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה:

פסוק ו

ויצמח. כי עד שמרד צדקיהו הצליח במעשיו ויגדל במהרה ומרדו היה מן הדומה בשנה החמישית למלכו כי בשנה הד' למלכו הלך אל בבל כמו שכתוב בסוף ספר ירמיהו והלך להקביל פני מלך בבל ומלך בבל כשהמליכו השליטו על כל המלכים אשר סביבותיו והם מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון ומלך צור ומלך צידון כי כן כתוב בספר ירמיהו כי אלה המלכים שלחו מלאכים אל צדקיהו מלך יהודה ושם פירשנו הענין ופירוש ויצמח הזרע שזרע צמח:
ויהי לגפן סורחת. כמו וסרח העודף היה זרע לגפן יתירה וגדולה והנה המשילו לגפן ולא לארז כמו שהיה מתחילה לפי שנדלדלה המלוכה מעת שמלך מנשה כי מתחילה היתה דומה לארז שהוא גבוה מכל העצים והגפן דקה ומדולדלת מכל העצים שפלת קומה אע"פ שנתן מלך בבל גדולה לצדקיהו רצה שיהיה שפל לפניו ולא יתגאה עליו כמו שאמר בפירוש המשל להיות ממלכה שפלה לפנות דליותיו אליו כי הגפן שהיא שפלת קומה לא יגבה ויעלו דליותיו שהם הענפים אלא פונות אל הגפן כן רצה נבוכדנצר שיעבדנו צדקיהו ויפנה אליו כעבד אל האדון:
ושרשיו תחתיו יהיו. שלא יפשטו שרשי הגפן למרחוק אלא יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו והדליות הם משל לשחד ולעבודה והשרשים הם משל למלוכה ובעבור שיתקיים זה כרת עמו ברית והשביעו באלהים ונזכר גפן בפרשה זכר ונקבה וברוב הוא לשון נקבה ובלשון זכר נמצא גם כן גפן בוקק ישראל ויילקטו ממנו פקועות שדה:

ותהי לגפן. כמו והיית לאיש:
ותעש בדים ותשלח פארות. פראות כתיב רי"ש קודם לאל"ף ובדים הם הגסים והפארות הם הענפים היוצאים מהם כן צדקיהו היתה ממשלתו על סביבותיו והמלכים נשמעים אליו כל זמן שעמד בשבועתו ולא זכר לה פרי לפי שלא נתקיימו בניו כי נשחטו:

פסוק ז

ויהי נשר אחד. זה משל למלך מצרים ואע"פ שהיה תקיף לשעתו לא היה כמו הראשון ולא תארו בתוקף ובהדר כמו הראשון:
והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו. כפנה אספה הפוך מן כנופיא בדברי רז"ל צדקיהו תלה מלכותו על מלך מצרים:
ודליותיו שלחה לו. ששלח לו שחד ועבדו:
להשקות אותה מערוגות מטעה. עזרו בעמו ובחילו הגדול ממלך בבל זהו מערוגות מטעה כי מלך בבל שנטעה עשה לו ערוגות להשקותה דרך אותן ערוגות כלומר שנתן לו ממשלה להעמיד מלכותו בכבוד וצדקיהו בקש ממלך מצרים שיעזרהו כדרך שהיה עוזר אותו ומגדל אותו נבוכד נצר שהמליכו:

פסוק ח

אל שדה טוב אל מים רבים. כמו על אמר למה הוצרך לעשות זה והלא צדקיהו היה בטוב ובכבוד עם נבוכדנצר והיה מצליח עמו להיות מלך אדיר ושליט למה מרד בו ועבר על שבועתו ואילו לא עשה כן היה עושה ענף ונושא פרי שיתקיימו לו בנים:

פסוק ט

אמר כה אמר ה'. **תצלח**. בתמיה:
הלא את שרשיה ינתק. הנשר הראשון והוא נבוכדנצר ינתק ויעקר שרשים והם משל למלכות צדקיהו שעקר אותה מכל:
ואת פריה יקוסס. זהו ששחט בני צדקיהו לעיניו:
יקוסס. יכרת כמו יקוצץ בצדי:
ויבש. כיון שנקצץ הפרי ממקומו יבש מאליו כן בני צדקיהו כיון שמתו יבש ופסק זכרם כי לא היו להם בנים והמלוכה שבה ליהויכין ולבניו:
כל טרפי צמחה תיבש. תרגום עלה זית טרף זיתא וכן כל עלי צמחה ייבשו והנה תיבש הגפן כיון שיבשו פריה ועליה תיבש הגפן היא גם כן כי צדקיהו מת בבבל ובמותו יבש ופסק זכרו וטרפי צמחה הם שרי יהודה ששחטם מלך בבל:

ולא בזרוע גדולה ובעם רב. ולא ינצל מידו בזרוע גדולה של פרעה שחשב להצילו מידו ולא בעם רב לא יוכל להצילו מידו:
למשאות אותה משרשיה. כשיבא מלך בבל להשיא הגפן הזאת ולעקרה משרשיה לא יועיל פרעה ולא יציל:
למשאות. שם במקום מקור בפלס להשאות כמו להשיא וכן למסע את המחנות כמו להסיע וי"ת ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורש הא ר"ל לא יצטרך מלך בבל לבא בזרוע גדולה ובעם רב לעקור הגפן הזאת משרשיה כי במעט עם יעקר אותה כי נבוכדנצר אע"פ שבא הוא וכל חילו ירושלם לא עמד שם נבוכדנצר כל ימי המצור כי ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד י"א שנה ובין כך הלך לו נבוכד נצר לרבלה בארץ חמת והניח מקצת חילו ונבוזראדן בראשם וכבשו ירושלם החיל הנשאר שם ולקחו צדקיהו והעלוהו אל מלך בבל רבלתה:

פסוק י

והנה שתולה התצלח. והנה חשבה שהיא שתולה ולא תעקר כי צדקיהו לא רצה לצאת אל הכשדים כמו שהיה אומר לו ירמיה הנביא כי חשב שלא תנתן העיר ביד הכשדים:
התצלח. ואיך תחשב כי תצלח איך היה חושב צדקיהו שימלט מיד הכשדים והוא בזה אלה והפר ברית:
הלא כנעת בה רוח הקדים תיבש יבש. המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל ועוד כי רוח הקדים היא חמה ומיבשת וכן אמר רוח הקדים הוביש פריה ואמר יבא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעינו:
תיבש יבש. האחרות מקור ויבא כן לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם:
על ערוגת צמחה תיבש. במקום שהיה מקוה שישקה אותה מלך מצרים:

פסוק יא

ויהי. אמר נא. אמור לו שיאמר להם פירוש המשל:
את מלכה. זה יהויכין כמו שפירשנו:

פסוק יג

ויקח מזרע המלוכה. זה צדקיהו כמו שפירשנו:
ואת אילי הארץ לקח. מלבד האלה והברית לקח עוד אילי הארץ והם השרים להיות בידו תערובות שלא ימרד בו ושיהיה נכנע אליו ושלא יתנשא ויתגאה עליו:

פסוק יד

להיות. לשמור את בריתו לעמדה. לעמוד בה בברית:

פסוק טו
וימרד בו. ונמלט. בתמיה:

פסוק טז
חי אני. אם לא. לשון שבועה כמו אם לא בתים רבים אם לא כאשר דמיתי:

פסוק יז
ולא בחיל גדול, יעשה אותו. יעשה עמו כלומר לא יעזרהו פרעה בחיל גדול כמו שהתנה עמו במלחמה כשילחם מלך בבל על ירושלם:
בשפוך סוללה ובבנות דיק. כששפכו סוללה ויבנו דיק ללכוד העיר להכרית נפשות רבות שהרג בעיר כשלכדה בכל זה לא עזרו פרעה:
סללה ודיק. כבר פירשנו בתחלת הספר. וטעם אותו למלך בבל כי הוא אמר כי לא יעשה פרעה עמו מלחמה:

פסוק יח
ובזה, והנה נתן ידו. כי נתינת היד הוא קיום אהבה ושלום כמו שראינו שאמר יהוא ליהונדב תנה את ידך:

פסוק יט
לכן. אם לא. לשון שבועה כמו שכתבנו:
אלתי. כי באלהים השביעו:
וברית. כי בשמו כרת אותו ברית:
ונתתיו בראשו. אותו העון אתננו בראשו כמו אשיב לו גמולו בראשו או אמר בראשו על עורון עיניו:

פסוק כ
ופרשתי. שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זמן צבי כמו שכתבנו למעלה בפסוק עשה לך כלי גולה:
ונשפטתי אתו שם. כי בכלא יהיה שם בבבל וכאילו אני נשפט ומתוכח עמו כי במעלו אשר מעל בי באה לו הצרה הזאת והוא יתודה בזה וי"ת ואתפרע מניה תמן:
מעלו. חסר בי"ת השמוש כמו הנמצא בית ה' והדומים לו:

פסוק כא
ואת כל מברחו. כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכמוהו רבים והיא תאר ועניינו הבורחים שברחו עמו או בלעדיו:

בכל אגפיו. בכל חייליו כמו שפירשנו למעלה:
בחרב יפולו. אותם שישיגו הכשדים והנשארים שלא ישיגום:
לכל רוח יפרשו. יהיו מפוזרים בכל פאה:
יפרשו. מבנין נפעל לשון פזור וכן בא בענין זה מן הכבד כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם:
כי אני ה' דברתי. תדעו כי קיימתי מה שדברתי כי אני הוא ה' האומר ועושה גוזר ומקיים:

פסוק כב

כה אמר ה', **ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי**. מאותה צמרת הארז שנקטפה והוסרה ממקומה עוד אקח ממנה ולא כאותה לקיחה שלקחה מלך בבל כמו שאמר ויקח את צמרת הארז כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקחנה ממקום הגלות ונתתי אותה במקומה זהו שאמר ונתתי:
מראש יונקותיו רך אקטף. ראש יונקותיו הוא יהויכין כמו שפירשנו למעלה ממנו אקטוף ענף רך לנוטעו במקומו זהו שאמר ושתלתי אני כשאקטפנו ממקומו שהוא שם לטובתו אקטפנו כי לנטוע אותו בארצו אקטפנו והרך הזה הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין:
על הר גבוה ותלול. פעול מן תל שראש ההר דומה לתל והוא הר ציון תל ובלע"ז אמולנ"ט :

פסוק כג

בהר מרום ישראל. מרום ארץ ישראל כי ירושלם גבוהה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות וי"ת בטור קודשא דישראל:
אשתלנו. התי"ו בקמץ חטף לתפארת הקריאה:
ועשה פרי. ובצדקיהו לא זכר פרי כי מתו בניו כמו שזכרנו:
והיה לארז אדיר. כמו שהיה מתחלה ארז כמו שאמר צמרת הארז לא לגפן כמו שאמר על צדקיהו:
ושכנו תחתיו. ישראל ישכנו בצלו:
תשכנה. דגש הנו"ן לנו"ן השרש שנפלה ופירוש תשכנה הצפורים והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל:

פסוק כד

וידעו כל עצי השדה. לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומות לשאר עצי היער:

וידעו כי אני ה' השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל. השפלתי עץ גבוה זה מלך בבל. הגבהתי עץ שפל זה מלך יהודה והוא זרובבל וכן הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש משל גם כן עליהם. ויש מפרשים עץ גבוה ועץ לח זה צדקיהו עץ שפל ועץ יבש זה יהויכין שהיה בגלות שפל והגביהו האל יתעלה שהוציאו אויל מרודך מבית הכלא ונתן כסאו ממעל לכסא המלכים אשר אתו והיה עץ יבש שלא היו לו בנים בגלותו אחר כן היו לו בנים בבית הכלא אסיר ושאלתיאל הנה שב עץ לח. ויש מפרשים זאת הפרשה על המשיח וכן נראה שהוא דעת יונתן שתרגם ולקחתי אני מצמרת הארז ואקרב ממלכותא דבית דוד דמתיל כארזא וגו':

פרק יח

פסוק א

ויהי. לאמר. שיאמר להם לישראל:

פסוק ב

מה לכם. על אדמת ישראל. על חורבן א"י יאמרו הדור שחרבה בימיהם זה המשל: **אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה**. ופירוש המשל מה שהיו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ובעבור שהיו אומרים הנביאים לישראל בחטאות ירבעם והיו אומרים לשבט יהודה בחטאות מנשה אמרו אם כן הבנים לוקים בעון אבותיהם והנה יתכן לומר זה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה והם לא הבינו ולא השכילו בזה כי בגלל חטאות ירבעם ומנשה היה הקצף הגדול כי הם החטיאו הבאים אחריהם ואילו לא אחזו ישראל בחטאות ירבעם ולא אחזו בני יהודה בחטאות מנשה לא היו לוקים על עונותיהם ולא חרבה ארץ ישראל ועל זה הענין השיבם האל יתעלה והוא ענין כל הפרשה הבאה אחר זה:

פסוק ג

חי אני, אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה. כי אני אודיע בם משפטי ודרכי ולא תטעו עוד בו ותתנו דעתכם ותראו כי כן הוא כי כל הנפשות לי הנה ואני נתתי אותם בבשר להנהיג הגוף ללכת אחרי ואני רוצה בחייהן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נגזרו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו בדעתכם שאעניש הנפש אם לא חטאה לי חלילה לי:

פסוק ד

הן כל הנפשות לי הנה. מבואר הוא:

פסוק ה

ואיש כי יהיה צדיק. עתה יפרש המשפט כאשר הוא מלפניו כדי שלא יטעו שהם גם אין להם לטעות במה שכתוב בתורה פוקד עון אבות על בנים שהרי כתוב שם לשונאי:
כי יהיה צדיק. בהמנעו ממצות לא תעשה.
ועשה משפט וצדקה. שקיים מצות עשה אחר כן פרט קצת העונות והזכיות ואמר:

פסוק ו

אל ההרים לא אכל. קמץ בזקף. לפי שהיו עובדים עכו"ם על ההרים הרמים כמו שכתוב לפיכך אמר אל ההרים לא אכל ואל כמו על וכמוהו רבים ואמר אכל לפי שהיו אוכלים שם זבחיהם אחרי הקרבתם לעכו"ם וכן ת"י בטוריא לא פלח לטעוותא:
ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל. אין צריך לומר שלא עבד עכו"ם אלא אפילו עיניו לא נשא אליה כענין שנאמר אל תפנו אל האלילים ואחר שזכר עכו"ם והיא עבירה שבין אדם למקום והיא שקולה כנגד כל העבירות זכר מעבירות שבין אדם לחבירו הרגילות במשא ובמתן והלואה שרגילים בה בני אדם וזכר מן העריות מה שאדם קרוב אליהם כי כל עריות שהם שאר בשר אין צריך לזכרם כי רוב בני אדם בדלים מהם ואפילו הרשעים וזכר ממצות עשה הצדקה שהיא מצוה הגדולה בדברים שבין אדם לחבירו וכן זכר משפט אמת שהוא קיום היישוב בעולם וזכר החוקים בכלל ואמר בחקותי הלך ואחר שאמר כי הבן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן אמר כי אפילו עונות עצמו לא ישאם אם ישוב מהם ובכל זה הענין זכר הגמול בכלל בחיים והעונש בכלל במיתה. וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל כי מה שזכר החיים והמיתה הם לעולם הבא ואני אומר כי אמת כן הוא כי עיקר העונש והגמול הוא לעולם הבא אבל הענין הנזכר הנה לא נזכר על דבר העולם הבא כי הענין הזה תשובה לאומרים כי הבן נושא עון האב בראותם הצרות רבות לבנים באותו הדור ואבותיכם חטאו ואינם ולא היו אלו מתלוננים על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה הוא אלא על מה שהיו רואים בעיניהם וצריך שתהיה התשובה מענין השאלה והתמיהה ואם תאמר אם כן למה זכר החיים והמות לבד ואין הגמול והעונש בעולם הזה בחיים ובמות לבד אלא אף בכל פרטי הברכות והקללות הכתובים בתורה נאמר כי אמר זה לקצר הענין ולזכר הדבר הכולל והם החיים והמות כמו שאמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הנה זכר החיים במקום כל פרטי הברכות ואף על פי שאנקלוס תרגם ויחי בהון לחיי עלמא אין משמעות וחי אלא בעולם הזה כמו שהיו כל הברכות והקללות שיעדם בתורה בעולם הזה אלא שנרמז במלת וחי בהם חיי העולם הבא וכן נרמז במקומות אחרים מן התורה

אבל פשוטו של דבר הוא בעולם הזה וכן מה שאמר לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות המיתה הזאת כוללת כל הקללות שנגזרו על אדם בעון אכילת הפרי והוא מה שאמר לו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וגומר וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו' בזעת אפך וגו' והנה כלל בלשון המיתה כל אלה הקללות וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך והברכה והקללה היא דרך כלל במקום הברכות והקללות הנה קרא הברכות החיים וקרא הקללות המות והטעם כי החיים עם ההצלחה והטוב הם החיים ועם הרע הם המיתה כמו שאמר על המצליח במעשיו ואמרתם כה לחי והמנוגע בגופו נקרא מת כמו שאמר אל נא תהי כמת וכן העני חשוב כמת ובאמרו הנפש החוטאת היא תמות אמר על הנפש שהיא בעלת התאוה והיא החוטאת עם הגוף וכן אמר נפש כי תחטא וכן היא מקבלת העונש עם הגוף הרעב והחולי והשבי וכל זה והדומה לו יקרא מיתה כי מי שחייו רעים חשוב כמת וכמה מן הנביאים בחייהם שאלו מיתתם כמו שמצינו באיוב וכאשר אמר כי הבן לא ישא בעון האב בבן שהוא גדול שהוא ראוי לעונש ולשכר מעצמו אבל הבנים הקטנים מתים בעון אבותם וכן ייטיב להם בזכות אבותם אבל הגדולים שהם רשעים לא תועילם זכות אבותם כמו שהצדיקים לא יזיקם עון אבותם כמו שאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים ואמר לשונאיו ואמר בגמול הטוב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור אבל מדה הטובה מרובה ממדת הפורענות כי זכות האבות שומר לבנים ומוסיף להם טובה בזכות אבותם אפילו לאלף דור או לאלפים דורות כמו ששמר לנו ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד היום שאנחנו אוהביו ושומרי מצותיו ואף על פי שיש ביניינו רשעים כל ישראל נקיים היום מעון עכו"ם ומשאר עונות הנזכרים נקיים רוב ישראל וכ"ש שהבטיח אבותינו בזה כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' וכרת עמו ברית בין הבתרים לשמור הברית לבניו עד עולם ואמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו' ואמר וזכרתי להם ברית ראשונים וברית כרותה לזרע אברהם יצחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה ואשר יצאו מכלל אמונתינו לא היו מזרעם באמת אלא מן האספסוף הגרים שנתגיירו ועון האבות שמור לבנים הרשעים להוסיף להם כרעתם בעון אבות עד ארבעה דורות לא יותר כי כן יוכל לראות הזקן המורד מבני בניו עד ארבעה דורות כי יש רשע מאריך ברעתו וזכר עלי שאמר לו האל שישמור לו ולבניו העון עד עולם העון ההוא היה גדול והיה בו חלול השם וקורא הדורות מראש ידע שלא היו בבנים מי שראוי לכפר עון אבותיו ההוא בעבורו ואם יהיה לא יחול עליו העונש ההוא כמו שאמרו רז"ל בזבח

ומנחה הוא אינו מתכפר אבל בדברי תורה ובגמ"ח מתכפר וזכר בפרשה זאת ג' דורות בצדיק ורשע וצדיק כנגד הדורות שהיו מתרעמים עליהם כי חזקיהו היה צדיק ולא נשא עון אחז אביו ומנשה בנו היה רשע שופך דם כמו שאמר והוליד בן פריץ שופך דם והנה לא הועילה לו צדקתו של חזקיהו אביו ונענש על רשעו ולכדוהו שרי צבאות מלך אשור בחחים ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה והנה בן מנשה היה רשע ונענש על רשעו ונפקד עליו גם עון אביו ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו והנה אמון הוליד בן וירא את חטאות אביו אשר עשה ולא עשה כהנה והנה לא מת בעון אביו כיון שהוא היה צדיק ואם תאמר הנה אמר כי בשוב רשע מכל חטאתיו אשר עשה חיה יחיה וכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והנה מנשה שב מרשעו ונזכרו מעשיו הרעים עד חרב הארץ כמו שאמר בחטאת מנשה נאמר כי הוא חטא והחטיא את הרבים ואם הוא שב חטא הרבים לא היה יכול להשיב ונשארו מעשיו הרעים עד שחרבה הארץ בעבורם לפיכך היו נזכרים מעשיו אבל לו לא נזכרו כי לא נענש בעבורם כיון שעשה תשובה ונכנע מלפני אלהי אבותיו וישמע תפלתו ויעתר לו וישיבהו לירושלם למלכותו אבל לאוחזי מעשיו נזכרו והנה ענין הפרשה והנחלה בה הכל מבואר:

פסוק ז

ואיש. **חבולתו חוב ישיב**. בחבולה שהיה לו בחובו ישיב אותה לעני כמו שצותה התורה להשיב את העבוט וחבולה הוא המשכון חוב ידוע שהוא המלוה:

ועירום. נכתב ביו"ד המשך:

פסוק ח

בנשך לא יתן. הבי"ת פחותה לחסרון ה"א הידיעה ופירושו הנשך הידוע שאסרה אותו התורה:

ותרבית לא יקח. אמרו רז"ל הוא נשך הוא תרבית ולא חלקו עליו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין ואמר לו יתן בשעת המלוה כי אז הוא נותן ואמר לו יקח בשעת גביית החוב כי אז הוא לוקח:

מעול ישיב ידו. כמו שאסרה תורה לא תעשו עול במשפט במשקל ובמשורה:

משפט אמת. אם יהיה שופט בין שני אנשים יעשה להם משפט אמת ולא יכיר פנים לאחד מהם:

פסוק ט

בחקותי יהלך. מן הדגוש והוא עומד וזכר החקים והמשפטים בכלל מלבד מה שזכר בפרט:

פסוק י
והוליד בן פריץ. שפורץ גדר האמת:
ועשה אח מאחד מאלה. אח כמו אחד ויאמר ממנו אחת לנקבה כי גם הוא בלא דלת ויאמר בשני לשונות כמו אני ואנכי וי"ת כמשמעו ויעביד לאחוהי מחדא מאילין ופירוש ועשה אח ועשה עון אחד ואי זה עון מאלה הנזכרים ופירוש מאחד מאלה הנזכרים כמו מכל אשר יעשה מאחת מאלה:

פסוק יא
והוא את כל אלה לא עשה. כל אלה הזכיות שזכר לא עשה אותם אלא עשה הפכם:
כי גם אל ההרים אכל. אכל פתח בזקף ושלמעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו והסימן לא אכל קמץ פומיה אכל פתח פומיה:

פסוק יב
עני ואביון הונה. זכר עני לפי שהוא חלוש והוא נקל להונתו והוא גם אחרים הונה כאשר יכול אלא זכר עני ואביון על ההוה כי לא יירא להונותם מחלישותם וההונאה היא קיחת ממון אחרים במשא ומתן שלא מדעתם או מדעתם כמו ולא יונו נשיאי עוד את עמי והאכלתי את מוניך:
תועבה עשה. שקרב אל נדה:

פסוק יג
בנשך, וחי. בתמיה:
דמיו בו יהיה. זכר דמיו לשון רבים ואמר יהיה לשון יחיד כמו שפירשנו למעלה בפרשת הודע כי דם נזכר בכלל ובפרט גם לשון הווה נופל על הענין כמו כי יהיה נערה:

פסוק יד
והנה. מבואר הוא:

פסוק טו
על ההרים. זהו שאמר על ושארה אל:

פסוק טז
ואיש. **חבול לא חבל**. לא חבל אותו בעת שראוי להשיבו:

פסוק יז
מעני השיב ידו. מעשות לו שום רע וכן מאחרים אלא שזכר מי שהוא נקל להרע לו שהוא חלוש:

פסוק יח

אביו, גזל אח. כל ישראל אחים כמו שאמר עד דרוש אחיך אותו וזולתו ותירגם יונתן גזל גזילה לחד מאחוהי:

ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו. כאילו אמר ורע עשה בתוך עמיו ואמר דרך כלל על הרעות וכן מנהג הלשון לומר לא טוב במקום רע כמו ויתיצב על דרך לא טוב ומאזני מרמה לא טוב וכן על הדרך הזה אשר איננה טהורה אשר לא יהיה טהור:

בתוך עמיו. כי לא יבוש לעשות רע בתוך קהלות אנשים:

פסוק יט

מדע. חסר וי"ו ולית כוותיה. וטעם ואמרתם כי אתם תאמרו אלי כשאומר לכם מדתי זאת מדוע לא נשא הבן בעון האב כמו שאנו רואים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה לא יתכן כי הבן משפט וצדקה עשה מדוע ישא עון האב אבל אתם רשעים ואתם נושאים עונותיכם ועון אבותיכם כמו שהיא מדתי פוקד עון אבות על בנים לשונאי:

שמר ויעשה אותם. שמר מצות לא תעשה ויעשה מצות עשה:

פסוק כ

הנפש. מבואר הוא:

רשע. כתיב וקרי הרשע אין ביניהם אלא ה"א הידיעה:

פסוק כא

והרשע. עד הנה דבר באב ובבן ועתה מדבר באדם עצמו בשובו ממעשיו ואמר כי אם היה רשע ושב מרשעתו ועשה משפט וצדקה חיה יחיה וכל פשעיו לא יזכרו לו עוד וכן בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה והקשו רז"ל ולהוי כמחצה זכאי ומחצה חייב ותרצו בתוהה על הראשונות שכיון שמתחרט אדם על מעשיו הראשונים אינם נחשבים לו לכלום:

חיה יחיה ולא ימות. יחיה בעולם הזה ולא ימות לעולם הבא וכן יחי ראובן ואל ימות:

מכל חטאתו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב:

פסוק כב

כל פשעיו. מבואר הוא:

פסוק כג

החפץ אחפוץ מות רשע. אינני חפץ במות רשע אלא אני מאריך לו ברשעו כדי שישוב בתשובה כמו שעשיתי למנשה:

פסוק כד

ובשוב צדיק, וחי. בתמיה:

צדקתו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב:

פסוק כה

ואמרתם לא יתכן דרך ה'. שלא תזכרנה לו מעשיו הראשונים איננו נכון זה שתאמרו אתם:

הדרכי לא יתכן. איך תוכלו לומר זה אלא דרכיכם לא יתכנו ודרכי מחשבותיכם ודעתכם לא יתכנו כי אין לדון את האדם אלא לפי מעשיו האחרונים כי הראשונים נתחרט עליהם ויונתן תירגם לא יתכן דרך ה' לא מפרשן לנא אורחת טובא דה':

פסוק כו

בשובו. מבואר הוא:

ומת עליהם. על שובו והתחרטו מצדקתו ועל עשיתו העול על שניהם יענש ולהודיע זה השיב הענין כי כבר זכרו וכן אמר עוד:

פסוק כז

ובשוב רשע. וחדש בו גם כן זה הענין והוא אמרו ויראה וישוב כלומר ראה מעשיו הרעים והתבונן בהם כי רעים הם והתחרט עליהם ושב מכל פשעיו ויעש משפט וצדקה על שניהם יקבל שכר:

יחיה. הוא מחיה נפשו בשובו כי בידו החיים והמות לפי מעשיו:

פסוק כח

ויראה. מבואר הוא:

וישוב. כתיב בויי"ו וקרי בלא וי"ו והשי"ן קמוצה:

חיו יחיה. בויי"ו וכל הנזכרים למעלה חיה יחיה בה"א ואחד היא כי המקור מנחי הלמ"ד מן הקל יבא בויי"ו או בה"א:

פסוק כט

ואמרו, הדרכי. לשון רבים ושלמעלה הדרכי לשון יחיד:

דרכיכם לא יתכנו. כל אחד מדרכיכם:

פסוק ל

לכן, שובו והשיבו. איש את אחיו ויונתן תירגם תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא:

ולא יהיה לכם. מניעת התשובה למכשול עון:

פסוק לא
השליכו מעליכם. התחרטו עליכם ובזה תשליכו ענשיכם מעליכם:

פסוק לב
כי לא אחפוץ במות המת. על שם סופו וכן יומת המת על שם סופו וכן ת"י דחייב למימת כמו שתרגם אונקלוס דחייב קטול:

פרק יט

פסוק א
ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל. אל כמו על וכמוהו רבים ונשיאי ישראל הם מלכי יהודה יהואחז ויהויקים וצדקיהו:

פסוק ב
ואמרת מה אמך לביא. תבא מלת מה בענין נהי כמו זה וכמו מה אמולה לבתך הכנסה תקרא אם וכן ת"י מה כנישתא דישראל דהות דמיא לליתא והמשילה ללביא והיא אם האריות ואריה מלך החיות והלביאה אם המלוכה לפיכך המשיל בהם מלכות בית דוד ומלת לביא הנכון לביאה אלא שבאה היו"ד תמורת האל"ף והאל"ף במקום ה"א הנקבה כאל"ף גבהא קומתו ויו"ד המשך נבלעת בדגש היו"ד המונעת תמורת האל"ף:
בין אריות רבצה. בעוד שהיו עושים רצונו של מקוה היו רובצים כארי בלי פחד:
בין אריות. בין מלכי האומות:
רבתה. ענין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי והכפיר קטן מהארי וגדול מגור ואריות משל למלכים וכפירים משל לשלטונים וכן ת"י אריות מלכיא וכפירים שלטוניא:

פסוק ג
ותעל. מבנין הפעיל היא העלתה אחד מגוריה ר"ל אחד מבני המלוכה והוא יהואחז כמו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו ר"ל ותעל שרבתם אותו עד שעלה במעלה והיה כפיר ר"ל שמלך יהואחז וקראו כפיר ולא קראו ארי כי לא היתה לו ממשלה גדולה כי רוב הארץ היתה אז חרבה:
וילמד לטרף טרף אדם אכל. למד זה הכפיר לטרוף טרף עד שאכל אדם כי הארי או הכפיר רוב טרפו בחיות ופעמים טרף גם האדם כן יהואחז נלחם בגדול ממנו והוא מצרים כמו שפירש בספר מלכים ובעבור זה אסרו פרעה נכה:

פסוק ד

וישמעו אליו גוים. חיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי פשט בארץ מצרים ותפשוהו בשובו משם זהו שאמר בשחתם נתפש בשחתם מן כורה שחת וי"ת כמו במצודתם שתרגם בסריגתהון אתאחד:

בחחים. בשלשלאות של ברזל וכן תירגם יונתן בשלשלן:

פסוק ה

ותרא כי נוחלה. הפך התוחלת ופירוש אבדה תקותה ועל הדרך הזה תירגם יונתן וחזת ארי פסק אבד סברה. ויש לפרש כמשמעו ענין תוחלת כלומר ותרא כי עמדה ימים רבים בתוחלת אולי ייטיב ענינה והנה אבדה תקותה:

ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו. אמרה אולי יצליח זה למלוכה ואף על פי שפרעה נכה המליכו בהסכמת עם הארץ המליכו וכאילו הם שמוהו מלך:

פסוק ו

ויתהלך בתוך אריות. זה היה יהויקים שהמליכו פרעה נכה ויתהלך בתוך אריות כלומר בתוך מלכים והם פרעה נכה ונבוכדנצר כי פעם היה עם זה ופעם עם זה כי מלך בבל כבשו והוליכו לבבל ואחר כך שב לירושלם ומרד במלך בבל והיה נעזר במלך מצרים:

כפיר היה. שלא עלה במעלה עד שיקרא אריה אלא כפיר היה כמו שהיה בעת מלכו:

וילמד לטרף טרף אדם אכל. אפשר שנלחם באדום ובמואב ובבני עמון כי הם באו עליו עם גדודי כשדים כשמרד במלך בבל וכן בישראל היה שופך גם דם נקי:

פסוק ז

וידע אלמנותיו. הכנוי כנגד אדם שזכר ושניהם דרך כלל אמר כי היה הורג האנשים והיה שוכב עם אלמנותיהם זהו שפירש וידע כמו וידע אדם עוד את חוה אשתו וכן העיד עליו הנביא שהיה שופך דם נקי שאמר עליו ירמיהו כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך וי"ת וידע ואצדי בירנייתיה תרגום וידע ענין שבר וחרבן כמו ויודע בהם אנשי סכות ותירגם אלמנותיו כמו ארמנותיו שתרגם ואבדית בירנייתיה:

ועריהם החריב. ממעשיו הרעים היה חרבן הערים בארץ ישראל כי הוא לא החריב בידים אלא הוא גרם החרבן וכן ואת העיר תשרוף באש שאמר הנביא לצדקיהו:

ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו. שממה ארץ יהודה מקול שאגתו שהיה מטיל יראתו על בני אדם ולפי שהמשילו לכפיר אמר קול שאגתו:

פסוק ח

ויתנו עליו גוים סביב ממדינות. נתנו עליו בקולם כלומר שנאספו גוים רבים כמו שאמר את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון:

פסוק ט

ויתנוהו בסוגר. הנה לא זכר בזה המשל יהויכין וצדקיהו ויש לפרש כי יהויכין לא מלך אלא ג' חדשים לפיכך לא זכרו וצדקיהו גם כן כי כיון שהיה מלכות יהויקים וצדקיהו במספר אחד ושניהם נתנו ביד מלך בבל ומתו ברשותו אמר הענין על שניהם כאחד ועיקר החרבן החל מיהויקים שהרי מלך בבל הוליך עמו בבלה מקצת כלי בית אלהים ומשרי הארץ:

בסוגר בחחים. ת"י בקולרין בשלשלן:

יביאהו במצודות. ואחר שהביאהו לבבל הביאהו במצודות פירוש מגדלים חזקים להיות שם כלוא וכן מצודות סלעים משגבו במצודות עין גדי:

למען לא ישמע קולו. לפי שאמר מקול שאגתו אמר שלא ישמע עוד קולו:

אל הרי ישראל. אל כמו על ואם על צדקיהו אמר הוא הנכון כי לא שב עוד לארץ ישראל מיום גלותו ואם על יהויקים גם כן נכון כי בגלות ראשונה שגלה הביאו גם כן מלך בבל במצודות למען לא ישוב עוד לארץ ישראל ואף על פי כן השיבו אחר כן שם כי חשב שלא ימרוד בו והאמין בו ואחר כן בגלות שני תפשוהו הכשדים להוליכו בבל ומת בדרך כמו שכתוב סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ולדעת קצת המפרשים מת בבבל:

פסוק י

אמך כגפן בדמך על מים שתולה. עוד הוסיף למשול משל על כנסת ישראל בענין אחר דמה כנסת ישראל לגפן פוריה וענפה כן היה ענינה בתחילה עם המלכים הראשונים דוד ושלמה והמלכים הטובים הבאים אחריהם וכ"ף אמך כנגד ישראל והאם היא הכנסה ופירוש בדמך כמו בדמותך וכן ת"י כנישתא דישראל במעבדה אוריתא דמיא לגפן דשתילא על מבוע דמיין ויהיה בדמך כמו בדמותיך כמו וצורם לבלות שאול שהוא כמו וצורתם אצל פנה כמו פנתה או הוא משקל אח' דם בשקל צו קו ורב האי ז"ל פירש בדמך כמשמעו שהדם הוא רטיבות הטבע לפי שכל דבר שיוצא מדבר אחר יש בו מרטיבות טבעו:

על מים שתולה. לפיכך היתה פוריה וענפה שלא פסקו המים מתחתיה כך כנסת ישראל כל זמן שמנהיגיה היו טובים היתה מצלחת במעשיה והולכת וגדלה כמו הגפן שהיא על המים:

פוריה. גדלה מן פרו ורבו והוא בשקל בוכיה או יהיה פוריה עושה פרי לרוב. וענפה שם התואר ענינה בעלת ענפים ארוכים:

פסוק יא

ויהיו לה מטות עוז אל שבטי מושלים. ענפיה היו מטות עוז ותוקף וגדולה עם שבטי המושלים והם המלכים אשר בידה שבטי המוסר:

ותגבה קומתו. זכר הגפן בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב ובלשון זכר כמו שאמר הנה קומתו ואמר וירא בגבהו ברוב דליותיו וכן בלשון זכר גפן בוקק ישראל וכן וימצא גפן בשדה וילקט ממנו:

על בין עבותים. הענף שהוא בין העבותים הוא גבוה על כל שאר הענפים והוא האמצעי שבאילן והוא הנקרא צמרת וזאת הגפן היתה קומתה על צמרת שאר העצים והמשל כי מלכות דוד ושלמה בנו היתה עליונה על כל ממלכות הגוים ועל הגבוה והגדול שבהם וכולם היו נשמעים למלכות בית דוד ומשועבדים תחתיה עד שהיתה נראית בגובה ובמעלה על כולם ברוב גבורים ושרים רבים ונכבדים שהיו לה זהו משל ברוב דליותיו וכן תירגם יונתן הפסוק והוו בה שלטונין וגו':

דליותיו. בשקל הריותיו:

פסוק יב

ותתש בחימה. הנתישה הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף גדול כי היתה גבוה מהכל ושבה שפלה מהכל כי לארץ השלכה וכן אמר ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה:

ורוח הקדים הוביש פריה. כמו שפירשנו למעלה בפסוק הלא כגעת בה רוח הקדים כי המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי היא חמה ויבשה ועוד כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל:

התפרקו ויבשו. דליותיו שזכר מטה עזה אש אכלתהו:

מטה עזה. הוא המלך כמו שפירשנו והוא צדקיהו:

פסוק יג

ועתה שתולה במדבר. בגלות שהוא דומה להם למדבר וארץ ציה:

פסוק יד

ותצא אש ממטה בדיה. הוא צדקיהו כי הוא גרם החרבן ואחריו לא היה בה מטה עז שבט למשול:

קינה היא ותהי לקינה. קינה היא בדבר הנבואה וכן היתה לקינה בעת החרבן והגלות ותירגם יונתן אמר נבייא איליא היא נבואתא ותהי לאיליא:

פרק כ

פסוק א

ויהי בשנה השביעית. לגלות המלך יהויכין ובכל שנה היה אומר לו האל יתעלה נבואה אחת להוכיחם ואף על פי שהיו ביניהם נבואות אחרות בכל שנה היתה הנבואה זאת שאמר עליה בשנת פלונית ובכל אחת מהם היה עם בני הגולה או עם זקניהם תחלה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין וכן ויהי בשנה הששית וזקני יהודה יושבים לפני ועתה בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני ספור החדש וימי החדש רמז כי בזה הזמן תחרב ירושלם והיה מאת ה' לבא בזה היום הזקנים לפני הנביא כדי שישמעו התוכחת ביום ההוא כי בעונם ובעון אבותם חרב הבית ואלה הזקנים באו לדרוש את ה' וצדיקים היו מאותם שגלו עם יהויכין ומה שאמר להם אם אדרש לכם בעבור עון דורם אמר אולי הם באו לדרוש על הגולה אם תשוב לארץ ומה שאמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כנגד הדור הרע אמר כמו שאמר למשה רבינו עליו השלום עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ובסדר עולם מי היו אלה זקני ישראל חנניה מישאל ועזריה היו ויתכן שבאו לדרוש את השם בעבור הנותרים בארץ מה יהיה אחריתם אם יגלו אם לא לפיכך אמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כי אותם שגלו לבבל לא עבדו עכו"ם אחר שגלו:

פסוק ב

ויהי:

פסוק ג

בן אדם. את זקני ישראל. כמו עם או אל:

אדרש. האל"ף בחירק:

פסוק ד

התשפט. תירגם יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם כלומר תרצה לשפוט אותם ברשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעים והודיעום גם כן את תועבות אבותם כי מקדם הכעיסוני במעשי ידיהם:

פסוק ה

ואמרת, ביום בחרי בישראל. החי"ת בקמץ חטף לתפארת הקריאה החל התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום ששלח להם תחלה נביאיו ומי הם משה ואהרן מרים וזה הענין והתוכחה שהוכיחה במצרים על ידי נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש הרי שנאה זו היתה כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה:

ואשא ידי. כמו שנאמר אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב וכאן פירש לזרע יעקב כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זרע יעקב אמר וכן אמר שם ונתתי אותה לכם מורשה אני ה':

ואודע להם. נודעתי להם על ידי נביאי ששלחתי להם ואשא ידי להם כמו שאמר אני ה':

אני ה'. שבועה וכן נשאתי את ידי ואשא את ידי וי"ת קיימית במימרי וכמו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם:

פסוק ו

ביום ההוא. כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם:

צבי היא לכל הארצות. תפארת וחמדה לכל הארצות היא כי היא הנוף האמצעי והוא משובח משאר הנופות ואוירה מזוג וטוב מכל הארצות. וכן אמר יפה נוף משוש כל הארץ ותירגם יונתן צבי היא תושבחתא היא לכל מדינתא:

פסוק ז

ואומר אליהם. קודם לכן אמרתי להם על ידי הנביאים הראשונים שנבאו להם משה רבינו עליו השלום:

איש שקוצי עיניו השליכו. כי העינים מביאות האדם לחטא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם וכן אמר בפרשה זו כי אחרי גילוליהם לבם הולך ואמר אחר כן ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם ואמרו רז"ל עינא וליבא סרסורי דחטאי נינהו:

ובגלולי מצרים. כתרגומו ובפולחן טעות מצראי לא תסתאבון:

פסוק ח

וימרו בי. לשפוך חמתי לכלות אפי כפל הענין במלות שונות כי כשישפוך אדם מה שבכלי הוא מכלה ממנו מה שבתוכו:

פסוק ט
ואעש, לבלתי החל. מבנין נפעל וצרי החי"ת מקום פתח וכן כי תחל לזנות והם ענין חלול:

אשר נודעתי. על ידי הנביאים:

לעיניהם. כי המצרים היו שומעים בדבר אליהם הנביאים והיו מבטיחים אותם להוציאם מתוכם אף קודם משה רבינו ע"ה כי משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל לא החזיקו במעשיהם הרעים שהרי אמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עשו כן הנביאים הראשונים ובדברי רבותינו ז"ל כי אף משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו בהם רשעים ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג' ימי אפילה כדי שלא יראו המצריים במפלתם וישמחו להם:

פסוק י
ואוציאם, ואבאם. חסר יו"ד:

פסוק יא
ואתן, וחי בהם. כתרגומו וייחי בהון לחיי עלמא וכן תרגם אונקלוס וחי בהם אני ה':

פסוק יב
וגם את שבתותי. אמר וגם כי היא מתנה טובה נתנה אלהים לעמו ישראל כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות וזהו האות שהוא בין האל ובין ישראל שהוא קדשם והבדילם מן האומות והפרישם מגלולי מצרים ונתן להם תורה קדושה חקים ומשפטים צדיקים ואמר שבתותי לשון רבים כלל בו שביתת המועדים כי גם הם זכר ליציאת מצרים ולפי שמצות שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמר כמה פעמים בפרש' תוכחות חלול שבת:

פסוק יג
וימרו בי, בחקותי לא הלכו. שצוה אותם במרה כמו שכתוב שם שם לו חק ומשפט:

חללו מאד. כי שבת ראשונה חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד וגם החקים והמשפטים אשר צום עברו עליהם כמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי:

ואומר. מבואר הוא:

פסוק טו
וגם אני נשאתי את ידי להם. בדבר מרגלים שאמר ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ:

פסוק טז
יען. מבואר הוא:

פסוק יז
ותחס עיני, ולא עשיתי אותם כלה. כי השארתי בניהם אחריהם להביאם אל הארץ:

פסוק יח
ואומר, בחוקי. בוי"ו עם הדגש וכל הענין הוא מבואר:

פסוק כג
גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות. וכן אמר דוד ע"ה וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיץ זרעם בגוים ולזרותם בארצות וזה לא מצאנו מבואר בתורה והנראה בעיני כי זה מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ויכום ויכתום עד החרמה וכן מה שאמרו וישמע הכנעני מלך ערד וגו' וישב ממנו שבי זהו ולזרותם בארצות כי באותו השבי הרחיקום שוביהם ומכרום לשאר גויי הארצות ובמדרש כי על העתיד אמר שגזר על זרעם להיות גולים מארצם ולזרותם בארצות וזהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו' והפיץ ה' אתכם בעמים וגו' ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה אמר הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות כי בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה:

פסוק כד
יען. מבואר הוא:

פסוק כה
וגם אני נתתי להם חקים לא טובים. כיון שהם מאסו בחקותי מסרתי אותה ביד אויביהם שישימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם כמו חקי שהיו טובים להם אם היו הולכים בהם והחקים שהיו משימים עליהם האויבים הם המסים שהיו משימים עליהם לחק בכל שנה ושנה ועבודות אחרות:
ומשפטים לא יחיו בהם. שישימו אויביהם משפטים וגזירות עליהם שלא יחיו בהם אלא ימותו בהם ואם היו עושים משפטי היו חיים בהם כמו שכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם:

פסוק כו
ואטמא. אולי יאמר זה על שנצמדו לבעל פעור שנתחברו לו חבור חזק עד שהעבירו כל פטר רחם שצויתי לקחתם לי לקדושה כמו שאמר קדש לי כל בכור והנה הם העבירום ממני ונתנום לעכו"ם וזהו טומאתם הפך הקדושה ופירוש ואטמא שמתי אותם טמאים

והרחקתים ממני תמורת מה שהקדשתים והם לא אבו לכך נתתי אותם טמאים ורחוקים ממני זהו שלא נזכר השבט הנצמד לבעל פעור בברכת משה רבינו עליו השלום:
למען אשמם. הם עשו הפך רצונו למען שאשימם שממה כי כבר הזהרתים שאם יעברו על מצותי יהיו שממה והשממה היתה להם מיד סמוך לעונם:
למען אשר ידעו אשר אני ה'. וכמו שאמרתי כן עשיתי והענשתים על עונם ונפל מן העם ארבעה ועשרים אלף. אשימם מבנין הפעיל מפעלי הכפל דינו בתשלומו אשיממם:

פסוק כז

לכן. עוד הודיעם תועבות אבותם משבאו לארץ:

פסוק כח

ואביאם אל הארץ, **ויתנו שם כעס קרבנם**. שהיו מכעיסים אותי בקרבנם שהיו מקריבים לעכו"ם כמשפט הגוים אשר הורשתי מפניהם:

פסוק כט

ואומר אליהם מה הבמה. כשראיתי שהם מקריבים לעכו"ם בכל מקום ואני יחדתי להם מקום מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בשני פנים בעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי ועוד שהקריבו בהם לאלהים אחרים אמרתי להם מה הבמה מי צוה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אתכם מזבח אדמה תעשה לי אלא שאתם למדים ממעשי הגוים לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבהותו או שהוא על הרים גבוהים כי לשון במה הוא לשון גובה כמו ירכיבהו על במותי ארץ אעלה על במותי עב ומתוך שלמדתם מהגוים לעשות במה כמותה למדתם מהם גם כן לעשותם בכל מקום ועוד לעבוד בהם לאלהים אחרים:
אשר אתם הבאים שם. אמר כנגד העובדים בהם אתם הם הבאים שם לא שומרי מצותי שאינם באים אלא במקום המיוחד לי:
ויקרא שמה במה עד היום הזה. כי להרגל הלשון בהם נקרא אף הנעשה בשמי במה עד היום הזה כי נאמר בדברי שמואל הרמתי ונאמר בדבר שלמה הבמה אשר בגבעון ונאמר רק הבמות לא סרו מהרגל מה שעשו אותם מתחלה לשם עכו"ם לא הניחו לעשותן אפילו בימי המלכים שהיו עושים הישר בעיני ה' היו עושים אותם לשמי:

פסוק ל

לכן אמור אל בית ישראל. על אותם שהיו עדיין בארץ ישראל אמר כמו שפירשנו אמר איך אדרש לכם ואתם עדיין ברשעתכם:
נטמאים. בשוא המ"ם כמו הנמצאים בשושן:

פסוק לא

ובשאת מתנותיכם. ענין הנטילה והתרומה:

פסוק לב

והעולה על רוחכם היו לא תהיה. המחשבה הרעה שעולה על רוחכם לא תהיה ולא תתקיים:

על רוחכם. כמו על לבבכם כמו שתרגם יונתן כי הרוח שוכנת בלב:

אשר אתם אומרים נהיה כגוים. אתם חושבים לצאת מרשותי ושלא תהיו לי לעם שאתם רואים העכו"ם מצליחים בעבודת עכו"ם כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח שיעזרוני ולא כן הדבר כי העכו"ם איננו משגיח עליהם מפחיתותם אצלי כמו הבהמות אלא כשיש להם דבר על ישראל לפקוד עליהם עונם כשישראל עושים רצוני אבל כשעוברים על מצותי אגביר העכו"ם עליהם להצלחתם לא לטובתם אלא לרעת ישראל אבל הם בעצמם לא אשגיח עליהם אלא אם כן יהיה חמס גדול כמו דור המבול וסדום ועמורה וכן מצאנו בדברי רז"ל שאני עכו"ם דלא מקפיד דינא עלייהו אבל ישראל שלקחתים מבית עבדים להיות לי לעם סגולה וגו' ואני אהיה להם לאלהים עיני תמיד עליהם לטובה ולרעה כמו שאמר בנבואת עמוס רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ואם תרצו לצאת מעבודתי לא אתן לכם רשות בזה כי אף על פי שתהיו ימים רבים בגלות בין העכו"ם לא תשבתו מהיות גוי כי אפילו יצאו מועטים מהם מן הכלל כללכם יהיה גוי לפני כל הימים ובחזקה אמלוך עליכם ואצרוף אתכם בהוציאי אתכם מן הגלות וברותי מכם המורדים והפושעים בי:

פסוק לג

חי אני, **ובחמה שפוכה**. לכלות הפושעים והמורדים:

פסוק לד

והוצאתי, **אשר נפוצותם בם**. בחולם הפ"א ויבא בשורק כמו ובחכמת כי נבונותי:

פסוק לה

והבאתי אתכם אל מדבר העמים. כשאוציאכם מן העמים לא אביאכם אל אדמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמים שם אקח משפט מכם ואכלה המורדים והפושעים שאמצא בכם ואקח משפט מכם במדבר במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו העמים ברעתכם וישמחו לכם זהו שאמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כלומר ביני וביניכם בייחוד בלא אמצעי וכן ודבר יי' אל משה פנים אל פנים בלא אמצעי

וענין ונשפטתי אודיעכם מעשיכם הרעים שעברתם על תורתי בגלות ואקח נקמתי מכם שם במדבר:

פסוק לו

כאשר. מבואר הוא:

פסוק לז

והעברתי אתכם תחת השבט. על דרך כל אשר יעבור תחת השבט כלומר כמו הצאן שהמונה אותם אוחז שבט בידו ומונה אותם אחד אחד והעשירי מוציא למעשר כן אמנה אתכם והחוטא יאבד וזה המנין על דרך משל וכן אמר ירמיה עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר ה' ותירגם יונתן ואניח עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא:
במסרת הברית. חסר האל"ף פ"א הפעל ומשפטו במאסורת והוא שם בשקל מחגורת שק ופירושו אאסור אתכם בברית שלא תצאו ממנה לעולם:

פסוק לח

וברותי. ששרשו ברר רוצה לומר אברור מכם המורדים והפושעים לכלותם במדבר:
מארץ מגוריהם אוציא אותם. מארץ גלותם שלא אכלם בין אויביהם שלא ישמחו להם:
לא יבוא. דרך כלל כמו לא יבואו ובמסרה י"ד סבירין לשון רבים:

פסוק לט

ואתם. לפי שדבר עד הנה על בניהם העתידים לצאת מהגלות שב להוכיח בפסוק זה הדור ההוא שהיו בירושלים לפיכך אמר ואתם:
איש גלוליו לכו עבדו. הצווי הזה אינו דרך מצוה רצונית כי אם דרך גזום כמו שמח בחור בילדותיך רוצה לומר שמח ותראה מה יקרך באחריתך או פירוש טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד ולא שתביאו לי מתנותיכם ותעבדו גלוליכם כי זה חלול ה'. ופירוש ואחר אם אינכם שומעים אלי וי"ו ואחר כוי"ו וישא אברהם את עיניו. ואם כענין אשר כמו עד אם דברתי דברי ויונתן תרגם ובתר דתבתון ליתיכון צבן לקבלא למימרי:

פסוק מ

כי בהר קדשי. עתה אינני רוצה במתנותיכם אבל כשיהיו ישראל בהר קדשי בשובם מהגלות שם ארצם:
שם ארצם. שם ארצה אותם על ידי קרבנותיכם ומעשיהם הטובים. ומה שאמר בהר מרום ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות:
שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ. לפי שאמר למעלה וברותי מכם המורדים והפושעים בי אמר הנה כל בית ישראל כלה לפיכך אמר בארץ אותם שיזכו לשוב בארץ

לא יחסר מהם אחד אלא כלם יעבדוני שם ואמר כל בית ישראל ואמר כלה כפל הענין לחזק וכן וכל צריך כלם בשבי ילכו כל מלכי גוים כלם והדומים להם וחזוק הענין בזה הדבר לומר כי אע"פ כן במלחמת גוג ומגוג לא ימות מהם אחד ואע"פ שיהיו בצרה וי"ת בארץ בארעא חייא:

ושם אדרוש. ארצה שיקריבו לפני כאילו אני דורש קרבנותיהם כי בהיות מעשיהם טובים יערבו לי זבחיהם ותרומותיהם:

ואת ראשית משאותיכם. מה שתשאו ותרימו לי בראשית הבכורים והעיסה וי"ת ויח ריש אצוותכון:

פסוק מא

ברית ניחח, **ונקדשתי בכם לעיני הגוים**. זה יהיה במלחמת גוג ומגוג כמו שאמר ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל:

פסוק מב

וידעתם. מבואר הוא:

פסוק מג

וזכרתם, **ונקטתם בפניכם**. ענין כריתה כמו אשר יקוט כסלו ופירוש תהיו נכרתים בעיניכם כלומר תחשבו בעיניכם כשתזכרו רעותיכם שתהיו ראויים להכרת מן העולם וי"ת ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון:

פסוק מד

וידעתם. מבואר הוא:

פרק כא

פסוק א

ויהי דבר ה':

פסוק ב

בן אדם שים פניך דרך תימנה. הנביא היה בבבל ואמר לו האל שיפנה דרך דרום והיא ירושלם שהיא דרומה של בבל כי בבל היא צפונית לירושלם כמו שאמר מצפון תפתח הרעה אם כן ירושלם היא דרומה של בבל:

והטף אל דרום. ענין דבור וכן אל תטיפו יטיפון:

והנבא אל יער השדה נגב. קרא ירושלם יער השדה דרך משל כמו היער שיש בו עצים טובים ורעים כן בירושלם צדיקים ורשעים ונספו הצדיקים שהיו מעטים בעון הרשעים

שהיו רבים נספו בכללם כמו שאמר כי עד צדק ישוב משפט וכן אמר המלאך ללוט פן תספה בעון העיר ותירגם יונתן שים פניך קביל נבואה ותרגם והטף ואליף ואמר תימנה דרום נגב כפל הענין במלות שונות לחזק כמנהג הנבואות בכל מקום:

פסוק ג

ואמרת, הנני מצית בך אש. ענין הדלקה והבערה כמו ויצת אש בציון:
כל עץ לח וכל עץ יבש. משל כמו שפירשנו לצדיקים ולרשעים ויונתן תירגם הא אנא מגרי בך עמא דתקיף כאישתא ויקטול בך כל גבר עתיר וכל גבר מסכן לא ימנע בשלהוביתא דמשציא ובמקצת נוסחאות הא אנא מדליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטב וכל אילן יביש לא תטפי לשלהוביתא דמשיציא:
לא תכבה להבת שלהבת. כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר כי להבת כמו שלהבת כלומר האש לא תכבה כי בכל עת תעלה להבת עד שיכלו כלם בין גלות ובין חרב:
ונצרבו בה כל פנים. מן צרבת השחין היא ועל שפתיו כאש צרבת ענין שריפה ופירושו אותם שלא ימותו ישרפו פניהם מבשת וכלימה בגלותם:
מנגב צפונה. מנגב שהיא ירושלם לצפון שהיא בבל ופירוש כל פנים כל פני הגולים ויש לפרש כל פנים על שאר האומות והוא כמו שאמר למטה תצא חרבי מתערה אל כל בשר ופירוש מנגב צפונה כמו מנגב לצפון כמו שלקו ישראל מנגב צפונה כן ילקו שאר האומות ויגלו כמותם:

פסוק ד

וראו כל בשר, בערתיה לא תכבה. תירגם יונתן נוסחא אחת ארי אנא ה' אתייאנין ולא אתמנעון ולנוסחא אחרת ארי אנא ה' אדליקתה לא תטפי ופירושו וראו כל הכל יכירו כי מאתי הרעה הבאה לירושלם וכן אמר רב טבחים לירמיהו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה הדבר הזה:

פסוק ה

ואמר אהה ה' אלהים. איך תשלחני אליהם לדבר דרך משל והנה המה אומרים לי כשאני אומר להם הנבואות דרך משל כמו הנבואות שקדמו כנבואת הנשר הגדול ונבואת אמך כגפן בדמך וכן השאר אומרים בעבורי:
הלא ממשל משלים הוא. מדבר משלים הוא ואינו אומר על פי הנבואה אלא להראות את עצמו כי הוא יודע למשול משל לפיכך שונה אליו הדבר בענין זה מבואר בלא משל. ואמר לו שים פניך אל ירושלם במקום דרך תימנה. והטף אל מקדשים במקום והטף אל

דרום. והנבא אל אדמת ישראל במקום והנבא אל יער השדה נגב. ואמרת לאדמת ישראל במקום ואמרת ליער הנגב. והוצאתי חרבי מתערה במקום הנני מצית בך אש. והכרתי ממך צדיק ורשע במקום ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש:

פסוק ו
ויהי דבר ה':

פסוק ז
בן אדם, **והטף אל מקדשים**. אמר לשון רבים כי בית המקדש ג' בתים אולם היכל ודביר לבד העזרות או אמר מקדשים רמז לחרבן בית ראשון ולחרבן בית שני:

פסוק ח
ואמרת, **מתערה**. הוא תיק החרב ותירגם יונתן מלדנה והוא כמו בעברי וישב חרבו אל נדנה וכן בארמית אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה בחלוף נו"ן בלמ"ד כמו נשכה ולשכה:
והכרתי ממך צדיק ורשע. כמו שכתבנו למעלה כי הצדיקים נספים בעון הרשעים וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים. ורב סעדיה פירש צדיק לבעל ורשע לבעל כי מי שעובדו תמיד ובכל לב נקרא אצלם צדיק ומי שאינו עובדו תמיד נקרא אצלם רשע ושניהם רשעים אצל הקב"ה וכן מדבר עם יעקב מטוב ועד רע טוב היה אצל לבן אם היה גוזל מיעקב רכושו ולא היה הורגו ורע אם היה הורגו ושניהם רעים אצל יעקב ותירגם יונתן ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך:

פסוק ט
יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע. בעבור שעשיתי נקמה גדולה בך ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לי לרעה יותר מדאי לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם זהו שנאמר לכן תצא חרבי מתערה:
אל כל בשר. אל כמו על וכמוהו רבים ובאמרו כל בשר רוצה לומר האומות שהתנבאו עליהם הנביאים:
מנגב צפון. כמו שפירשנו למעלה אמר כמו שתכרות חרבי אתכם מנגב לצפון שתגלו אתם שמה ונכרתם בחרב מלך צפון וכן ילקו שאר האומות על ידו והוא ילקה אחר כך על ידי מדי ופרס:

פסוק י
וידעו, **לא תשוב עוד**. לא תשוב אל תערה עד אשר תכרות האומות הנזכרות בדברי הנביאים:

פסוק יא

ואתה, האנח בשברון מתנים. כי כל הנאנח על צרה גדולה הוא כאילו נשברו מתניו ויפול מכובד האנחה:

ובמרירות. רוצה לומר ובמרירות לב תאנח לעיניהם כדי שישאלו אותך על מה אתה נאנח:

פסוק יב

והיה, אל שמועה. כמו על וכמוהו רבים ואמר שמועה כי הם היו בבבל ותבא להם זאת השמועה מירושלם:

וכהתה כל רוח. תקצר וכן רוח כהה כי כהה לשון קצור ועצור וקטוע:

תלכנה מים. תלכנה כמו מים שינועו ויזועו מרוב בהלה:

הנה באה ונהיתה. הנה בקרוב השמועה הרעה באה לכם וכן תהיה כמו שתשמעו:

פסוק יג

ויהי:

פסוק יד

בן אדם, אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה. אמור להם כי זאת החרב הנזכרת שאמרתי והוצאתי חרבי מתערה הוחדה לכרות היטב ומהר וגם מרוטה שעברה החלודה מעל פניה כדי שתבריק ותפחיד בני אדם במראה ופירש בפסוק הבא אחריו למען טבוח טבח וכפל חרב חרב כדרך הנוהים והכואבים שכופלים דבריהם כמו מעי מעי ראשי ראשי ויונתן תירגם חרבא דמלכא דבבל תקטול וחרבא דבני עמון תיתני ותשיצי פירוש חרב בני עמון חרב ישמעאל כי בעליס מלך בני עמון שלחו:

מרוטה. ענין המריקה והעברת החלודה יפה עד שתבריק כמו נחשת ממורט:

פסוק טו

למען טבוח טבח. בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה וכן למען בצוע בצע קצף ה' על אבותיכם קצף ומעלה מעל בה' ויצם דוד צום והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו:

למען היה לה ברק. היה מקור כמו היות וכן הבט ימין וראה:

מרטה. משלא נזכר שם פועלו ודגש הטי"ת לתפארת הקריאה לחזק קריאת הטי"ת כי כן דרך העברי ובמקומות רבים נמצא כמו זה במקרא כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו:

או נשיש שבט בני מואסת כל עץ. או שמא תאמרו שנשיש ונשמח לזאת החרב כי לא יצאה לנו אלא לאויבינו לא נוכל לשמוח לה כי לכרות שבט בני יצאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני זהו ישראל וי"ת הפסוק כן בדיל למקטל קטול אישתליפת וגו':

פסוק טז

ויתן אותה למרטה. מקור בתוספת ה"א כמו לקרבה אל המלאכה כי הה"א רפה ר"ל האל יתברך שהוציאה מתערה נתנה למורט:

לתפוש בכף. שיתפוש אותה ההורג בכף אחר שימרטו אותה וכפל הענין עוד ואמר היא הוחדה חרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג. מרטה גם זה בדגש הטי"ת:

היא הוחדה חרב. כמו הפוך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים כמו כל עמים רבים רבות עתים כמו עתים רבות והדומים להם:

פסוק יז

זעק והילל בן אדם. כי היא היתה בעמי החרב הזאת תהיה בעמי לכן זעק והילל בן אדם לא שתשיש כמו שאמר או נשיש:

היא בכל נשיאי ישראל. כי יאשיהו מת בחרב וכן יהויקים ובני צדקיהו שנשחטו לעיניו וכן אותם שגלו בעבור החרב שעברה עליהם גלו:

מגורי אל חרב היו את עמי. מענין ויגר מואב ענין פחד ויראה פחדי חרב היו עמי קודם שבאה עליהם החרב כמו שאמר חרב יראתם וחרב אביא עליכם ובאה מלת מגרי בסמוך על מלת אל כמו שבא הסמיכות על מלת על ועל מלת את כמו והולכי על דרך שיחו ומשוש את רצין וי"ת כן צוח ואיליל וגו':

לכן. שהחרב הזאת היא בעמי ובכל נשיאי ישראל:

ספוק אל ירך. אל כמו על:

פסוק יח

כי בחן ומה. כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכל המריטה שנעשית להבריקה ולהפחיד בה בני אדם כדי שישובו בני אדם לדרך הטובה והוחדה לכרות בה אם לא ישובו:

ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה. ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרתן כמו שמואסת כל עץ מה יהיה הבוחן הזה הנה לשוא מורטה והבריקה והברקת החרב היא משל להזהרת הנביאים ויונתן תירגם ארי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו וגו':

פסוק יט

ואתה בן אדם. ותכפל החרב שלישיתה. מלעיל והה"א נוספת והוא כמו שלישית כלומר תכפל שלשה פעמים לכך נקראת החרב שלישית רוצה לומר שיהיו הצרות שונות ומשלשות עליהם יש מפרשים שלישיתה גדולה כמו השליש אשר למלך ושלישים על כולו:

חלל הגדול. דרך כלל כלומר חללים רבים וגדולים שיפלו בה מלכים ושרים:

החודרת להם. המכה אותם בחדרי בתיהם או שהיתה צפונה בחדר עד עתה שיצאת בעבורם ויונתן תירגם שלישיתה תליתאה ותירגם החודרת להם דמזיעא להון ותרגומו כמו הפוך החודרת ענין חרדה:

פסוק כ

למען למוג לב. אמר כאן מלת הטעם ואות הטעם כי די לו אם יאמר למען מוג לב או למוג לב מבלי זכר למען והיא לתוספת דבר ולחזק הדבר ופירושו בעבור שימס לבבם וירבו מכשוליהם:

והרבה. מקור בשקל והחיה אותם הזנה הזנו:

על כל שעריהם נתתי אבחת חרב. פי' ענין בעתה כמו אבעת בך כך פירשוהו המפרשים לפי ענינו כמו ברק חרב והדומה לו ויש מפרשים אבחת טבחת בחלוף אל"ף בט"ת באלפא ביתא דא"ט ב"ח ויונתן תירגם קטלי חרבא:

אח עשויה לברק. אוי וכן אמר אח וכן תירגם יונתן ווי. ואחי רבי משה ז"ל פירש ענין אנחה ונפלה הנו"ן כנו"ן אמן מאמת אמר כי זאת החרב עשויה לברק המעשה שנפל בה והיא המריטה נעשה בה לברק כלומר להיות ברק להפחיד בה בני אדם:

מעטה לטבח. לפי ענינו כמו הוחדה כמו שאמר למען טבוח טבח הוחדה ואין למלה הזאת חבר לפי הענין. ואדוני אבי ז"ל כתב כי פירושו מלשון והוא עוטה מעיל אך מעטה מבנין פועל הדגוש כמו מגולה מן גלה מכוסה מן כסה וענינו כענין לוטה בשמלה כלומר מעוטה עד עתה שגלתה לטבח ויונתן תירגם וי חרבא אשתליפת למקטל אשתנינת לשיצאה:

פסוק כא

התאחדי הימיני השימי השמילי. השמילי בחסרון אל"ף שמאל כי איננה עקרית כי אם למשך אמר כנגד החרב התאחד באחת הפאות כי לא נכר בך אנה פניך מועדות או לצד ימין שהוא ירושלים או לצד שמאל שהוא בבל ופירושו השימי שימי פניך לצפון

השמילי שם או פירוש השמילי לרבת בני עמון כמו שאמר אחרי זאת רבת בני עמון ואת יהודה ויונתן תירגם אישתליפי וקטילי מדרומא ושיצי מן ציפונא לאן אפך מזמנין:

פסוק כב

וגם אני אכה כפי אל כפי. אמר לפי שאמר הנביא והך כף אל כף אמר לו האל יתברך גם אני כמוך אכה כפי אל כפי אמר דרך משל אכה כפי אל כפי על ירושלים ועל ישראל כי עליהם מועדות פני החרב הזאת והם בהבריקי אותה על פניהם לפיכך ילקו בה:

והניחותי חמתי. ובזה תנוח חמתי אחר שאנקם מהם על דרך וחמת המלך שככה:

אני ה' דברתי. ובידי לקיים מה שדברתי ויונתן תירגם ואף אנא אייתי פורענות וכו':

פסוק כג

ויהי דבר יי:

פסוק כד

ואתה בן אדם שים לך. תחשב בלבך שיהיו שנים דרכים או תקן לך ועשה שני דרכים כענין קח לבנה והכל במראה הנבואה:

לבא חרב מלך בבל. שחרב מלך בבל יבא על אחד משני הדרכים והיא החרב שהוצאתי מתערה והוחדה ומרטה ונתתי ביד הורג וההורג הוא מלך בבל:

מארץ אחד יצאו שניהם. שני הדרכים יצאו מארץ אחת והוא בבל ותירגם יונתן ממדינתא חדא יפקון תרויהון וזכר ארץ בלשון זכר ואמר אחד והוא כמו ולא נשא אותם הארץ או פירוש אחד על המלך כאילו אמר מארץ מלך אחד:

ויד ברא בראש דרך עיר ברא. ויד פירושו מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה:

ברא צווי. מענין ברו לכם איש שהוא ענין בחירה אלא שמלת ברו מן הקל ומן בעלי הה"א וברא מן הדגש ומבעלי האל"ף וכמוהו וברא לך שם אמר בחר לך מקום שיפנו אליו שני דרכים כי כן יעשה מלך בבל יעמוד על אם הדרך לראות באי זה דרך ילך ואמר עוד זה המקום ברא בראש דרך עיר ברא אותו דרך שיהיה מבואו לעיר ותירגם יונתן ואתרא אתקין בריש פרשות אורח קרתא אתרא אתקין פרשות כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל בפרשת דרכים:

פסוק כה

דרך תשים, את רבת בני עמון. כמו אל וכן ואת יהודה כמו ואל יהודה וכן והראה את הכהן כמו אל:

בירושלים בצורה. יהודה היושב בירושלים שהיא עיר בצורה וחזקה וחושבים להשגב בה אמר החרב שתבא תבא לאחת משתי הערים האלה וזכר רבה וירושלים שהם ערי הממלכה ויונתן תירגם ארחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא וגו':

פסוק כו

כי עמד מלך בבל אל אם הדרך. כמו על וכמוהו רבים ונקראת אם הדרך שהדרכים פונים אליה והיא להם כאם והם לה כבנות:

לקסם קסם. לראות בקסמיו לאיזה דרך ילך אם לדרך שהיא לירושלים או לאותה שהיא לרבת בני עמון ובאמרו לקסום קסם בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה כמו למען טבוח טבח והדומים לו שכתבנו ואחר שאמר לקסם דרך כלל פירש הקסם מה הוא ואמר:

קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד. וכל זה ממעשי הקסם ופירוש קלקל כמו והוא לא פנים קלקל והוא שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואין בו בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן לבהירות הציפורן וכן רואים בסיף וכן במראה וכן רואים בכבד שיש לו בהירות ותרפים הם צלמים וראו בהם העתידות ובשלשת מיני קסם אלה ראה נבוכדנצר אם ילך לירושלים שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו ונפל לו הקסם לירושלים ואדוני אבי ז"ל כתב קלקל ענין קלות כלומר ירה החצים והפריחם באויר לראות לאי זה צד יפלו וכן תירגם יונתן קשת בגירריא:

פסוק כז

בימינו. מבואר הוא בפסוק של מעלה מזה:

לשום כרים. נגידים שרי חיילות וכן ושים עליה כרים. ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים ואלים והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה:

לפתוח פה ברצח. שיפתח בו נבוכדנצר פיו וכן שרי החיל ברצח לעם כלומר שירצחו כל הנמצא בעיר:

להרים קול בתרועה. שירומו כולם קול בתרועה להבהיל העם אשר בעיר:

לשום כרים על שערים. כשיסגרו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליהם לשברם ולהכנס בהם לכל אחד מן הפירושים שפירשנו במלת כרים לפי ענייננו:

לשפוך סוללה. כתרגומו למצבר מליתא והוא שצוברים עפר נגד החומה ועושים תל גבוה מן החומה להלחם משם ולהכנס בעיר:

לבנות דיק. הוא מגדל עץ שעושים נגד העיר לכבשה :

פסוק כח

והיה להם כקסום שוא בעיניהם. כקסום כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף והוא מקור אמר כי בעיני ישראל היה קסם נבוכדנאצר כמו אם היה קסם שוא שהיו בוטחים על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר שלא תנתן העיר ביד מלך בבל:

שבועי שבועות. כאילו היו הכשדים שבועי שבועות להם כלומר כאילו נשבעו להם שבועות רבות:

והוא מזכיר עון להתפש. וזה הדבר היה מזכיר להם עון שיתפשו בו כי הנה צדקיהו מלכם לא שמר שבועתו למלך בבל כמו שאמר וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים ואיך יחשבו שישמרו להם הכשדים שבועתם ואפילו אם נשבעו להם כי הם אינם שומרים שבועתם כמו שאומר על כן אלה אכלה הארץ וכן אמר רצוח ונאוף והשבע לשקר, שבועי שם תאר בשקל השכיני באהלים. ואדוני אבי ז"ל פירש והיה להם כקסום שוא בעיניהם הכשדים חשבו להם כי הקסם היה כזב כי דעתם היה לבני עמון והאל יתברך משכם לירושלים בעבור שלא המתין על חלול ה' שחלל צדקיהו וזהו שבועי שבועות להם והוא מזכיר עון להתפש הזכיר עונותיהם האחרים ויונתן תירגם והוה להון קיסומיהון וגו' תירגם שבועי שבועות כמו שבעה שבועות:

פסוק כט

לכן כה אמר, יען הזכרכם. עונכם כמו שאמר מזכיר עון:

הזכרכם. מקור מבנין הפעיל ובא בפתח כמו ואון ותרפים הפצר אמר בעבור שאתם מזכירים לפני עונכם והוא עון שבועת שקר ובמה אתם מזכירים אותם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכם בכל עלילותיכם כי בכל מעשיכם יש פשעים וחטאות נראים ונגלים לכל כל שכן לי ובזה אתם מזכירים העונות הישינים עם החדשים והחמורים עם הקלים יען הזכרכם בעבור שאתם נזכרים לפני כאנשים חוטאים ופושעים לפיכך בכף תתפשו. ופירש בכף בפת"ח הבי"ת מורה על ה"א הידיעה רוצה לומר בכף הידוע והוא כף מלך בבל וכן תירגם יונתן ביד מלכא דבבל תתמסרון:

פסוק ל

חלל רשע. חלל כתרגומו חייב קטלא ויש לפרשו כמשמעו כמו אשה זונה וחללה:

נשיא ישראל. הוא צדקיהו:

אשר בא יומו. הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה:

בעת עון קץ. בעת שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה ומה שאמר עון קץ שסמך עון אל קץ רוצה לומר העון שבעבורו בא קצו והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכדנצר

באלהים והוא מרד בו ובזה עלה להפר ברית לפיכך עלה עליו נבוכדנצר ועור עיניו והגלהו והחריב הארץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריה עידן תושלימת חובוהי פירשו כמו הפוך:

פסוק לא

כה אמר אדני ה'. הסיר המצנפת והרים העטרה. הסיר והרים ענין מקור וכן הגבה והשפל כאילו אמר אסיר המצנפת וארים העטרה מעל ראש המלך ר"ל שיסיר מעל ראש המלך מלכות יהודה שיגלה המלך צדקיהו לארץ אויביו וי"ת אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתרא מצדקיהו מלכא ואני תמיה למה זכר שריה כי יהוצדק בנו הוא שגלה עם צדקיהו:

זאת לא זאת. העטרה שהיא היום לא תהיה זאת כמו שחושב צדקיהו שתתקיים מלכותו לא תהיה זאת העטרה לו אלא למי תהיה:

השפלה הגבה. יהויכין שגלה כבר והיה שפל אגביה אותו כי זרובבל בנו היה מלך בשובו מגלות בבל וגם הוא בגלותו נשא אותו אויל מרודך וישם כסאו גבוה וגו':

והגבוה השפל. צדקיהו שהיה גבוה ונתגאה ומרד במלך בבל אשר השביעו באלהים אשפיל אותו שלא יהיה עוד מלך מזרעו שהרי בני צדקיהו שחט מלך בבל לעיניו והמלכות עמדה מיהויכין:

השפלה. הה"א בו נוספת כי המלה מלעיל והוא כמו השפל כמו שאמר והגבוה השפל ועוד כי אלו היתה לנקבה היה אומר השפלה השי"ן בשוא:

פסוק לב

עוה עוה עוה אשימנה. ענין עוה כמו ועות פני ה' אמר זאת העטרה אשימנה עוה שלא תשיב ליושרה ולמתכונתה עד זמן רב ואמר שלשה פעמים עוה כי ג' דורות היתה בטלה העטרה אחר הגלות והם אסיר שאלתיאל פדיה ובדור הרביעי שהוא זרובבל הושבה העטרה לישנה:

גם זאת לא היה. גם זאת השפלות שהיתה לא היתה לעטרה כי אע"פ שהיו חייבים בני יאשיהו יהואחז ויהויקים ויהויכין ואף על פי שלקו כל אחד בעצמו לא הוסרה העטרה עד צדקיהו שבא נבוכדנצר:

אשר לו המשפט ונתתיו. בידו כי הוא לקח המשפט מצדקיהו שהיה חייב זהו שאמר עד בא אשר לו המשפט ונתתיו:

פסוק לג

ואתה בן אדם, ואל חרפתם. שחרפו וגדפו את ישראל ושמחו להם בגלותם וצאתם מארצם לכן הנבא אליהם ואל חרפתם כי החרב שהוחדה לישראל פחותה גם כן להם ואם לא תהיה עתה על ידי נבוכדנצר תהיה על ידי מדי ופרס כי מתחלה כבשם מלך בבל והיו לו עבדים ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו לפי שהיה מגמת פניו אל בני עמון ואל ירושלים ונפל גורלו על ירושלים והחריבה ושב לו לארצו ולא הלך אל בני עמון לפיכך חרפו בני עמון את ישראל בגלותם וחרפתם ואמר גם כן בנבואת צפניה שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון:

פתוחה. החרב שהיתה פתוחה לישראל כן תהיה פתוחה לבני עמון ואומר פתוחה לפי שהוציאה מתערה כי כשהיא בתוך תערה היא סגורה וכשהוציאה מתערה היא פתוחה ויש מפרשים פתוחה כמו לטושה וכן חרב פתחו רשעים ואין צורך להוציא מענין פתחו וכן תירגם יונתן אשתלפת:

לטבח מרוטה. מבואר הוא:

להכיל למען ברק. פירוש החרב הוחדה ומורטה לסבול ולהחזיק הרג רב ולמען הראות ברקה להפחיד העמים:

להכיל. כמו ונורא מאד ומי יכילנו. ואדוני אבי ז"ל פירש להכיל כמו להאכיל וכן אזון עד תבונות כמו אאזין ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל והאדם האוחז החרב הוא המאכיל והחרב אוכלת והחללים אכולים להאכיל הוחדה למען ברק מרוטה ופירוש למען ברק למען היות לה ברק כמו שאמרנו למעלה למען היה לה ברק מרוטה ועל הדרך הזה תירגם יונתן אישתנינת לשיצאה בדיל למיהוי לה צחצוחין תירגם להכיל לשיצאא:

פסוק לד

בחזות לך שוא. אמר כנגד בני עמון ואמר לשון נקבה כנגד הכנסה אמר בעת שיהיו חוזיך וקוסמיך חוזים וקוסמים לך שוא וכזב בהבטיחם אותם שלא תבא החרב עליך ולא ידעו כי החרב פתוחה:

לתת אותך אל צוארי חללי רשעים. כמו עם כלומר עם צוארי החללים ביד החרב וכן תירגם יונתן למימסר ית צוארך בצוארי קטיליא רשיעיא ואלה החללים אמר על חללי רשעי ישראל שנפלו בחרב אמר כי גם בני עמון יפלו בחרב כמו שנפלו בני ישראל אשר בא יומם בעת עון קץ וכבר פירשתי למעלה עון קץ ותירגם יונתן דמטא יום תברהון עידן סעורן בישתהון:

פסוק לה

השב אל תערה. השב מקור השי"ן בפתח מקום צרי ופירושו בתמיה כלומר סבורה את שאשיב החרב אל תערה אחר שתכרות ישראל לא כן לא אשיבנה אל תערה עד שאשפוט אותך בה:

במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך. ר"ל בארץ בני עמון שנבראו שם מקדם וגרו בה עד היום שם אביא להם החרב ושם אשפוט אותם שלא יצאו ממנה לארצות אחרות מרוב בטחם שלא תבא עליהם חרב אויב:

מכורותיך. כמו מגורותיך:

פסוק לו

ושפכתי עליך זעמי, אפיח עליך. מענין נופח באש פחם ואף על פי שהם שני שרשים וכן אמר למטה ונפחתי עליכם באש עברתי ר"ל אבעיר אש עברתי עליך כמו שנופחים באש להבעירו וכן תירגם יונתן באשתא פורענותי אתקיף עלך:

בוערים. כסילים ונמהרים שיהרגו פתאום כמו בינו בוערים בעם. ויש לפרש בוערים מענין כאש תבעיר יער כלומר מכלים ושורפים וכן אמר המסרה על בינו בוערים בתרי לישני וי"ת בוערים רשיען:

חרשי משחית. שהם אומנים להשחית:

משחית. שם כמו השחתה וכן תהרגו למשחית:

להשחית: משחית. שם כמו השחתה וכן תהרגו למשחית:

פסוק לז

לאש תהיה . אמר תהיה לשון זכר הנמצא ואמר דמך ואמר תזכרי לשון נקבה הנמצאת כי כן דרך המקרא כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר לשון זכר ידבר כנגד העם וכשידבר לשון נקבה ידבר כנגד הכנסה והעדה שהוא לשון נקבה ושניהם ענין אחד:

דמך יהיה בתוך הארץ. הפך ארץ אל תכסי דמי רוצה לומר שלא ינקם דמך זהו שאמר לא תזכרי:

פרק כב

פסוק א

ויהי דבר ה':

פסוק ב

ואתה בן אדם התשפוט התשפוט. הכפל לחזק הענין כמו האכה אכה אמר אם תשפוט אותה ראה מעשיה:

את עיר הדמים. אע"פ שהיתה עיר גילולים ותועבות אחרות העון הגדול הוא שפיכות דם נקי וכן אמר במנשה אחר שזכר כל תועבותיו וגם דם נקי שפך מנשה:

והודעת. תודיע אותה את כל תועבותיה ועליהם תשפטנה והמשפט הוא בדברים שתודיענה כי היא חייבת לפי מעשיה כל הרע הבא עליה ויותר וי"ת התוכח ית קרתא דאשדי דם זכאי:

פסוק ג

ואמרת. **עיר שופכת דם**. עיר שאנשיה שופכים דם וכן דרך הלשון לזכור העיר במקום אנשיה לפי שהעיר כוללת אותם כולם כמו העיר היוצאת אלף עיר הומיה קריה עליזה והדומה להם:

בתוכה. אמר בתוכה לשני טעמים האחד כי שפיכות דמים לעיני כל היא רעה גדולה יותר משפיכות דמים בדרכים ובמסתרים והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם מרוב שפיכות דמים כמו שאמר על מנשה עד אשר מלא ירושלים פה לפה:

לבא עתה. שפיכות דמים גרם לה לבא עת חרבנה:

ועשתה גילולים עליה לטמאה. אמר עליה לפי שהגלולים היו על ההרים ועל הגבעות וי"ת עליה בגוה:

לטמאה. הטמאות שהאדם מוזהר עליהם הם מדרגות יש טומאה במגע ויש טומאה חמורה ממנה לבעול בעילות האסורות ויש עוד טומאה חמורה ממנה והיא עבודת הגילולים שהיא טמאת הנפש ועל אלה השתים האחרונות קאה ארץ כנען הגוי אשר בה לפיכך זכרם בזו הפרשה ולפיכך אמר על מעשה הגילולים לטמאה וכן בתורה אמר בהפך קדושים תהיו ואמר אחריו אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי עבודת הגילולים היא טומאת הנפש לפיכך אמר לטמאה ואמר ובגילוליך אשר עשית טמאת כי היא הטומאה הגדולה:

פסוק ד

בדמך, **ותקריבי ימיך**. את ברעותיך הקרבת ימי גלותיך וחרבנך:

ותבא עד שנותיך. שנות הגלות והחרבן והוא כפל הענין במלות שונות ואמר ותבא שהוא לשון זכר הנמצא ולשון הפרשה לנקבה הנמצאת כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשדבר

כנגד העדה פעמים ידבר בלשון זכר ופעמים ידבר בלשון נקבה כי יכונו בעם שהוא לשון זכר ובעדה שהוא לשון נקבה:

על כן נתתיך חרפה לגוים. שהגוים מחרפים ומבזים אותך על עזבך תורת אלהיך והם לא עזבו תורת אלהיהם:

על כן נתתיך. זאת חרפה וקלסה להם כלומר בפיהם וטעם נתתיך כי כולם שולטים בך ולא יראו ממך לחרפך ולגדפך הפך הכבוד שהיה לך והיראה ממך אם היית עושה רצוני כמו שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך לפיכך כשעברת על רצוני משלו בך גוים רבים ועתה חרפה וקלסה להם ופירוש קלסה לעג וכן יתקלסו בך וכן הוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו:

פסוק ה

הקרובות, טמאת השם. שיש לך שם טומאה בגוים כי מלבד שאת טמאה בגופך את טמאה בשמך:

רבת המהומה. שמהומותיך רבות רעב וחרב ודבר:

פסוק ו

הנה נשיאי ישראל. המלכים והשרים:

איש לזרועו היו בך. כלומר כל איש ואיש לפי חזקו היו להרע ולשפוך דם זהו שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו מפני עשרו או קרוביו וכן איש זרוע לו הארץ:

פסוק ז

אב ואם הקלו בך. ספר להם מן העבירות החמורות שהיו בהם ושראוי לכל אדם להרחיקם ואפילו לא הזהירה עליהם התורה:

עשו בעשק בתוכך. כל מה שהיו עושים ומתעסקים עם הגר היה בעשק לפי שאין לו קרובים ועוזרים וכן הונו היתום והאלמנה לפי שהם חלושים שמת בעלה ואביו:

פסוק ח

קדשי בזית. כמו שאמר והבאתם גזול את הפסח ואת החולה וכל זה דרך בזיון:

ואת שבתותי חללת. כמו שראינו שהזהירם ירמיהו על חלול השבת:

פסוק ט

אנשי רכיל. שהיו הולכים רכיל מהחלושים לחזקים כדי לשפוך דם נקי חנם:

ואל ההרים אכלו. כמו שפירשנו זו למעלה בפסוק ואל ההרים לא אכל:

זמה עשו בתוכך. אמר זמה דרך כלל לכל העריות ואחר כך פרט קצתם:

פסוק י

ערות אב. זכר חמורה שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהוא אשת אביו ובאמרו גלה לשון יחיד והאחרים לשון רבים יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל כי אמון הרבה אשמה שבא על אמו:

טמאת הנדה. שם רוצה לומר אשה שהיא מדם נדות וכמהו שם והוציאו את הנדה מן הקדש כימי נדת דותה והתאר כמו כן בזה המשקל נדה היא וזכר בבעילת הענוי שאמר ענו בך כי יש לה ענוי אם יבעלוה בנדתה כמו שיש לבתולה:

פסוק יא

ואיש את אשת רעהו. אינו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש בא מבעל שלישה והדומים לו אלא אמר איש ואיש כמו איש מזרעך איש כי יתן מום בעמיתו והדומים להם וכן ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואמר ענה בך כי ברוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה בתולה:

פסוק יב

שחד. מלכך ושריך לקחו שחד מבעל הריב לשפוך דם נקי:

נשך ותרבית לקחת. כפל הענין במלות שונות וארז"ל זהו נשך זהו תרבית ולא חלקו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין:

ותבצעי רעיך בעושק. פירושו כתרגומו ואהנית רחמיך באונסיא כלומר ההנית מרעיך ונתת להם בצע כסף מן העושק שעשקת בני עמך החלושים ורעיך הם אשור ומצרים שהיו נותנים להם שוחד להיות להם לעזרה:

ואותי שכחת. כי לא בטחת בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות המכלות אותך וכן אמר לטעם אחר ואותי שכחת אמר אותי שכחת שהזהרתי אותך על כל אלה העבירות והלכת אחרי תאותך ולא זכרת אותי שצויתיך עליהן:

פסוק יג

והנה הכיתי כפי. דרך משל כאדם המצטער כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי:

אל בצעך. כמו על ובדברי רבותינו ז"ל כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכיתי כפי אל בצעך:

אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך. אמר דמך לשון יחיד דרך כלל ואמר היו בתוכך לשון רבים כי דמים רבים שפכו ויונתן תרגם כך הא איתיתי פורענותי עלך בחובי ממון אונסך די אנסת רוצה לומר מה שלקחו באונס מן הנאנסים שאין כח בידם להמלט מן האנשים ההם:

פסוק יד
היעמד לבך. היוכל לעמוד לבך לרוב הצרות שאני מביא עליך זהו לימים אשר אני עושה אתך רוצה לומר ימי הצרות:
דברתי ועשיתי. כמו שדברתי כן אקיים כי אני ה' והיכולת בידי:

פסוק טו
והפיצותי. והתמותי טמאתך ממך כי לא עבדו גלולים שהם הטומאה הגדולה בגלות:

פסוק טז
ונחלת בך. עיקרו וננחלת ובהעדר הנו"ן פ"א הפעל היתה ראויה עי"ן הפעל להדגש לולי שהחי"ת אינה מקבלת דגש ופירושו תהי ננחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ומעתה אין את נחלתי ויש מפרשים ונחלת ענין חלול:
לעיני גוים. שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי בהיותך בגלות ביניהם:
וידעת כי אני ה'. אז תדעי ותכירי כי אני ה' כי עתה שכחת אותי ואז בבא עליך כל הרעות שאמרתי לך על ידי נביאי תדע כי אני ה' אומר ועושה גוזר ומקיים:

פסוק יז
ויהי דבר ה':

פסוק יח
בן אדם היו לי בית ישראל לסיג. לסוג כתיב בויו"ו וקרי ביו"ד כי אותיות אהו"י מתחלפות אמר היו לי בית ישראל כמו הסיג שהיא פסולת הכסף, וזכר המתכות שהם פחותים מהכסף והם נחשת ובדיל וברזל ועופרת כלומר אם היו כולם תוך כור להתיכם כן היו לי סיגים לא כסף וכן אתיך אותם כמו שהאומן מתיך המתכות האלה ונקראו גסתרון בגמרא בלע"ז מיט"אל והכלי שיעשה מן המתכות המעורבים הוא פחות מהכלי שיעשה מאחד המתכות לבדו כי אם ישבר אין לו תקנה אלא אם כן ישובו להתיכו לפיכך המשיל ישראל למתכות המעורבים ואמר סיגים כסף היו ופירשו המפרשים כי חסר הנסמך כמו אומרים אמת והנכון בהם סיגים סיגי כסף אומרים אמרי אמת ויש לפרש סיגים בכסף היו בחסרון בי"ת השמוש כמו הנמצא בית ה' והדומים לו רבים רוצה לומר כי מעט כסף מעורב בהם כי עושים קצת כלים מן המתכות המעורבים עם כסף מעט והם הכלים שעושים להשמיע קול כמו המצלצלים והדומים להם וישראל היו בהם חסידים מועטים וכן אמר אחר כך קבוצת כסף ונחשת וברזל. ויש לפרש עוד סיגים וכסף היו כלומר עתה הם סיגים וכבר היו כסף וזכר כסף ולא זכר זהב שהוא נקי מכל כלי המתכות ואמר

בחנני כזהב אצא לפי שלא היו ישראל דור אחר דור שהיו כזהב אלא ככסף ויונתן תרגם כפסולת כספא הוו:

פסוק יט

לכן. יען היות כלכם לסיגים. תחת אשר היה הדין עליכם להיות כסף והייתם סיגים אקבץ אתכם ואתיך אתכם באש עברתי כי כמו שהדבר המותך תאבד צורתו הראשונה בהתכה וכל שכן המתכות המעורבים שתאבד צורתם בהתכתם כן אמר שיאבדו הם בחרב וברעב ובדבר ואף הנשארים מהם יאבדו ממה שהיו בארצם בטובה יגלו ממנה לרעה:

אל תוך ירושלם. היא תהיה לכם כמו הכור למתכות:

פסוק כ

קבצת כסף. מבואר הוא ענין קבוצה שם בפלס מלוכה:

לפחת. שרשו נפח מענין נופח באש פחם ובמקום הזה נגרעה הנו"ן כמו הנו"ן נגש מן לגשת ומפני החי"ת נפתח לפחת ופירוש עליו על הכור שצריך לפחת עליו האש להתיך הדבר אשר בתוך הכור ואמר עליו כי הגחלת משימים עליו ובא להנתיך שלם עם הנו"ן שהוא פ"א הפעל והנחתי והתכתי אתכם והנחתי אתכם בתוך הכור להתיך אתכם או פירושו אניח ואעזוב אתכם ביד החרב והרעב והדבר:

פסוק כא

וכנסתי. כענין וקבצתי כמו נדחי ישראל יכנס וכפל הענין בזה הפסוק לחזק הענין להוסיף בו ונפחתי עליכם באש עברתי:

פסוק כב

כהתוך כסף. שם ויבא שלם כהנתוך בשקל כהנדוף עשן אלא שזה בשורק וזה בחולם אמר כהתכת כסף בתוך כור כן תתכו בתוך ירושלם ומה שזכר כסף אחר שזכר בתחלה שאר מתכות גם כן לשני טעמים האחד שהוא מאוחר ההתכה מהבדיל והעופרת רוצה לומר בזה שיכלו באיחור זמן ברעב ובדבר ובחרב לא בזמן מועט והטעם השני זכר כסף לפי שהיו כסף מתחלה:

פסוק כד

בן אדם אמר לה. לירושלם שזכר למעלה אל תוך ירושלם:

את ארץ לא מטוהרה היא. כמו שקראה למעלה טמאת השם ואמר לא מטוהרה כמו אשר לא יהיה טהור כי לא טהור והדומים להם או אמר כן שלא טהרה עצמה מטומאתה כלומר שלא עשתה תשובה:

לא גשמה ביום זעם. הה"א במפיק ויתכן לומר כי הוא שם גשם בשקל גדל ובהתחברו עם הכנוי בא פ"א הפעל בשורק כמו הללוהו כרוב גדלו ופירושו שלא ירדה גשמה ביום זעם כלומר ביום אף ה' שחרה בהם עצר את השמים ולא היה מטר כמו שיעדם בתורה ואמר פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגם יתכן שתהיה מלת גשמה מבנין שלא נזכר פעלו מן הדגוש ונפל הדגש כמו שנופל ברבים מהדגוש ומפיק הה"א לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור כביכורה בטרם קיץ וגולה על ראשה:

פסוק כה

קשר נביאיה. נביאי השקר קשרו קשר ביניהם שיתנבאו בענין אחד לאמר שלום שלום ויונתן תרגם סיעת ספרהא בגוה:

כארי שואג טרף טרף. כארי הכ"ף פתוחה לא תורה על הידיעה אמר כמו ארי שהוא שואג ואחר כך הוא טורף טרף כן הם מבהילים העם בדבריהם וצועקים בקול ומדברים בחזקה ומראים טענותיהם להבהיל העם לשמוע אליהם ובזה טורפים והורגים אותם זהו נפש אכלו כאילו הם נוטלים נפשותם כי הם גורמים להם כל הרעה הבאה עליהם:

חוסן ויקר יקחו. חוסן העיר ויקרה הם לוקחין אותו כי הם מחזקים בידם מעשיהם הרעים ובעונש זה יבא עליהם האויב ויקח כל מחמדיהם והרי הם כאילו לקחו אותו וכן הנופלים בחרב הם גרמו להם והנה הם הרבו אלמנותיה בתוכה. חסן כמו אוצר וכן לא יאצר ולא יחסן:

פסוק כו

כהניה. זכר הראשונים והם הנביאים והכהנים והשרים ואחר כך עם הארץ ואמר כי כולם דרכו דרך רעה כל אחד במה שהוא בו אף הכהנים שעליהם להורות התורה הם חמסו וגזלו אותה מעשותה כיון שהם עוברים עליה איך יזהירו העם עליה:

ויחללו קדשי. שאכלום בטומאה:

בין קדש לחול לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו. כמו שהוזהרו בתורה ולהבדיל בין הקדש ובין הטהור ולהורות את בני ישראל:

ומשבתותי העלימו עיניהם. שראו מהם שהיו נושאים משא ביום השבת כמו שכתוב בספר ירמיה והכהנים היה להם למחות בידם ולא מיחו אלא העלימו עיניהם כאילו אינם רואים:

ואחל בתוכם. מבנין נפעל כמו כי איך יחל ענין חלול ותרגם יונתן וחלת רעותי ביניהון:

פסוק כז
שריה, למען בצע בצע. כמו שאמר למעלה שוחד לקחו בך למען שפוך דם ובא הפועל עם השם לחזק הענין וכן למען טבוח טבח כמו שפירשנו:

פסוק כח
ונביאיה. שב עוד לזכור הנביאים לפי שהם היו גורמים כל הרעה:
טחו להם תפל. כתרגומו ונביי שקרא די בגוה דמן לדבני מחיצא ושעיע ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן שקר ומלפין להון כדבין וכבר פירשנו זה הענין למעלה בפסוק והוא בונה חיץ:

פסוק כט
עם הארץ. מי שחזק מחבירו עושקו וגוזלו כי אין משפט בעיר:

פסוק ל
ואבקש מהם איש גודר גדר. אמרתי אולי יצא מהם איש שיגדור הפרצות ויעמוד בפרץ שלא יעברוהו הרשעים והפרצות הם העבירות והגודר אותה והעומד בפניהם הוא המונע פורצי הגדר ומחזירם לדרך הטוב ויעמוד לפני להתפלל בעד הארץ לבלתי שחתה כי כבר שבו מדרכיהם הרעים כמו שעשה משה רבינו עליו השלום שנאמר עליו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית. גודר גדר גודר בשני טעמים במאריך הגימ"ל מפני המקף ומעמיד בדל"ת להעמיד מפני הצרי שבדל"ת כי לא יבא פועל מהשלמים כי אם בצרי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו:

פסוק לא
ואשפך. מבואר הוא:

פרק כג

פסוק א
ויהי דבר ה',

פסוק ב
בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו. המשיל הכנסה המיוחדת לאם ובהתחלקם היו כבנות ובמצרים היו עדה אחת וכן עד שנחלקה מלכות בית דוד ותרגם יונתן בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה:

פסוק ג

ותזנינה. כבר פירשנו כי כל לשון זנות הבא בכנסת ישראל הוא עכו"ם ואף על פי שהמליצה היא במשפטי הזנות כדרך התשמיש הכל הוא לענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עכו"ם וכן תרגם יונתן וטעאה במצרים בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן וכן כל הענין תרגם על זה הדרך:

שמה מעכו שדיהן. מעכו משלא נזכר פועלו מהדגוש בשקל דועכו כאש קוצים וענינו מענין ומעוך וכתות וחניתו מעוכה בארץ ומעיכת השדים הוא מדרך הזנות וכן בדברי רבותינו ז"ל מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה לכהונה וכפל הענין במלות שונות ואמר ושם עשו דדי בתוליהן בעודן בתולות עשו דדיהן ועשו מבנין פעל הדגוש בשקל כאשר כלו ופירוש עשו עשו המצריים שלמדום דרכי תועבותיהן והשדים הם משל למצות שירשו מהאבות דור מדור עד אברהם אבינו עלינו השלום והם ימי הבתולים ובטלו במצרים זהו עשוי השדים:

פסוק ד

ושמותן. זה המשל הוא על שתי הבנות שהם עתה שמותן כן אהלה הגדולה ומפרש כי שמרון נקראת אהלה וירושלם אהליבה וזכר שמרון לפי שהיתה ראש ממלכת ישראל מעת שבנה אותה עמרי וירושלם ראש ממלכת יהודה ופירוש אהלה כי האהל שלה אין לי חלק בו והם העגלים שעשה ירבעם:

ואהליבה ירושלים. רוצה לומר כי אהלי בה ושם אני שוכן כי בה בית המקדש שהוא משכן כבודי ופירוש ותהיינה לי מתחילה היו לי לנשים על דרך משל כלומר היו נשמעים אלי ועושים מצותי:

ותלדנה בנים ובנות. כלומר הצליחו במעשיהן כשהיו שתיהן עדה אחת והיו עובדין לי ויונתן תרגם והואה משמשן קדמי ואצלחא בבנין ובנן:

פסוק ה

ותזן אהלה תחתי. אחר שהיתה אהלה ועשתה העגלים היתה עדין תחתי כי לשם האל עשה ירבעם העגלים מתחלה ואחר כך בא אחאב ועשה הבעל ועבדו זהו זנות שזנתה אהלה שעזבה עבודתי ועבדה לאלהים אחרים:

ותעגב על מאהביה. ענין חשק כמו מאסו בך עוגבים ודומיהם שבפרשה זו. וכתב אדוני אבי ז"ל כי כל הנמצא בלשון הזה הוא בענין חשק הזנות על כן טעו הפייטים ששמו המלה הזאת בענין חשק האל ית':

אל אשור קרובים. עגבה אל אשור ועשתה אותם קרובים או פירוש קרובים כאילו הם לה קרובים כמו ששלח אחז אל מלך אשור עבדך ובנך אני עלה אלי והושיעני ואז לקח דמות המזבח מדמשק ואמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני וכן עשו מלכי ישראל שהם אהלה ואם לא נכתב:

פסוק ו

לבושי תכלת. השרים שבאו עם מלך אשור וכראותה בחורי חמד במלבושים נאים רוכבי סוסים חשקה בהם והתערבה בהם ולמדה ממעשיהם זהו שאמר:

פסוק ז

ותתן תזנותיה עליהם. מבואר הוא:

פסוק ח

ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה. אף על פי שלמדה מעשי עכו"ם מאשור לא עזבה מה שלמדה גם בנעוריה מבני מצרים בגילולים ובכשפים כי הם למדום ראשונה זהו כי אותה שכבו בנעוריה:

וישפכו. שלמדום לרוב כמו הדבר הנשפך בדברי המעוננים והמכשפים:

פסוק ט

לכן נתתיה. לפי שסלקה בטחונה ממני ועזבה עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליהם נתתי אותם בידם:

פסוק י

המה. תחלה הגלו את בני גד ובני ראובן ואחר כך הגלו שאר השבטים שהוא מלכות אפרים:

לקחו. הקטנים שאינם בני מלחמה שבו אותה והרגו הבחורים ואנשי המלחמה והמלך ושריו וגדוליו:

ותהי שם לנשים. היתה שם רע לשאר נשים העוגבות כי את אשר עגבה אהלה הקל אותה ובזה אותה והרגה והמשל לנשים לשאר המדינות כתרגומו והות שום למדינתא:

ושפוטים עשו בה. משפטי נקמות עשו בה. שפוטים שם שפוט בשקל זבול ובא בחולם דבר שפוט וחרב:

פסוק יא

ותרא אחותה אהליבה. עגבתה. שם עגבה בפלס על זה אהבה אמר אף על פי שראתה אהליבה חרבן וגלות אהלה אחותה בחטאתיה לא נמנעה בעבור זה מלבטוח במלכי

אומות העולם וללמוד ממעשיהם אלא שהשחיתה עגבתה ממנה כמו שאמר ירמיהו צדקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה:
מזניני אחותה. נכפל בו עי"ן הפעל כמו הגיני מן הגה כן זנוני מן זנה:

פסוק יב
אל בני אשור עגבה. כבר פירשנו הענין למעלה מה שעשה אחז:
קרובים. פירשנוהו:
לבוש מכלול. בכל מיני לבושים נאים והוא כולל מה שפרט למעלה תכלת ועוד דברים רבים אחרים כמו ארגמן ושני וכרמל:

פסוק יג
וארא. טעם וארא נמשך ובא עד ותקע נפשי מעליה:

פסוק יד
ותוסף אל תזנותיה. כמו על ועוד הוסיפה על הגלולים שעבדה:
ותרא אנשי מחקה. כלומר ראתה לחקות ולצייר אנשים בקיר. והם צלמי כשדים ומרוב חשקה בהם ובלבושיהם ובמעשיהם ציירה לה אותם על הקיר לראותם תמיד כי אמרה להתערב עמהם במעשה עבודתם ובאלהיהם כי כל משפטיהם ומעשיהם ישרו בעיניה זהו שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם:
אנשי. כמו אנשים ובא בסימן רבוי אחד וכן מאנשי התרים חלוני שקופים והדומים להם וזה הענין הוא מה שאמר למעלה בנבואת השנה הששית וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב כמו שפירשתי שם:
כשדיים. כתוב בשני יודי"ן כמו אלה העבריים וקרי כשדים ביו"ד אחד על הרוב:
חקקים בששר. דמותם חקוק על הקיר בסמנים שמציירין בהם וששר הוא שם כלל הסמנין ההם וכן תרגם יונתן מציירין בסממניא ועוד מפרש ששר שם אחד מן הסמנים שקורין מינ"י בלע"ז:

פסוק טו
חגורי אזור במתניהם. חגורי בחולם והוא תאר ספר תכונת מלבושיהם הנראים בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם מה שאין עושין כן בני ארץ ישראל ושבחו מנהגם על מנהג עצמם וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי בני בבל מנהגם לחגור אזור במתניהם שאמרו בפרק יציאות השבת מאימתי התחלת אכילה רב אמר משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו פירוש לבני בבל משיתיר חגורו לבני ארץ

ישראל משיטול ידיו ועוד אמרו הני חבראין בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא ליה המיניה לא מטרחינן ליה משמע כי בני בבל היו חוגרין אזור במתניהם:
סרוחי טבולים בראשיהם. טבולים אומר על הצניפים הצבועים במיני צבעונים טבולים רוצה לומר טבולים בצבע כמו ויטבלו את הכתנת בדם ובא בחסרון המתואר כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה והדומים להם אמר כי בני בבל משימים בראשיהם צניפים צבועים ואותם הצניפים הם עודפים ותלוים להם מאחוריהם ולא כן מנהג בני ארץ ישראל וסרוחי רוצה לומר עודפים ויתרים כמו וסרח העודף חצי היריעה העודפת תסרח ומלת סרוחי נופלת עליהם או כי הם סרוחים מצד הצניפים הטבולים שהם סרוחים על דרך כאלה נובלת עליה שהיא נקראת נובלת מצד עליה שהם נובלים וכן קרועי בגדים מגלחי זקן והדומים להם:
מראה שלישים כלם. כמו ושלישים על כלו גדולים ונכבדים כלומר כלם יש להם מראה שרים ונכבדים בהתגאותם בלבושיהם ובדרכיהם:
דמות בני בבל. כן הוא דמות בני בבל שהם כשדים:
ארץ מולדתם. והמנהג הזה שהם נוהגים הוא מנהג ארץ מולדתם מקדם לא שלקחו אותו המנהג מעם אחר כמו שחומדים ישראל ונאה בעיניהם מנהגם ממנהג עצמם:

פסוק טז

ותעגב. כתיב ותעגבה קרי בתוספת ה"א כיון שראתה אותם עגבה עליהם זהו שאמר למראה עיניה:
ותשלח מלאכים אליהם כשדימה. שלחה אליהם שיהיו רגילים אצלה וכן עשו:

פסוק יז

ויבאו אליה, למשכב דודים. להתערב עמהם בעבודת אלהיהם ובמעשיהם שיהיו שוים במנהג אחד:
ויטמאו אותה. למדום דרכי עכו"ם שלהם:
ותקע נפשה מהם. כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו קעע וענין זה המרד שמרד יהויקים במלך בבל וכן צדקיהו:

פסוק יח

ותגל תזנותיה. כי נודע לכל כי זנתה אחרי אלהים אחרים:
ותגל את ערותה. זהו שבזה צדקיהו את האלה אשר השביעו מלך בבל באלהים:
ותקע נפשי מעליה. כלומר סלקתי שכינתי ממנה שתהיה הפקר למלך בבל אויביה ויחריב העיר ויגלה העם כמו שעשה לשמרון:

פסוק יט
ותרבה, **לזכר את ימי נעוריה**. כל כך הרבתה תזנותיה עד שזכר לה האל יתברך את הרעות שעשתה בימי נעוריה במצרים:

פסוק כ
ותעגבה על פלגשיהם. פירשו המפרשים פלגשים עבדיהם כי פילגשים במקום הזה אנשים לא נשים ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם שהוא כנוי לאבר האיש כמו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהוא כנוי והנכון בעיני שהוא כמשמעו ופירוש על כמו עם וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים והדומים לו אמר כל כך חשקה בהם עד שנדמתה להם כמו פלגשיהם לא נשותיהם ולענין זה נוטה דעת המתרגם שתרגם ואתרעיאת למהוי שמוטא להון בטי"ת בקצת נוסחאות פירוש שמוטא להם ובקצת נוסחאות שמשא כמו שפחה:
אשר בשר חמורים בשרם. טעמו על הפילגשים כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו דם יהיה זובה בבשרה או טעמו על המצריים ועל הכשדים ועל זה המשל אמר וזרמת סוסים זרמתם כנוי לזרע היוצא כזרם מים היוצא בכח ודמה ערותם לחמורים שהם גדולי בשר ודמה אותם לסוסים שהם שטופים בזמה יותר משאר הבהמות וזכר הספור הזה לגנאי שהמצריים מכוערים במעשיהם ואף על פי כן חשקה בהם ולמדה את מעשיהם המעשים המכוערים והפחותים שבמעשיהם זהו משל פלגשיהם ואף על פי שזכר זנות מצרים בתחילת הענין זכר אותו גם כן בסוף הענין לפי שהיא היתה תחילת זנותה והיא היתה סבת זנותם בכל הזמנים שזנו וזהו שאמר ותפקדי זכרת הזנות שזנית במצרים ואהבת אותם גם כן בארצך לזנות אחרי אלהים אחרים:

פסוק כא
בעשות ממצרים. זהו לבדו מן הקל בענין עשוי והענין הזה מפורש למעלה ופירוש למען שדי נעוריך בעבור מעיכת שדיך שערב לך אז זכרת עתה לעשות זמה וזנות גם אתה:

פסוק כב
לכן, **הנני מעיר את מאהביך עליך**. שהיו מאהביך מתחילה:
את אשר נקעה נפשך מהם. שמרדת בהם ונקעה שרשו קעע והוא בפלס ורחבה ונסבה או שרשו נקע:

פסוק כג
בני בבל וכל כשדים. משאר מדינות בבל:

פקוד ושוע וקוע. שמות תאר לשרים הנזכרים בשם בספר ירמיה נבוזראדן נבושזבן שראצר רב מג ושאר הנזכרים שם פקוד כמו פקיד וכן שוע שם לנדיב גדול וכן קוע שם תאר לשר גדול אף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא ויונתן לא תרגם בענין אחר אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי:

כל בני אשור אותם. פירוש באו אותם אותם כמו אתם וכן ואדבר אותך כמו אתך וכן וגם היטב אין אותם אולי ה' אותי והדומים להם:

וקרואים. כמו קרואי העדה ותרגם יונתן זמנין:

פסוק כד

ובאו עליך הצן. שם לאחד ממיני המרכבות או לאחד מכלי הזין ואין לו חבר במקרא ואפשר שהוא שם לכלל כלי הזין וכן תרגם יונתן וייתין עלך במאני זיינא ברתיכין וגלגלין. ואדוני אבי ז"ל פירש כמו חוצן בחי"ת מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע והחיל יקרא זרוע כמו וזרועות הנגב שפירושו חיילותא:

צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב. כתרגומו מזויינין בעגילין וקולסין ימנון עלך. וקובע בקו"ף ומלרע ועניינו ידוע שהוא כלי מגן על הראש:

ונתתי לפניהם משפט. אתן המשפט לפניהם שישפטוך כלומר תהיה ידי עמהם להחריבך:

ושפטוך במשפטיהם. את אהבת מנהגם ומשפטיהם לפיכך אתן אותך בידם שישפטוך כמו שמנהגם לשפוט המורד והפושע והמשפט הוא ששחט בני צדקיהו לעיניו וגם כל שרי יהודה שחטו ואת עיני צדקיהו עור:

פסוק כה

ונתתי קנאתי בך. על ידיהם אתן קנאתי וחמתי בך:

ועשו אותך בחימה. יעשו עמך נקמה בחימה:

אפך ואזניך יסירו. זה המשפט יעשו אותו לאשה מזנה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאפים שהם הנחירים והם הדרת פנים וכן למי שרוצים לשפוט בחימה יסירו ממנו הנחירים והאזנים והעינים וזה משל למלכות ולכהונה שהוסר ממנה, אפך הוא משל למלך כמו אפך כמגדל הלבנון שהוא משל למלך כי המלך הוא גבה ורם על כל העם וכן האף הוא גבוה על הפנים ואזניך הוא הכהן המשמיע קול לאזנים בבואו אל הקדש בפעמוני הזהב ותרגם יונתן ואפך ואזניך יסירו רברבך ויקירך יגלון:

ואחריתך בחרב תפול. תרגם יונתן ועמיך בחרבא יתקטלון נראה כי דעתו היה לפרש ואחריתך שהוא כנגד הראש שזכר ואם הגדולים נקראים ראש העם יקרא אחרית שהוא

כנגד הראש כמו שאמר טוב אחרית דבר מראשיתו כי הגדול הוא ראשית ותחילה לעם יוצא ובא לפניהם:

המה בניך ובנותיך יקחו. יקחו אותם לעבדים וישבו אותם על דרך שנאמר נתן בניו פלטים ובנותיו בשבית ופירושו פלטים מחרב כי ברוב לא יהרוג האויב הקטנים והקטנות אלא ישבה אותם לגדלם עמו לעבדים ולשפחות:

ואחריתך תאכל באש. אמר אחריתך על הבתים הנשארים אחרי האדם במותו וכן כתוב ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש ותרגם יונתן ואחריתך ושפר ארעיך:

פסוק כו

והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך. אפשר שזה נאמר על בגדי כהונה ועל כלי בית המקדש או נאמר על כל שלל העיר בין בבית המקדש בין בשאר הבתים:

פסוק כז

והשבתי זמתך ממך. כי מיום שגלו לא עבדו עכו"ם:

פסוק כח

כי כה אמר ה' הנני נותנך. הנו"ן בקמץ לנקבה ומשפטה בצרי אלא הוא כמו שכתבנו כי כשמדבר כנגד הכנסה מדבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ושנה הענין הזה עוד לחזק:

פסוק כט

ועשו, ערום ועריה. בערום ובעריה בפרשה הודע את ירושלם כתבנו פירושו:

זנוניך. ואמר זנון מן זנה בהכפל עי"ן הפעל כמו הגיגי מן הגה:

פסוק ל

עשה אלה לך. מקור כלומר אלה שיעשה לך בעונש עונותך הוא בזנותיך. עשה בחולם ומקור בשקל בבנותיך:

פסוק לא

בדרך. מבואר הוא:

פסוק לב

כה אמר, תהיה. פירושו הכוס תהיה לצחוק וללעג פירוש שהגוים יצחקו וילעגו על רוב הפורענות הבא עליך:

מרבה להכיל. תאר לכוס שהיה רבה להכיל ולהחזיק יין תרעלה רב:

פסוק לג

שכרון ויגון תמלאי. אותו השכרון הוא היגון שתמלאי ממנו כי הכוס והיין הוא משל על הצרות:

פסוק לד

ושתית אותה ומצית. תשתי אותה הכוס כלה עד התמצית שתמציא:
ואת חרשיה תגרמי. ולא עוד אלא שחרשיה תגרמי אחרי שתמציא אותה תשברי הכוס בשיניך למצות חרסיה והמשיל הענין לכוס חרס לפי שנבלע היין בתוך החרס ואמר חרשיה ל' רבים כי בהשברה יהיו חלקיה רבים:
תגרמי. מלה מושאלת מן ועצמותיהם יגרם שפירושו שבירת העצמים רוצה לומר ילעוס אותם כמו תשרש שהוא עקירת השרש כן תגרמי יגרם שבירת הגרמים כי העצם נקרא גם כן גרם כמו שכתוב תשבר גרם גרמיו כמטיל ברזל וכן תרגום עצם גרמא וכן אמר לשבירת החרשים בלעיסה תגרמי:
ושדיך תנתקי. תעקרי שדיך בשתיית יין התרעלה ותרגם יונתן ובסריך תתלשין והמשל הזה הוא שיערבו עליהם צרות עד כלותם כליון חרוץ משל ושדיך תנתקי הוא על בטול התורות בגלות כי השדים משל לתורה שבכתב ותורה שבעל פה כמו שכתבנו בפרשת הודע ובגלות בבל ראינו ששכחו התורה ובטלו אותם כמו שראינו שנשאו נשים נכריות וחללו את השבת ודברים אחרים שלא נכתבו ואף הל' שכחו:

פסוק לה

לכן כה אמר ה', **אחרי גוך**. כאדם המשליך דבר אחרי גוו שלא יראנו ולא יזכרנו:
וגם את שאי זמתך. עונש זמתך שאי וסבלי:

פסוק לו

ויאמר, **התשפט את אהלה ואת אהליבה**. אחר שהיו שתיהם בדרך אחד הגד להן את תועבותיהן:

פסוק לז

כי נאפו. זה איננו משל אלא כמשמעו שהיו מנאפים את נשי רעיהם:
ודם בידיהן. כמו שאמר ישעיהו הנביא ידיכם דמים מלאו וכן נקראת ירושלם עיר הדמים כמו שכתוב למעלה:
ואת גלוליהן נאפו. זהו דרך משל לעבודת הגילולים כמו שהאשה המנאפת תחת אישה תקח זרים כן ישראל זנו תחת האל יתברך שהיה אישה לקחה אלהים אחרים לעבדם:
וגם את בניהן אשר ילדו לי. כלומר לעבודתי כי בשמונה ימים ללידתם מלו אותם והכניסום בבריתי ואחר כך העבירו להם לאכלה העבירום לגלוליהם באש זהו לאכילת האש:

פסוק לח

עוד, ביום ההוא. זה ענין כפל עבדו הגלולים להכעיסני ובאותו יום עצמו באו להקריב בביתי כאילו איני רואה מעשיהם וקרבנותיהם הם טומאת מקדשי:

פסוק לט

ובשחטם. מקור מן הקל ויש אומרים מן הדגוש וכפל הענין בזה הפסוק במילות שונות:
והנה כה עשו בתוך ביתי. והנה עשו זה החלול בתוך ביתי או פירוש גם כן עשו גלולים בתוך ביתי שהיו מציירים צורות בתוך לשכות העזרה ומקטרים להם כמו שכתבנו בפרשת שנה הששית:

פסוק מ

ואף כי תשלחנה. כל שכן שעשו יותר תועבה שיש עלי לתתם ביד אויביהם ששלחו לאנשים באים ממרחק שבאו אליהם ממרחק ע"י שליחותיה וכן פירוש אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו שלחה אליהם שיבואו אליה להנהיגם בדרכיהם ובמעשיהם:
לאשר רחצה כחלת עיניך ועדית עדי. אמר כנגד אהליבה למי שלחת למי שבעבורו נתיפית כדרך הזונה שרוחצת במרחץ וכוחלת עיניה ולובשת מלבושים נאים כדי שתהיה יפה בעיני הרואים אותה ויחשקו בה והמשל כי שלחה אליה אגרות מדברות נכבדות ומנחות להביא אהבתם עליה ושתתערב עמהם ותלמד מנהגם ומעשיהם ות"י לאתר דזמינת אתקינת שוקין ומנית פלטורין:

פסוק מא

וישבת על מטה כבודה. בוי"ו עם הדגש וכן כבודה בת מלך פנימה ואת הכבודה לפניהם והדומים להם:
ושולחן ערוך לפניה. לפני המטה כי כן היה מנהגם להסב על המטות בעת האכילה כמו שמצאנו בדברי רז"ל ופירוש ערוך ערוך בכל מיני מאכלים טובים:
והקטרתי ושמני שמת עליה. בקמץ חטף הטי"ת לקריאת בן אשר ולקריאת בן נפתלי וקטרתי בפתח הטי"ת:
עליה. על המטה כי כן היה מנהגם לגמר אחר האכילה כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל שהיו משימים בשמים על הגחלים להעלות עשנה אל האף לריח טוב וכן היו משוחים בשמן הטוב אחר האכילה ומה שאמר וקטרתי ושמני ביו"ד כנוי המדבר רוצה לומר כי אני נתתים לה והיא עבדה בהם לעבודה זרה כמו שאמר בפרשת הודע את ירושלם. דרגשין ידוע בדברי רבותינו ז"ל שאמרו מאי דרגש ערסא דגדא והיא מטה עשויה לכבוד

המזל. מככין פירוש מצעות תרגום רפדתי ערשי מאכית שווי משכב וספות תרגומו מככין:

פסוק מב

וקול המון שלו בה. בי"ת בה רפה ואף על פי שוי"ו שלו מפיק וכמוהו קו תהו ה' בם אמר קול המון נשמע בה באהליבה וההמון ההוא שלו כלומר לשלום בא כמו אליה לא למלחמה כי היא שלחה אליהם לבא אליה להיותם שלמים עמה כי ישרו מעשיהם בעיניהם:

ואל אנשים מרוב אדם. ואל כמו ועם וכן ואשה אל אחותה קברו אותי אל אבותי והדומים להם אמר אלה ששלחה אליהם באו עם אנשים אחרים:

מרוב אדם. מרוב אדם שרצו להביא עמהם להיות ההמון רב הביאו אנשים סבאים ממדבר זהו מובאים שהם הביאו אותם והם היו מובאים:

סבאים. גוי סבא והם מבני כוש וכמוהו וסבאים אנשי מדה אלא שבא הסמ"ך בשוא וזה בקמץ:

ויתנו צמידים אל ידיהן. אל כמו על וכמוהו רבים ואמר ידיהן וראשיהן על שתיהן אהלה ואהליבה וכשמדבר בלשון יחיד אמר על אהליבה כי היא האחרונה ועליה עיקר נבואת הנביא:

פסוק מג

ואומר לבלה נאופים. רוצה לומר אמר השם יתעלה כשראיתי את דרכיה אמרתי וכי הזונה הזקנה נאף. בלה זקנה כמו אחרי בלותי ועל דרך המשל אמר נזדקנה בעכו"ם כמה שנים ועדיין לא נתנה אל לבה ולא שבה אלי:

עתה יזנה תזנותיה והיא. עתה יאבדו עכו"ם תזנותיה והיא עמהם כי בגלותה יאבד הכל האלילים והעובדים אותם ואמר יזנו כלומר יצאו מרשותם ומארצם כי הזונה יוצאה מרשות הבעל וכן ותזנה עליו פלגשו. יזנה כתיב בה"א כמו ידינו לא שפכה וקרי בוי"ו יזנו:

פסוק מד

ויבא. לשון יחוד כלומר כל גוי וגוי והוא אחד משמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים והויין לשון יחיד:

אשת הזימה. זה לבדו בא מן אשה אשות כי יאמר נשים נשי לגנאי בא כן:

פסוק מה

ואנשים צדיקים. כתב אדוני אבי ז"ל אינו אומר צדיקים ממש אך בעלי טענות ומחודדין בדין ישפטו אתכם בשני דינין משפט נואפות ומשפט שופכות דם נקי כי מה שאמר ושופכות דם רוצה לומר דם נקי כמו ויסלף דברי צדיקים:

אותהם. בחולם האל"ף:

פסוק מו

כי כה אמר ה', **העלה עליהם קהל**. העלה מקור וכן ונתן אותם לזעוה כאילו אמר אעלה ואתן:

פסוק מז

ורגמו עליהן אבן קהל. קהל העמים ירגמו עליהם באבנים כמשפט הנואפות והמשל הוא הדיק שבנו על העיר:

וברא אותהן בחרבותם. וברא פעל עבר מן הקל לגזרת פעל בצרי בשקל ירא והוא ענין כריתה כמו ובראת לך שם והוא מן הדגוש כלומר יכרתו אותם הגוים בחרבותם וכן תרגם יונתן ויבזעון יתהן בסיפיהון ואמר וברא לשון יחיד על דרך כלל:

פסוק מח

והשבתי זמה. כיון שיגלו מיד תשבות הזמה והגלולים:

ונוסרו. דגש הוי"ו לחסרון תי"ו התפעל ודגש הסמ"ך לאות הבנין והראוי ונתוסרו והמלה מורכבת מן נפעל והתפעל וכן ונכפר להם הדם הראוי ונתכפר אמר הגוים האחרים יקחו מוסר מכם שראו שלקחתם העונש בעונכם ובזמתכם שעשיתם:

ולא תעשינה כזמתכנה. ואף על פי שיעשו לא יעשו כזמתכן שלא יחליפו עבודות אלהיהם בעבודות אלהים אחרים ולא יעבדו אלהים רבים כאשר עשיתם אתם:

פסוק מט

ונתנו זמתכנה עליכן. יתנו בדבריהם עונש זמתכן עליכן כי יאמרו כי משפט הוא שיבא עליכם עונש זמתכן:

וחטאי גלוליכן תשאינה. כמו עונם ישאו תשאו את עונה והדומים להם ענין הסבל והמשא ומלת תשאינה בתנועת האל"ף בסגול והיו"ד למשך:

פרק כד

פסוק א

ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית. למלכות צדקיהו וכן כתיב במלכים ובירמיה בשנה התשיעית למלכו:

פסוק ב

בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה. הנבואה באה לו בעשרה בטבת שבאותו יום סמך מלך בבל על ירושלם ואמר לו שיכתוב אותו היום ויראה לפני הגולה כי באותו היום סמך מלך בבל וכשישמעו אחר כן מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכם ואמת הם דבריו שאומר להם בשם ה' ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר. ומה שאמר שם היום ועצם היום רוצה לומר שם היום באחד בשבת או בשני בשבת או איזה יום שהיה כי אין שמות לימים בלשון הקדש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי ועצם היום רוצה לומר בעשור לחדש העשירי, ופירוש סמך סמך עם חילו אל העיר ובנו עליה דיק:

פסוק ג

ומשל אל בית המרי. משל הסיר היא ירושלם וזה המשל אתה תמשול אותו לא כמו שהם היו מושלים ואומרים היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שכתבנו במראה השנית בשנה השנית:

שפות הסיר שפות. זה יעשה האדם בסיר בתחילה שופת אותה והוא שישים אותה על השפתים ואחר כן יוצק בו מים ואחר כן ישים הבשר בתוכה וירתיח האש תחתיה עד שיבשל הבשר ושפיתת הסיר על השפתים הוא משל לסמיכת מלך בבל על ירושלם כי זה היה תחילת מעשהו בה ויציקת המים בה הוא משל שלא תאחוז בה האור מהרה כי המים מאחרים הבשר מלהתבשל מהרה כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר נצלה מהרה אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט כן ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד שנת י"א כדי שיכלו מעט מעט בירושלם ברעב בדבר ובחרב:

וגם יצוק בו מים. אמר בו לשון זכר לסיר וזכרו גם כן לשון נקבה בכל הפרשה לדרך הנמשל שהיא ירושלם או זכרה בלשון נקבה שהיא נקראת גם כן קלחת שהיא לשון נקבה:

פסוק ד

אסוף נתחיה אליה. הנתחים שראויים לתת בתוכה אסוף אותם אליה וזה משל לאשר נאספו אל ירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור:

כל נתח טוב. משל לשרי יהודה:

ירך וכתף. אלו נתחים טובים מלאים בשר:

מבחר עצמים מלא. וכן משאר מבחר האברים מלא הסיר ולפי שהאברים מנותחים לפי העצמים יקראו האברים עצמים:

פסוק ה

מבחר הצאן לקוח. מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם הבשר שתנתח יהיה ממבחר הצאן מן השמנים והטובים וזה משל לשרים ולגדולים:

וגם דור העצמים תחתיה. דור צווי בשקל קום מלשון מדורה אמר תבעיר העצמים תחתיה כלומר במקום עצים תשים עצמים תחת הסיר והדליק בהם האור וזה המשל כאילו עצמות חללים שעשו בה ששפכו דם נקי בתוכה הם מבעירים האש ומביאים הפורענות:

רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה. כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שאפילו העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו וזה משל לגבורים שהם חזקים כעצמים שיכלו ויפלו בחרב בתוכה:

פסוק ו

לכן. עתה פי' המשל כי עיר הדמים והיא ירושלם היא הסיר:

סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה. חלאתה הראשון רפה הה"א. חלאתה פי' זוהמתה כי דרך בני אדם להעביר הזוהמא מן הקדרה אבל זאת חלאתה נשאר בה לא יצאה ממנה וחלאתה משל לעונות הנראים בתוכה עד שנמאסה בעיני כל רואיה כזוהמא הנמאסת:

לנתחיה לנתחיה הוציאה. לא תוציא ממנה הנתחים כאחד אלא נתחים אחר נתחים וזה משל שלא כלו יושבי ירושלם והנאספים בה כאחד אלא היו יוצאים ממנה אנשי המלחמה ונהרגים ולזמן יוצאים גם כן ונהרגים וכן גלו ממנו גלות אחר גלות גלות יהויכין תחילה ואחר כן גלות החורבן עם צדקיהו:

לא נפל עליה גורל. לא נפל גורל עליה איזה נתח יצא תחילה אלא כמו שיזדמן והמשל לא יצא גורל על יושבי ירושלם אלא כמו שיזדמן אשר לשבי לשבי אשר לדבר לדבר ואשר לרעב לרעב:

פסוק ז

כי דמה. למה היה כל זה העונש כי דמה בתוכם היה כי הדמים ששפכו בה בחנם מגולים הם והם מעוררים העונש והמשפט ובדרש כי על דם זכריה נאמר שראהו רב טבחים רותח והרג עליו אלפים ורבבות זהו שאמר להעלות חמה ולנקום נקם:

על צחיח סלע שמתהו. כאילו על שן סלע שמתהו במקום גבוה שלא יוכל להתכסות והמשל כל כך הרבו שפיכות דם נקי עד שלא יתכן לסלוח ולהיות כנעלם אותו העון מלפני האל יתברך אלא גלוי ועומד הוא לפניו לנקום נקם מהם:

צחיח סלע. הוא המקום הגבוה שבסלע והוא שן הסלע וכן מאחרי לחומה בצחיחים:

פסוק ח

להעלות חמה. שפכו הדם בגלוי לרוב כדי שתעלה חמתי עליהם לנקום נקם בהם:

נתתי את דמה. אמר שמתהו ואמר נתתי היא הרבתה הדם כדי שיהיה מגולה כאילו שמתהו על צחיח סלע ואני גם כן נתתיו להיות מגולה לפני לבלתי הכסות שלא אביתי לסלוח לה כי גדול עונה מנשא וכן אמר בספר מלכים וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה ה' לסלוח:

פסוק ט

לכן כה אמר ה', **גם אני אגדיל המדודה**. לפי שאמר דור העצמים תחתיה אמר האל יתברך גם אני רוצה לומר הם הגדילו לעשות הרע גם אני אגדיל לנקום בהם נקם גדול ואמרתי לך דור העצמים גם אני אגדיל המדורה וארבה עצים על העצמים כי האור יאחז במהרה יותר בעצים מן העצמים שהם קשים ואדליק האש הרבה כדי שיחם הבשר ויהיה מאוכל וגם העצמות שהם קשים יחרו וישרפו מחוזק האש הגדולה:

פסוק י

הרבה. מקור וכן הדלק התם והרקח ופירושו והרקח המרקחת כי כשהבשר מבושל משימים בקדרה בשמים להטעים הבשר לאכילה וערוב הבשמים יקרא רקח מרקחת וענין המשל שיתמו בעיר מרוב הצרות ויהיו מוכנים לאכילת החרב כמו שהבשר הוא מוכן לאכול אחר שהוא מבושל ומרוקח במרקחת והעצמות משל לגדולים כמו שפירשנו:

יחרו. מבנין נפעל שרשו חרר מן ושכן חררים במדבר שהוא מקום הנשרף מרוב חמימות:

פסוק יא

והעמידה על גחליה ריקה. מקור כאילו אמר ואעמידה כיון שיחם הבשר ויחרו העצמות תשאר הקדרה ריקה על האש ותחם וחרה נחשתה כלומר ישרפו חרסיה:

למען תחם. מבנין נפעל שרשו חמם והמשל אחר שתשאר העיר ריקה מאנשים תהיה שממה גפרית ומלח שרפה כל ארצה:

וחרה. מבנין הקל שרשו חרר כמו שפירשנו יחרו:

נחשתה. תחתיה וכן יען השפך נחשתך תחתיתך ובמשנה הבית שהיא מלאה משקין טהורין ונתנן למטה מנחושתו של תנור פירוש תחתיתו:

ונתכסה בתוכה. בתוך חרסיה תבלע טומאתה וכפל הענין במלות שונות ואמר תתם חלאתה תתם בשורק כמו בחולם כמו ושפתי חכמים תשמורם והוא מבנין נפעל:

פסוק יב

תאונים הלאת. תאנים משרש און ומענינו פירוש הוגיעה עצמה עשות השקרים ובא על דרך העוה נלאו:

ולא תצא ממנה רבת חלאתה. לא תוכל לצאת ממנה כי היא רבת חלאתה:

באש חלאתה. כיון שהיא רבת חלאה אין לה תקנה אלא שתתם באש כמו שאמר תתם חלאתה:

פסוק יג

בטמאתך זמה. עדין את בטומאתך שהיא הזמה:

יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך. בעבור שאני טהרתיך שהזהרתיך תמיד על ידי נביאי שתטהרי מטומאתך ולא שמעת אלי:

לא תטהרי עוד. עד שתקבלי העונש וזהו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו במקומו:

פסוק יד

אני ה' דברתי באה ועשיתי. הגזרה באה עתה ואני אעשה אותה ולא תחשבו שתבא דרך מקרה:

לא אפרע. לא אשוב אחור ממה שגזרתי וכן בדברי רז"ל הקורא למפרע:

שפטוך. השופטים כמו שאמר למעלה ואנשים צדיקים ישפטו אתהם או פירוש שפטוך הגויך הבאים עליך:

פסוק טו
ויהי.

פסוק טז
בן אדם. מחמד עיניך. זה אשתו כמו שמפרש ותמת אשתי בערב:
במגפה. שלא יקדם לה חולי וזה למופת כי פתאום יבא שברם במחמד עיניהם שהוא בית המקדש:
ולא תספוד ולא תבכה. להיות למופת לישראל כי כן יעשו מרוב הצרות:
ולא תבא דמעתך. לא תבא על לחייך וי"ת ולא תשגר דמעין:

פסוק יז
האנק דם. מהאנק דם כלומר מזעוק כשאר אבלים שתוק אתה שלא תזעק ותרגם יונתן אידנק שתוק ובדברי רז"ל האנק מכאן שמצוחין על המתים ולמדו ממלת דום שאבל אסור בשאלת שלום ובדברי תורה כאילו אמר באלה השנים תעשה מנהג אבל לצוח ולידום אבל בשאר דברים לא:
מתים אבל לא תעשה. כמו הפוך אבל מתים לא תעשה וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם וכן ומספד אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם וי"ת על מיתיך אבלא לא תעביד:
פארך חבוש עליך. פארך היא מגבעת הראש שהוא פאר האדם כמו פארי המגבעות פארי פשתים יהיו על ראשם הפארים והצעדים ואבל חייב בפריעת הראש שהוא הסרת מגבעתו או סודרו מעל ראשו וישב בגלוי הראש ממגבעתו ויעטוף בסודרו בעטיפת השפה עם הראש שהוא סימן לאבילות לפיכך אמר האל יתברך ליחזקאל שלא לנהוג מנהגי אבל במות אשתו להיות למופת לישראל. ורבותינו ז"ל פירשו פארך אלו תפילין שבראש וכן ת"י טוטפתך יהוין עלך:
ולחם אנשים לא תאכל. כשאר אבלים ששולחים להם שכניהם מאכל. ותרגם יונתן ולחים אבלין לא תיכול:

פסוק יח
ואדבר אל העם. דברתי אליהם הנבואה הזאת שבאה אלי:
ואעש בבקר. שהיה זמן אבלות ועשיתי הפך האבלים:

פסוק יט
ויאמרו, מה אלה לנו. מה מופת הם הדברים האלה לנו:
כי אתה עושה. כי ידענו שאתה עושה אותם למופת לנו:

פסוק כ

ואמר אליהם דבר ה'. אינני עושה הדברים האלה מעצמי כי כבר אמרתי לכם הנבואה שבאה אלי שתמות אשתי וצונו האל יתברך שלא אתאבל עליה ומה שתשאלו מה המופת הוא לכם:

דבר ה' היה אלי לאמר. לכם. מה מופת הוא לכם:

פסוק כא

אמור, הנני מחלל. שאביא עליו זרים שיחללוהו כמו שאמר למעלה וחללו את צפוני וכמו ובאו בה פריצים וחללוה:

גאון עוזכם. כמו שאמר לגאון שמהו כי גאון ישראל היה בית המקדש ועזם ותפארתם על כל עם שהיה נראה בו כבוד האל יתברך בענן ובאש העליונה:

מחמד עיניכם. שהיה יפה בבנינו ובתקונו:

ומחמל נפשכם. כאשר יחמול איש על הדבר שאוהב אותו והם היו מקוים בכל יום לשוב אליו כמו שהיו מבטיחים אותה נביאי השקר שהיו עמהם בבבל:

בניכם ובנותיכם אשר עזבתם. כי אלו שגלו עם יהויכין עזבו בירושלם בניהם ובנותיהם והם גם כן מחמל על נפשם יבא להם מבשר שיאמר להם שנפלו בחרב בעת החרבן ולא יתאבלו עליהם כי מרוב צרותם יהיו נדהמים לא יתנו אל לבם לספוד ולבכות:

פסוק כב

ועשיתם. מבואר הוא:

פסוק כג

ופארכם. חסר יו"ד הרבים מהמכתב:

ונמקתם. כמו שאמר משה רבינו עליו השלום ימקו בעונם:

ונהמתם. כאדם השואג בפיו ונוהם על הרעה אשר עשה כענין ונהמת באחריתך ככלות בשרך ושארך ואמרתי איך שנאתי מוסר וגומר:

פסוק כד

והיה יחזקאל. הנביא היה מדבר בלשון האל יתברך לפיכך אמר והיה יחזקאל ולא אמר והייתי וכן כי אני ה' אלהים:

בבאה. בבא השמועה הרעה שחרב בית המקדש:

פסוק כה

ואתה, הלא ביום קחתי. על דרך שאמר הנני לוקח ממך:

ואת משא נפשם. מה שאליהם הם נושאים את נפשם והם בניהם ובנותיהם או יהיה משא נפשם משל על בית המקדש כמו שאמר ומחמל נפשכם ויהיה בניהם חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבולה והדומים להם רוצה לומר בניהם ובנותיהם:

פסוק כו

ביום ההוא יבא הפליט אליך. נראה כי פירוש ביום ההוא ביום קחתי שזכר וזה לא יתכן כי החרבן היה בעשרה באב והפליט בא בחמשה בטבת כמו שכתוב לפנים ויהי בשנת שתים עשרה שנה וגומר אלא פירושו ביום קחתי ביום ההוא בעת כמו היום הכותי כל בכור והיה ביום ההוא שרש ישי וחרה אפי בו ביום ההוא והדומים להם שפירושם עת וזמן:

להשמעות אזנים. להשמיע לאזנים דבר החרבן:

להשמעות. שם ויונתן תרגם לאשמעותך בסורא. ויש לפרש להשמעות אזנים כי הפליט יבא אליך ויגיד לך החורבן להשמעות אזנים לא למראה עינים כי אפשר שהיה הפליט באחד המקומות מארץ ישראל חוץ לירושלם מכל מקום יש לתמוה איך לא הגיעה השמועה עד חמשה חדשים מן החרבן ואפשר שהלכו חיל הכשדים לכבוש מקום אחר והשבויים עמהם עד בואם לבבל:

פסוק כז

ביום ההוא יפתח פיך את הפליט. עם הפליט שתאמר לבני הגולה הנה כאשר נבאתי לכם ולא שמעתם ולא הייתם מאמינים לדברי וי"ת ביום ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא:

ותדבר ולא תאלם עוד. כיון שיגיעו אליהם כל נבואותיך תוכל לדבר להם ולהוכיחם כי לא יהיה להם פתחון פה להשיבך דבר ומה שאמר ולא תאלם עוד לפי שאמר לו בנבואת הבקעה ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהי' להם לאיש מוכיח:

פרק כה

פסוק א

ויהי דבר ה':

פסוק ב

בן אדם. עתה החל בפורענות האומות השכנות לארץ ישראל ששמחו לחרבנה ובכלותו לדבר בחרבן ארץ ישראל בפרשה הזאת פתח בחרבן האומות:

פסוק ג

ואמרת לבני עמון, יען אמרך. אמר לשון נקבה כנגד הכנסה:

האח. ענין שמחה וגילה וכן האח האח ראתה עינינו והדומים להם וכן ת"י חדוא:

כי נחל. נפעל מפעלי הכפל ועקרו נחלל והוא קמוץ אף על פי שהוא עבר כמו שידמה הענין וכמו כי נשמה שהוא עבר ואילו היה בינוני היה נשמה בשוא הנו"ן כן נחל נאמר שהוא עבר ואף על פי שהוא קמוץ מצאנו כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר נחל כמו שאמר הנני מחלל את מקדשי:

ואל אדמת ישראל כי נשמה. והיא ארץ עשרת השבטים שעמדה שממה משנת שש לחזקיהו כי הלכו בגולה אז שמחו כאשר ראו כי בית יהודה שנשארו הלכו בגולה:

פסוק ד

לכן הנני נותנך. בקמץ הנו"ן והטעם כמו שכתבנו בכמה מקומות כי כשידבר כנגד אומה פעם מדבר לשון נקבה כנגד הכנסה ופעם לשון זכר כנגד העם:

לבני קדם. אמר אעפ"י שנמלטו מיד נבוכדנצר שנפל לו גורלו על ירושלם לא ישמחו בעבור זה כי לבני קדם והם מדי ופרס יהיו למורשה שירשו את ארצם:

וישבו טירותיהם בך. לא שילכדוה וילכו להם אלא כמו שירשוה ישבו בה ויהיו מישבים אותה בטירות והיכלות שיבנו בה:

המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך. דרך משל כמו שת"י אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזזון נכסך:

פסוק ה

ונתתי את רבה. היא עיר המלוכה:

לנוה גמלים. כי אחר זמן שיניחו אותה מדי ופרס מעצמם או מפני עם אחר שיבא עליהם תהיה חריבה ותהיה לנוה גמלים ולמרבץ צאן:

וידעתם כי אני ה'. תדעו כי אני ה' היכול על הכל ומשגיח בכל ומה שבא על ישראל בעונם היה ומה שיבא לכם גם כן לפי ששמחתם לארץ ישראל:

פסוק ו

כי כה אמר ה', יען מחאך יד. לשממון ארץ ישראל הכית כף אל כף לשמחה כמו וכל עצי השדה ימחאו כף ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכן ירקע אדם רגלו על הארץ לשמחה והוא הרקוד:

מחאך. מקור ובא פ"א הפעל בפתח מפני אות הגרון כי היה דינו בחירק כמו בשברי לכם בפתחי את קברותיכם והדומים לו ומפני אות הגרון יפתח פ"א הפעל כמו ובשחטם

את בניהם לפעמו במחנה דן ואמר רקעך בפתח פ"א הפעל ג"כ ואע"פ שאין הקוף גרונית ובא כן לזווג המלות:

בכל שאטך בנפש. תרגום ויבז עשו את הבכורה ושאט עשו שמחת לרעתם בכל בזיון שהיית מבזה אותם בנפשך ובלבך:

שאטך. מקור והשי"ן בקמ"ץ והיה משפטו להקרא חטף כמו בשכבך ושב רחב להניח האל"ף:

פסוק ז

לכן, ונתתיך לבג לגוים. לבג כתיב וענינו מאכל כמו פת בג וקרי לבז והענין אחד כי המאכל הוא משל על הבזה והגימ"ל והזי"ן מתחלפין באלפא ניחא דא"ט ב"ח:

פסוק ח

כה אמר ה', יען אמר מואב ושעיר. אמור. מקור:

מואב. הוא עיקר האמירה לפיכך הוא לשון יחיד כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי אמר בהם לשון נקבה לפי שהנקבה עיקר המעשה וזכר שעיר עם מואב שהם שכנים ושמחו בגלות ישראל כמו שאמר בנבואת עובדיהו:

הנה ככל הגוים בית יהודה. לפי שנשאר שנשאר בית יהודה אחר גלות ישראל חשבו כי לא יגלו בית יהודה מפני בית המקדש אשר היה בתוכם ועתה כשראו שגלו אמרו הנה ככל הגוים לקו בית יהודה כי כל הגוים ע"י סנחריב ונבוכדנצר והנה הם ג"כ כהם ולא הועילה להם שכינת האל יתברך אשר היה בתוכם:

פסוק ט

לכן הנני פותח את כתף מואב. עבר מואב כמו ולכתף השנית ובסמוך יאמר כתף בסגול אמר אפתח עבר מואב מהערים מצד הערים הבצורות שלו שהיה בוטח בהם משם אפתח שיכנסו בהם אויביהם וכפל עוד מעריו מקצהו כלומר מעריו שהם בקצה גבולו כי הערים אשר על הגבול יבצר אותם אדם ויחזק אותם יותר משאר הערים ומה הם אותם הערים צבי ארץ חמדת ארצו הם והם בית הישימות:

בעל מעון וקריתימה. כתיב וקריתמה בלא יו"ד אחר התי"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא:

פסוק י

לבני קדם על בני עמון. לבני קדם אקרא שיבאו על בני עמון ושנה בענין בני עמון בפרשת מואב לפי שהם הרעו יותר לישראל וגדפו אותם יותר בגלותם כמו שאמר בנבואת עמוס על בקעם הרות גלעד למען הרחיב את גבולם וכן אמר בנבואת צפניה שמעתי את חרפת מואב וגדופי בני עמון בני עמון הרבו גדופים וכן אמר הנה יען אמרך האח ואמר יען

מחאך יד ורקעך ברגל ותשמה וגו' לפיכך הרבה בפורענות ושנה בה בפרשת מואב לפי שבני עמון ומואב אחים היו וארצותם סמוכות זו לזו:
ונתתיה למורשה. אתננה להם למורשה כמו שאמר למעלה:

פסוק יא
ובמואב. מבואר הוא:

פסוק יב
כה אמר. עתה אומר פורענות שעיר שזכר בפרשת מואב כי שעיר הוא אדום:
יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה. הראו בהם מעשה נקם ואף על פי שהם לא חטאו להם ועשו להם מה שעשו כמו שאמר בנבואת עובדיהו ואל תעמוד על הפרק להכרית את פלטיו וכל הענין כמו שאומר שם:
ויאשמו אשם. אשמו וחטאו עליהם כי אחיהם היו ולא זכרו ברית אחים. ויאשמו האל"ף בשו"א:
ונקמו בהם. נמצא בו אחרים בקשר. הבי"ת מבנין נפעל כמו אני נקמתי בכם הנקמו בה:

פסוק יג
לכן כה אמר ה', **ונתתיה חרבה מתימן**. אתן אדום חרבה מצד תימן כלומר שתימן תחרב כי תימן בכור אליפז בן עשו וארצו נקראת על שמו תימן וכן אמר בנבואת ירמיה האין עוד חכמה בתימן ויונתן תרגם מדרומא:
ודדנה. הה"א נוספת כי הוא מלעיל הטעם בדל"ת רוצה לומר יושבי דדן בחרב יפלו ודדן היא עיר גדולה בארץ אדום וכן זכרה ירמיה בנבואתו יושבי דדן:

פסוק יד
ונתתי, **ביד עמי ישראל**. מזה נראה כי נבואה זו עתידה ואפשר גם כן שהיתה בבית שני שגברה יד ישראל עליהם והחריבום וזה לא ידענו כי לא נכתבו דברי בית שני בספר נבואות:
כאפי וכחמתי. בכ"ף רוצה לומר כמו שהיה אפי וחמתי גדולה עליהם כן יעשו בהם נקמה גדולה:

פסוק טו
כה אמר ה', **בנקמה**. הם עשו עם ישראל רעה בנקמה כלומר בענין רעת הנקמה שהיא גדולה מרעה אחרת כאלו ישראל הרעו להם תחלה והם לקחו נקמתם מהם ויונתן תרגם בדבבו:
בשאט בנפש. בבזיון שהיו מבזים אותם בנפשותם להרע להם דרך בזיון וקלון:

למשחית איבת עולם. שם כמו והודי נהפך עלי למשחית כלומר הרעו להם להשחיתם להיות איבת עולם ביניהם:

פסוק טז

לכן, **והכרתי את כרתים**. משפחה גדולה מפלשתים וכן נאמר עליהם פשטנו נגב הכרתי וכן גוי כרתים:

את שארית חוף הים. כי עכו אבד בחרבן ארץ ישראל כי הים האחרון הוא גבולם וארץ פלשתים יש ממנה גם כן על חוף הים ואותו נשאר אחר חרבן ארץ ישראל ועליו אמר והאבדתי:

פסוק יז

ועשיתי. מבואר הוא:

פרק כו

פסוק א

ויהי בעשתי עשרה שנה. י"א שנה לצדקיהו שהיא שנת החרבן כי אז אמרה צור על ירושלים האח:

באחד לחדש. לא גלה באי זה חדש וכיון שסתם אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב:

פסוק ב

בן אדם, **האח**. ענין שמחה כמו שפירשנו:

נשברה דלתות העמים. העיר שהיתה דלתות העמים שהיו נכנסים ויוצאים בה הסוחרים בסחורתם מכל העמים:

נסבה אלי. אותה הסחורה שהיו מביאים הסוחרים בה נסבה ונתגלגלה אלי כי כיון שתחרב היא יבאו אלי. נסבה מבנין נפעל ושרשו סבב והוא נפעל עבר לגזירת פעל בצרי:

אמלאה החרבה. אני אמלא מסחורות אחר שהיא חרבה כי כיון שהיתה במצור בי"א שנה לצדקיהו ידעו כי לא תמלטה ותחרב וחשבו אותה לחרבה טרם יום החרבן. אמלאה האי"תן מבנין נפעל בתוספת ה"א. החרבה מבנין הפעל ולתקן קריאת החי"ת שהיא גרונית נקדו הה"א בקמץ רחב והחי"ת בחטף קמץ:

פסוק ג

לכן, **כהעלות הים לגליו**. כי בהסתער הים מפני הרוח מעלה גליו למעלה ותרגם יונתן כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי:

פסוק ד
ושחתו, וסחיתי עפרה ממנה. כי צור נבנתה על סלע בתוך הים וכסו הסלע עפר לצורך היישוב וכאשר כסוהו מי הים בעת חורבנה סחבו והשליכו ממנה עפרה ונשאר הסלע יבש כמו שהיה מתחלה:
לצחיח סלע. המקום הגבוה בסלע יקרא צחיח והוא המקום היבש שבו לפיכך נקרא כן וכן שכנו צחיחה מקום יבש וצמא כמו והשביע בצחצחות נפשך ויונתן תרגם לשעיעות כיף גלי כלומר שיהיה הסלע חלק ואין עליו עפר:

פסוק ה
משטח חרמים תהיה. שהציידים ישטחו רשתותם שם באותו הסלע שיהיה יבש ונגוב כי מה שאומר אחר זה וכסוך המים הרבים זה יהיה לשעה כשיעלה הים עליה וישטפנה וישוב המים למקומו וישאר הסלע יבש ונגוב:
והיתה לבז לגוים. כי הגוים כשיבואו עליה יבוזזוה וישללוה:

פסוק ו
ובנותיה. הם הכפרים:
תהרגנה. יהרגו אנשיהן:

פסוק ז
כי כה אמר, מלך מלכים. כי כל מלכי הארץ תחתיו ואמר זה רוצה לומר שיבא על צור עם מלכי האומות כי הוא מלך עליהם ויביאם לאשר ירצה:

פסוק ח
בנותיך, דיק. וסוללה. פירשתי למעלה בפרשת לכנה:
צנה. כלי מגן הנקרא טרק"א בלע"ז ובערבי ויונתן תרגם ויקים עלך די מזיינין בתריסין:

פסוק ט
ומחי קבלו. פירשו בו שהוא כלי שמשליכים בו אבנים בחומה לנתצה:
מחי. מכה תרגום מכה מחי. קבלו נגדו תרגם נגד קבל וכן ויכהו קבל עם נגד העם ויש לפרש כי המ"ם נוספת והוא מדברי רבותינו ז"ל שאמרו מתלקטין בחי קבל והוא הקשה שקורין ארק"א בלי"שטרא ומורים בו חצים לעומדים בחומה שלא יראו בחומה מפחד החצים ולא ילחמו ותרגם יונתן ומחת פגוזוהי:
בחרבותיו. הם כלי המפץ שמנפצים ומשברים בהם האבנים:

פסוק י
משפעת סוסיו. מהרבוי וכן שפעת גמלים תכסך ויכסך על דרך הפלגה:

אבקם. האבק שיעלו ברגליהם:
תרעשנה חומותיך. על דרך הפלגה:
כמבואי עיר מבקעה. כמו שבאין בעיר מבוקעה בלא יגיעה ובלא מלחמה כן יבאו בשעריך. מבואי קבוץ מן מבוא:

פסוק יא

בפרסות סוסיו, ומצבת עזך לארץ תרד. הם המגדלים הגבוהים שהם נצבים למעלה והם מצבות העז כי בה יעז וישגב האדם. ובאמרו תרד רוצה לומר כל אחד מן המצבות:

פסוק יב

וישללו חילך. כתרגומו נכסך:
רכלתך. סחורתך:
ועפרך. עפר הבנין:

פסוק יג

והשבתי המון שיריך. רבוי שיריך שהיית שמחה ומנגנה ושרה מרוב טובה:

פסוק יד

ונתתיך. תי"ו תהיה תי"ו הנקבה שלא לנוכח וכן תבנה ואמר לא תבנה עוד והעיר שהיא בנויה היום הנקראת צור היא ביבשה על שפת הים כי צור הקדומה היא בתוך הים והיא צחיח סלע:

פסוק טו

כה אמר ה', **מפלתך**. מפלת ההרוגים:
באנק חלל. כמו יאנק חלל ואנקת החלל היא יציאת נשמתו מהקנה בקול בעת מותו. ויונתן תרגם בניהום מטעני חרב:
בהרג. כמו בההרג ובנפול ה"א הבנין הוטלה תנועתה על בי"ת השימוש:
הרג. שם הפועל ואמר שם הפעל אחר הפעולה לחזק הענין כמו ויצם דוד צום למען טבוח טבח בצוע בצע בוגדי בגד והדומים להם:

פסוק טז

וירדו. הענין הזה כולו כי יפחדו על עצמם כי יאמרו עיר גדולה וסוחרת כזאת חרבה ואיך נעמוד אנחנו:
וחרדו לרגעים. לשעות ולרגעים כלומר תמיד וי"ת ויזועון מן קדם תבריהון תרגם לרגעים מן רגע הים עורי רגע:

פסוק יז

ונשאו, נושבת מימים. כי מהסחורות שהיו באות אליה דרך ים נתישבה ועלתה במעלה ואמר מימים לשון רבים כלומר ים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים כי דרך כלם היו באים אליה סוחרים וי"ת דהות יתבא בגו ימיא:

העיר ההללה. הה"א במקום אשר כי לא תבא ה"א הידיעה בעברים וכן וכל ההקדיש שמואל כמו אשר הקדיש:

אשר היתה חזקה בים. רוצה לומר באיי הים היתה היא החזקה שבהם העיר היתה חזקה בבנינה וכן יושביה חזקים וי"ת דהוית יתבא בתקוף ימא:

אשר נתנו חתיתם לכל יושביה. מרוב חזקם נתנו חתיתם ומוראם לכל יושבי הים וזכר הים בלשון נקבה כמו שאמר גם כן ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויונתן תרגם איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא פירוש כנוי יושביה לצור על דרך רחוקה:

פסוק יח

עתה יחרדו. בשוא החי"ת:

האין. ביו"ד אחת לבד והנו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ות"י פרוריא וכן תרגום ירעשו האיים למעלה אבל ונבהלו האיים אשר בים תרגם נגוותא דבימא וזה עשה מפני שנכפל בפסוק ופרוריא פירוש מגרשי היערים והכפרים וכן תרגם ירעשו מגרשות יזועון פרוריא וכן בדברי רבותינו ז"ל פרורהא:

מצאתך. כתרגומו במיפק גלוותך:

פסוק יט

כי כה אמר ה', כערים אשר לא נושבו. כי כשנראה הסלע חלק נראה שלא היה שם עיר מעולם:

בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים. כפל הענין במלות שונות ואמר למעלה משטח חרמים תהיה כסוי המים היה לשעה כשעלו המים על העיר ועלה הים עליה ושטפה ואחר כך חזרו גלי הים לאחור ונשאר הסלע מגולה ויבש ויונתן תרגם זה דרך משל באסקותי עלך משיריית עממין דסגיאין כמי תהומה ויחפונך עממין סגיאין:

פסוק כ

והורדתיך את יורדי בור. כלומר תאבדי מן העולם כמו יורדי בור והוא הקבר ותרגם יונתן ואחתיניך עם נחתי גוב בית אבדנא:

אל עם עולם. כלומר עם שמתו מעולם היום זמן רב שנשחת גופם ואבד ושב עפר:

והושבתיך בארץ תחתיות. כאילו את בארץ תחתיות וכפל הענין לחזק:

למען לא תשבי. שלא תשבי עוד:
ונתתי צבי בארץ חיים. ואתן חפץ ופאר בא"י שהיא ארץ חיים שהיית שמחה עליה על שנחרבה היא תשוב עוד לקדמותה שהיא ארץ החיים ולפי שאמר על צור בארץ תחתיות שהיא ארץ מתים שאבדו מן העולם אמר בהפך על ארץ ישראל שהיא ארץ חיים. ורבותינו ז"ל דרשו ארץ שמתיה חיים כלומר שהמתים בה מישראל יחיו לזמן תחיית המתים ותרגם יונתן ואתן חדוא בארעא דישראל:

פסוק כא
בלהות אתנך. הפוך כמו בהלות ענין בעתה וכליון:
ותבקשי. ואם תבקשי לא תמצאי עוד לעולם ותבקשי הוי"ו נמשכת בגעיא והתי"ו בשוא ופתח ויונתן תרגם בלהות שתי מלות כדלא הוית בל הות:

פרק כז

פסוק א
ויהי:

פסוק ב
ואתה בן אדם:

פסוק ג
ואמרת, על מבואות ים. על מקומות שנכנסים אליהם דרך ים והוא הנמל שנכנסים שם הספינות:
רוכלת העמים. סוחרת את אמרת אני כלילת יופי את שבחת עצמך והיית אומרת אני שלמה מכל יופי וכל טוב והולך ומספר טובה ויופיה:

פסוק ד
בלב ימים גבוליך. כי מכל צד היה לה ים:
בוניך. האומנים הבונים חומותיך ומגדלותיך ובתיך:
כללו יפיך. הם השלימו יפיך כי בנו אותה בטוב שבבנינים וביפה שבהם:

פסוק ה
ברושים משניר. כי בהר שניר היו גדלים הברושים היפים:
את כל לחתים. לפי שכל טוב צור היה דרך הים בספינות באות אליה ויוצאות ממנה שבח ענין הספינות שהיו בה ואמר כי לחות הספינות היו עושים מברושים וזה לגדולה וליופי ואמר לחתים לשון רבוי ובלשון שנים רוצה לומר כי הרבוי עשוי בתכונת שנים

או לפי שהספינה עשויה שני צדדים כי שני ראשיה חדים. והחכם ר' אברהם א"ע פירש כי הטעם שיש ספינות שעושים אותם משני לוחות ויונתן תרגם ית כל גשרך רוצה לומר גשר שיעברו עליו מספינה לספינה:

לעשות תורן עליך. התורן הוא עץ הגבוה הנצב בספינה שמשימין בראשו הנס:

עליך. רוצה לומר על ספינותיך:

פסוק ו

אלונים. הם הערמונים וכן תרגם יונתן בלוטין:

משוטיך. מן כל תופשי משוט אלא שהוא משקל אחר כי מן משוט יאמר משוטיך בשוא המ"ם ובלא דגש השי"ן כמו מן מקום מקומיך. ומשוטיך בחירק המ"ם ודגש השי"ן והמשוטים הם העצים הארוכים שמנהיגים בהם כמו אני שיט:

משוטיך. רוצה לומר משוטי ספינותיך:

קרשך עשו שן. קרש ספינתך והוא דרך כלל כי לא יהיה קרש אחד לבד כי הוא אומר על קרשי המגדל שעושין בראש הספינה ועושין אותו המגדל בשאר הספינות מקרשי עץ טובים ויפים ובספינות צור היו עושים מקרשי שן לגדולה ולפאר:

בת אשורים. עדת אשורים עשו לך קרשי שן שהביאו אותו השן מאיי כתיים כי שם הפילים מצויין שעושים מעצם שלהם קרשים וכלים ולכך נקרא העצם ההוא בכלל שן כי משיני הפיל עושים המלאכה היפה. וי"ת בת אשורים מלה אחת מן תדהר ותאשור שתרגם דפין דאשכרועין וכן תרגם ותאשור ואשכרעין וכן תרגם תרומי תרעך דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאא לאתיטרון ממדינת אפיליא ולא הבנתי מלת לאתיטרון ובקצת נוסחאות לאתר נטרון ואשכרוע הוא הנקרא בושו"ת בלע"ז:

כתים. ביו"ד אחד כתיב וקרי בשני יודי"ן ביו"ד היחס וביו"ד הרבוי כתיים כמו אלהי העבריים:

פסוק ז

שש ברקמה ממצרים. יריעות פשתים עשויות ממעשה רוקם מביאים לך ממצרים כי משם מביאים כלי פשתן ואותו השש היה מפרשך:

להיות לך לנס. והוא הוילון שפורשין על התורן כמו שאומר בל יחזקי כן תרגם בל פרשו נס ואומר כי דרך גדולה היו עושים בצור וילוני הספינות מיריעות שש נאות עשויות מעשה רוקם:

תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך. בגדים צבועים בתכלת וארגמן שמביאים מאיי אלישה. היה מכסך מלבושך או היה מכסה אהל הספינה לכסות על בני הספינה מזרם

וממטר ומחורב והיה האהל או המכסה ההוא עשוי מיריעות צבועות בתכלת וארגמן לנוי:

מאיי אלישה. תרגם יונתן ממדינת איטליא:

פסוק ח

יושבי צדון וארוד היו שטים לך. הם היו מלחים לצורכיהם. שטים אוחזי המשוטים מנהיגי הספינה ויונתן פירש היו שטים בעבורך להביא סחורה אליך הוו שייטין ומיתין סחורה לגויך:

חכמיך צור היו בך. צור הוא לשון קריאה כלומר את צור חכמיך היו בך לא היית צריכה להביא לך חכמים מעיר אחרת יודעי הים להנהיג הספינה בחכמה כי בך היו:

המה חובליך. חובל יקרא מושך חבלי הוילון במשפט וצריך למשכם בחכמה לקבל הרוח במשפט ואחד הוא הרב פרנס הספינה המלמד שאר החובלים למשוך כפי מה שיראה והוא האוחז הקברניט הנקרא טימו"ן בלעז וכן מנהיג הספינה להדריכם הדרך אשר יראה וכל זה בחכמה:

פסוק ט

זקני גבל וחכמיה. בנאים היו וכן אמר בבנין שלמה והגבלים והם היו באים לצור להחזיק בדק העיר בחומותיה ובניניה:

כל אניות הים ומלחיהם. כתרגומו כל נחתי ימא וספניהון הוו שייטין ומייתן סחורה לגויך חופשי המשוטות נקראים מלחים:

לערב מערבך. ענין סחורה וכן כל אשר בפרשה זו מזה השרש ונקראה הסחורה מערב והסוחרים עורבין לפי שהסוחרין עורבים זה לזה בסחורתם במקחם וממכרם:

פסוק י

פרס ולוד ופוט. היו יודעי מלחמה והיו באים לצור כשהיתה צריכה לעשות מלחמה עם אחרים:

מגן וכובע תלו בך. נראה כי הם היו מביאים מארצם כלי מלחמה שהיו טובים לפיכך אמר הנה המה נתנו הדרך כי היו מיפים ומהדרין העיר בכלי מלחמה טובים ויפים ודרך בני אדם לתלות המגינים והכובעים בראשי המגדלים ועל החומות וכן אמר אלף המגן תלוי עליו:

תלו. מבנין פועל הדגוש:

פסוק יא

בני ארוד וחילך. בני ארוד הם ג"כ בני מלחמה והם היו עם חילך כמו פרס ולוד שזכר ויחדו היו על חומותיך סביב כשבאו אויבים להלחם עליך:

וגמדים במגדלותיך. היו אנשים ננסים אנשי מדה קטנה מן גמד ארכה ויונתן תרגם קפוטקאי:

שלטיהם. מגיניהם כמו כל שלטי הגבורים:

תלו על חומותיך. גם זה מן הדגוש:

פסוק יב

תרשיש סחרתך. מביאה סחורה אליך כי היא על הים ויונתן תרגם תרשיש מן ימא:

מרוב כל הון. מרוב כל הון שמביאה אליך נקראת סוחרתך ובמה היא סוחרתך:

בכסף ברזל בדיל. בחסרון וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון:

עזבוניך. סחורתך ויונתן תרגם יהבו בבית גנזך:

פסוק יג

יון תובל, בנפש אדם. שמביאים עבדים ושפחות למכור וכלי נחשת מביאים משם כמו כן וכל המקומות שזוכר כל אחד לפי הכריו הנמצאים שם שמביאים אותם למקום אחד למכור ואמר כי מכל המקומות היו מביאים לצור מרוב סחורתה:

פסוק יד

מבית תוגרמה סוסים ופרשים. תרגם יונתן ממדינת גרממיא. ויש מפרשים ופרשים מן סוסים טובים וקלים ויקראו אותם פרשים כנגד הסוסים האחרים כמו שאנשים הפרשים יש להם מעלה על שאר בני אדם במלחמה ויש לפרשו כמשמעו בני אדם פרשים כי באותן המקומות שמוכרין בני אדם כמו שמוכרין היום הכושים לעבדים יש מהם שראוים להיות עבדים ויש מהם ראוים לפרשים רוכבי סוסים ומיון תובל ומשך יביאו אותם שהם ראוים לעבדים לפיכך אמר בנפש אדם ומבית תוגרמה היו מביאים אותם שהם ראוים להיות פרשים:

נתנו עזבוניך. זה תרגם יונתן מייתן סחורה לגויך:

פסוק טו

בני דדן, סחורת ידך. איים רבים מפאת בני דדן היו סוחרים על ידך:

קרנות שן והבנים. דמה שיני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם ומהם עושים מלאכה. מדעת יונתן קרנות שן הם שני דברים ור"ל קרנות ושן וחסר וי"ו החבור כמו שמש ירח

והדומים להם והנסמך לקרנות חסר וכן תרגם יונתן בקרנין דיעלין ושן דפיל. והבנים פירש בו העץ הנקרא בערבי אבנוס ויונתן תרגם טווסין הוא העוף שקורין בלע"ז פ"אוון:
השיבו אשכרך. השיבו מנחתך כמו והשיב למלך ישראל והוא הבאת המנחה פעם אחר פעם:
אשכרך. מנחתך כמו אשכר יקריבו:

פסוק טז

ארם, מרוב מעשיך. מרוב מעשים ומלאכות יקרות שהיו בך היו מביאים לך ארם בסחורה אבנים יקרות ובגדי רקמה וי"ת בנפך ארגמן בתכריכין דארגון ותמהתי מתרגומו כי נפך הוא שם אבן יקרה הנזכרת בתורה:
בעזבוניך. תרגם יונתן בבית גנזך:

פסוק יז

יהודה, בחיטי מנית. שם מקום בארץ ישראל שהחיטים שם יפות ומצאנו עד בואך מינית וכן פנג שם מקום ויונתן תרגם בחיטי ריחוש וקוליא ולא הבנתי מלת ריחוש מה הוא וקוליא מצאנו בדברי רז"ל מערבין בקוליא והוא מירקות השדה הנאכלים ופירש בעל הערוך שהוא עשב ששורפין אותו ומשימין אפרו בבורית ויוסף בן גוריון פירש פנג שמן אפרסמון הנקרא בלס"מו והיה נמצא ביריחו כי לכך נקראת יריחו מענין ריח שריחו טוב והנה אומר בפסוק וצרי ומפרשים אותו שהוא שמן אפרסמון:
נתנו מערבך. תרגם יונתן יהבו בחנותיך וכבר פירש מערבך שהוא ענין סחורה:

פסוק יח

דמשק, ביין חלבון. שם מקום בדמשק שיינו טוב ויונתן תרגם בחמר חילת מבושל:
וצמר צחר. לבן וכן אתונות צחורות לבנות ויונתן תרגם ועמר מלת כבינא:

פסוק יט

ודן ויון מאוזל. בוי"ו עם הדגש ופירושו הולך כמו אזלת יד אזלו מים מני ים ואזל לו וכן תרגם יונתן הלך אזל ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההליכה בשיירות וכן תירגם יונתן ודן ויון בשירא.
נתנו. בדגש הנו"ן לתפארת הקריאה מפני ההפסק:
ברזל עשות. זך מן עשת שן והוא הברזל שקורין אלהינדי ויונתן תרגם בערקין דברזל:
במערבך. תרגם יונתן בחנותיך:

פסוק כ

דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה. בגדים יקרים הראוים לחפשי ולבן חורין. לרכבה לתקון המרכבה וכן תרגם יונתן בלבוש דיקר לרתיכין:

פסוק כא

ערב וכל נשיאי קדר. תרגם יונתן וכל רברבי נבט:

בכרים. בכבשים ויונתן תרגם בתורין נראה שהוא היה קורא אותו בפרים במקום בכרים:

פסוק כב

רכלי, נתנו עזבוניך. תרגם יונתן יהבו בבית גנזך:

פסוק כג

חרן וכנה ועדן. תרגם יונתן חרוון ונציבין והדיב:

אשור כלמד רכלתך. פירש אדוני אבי ז"ל שהיו כמו למודים לבא אליך בסחורתם תמיד ויהיה כלמד שם התואר סמוך והמוכרת למד בשקל כבד והסמוך כבד פה ותרגם יונתן מדינן אתור ומדי אנון תגרך:

פסוק כד

המה רכליך במכלולים. כתרגומו בגמר מיני כל תושבחתא:

בגלומיה. תכלת ורקמה. בגלימות תכלת וגלימא ידוע בדברי רז"ל ויש מפרשים כרכי בגדים טרוסי"לש בלע"ז:

ובגנזי ברומים. ארגזים עשויים מעור וגונזים בתוכם הבגדים החמודים שנקראים ברומים והביא לי ראיה אדוני אבי ז"ל מן הערבי שאומר לבגדים הנאים והנכבדים תאב מברומא:

בחבלים חבושים. הבגדים שזכר שהם מונחים בארגזים הם חבושים בחבלים:

וארוזים במרכלתך. כמו חרוזים מן צוארך בחרוזים שהם הענקים התלוים בגרון ויונתן תרגם בגוזזין דתכלא וכושפין וגו' פירוש אוצרות כמו בי גזי דמלכא בדברי רז"ל וכושפין אפשר שהוא כמו גושפן ובדברי רז"ל וחותמין בתרין גושפנקי פירוש חותמות באימלין הוא תרגום גנזי ולא מצאתי לו חבר קומטרין הוא כמו קומטרי דספרי והם התיבות שמניחים בהן הספרים ותרגם יונתן לאשר על המלתחה קמטרא:

פסוק כה

אניות תרשיש שרותיך. שיירות הולכות בסחורתך כלומר רבות ביחד כמו שיירא:

ותמלאי ותכבדי. כמו ותרבי וכן עם כבד:

בלב ימים. כאילו היית באמצע הימים כי האניות באות אליך מכל הימים או אמר בלב ימים לפי שהיתה בנויה בתוך הים כמו שפירשנו למעלה ובאמרו ימים לשון רבים לפי שים זה נכנס לים אחר וכן אמר במעשה בראשית ולמקום המים קרא ימים:

פסוק כו

במים רבים הביאוך השטים אותך. השטים בלא אל"ף וענינו ענין בזה ושלל ותרגום ויבז ושט וענין בזה ושלל בלשון אחד ובמים רבים הוא משל לצרות כאילו אמר בצרות רבות הביאוך וי"ת כמיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך:

רוח הקדים שברך. את שהיית בלב ימים רוח הקדים שברך ולפי שרוח הקדים תשבר אניות תרשיש לפיכך דמה החזק והוא נבוכדנצר לרוח הקדים וכן תרגם יונתן מלך דתקיף כרוח קדומא תבריך בגו ימא:

פסוק כז

הונך, יפלו בלב ימים ביום מפלתך. כי אחר שכבש נבוכדנצר את צור ואספו שללה תוך העיר לשאת אותו בלכתם מן העיר והם היו במחניהם חוץ לעיר עלה הים על העיר ושטף כל השלל וההרוגים עם עפר העיר הכל שטף ושב הים למקומו ונשאר הסלע שהיתה העיר בנויה עליו:

פסוק כח

לקול זעקת, מגרשות. בחולם והוא כמו מגרשים והענין דרך הפלגה רוצה לומר כי מגרשי צור שהיו ביבשה ירעשו לקול זעקת חבליך שיזעקו בבא להם השבר:

פסוק כט

וירדו מאניותיהם, אל הארץ יעמודו. כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על:

פסוק ל

והשמיעו, יתפלשו. כמו התפלשי באפר ענין התגלגל להתכסות באפר:

פסוק לא

והקריחו אליך קרחא. באל"ף במקום ה"א:

פסוק לב

ונשאו אליך בניהם. ענין נהי אבל הוא שרש אחר על דעת המדקדקים ועל דעתי שהיו"ד עי"ן הפעל מומרת בה"א וכבר הארכתי בזה בספר מכלל בחלק השרשים:

מי כצור כדמה בתוך הים. יאמרו בקינתם מי היתה כצור במעלה ומי כמוה שהיא דומה בתוך הים. ודומה נכרתת וכן שכנה דומה נפשי ויונתן תרגם מי כצור לית דדמי לה בגו ימיא:

פסוק לג
בצאת. כשהיו יוצאים עזבוניך מימים השבעת עמים רבים מרוב סחורותיה שהיו יוצאות מן הים כלומר ממך שהיית שוכנת בתוך הים השבעת והעשרת רבים:

פסוק לד
עת נשברת מימים. עת שתהיה נשברת מימים כל סחורתך וכל קהלך נפלו בתוכך כלומר עמך אמר מימים היה עושרך והונך וימים שטפו הכל:

פסוק לה
כל יושבי האיים. לפי שהיית יושבת אי אמר כל יושבי שאר האיים שממו:
ומלכיהם שערו שער. שיפחדו על עצמם שלא יקרם כמקרך ענין שער ידוע ושוה הוא בס"מך ושי"ן:
רעמו פנים. ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה:

פסוק לו
סוחרים. מבואר הוא:

פרק כח

פסוק א
ויהי דבר ה':

פסוק ב
בן אדם. עד הנה דבר על העיר עתה הוא מדבר על המלך:
אל אני. כלומר כמו אל אני שלא יוכל אדם להזיקני ולהרע לי:
מושב אלהים ישבתי בלב ימים. כי אני ישבתי במקום חזק כי אני בלב ימים שהימים מקיפים אותי ומי יוכל לגעת בי כמו אלהים שיושב בשמים וכל סוחרי העמים עובדים אותי ומביאים לי מנחה ויונתן תרגם דחלא אנא מושב תקיפין יתיבית בגו ימיא:

פסוק ג
הנה חכם אתה מדנאל. זכר דניאל לפי שנודעה חכמתו בבבל. מדנאל חסר יו"ד והיא נקראת דגושה בתנועת הצרי ואף על פי שאינה כמו יו"ד ירושלם שנקרא בתנועת החירק ואיננה בתוכה יאמר הנה חכם אתה בעיניך מדניאל:
כל סתום לא עממוך. הדברים הסתומים והנעלמים לא נסתמו ממך. עממוך ענין סתר וכסוי כמו ארזים לא עממוהו אלא שהוא עובר וזה בודד וכן איכה יועם זהב נסתר זהרו ונכסה וכן תרגם יונתן וכל רז לא יתכסי מנך:

פסוק ד
בחכמתך. ואתה חשבת כי בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל כמו שהתגאה מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי:
עשית, **ותעש**. ענין אסיפה וקבוץ כמו ותעש הארץ עשה לי את החיל הזה: חיל נכסים כמו את החיל הזה:

פסוק ה
ברוב. מבואר הוא:
חילך, **בחילך**. נכסיך או צבאיך וכן תרגם יונתן משרייתך:

פסוק ז
לכן, **על יפי חכמתך**. בשוא היו"ד ופירושו והריקו חרבותם על יפי חכמתך דרך משל כלומר שתשחת חכמתך בחרבנך או כמשמעו על הצבא שהרבה ברוב חכמתו:
יפעתך. זהרך מן הופיע מהר פארן יפעה בשקל שמלה:

פסוק ח
לשחת, **ומתה**. אין בו מן השרש כי אם המ"ם ועיקרו מתת בשקל שבת קמת ותי"ו למד הפעל נבלעת בדגש תי"ו הנמצא ונכתב בו הנח שאחר התי"ו:
מיתות. שם בפלס כמבואי עיר מבוקעה וטעם הרבוי אמר תמות מיתות רבות כלומר בדקירות רבות כמו ממותי החלל שידקרוהו דקירות רבות עד שימות וכן הטובע לא ימות בבת אחת לפיכך אמר בלב ימים או פירושו ואתה שהיית מתגאה בלב ימים תמות ביד עריצי גוים מיתה משונה בדקירות רבות:

פסוק ט
האמור תאמר. **מחללך**. כמו מהרגיך והוא מבנין הדגש ונפל ממנו הדגש ויבא מן חלל חללים:

פסוק י
מותי ערלים תמות. שם אמר מן מות מותים כמו מן און אונים ובסמוך מותי וכן ואת עשיר במותיו:
ערלים. כתרגומו רשיעיא כלומר ערלי לב:

פסוק יא
ויהי.

פסוק יב

בן אדם. אתם חותם תכנית. משלים התכנית כי כלו שלם בך ותכנית שם בשקל גפרית כי התי"ו שרשית וכן ומדדו את תכנית פירוש תוכן כל החכמות והכבוד והעושר וכן פירש מלא חכמה וכליל יופי ויונתן תרגם את דמי למנא דצורתא דמתקן בחכמה ומשכלל בשופריה:

בעדן גן אלהים. כאילו בעדן גן אלהים היית שלא חסרת דבר ותירגם יונתן בסגי טבוון ותפנוקין את מתפנק כאילו בעדן גנתא דה' את שרי כל עתרא וגיותא ויקרא מתיהם לך:

בעדן גן. כמו בעדן בגן ובי"ת בעדן עומדת במקום שנים או יהיה סמוך עדן אל גן ואף על פי שברוב נסמך גן אל עדן ושני מקומות היו כמו שכתוב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן:

פסוק יג

מסוכתך. גזרך והוא כתוב בסמ"ך כמו הסר מסוכתו והוא על דרך הפלגה כאילו גזר ביתו או גנו או כרמו היה מאבן יקרה ויונתן תירגם כל אבנין טבן מסדרן על לבושך:

וברקת. כמו וברקת הנזכר בתורה והוא בשני משקלים:

וזהב. כלל הזהב עם האבנים היקרות כי הוא המשובח שבמיני מתכות ומשימין אותו עם האבנים במלאכות הנאות והיקרות וי"ת משקען בזהב כלומר כל אלה האבנים משבצות בזהב על לבושך:

מלאכת תפיך ונקביך. תפיך כמו בתפים ובמחולות. ונקביך הם כלי הנגון העשוים נקבים נקבים:

בך. כלומר בביתך מיוחדים שאין כמותם:

ביום הבראך כוננו. כאילו ביום שנבראת כוננו אלה הכלים לך. כוננו מבנין שלא נזכר שם פועלו והוא מנחי העי"ן ויונתן תירגם כל אילין עבידת תקונך וגו':

פסוק יד

את כרוב ממשח הסוכך. דמה אותו לכרוב לרוב מעלתו:

ממשח. ענין גדולה כמו אל תגעו במשיחי:

הסוכך. לפי שנאמר בכרובים סוככים בכנפיהם ודמה אותו לכרוב אמר עליו גם כן הסוכך כלומר סוכך על עמו וממשח שם תואר ואף על פי שהוא פתח שלא בסמיכות הנה כמוהו ומקסם חלק ולשומו מרמס ויהי המלצר ורבי יונה פירש כי סוכך שם השמן הטוב שמושחין בו המלכים מן וסוך לא סכתי ויהיה ממשח תואר סמוך:

ונתתיך. אני נתתיך בזאת הגדולה ואתה לא ידעתני והתגאית על עמי:

בהר קדש אלהים היית. אמר כנגד מלך צור לא כנגד זה שהיה היום מלך כאילו אמר מלך צור כבר היה טוב והיה בהר הקדש כי חירם מלך צור היה בירושלם ושלח לשלמה המלך עצים לבנות בית המקדש הכל כמו שכתוב במלכים:

בתוך אבני אש התהלכת. לישראל קרא אבני אש שהיו עם קדוש. ואדוני אבי ז"ל פירוש הפסוק בלשון תמיה ופירוש בתוך אבני אש גופים רוחניים של אש עליונים ופירש בו עוד פירש אחר עוד חשבת בלבך שאתה כרוב כי אתה התהלכת בתוך אבנים יקרות אבני אקדח מאירות כאש שהיו מוליכים לפניך במקום נרות להאיר בלילה:

פסוק טו

תמים אתה, מיום הבראך. מיום עמדת על דעתך וכן רכבת עלי מעודך מעוד שרכבת:

עד נמצא עולתה בך. שהתנאית על עם ה' ושמחת בחורבנם:

פסוק טז

ברוב רכלתך מלו תוכך חמס. ועוד כי ברוב הסחורה שהיתה בעירך היו סוחריך עושים חמס לסוחרי המקומות האחרים ואמרת כי מרוב שנודעה העיר בסחורה לא ימנעו בעבור זה לבא:

מלו. כמו מלאו. ובא בדרך בעלי הה"א:

תוכך. תוך עירך:

ותחטא. את חטאת במה ששמחת על חורבן ארץ ישראל וחטאת בחמס שעשו בעירך לפי שהיה כח בידך למנוע ולא מנעת:

ואחללך מהר אלהים ואבדך. הוי"ן קמוצין כי הענין לעבר והוא במקום עתיד כדרך הנבואות:

ואבדך. מבנין הדגוש ומשפטו אאבדך ובנפול אל"ף פ"א הפעל להקל הקריאה מפני פגישת שני האלפי"ן הוטלה תנועתה על אל"ף האיתן אמר ואחללך מהר אלהים ואאבדך אזכרה זו הטובה שהיה למלך צור בהר אלהים כמו שאמר בהר קדש אלהים היית אחללך מאותו מקום קדוש שלא תזכר שם אלא לאלה ולקללה וכפל הענין במלות שונות ואמר ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש ר"ל אתה כרוב הסוכך אאבד אותך כלומר שמך וזכרך יאבד מתוך אנשי קדש שהם ישראל הנמשלים לאבני אש:

פסוק יז

גבה לבך, שחת. דינו שחת:

על יפעתך. שגבה לבך בה ובזה שחת חכמתך כי החכם לא יגבה לבו בטוב העולם הזה:

יפעתך. פירשנוהו:

לראוה בך. כמו לראות בך כלומר לראות בך הפך מה שהייתה וחשבת ברוב גאות לבך ולתמוה עליך וכן ת"י לאסתכלא בך ויש מפרשים לראוה ענין בזיון וכן והמה יביטו יראו בי את כל גבוה יראה ואין צריך להוציאם מענינם ומלת לראוה מקור שלם מן הקל בתמורת למ"ד הפעל בוי"ו נראת ומשקלו לאהבה את ה' אלהיך:

פסוק יח

מרוב עונך בעול רכלתך. בעול סמוך מן עול ולא בא בדרך חברו במשקלו:
חללת מקדשך. ארמונך כמו מקדש מלך הוא אמר החמס והעול שעשית גרמו לך לחלל ולהחריב את מקדשך:
ואוציא אש מתוכך היא אכלתך. האש הוא משל לעון ולפי שאמר ואכלתך אמר ואתנך לאפר על דרך משל כי הנאכל באש שב לאפר ובאמרו כל הענין בלשון עבר כמו השלכתיך נתתיך ואוציא ואתנך כלם עבר במקום עתיד כמו שהוא מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב:

פסוק יט

כל יודעיך, שממו. כמו תמהו:
בלהות. פירשנוהו:

פסוק כ

ויהי:

פסוק כא

בן אדם. מבואר הוא:

פסוק כב

ואמרת. אמר הנני עליך: ואמר בה כן מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד:

פסוק כג

ושלחתי, ונפלל חלל. כמו ונפל אלא שנכפלה בו למד הפעל:
בחרב עליה מסביב. בחרב יבא עליה:

פסוק כד

ולא יהיה, סלון ממאיר. כמו קוץ והענין כפל במלות שונות:
ממאיר. כמו צרעת ממארת פונייי"נט בלע"ז:
מכאיב. ידוע מן כאב והוא דרך משל ותירגם יונתן מלך מבאיש ושלטונין מעיקין:

השאטים אותם. ענין בזה ושלל וכן תירגם יונתן דבזזין כי אלה האומות שזכר הם שכנים לארץ ישראל והיו מריעים לישראל:

פסוק כה

כה אמר ה'. מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם משכניהם המריעים להם והאל יתברך יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד:

פסוק כו

וישבו. מבואר הוא:

פרק כט

פסוק א

בשנה העשירית בעשירי. עשירית למלכות צדקיהו וזכר תחלה פורענות ציר לפי שהיתה פורענותם תחילה לפורענות מצרים אבל נבואת מצרים באה לו תחילה בשנה העשירית ואח"כ בשנה החרבן בי"א שנה לצדקיהו באה לו הנבואה על מצרים שני פעמים ואחר החרבן גם כן שני פעמים בי"ב שנה:

פסוק ב

בן אדם, **ועל מצרים כלה**. אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים:

פסוק ג

התנים הגדול. במ"ם במקום נון וכמוהו כמהם וכמהן מוף ונוף ומפני שטוב מצרים הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרים ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול בתוכו והתנים הוא הדג הגדול כמו שאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו שאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו:

לי יאורי. המשקה אותו וארצי השובע נמצא בה ברוב השנים ואינני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרות בעבור תבואה:

ואני עשיתיני. אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פירושו עשיתיני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילם ויונתן תירגם הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכא דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוותיה דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית:

פסוק ד

ונתתי חחיים. כתוב בשתי יודי"ן ונקרא ביו"ד אחת חחים ואם היה נקרא ככתיבתו היה נקרא חחיים בתנועת יו"ד הראשונה בחירק והשנייה רפה כמשפט יו"ד הרבוי והיה שרשו אז מנחי הלמ"ד ועתה הוא בקריאתו מנחי העי"ן ויאמר מן חח חחים כמו מן פח פחים ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל חחים שתופשים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכן אמר ובחוח תקוב לחיו:

דגת. שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדגה אשר ביאור תמות ובסמוך דגת:

והדבקתי. שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשים וגבורים ודלת העם כלם יסופו:

פסוק ה

ונטשתיך המדברה. אמר המדברה לענין משל כי הדגים לא יחיו במדבר כי המצרים ימותו בחרב על פני השדה בצאתם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים ותירגם יונתן ולא תקבץ ולא תתקבר רוצה לומר ולא תקבץ לקבורה:

פסוק ו

וידעו כל יושבי מצרים, **יען היותם משענת קנה לבית ישראל**. כי היו מבטיחים את ישראל להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם למשענת קנה כי אינו חזק ואינו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כל שכן כשהוא רצוץ וכן תירגם יונתן סמך קניא רעיעי וכן בחסרון התואר כצמר יהיו רוצה לומר כצמר לבן וכן ויש בעדרו זכר ר"ל זכר תמים כן מצרים לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש והנה הם לא סמכום אלא הרעו להם כי מפני בטחונם מרדו במלך בכל והנה זהו דמיון משענת קנה וזהו ובקעת להם כל כתף וכן אמר רבשקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה לא די שלא סמכו אלא שנקבה כפו שהיתה תופשת בו:

פסוק ז

בתפשם בך בכפך תרוץ. תרוץ מבנין נפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ:

והעמדת להם כל מתנים. יש מפרשים והעמדת בהפוך האותיות והמעדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמוד מלהכפף וכן ת"י ולא תהוי להון לבין סומכוון כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך ופירש יונתן המשל כן באתכניותהון ויש נוסחאות באתכנעותהון בין ביד מלך בבל תקוף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתבר:

בכפך. כתיב רוצה לומר שתסמוך אותם בידך וקרי בכ"ף ר"ל בכפם כאדם שתופס הקנה בכפו לסמוך בו:

פסוק ח

לכן. מבואר הוא:

פסוק ט

והיתה, **יאור לי ואני עשיתי**. כמו שפירשתי אני עשיתיני לשני הפירושים ויונתן תירגם גם כן כתרגומו מלכותא דילי ואנא כבישית:

פסוק י

לכן, **לחרבות חורב שממה**. לאיזה חרבות אתננה שתהיה חרב ושממה וי"ת לחרב צדו ושממו:

פסוק יא

לא תעבור בה, **ארבעים שנה**. יש דרש למה ארבעים שנה כי מ"ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי שני פעמים י"ד שהם עשרים ושמונה ויוסף אמר שבע פרות הדקות והרעות ושבע השבלים הרקות הנה י"ד וכ"ח הנה מ"ב והיו להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו ארבעים שנה ונגזר עליה עכשיו להיות חרבה אותם מ' שנה:

ונתתי. מבואר הוא:

מחרבות. מופעלות ומפני החי"ת הוסב הקמץ חטף בחי"ת:

פסוק יג

כי כה אמר ה'. מבואר הוא:

פסוק יד

ושבתי, **מכורתם**. כמו מגורתם הארץ אשר גרו בה:

פסוק טו

מן הממלכות, **והמעטתים**. הפך הנני מפרך והרביתיך:

רדות. מקור מן לא תרדה בו בפרך:

פסוק טז

ולא יהיה עוד. דרך כלל על עם מצרים:
למבטח מזכיר עון. שסלקו בטחונם ממני ובטחו עליהם:

פסוק יז

ויהי בעשרים ושבע שנה. למלכות נבוכדנצר וכן כתוב בסדר עולם בעשרים ושבע לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלש שנה לנבוכדנצר שהגלה נבוזראדן נפש תשמ"ה כמו שכתוב בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל נפש תשמ"ה:

פסוק יח

בן אדם, אל צור. כמו על צור:
כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה. כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל טרודים וטורחים במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם:
מקרח. שנשר שער הראש מרוב העבודה:
מרוטה. שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבים:
ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבודה אשר עבד עליה. כי כשכבש נבוכדנצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטף הים כל אנשיה וחילה והנה חיל נבוכדנצר טרחו ויגעו לשוא והקב"ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור:

פסוק יט

לכן. מבואר הוא:

פסוק כ

פעולתו, אשר עשו לי. תחת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה רצוץ לבית ישראל וכן תירגם יונתן דחבו קדמי לאתפרעא מנהון:

פסוק כא

ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם. פירושו בזמן ההוא כמו וחרה אפי בו ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ"ז לנבוכדנצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שעה ופירש אדוני אבי ז"ל בזמן

מלכות מלך בבל שזכר שיתן האל יתברך מצרים בידו אמר כי בזמן מלכותו רוצה לומר מלכות בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שנולד כורש בשנת חמשים לגלות בבל כמו שאומר מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים ושבעה ושהם מ"ט שנה וכורש נקרא משיח כמו שנאמר למשיחו לכורש והוא היה צמיחת קרן לבית ישראל ששלחם מן הגולה והשיבם לארצם והיה אז בן עשרים שנה ודריוש חותנו בן ס"ב:

ולך אתן פתחון פה בתוכם. שיראו שיתקיימו נבואותיך ורבינו שלמה ז"ל פירש כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשאצר כיצד בשנת כ"ז לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו נשארו ממלכותו י"ח שנה וכ"ב דאויל מרודך הרי ארבעים ובשנה ראשונה לבלשצר נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנאמר בשתא חדא לבלשצר וגומר וביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ותירגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא בנבואה ביניהון וידעון ארי אנא ה':

פרק ל

פסוק א

ויהי:

פסוק ב

בן אדם, **הלילו**. אמר כנגד מצרים:

פסוק ג

כי קרוב יום. כי באותה שנה שנאמרה נבואה זו נתנה מצרים ביד מלך בבל אמר כי קרוב יום רוצה לומר יום אידם ואמר אחר כן וקרוב יום לה' ר"ל כי היום הזה בא להם מה' ואליו הוא למהר יום אידם כי הוא יצוה לאויב לבא עליהם:

יום ענן. ענן וערפל יהיה להם היום ההוא:

עת גוים יהיה. עת שיאספו גוים על מצרים להחריבה ויונתן תירגם עידן תבר עממין יהא:

פסוק ד

ובאה. מלרע:

והיתה חלחלה בכוש. כשיראו בני כוש שיפלו חללים במצרים יחילו ויפחדו וירגזו שתבא החרב גם עליהם כי שכנים הם ועם אחד הם כלם בני חם:

חלל. דרך כלל רוצה לומר חללים רבים:

פסוק ה

כוש ופוט ולוד וכל הערב. עם מקובץ מעמים נתערבו יחד וי"ת סומכותא לשון ערבוב:
ובני ארץ הברית. שהיה להם ברית עם ארץ מצרים אבל לא היו מהם וממשפחותם ולפי שהיו בני בריתם לקו עמהם:

פסוק ו

כה אמר ה', **סומכי מצרים**. הם בני ארץ הברית ושאר העמים שזכר שהיו סומכים ידי מצרים ועוזרים אותם:
ממגדל סונה. הוא גבול מצרים מפאה אחת ואמר כי משם תחל החרב לאכול בהם עד גבול כוש כמו שזכר למעלה ממגדל סונה ועד גבול כוש ולפי שזכר כוש למעלה שהוא הגבול השני סמך על המבין ולא זכרו וכנוי מלת בה לארץ מצרים:

פסוק ז

ונשמו בתוך ארצות נשמות. בתוך ר"ל בכלל ופירוש ונשמו ארצות מצרים ובתוך ארצות יעיד עליו וכן כפל הענין במלות שונות ואמר ועריו בתוך ערים נחרבות:

פסוק ח

וידעו, **בתתי אש במצרים**. על דרך משל כתרגומו כד אייתי עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים:

פסוק ט

ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש. בצים הם הספינות כמו וצי אדיר לא יעברנו והיה משפטו ציים בשני יודי"ן כמו מן עי עיים אלא שהוקל כמו עברים יהודים אמר בעת ההיא אחרי חרבן מצרים אביא על כוש צבא גוים בספינות. וקראם מלאכים כאילו בשליחות האל יתברך באים שם כי הוא גזר הגזירה עליהם לפיכך אמר מלפני ואמר בצים כי נהר גדול סובב ארץ כוש ולא יוכלו להכנס לה אלא בספינות וכן אמר בתורה הוא הסובב את כל ארץ כוש וכן יש נהרות אחרות ואמר בספר ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השולח בים צירים ובכלי גמא על פני מים:
להחריד את כוש בטח. כוש שהיה יושב לבטח יחריד אותה העם שיבואו עליהם פתאום:
כיום מצרים. כמו שהיתה חלחלה בהם בחרבן מצרים כמו שאמר למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים כן תהיה עתה חלחלה בהם בעבור עצמם:
כי הנה באה. רוצה לומר עת חורבנם:

פסוק י
כה אמר. מבואר. היא

פסוק יא
הוא ועמו. **מובאים**. כי אני ה' מביא אותם:

פסוק יב
ונתתי יאורים חרבה. יבשה כמו אשר בחרבה ולפי שארץ מצרים כל טובה ושבחה היא היאור אמר דרך משל שיחרבו היאורים רוצה לומר שיכלה מהם כל טובה:

פסוק יג
כה אמר ה', **והאבדתי גלולים**. כמשמעו ולפי שהיה בטחונם בהם שיצילו אותם מיד האויב אמר כן כמו שאמר בבל הוביש בל חת מרודך חתו גלוליה או הוא על דרך משל כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וי"ת ואביד דפלחין לטעוותא:
ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד. ומלך גם כן אשבית מארץ מצרים שלא יהיה שם עוד ר"ל זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם שהרי אמר מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים או יהיה עוד כמשמעו לעולם כמו שאמר ולא תתנשא עוד על הגוים וזהו שאמר ונתתי יראה בארץ מצרים שיהיו לעולם יראים משאר העמים:

פסוק יד
והשמתי, **בנא**. נא היא אלכסנדריא וכן תירגם יונתן:

פסוק טו
ושפכתי. מבואר הוא:

פסוק טז
ונתתי, **חול תחיל סין**. כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו הכתוב מבנין הפעיל והקרי מן הקל והוא לשון חיל כיולדה:
להבקע. שיבקעו חומותיה:
ונוף צרי יומם. ואל נוף יבואו צרי יומם רוצה לומר ביום יבואו לה האויבים ולא בלילה כגנבים ויונתן תירגם בעלי דבביא יקפונה יום יום:

פסוק יז
בחורי און. שם עיר בארץ מצרים ואפשר שהיא און הכתוב בתורה כהן און:
ופי - בסת. תרין מלין כתיבין וקרין מלה חדא והוא שם עיר:
והנה בשבי תלכנה. כמו הן הנה היו לבני ישראל. ואמר המה לזכרים והנה לנקבות. ופירש אדוני אבי ז"ל כי על הנשים אמר ואע"פ שלא זכרם הנה זכר הבחורים שיפלו

בחרב ואמר כי נשיהם תלכנה בשבי ויונתן תירגם עולמי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון:

פסוק יח

ובתחפנחס. הוא תחפנחס הנזכר במלכים ונשתנו התנועות כי זה נקוד הבי"ת בחיר"ק והתי"ו בשוא והחי"ת בפתח והפ"א והנו"ן בשוא:

חשך היום. בשי"ן ונקרא בשמאל כמו ולא חשך ממני מאומה פירוש מנע היום מאורו להם ואמר זה מרוב הצרה כאילו מנע היום מאורו להם ויונתן תירגם על תחפנחס אייתי חשך בימם תירגם אותו כמו חשך בימין:

את מטות מצרים. מוטות עולם שהיו על צוארי הגוים ויונתן תירגם כד אתבר תמן ית תקוף מצרים:

היא ענן יכסנה. כתרגומו מלך במשרייתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא:

ובנותיה בשבי תלכנה. רוצה לומר יושבי הכפרים ילכו בשבי כי הם אין להם כח להלחם כנגד האויבים ויקחום ויוליכום בשביה:

פסוק כ

ויהי באחת עשרה שנה. לגלות צדקיהו:

בראשון בשבעה לחדש. בחדש הראשון שהוא ניסן:

פסוק כא

בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי. זהו שנאמר בירמיה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ואומר במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגו' וזהו שנשברה זרועו האחת:

והנה לא חובשה. אחר שנשברה לא חובשה שתוכל לתפוש חרב עוד כמו שאמר ולא הוסיף עוד:

לשום חתול. כריכה שכורכין העצם הנשבר וחובשין אותו וזה השברון לא היה לו רפואה עוד:

לחבשה. במפיק הה"א לחבש אותה וכן לחזקה ויהי לחזקה מקור מן הקל יוצא וכן ויצר לו ולא חזקו פעל יוצא מן הקל ופירש יונתן המשל כן בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מיתקפא לאתסאה וגומר:

פסוק כב
לכן, **את החזקה ואת הנשברת**. החזקה אשבר הנשברת תהיה שבורה כמו שהיתה והחזקה משל על ארצו שנשארה לו אחר שהכה אותו נבוכדנצאר על נהר פרת:

פסוק כג
והפיצותי. מבואר הוא:

פסוק כד
וחזקתי, **ונאק נאקות חלל לפניו**. כבר פירשנו לעיל מהו נאקת חלל והוא הוצאת הנשמה מהקנה בקול בעת מותו:

פסוק כה
והחזקתי, **תפלנה**. כאילו נפלו שלא יהא בהם כח:
ונטה אותה. על דרך נטה את מטך:
אל ארץ מצרים. כמו על וכמוהו רבים:

פרק לא

פסוק א
ויהי,

פסוק ב
בן אדם, **אל מי דמית בגדלך**. למי את דומה בגדלך שתתפאר בהמונך ובגדלך ותחשב שלא תרד מגדולתך הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול והחל בגדולת מלך אשור על דרך משל והמשילו לארז בלבנון שהוא גבוה מכל שאר עצי הלבנון:

פסוק ג
הנה אשור, **יפה ענף**. שענפיו יפים:
וחורש מצל. ענף שהוא מסתבך הרבה ועושה צל תחתיו מצל מן צלל והוא מפעל מבנין הפעיל ובא בפתח כמו מסב קלע ויבא בצרי הנני מסב את כלי המלחמה:
ובין עבותים היתה צמרתו. הסעיף העליון יקרא צמרת. אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין עבותים בין אנשים מסתבכים וגבוה עליהם ונראה יפה או אמר עבותים על רבוי העלים בענפים כמו שפירשו רז"ל וענף עץ עבות והוא משל על מלכי האומות כי על כלם עלה ויונתן תירגם ועל נגדין שלח שרשוהי. ובדרש מהיכן זכה לגדולה זו לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור שנעשו כל בעלי עולם קליעה אחת לבא בעצה ולמרוד בו אז היתה צמרתו לעצמה ולא נשתלשלה עמהם:

פסוק ד

מים גדלוהו. היה לו שפע מים לפיכך גדל כל כך כלומר היתה לו הצלחה גדולה:
תהום רוממתהו. זכר תהום בלשון נקבה ובלשון זכר תהום אמר לא בי היא ואמר תהום שהוא לשון עומק מים רבים שלא יפסקו כן גדולתו לא היתה לה הפסק ימים רבים עד בא עתו:
את נהרותיה הולך סביבות מטעה. נהרות התהום כלומר כל אחת מן הנהרות היוצאים מן התהום הולכים סביבות הארז הזה שהוא מטע התהום כמו שאמר תהום רוממתהו והתהום הוא משל לטובה ולהצלחה גדולה:
ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה. אמר כי התהום הוליכה נהרותיה סביבות זה הארז שהיא מטעה כלומר רבוי מימיה ותעלותיה שהם פלגי מים קטנים כמו תעלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כל עצי השדה והמשל כי רוב הטובה והצלחה היתה למלך אשור והמעט לשאר מלכי הארץ ויונתן פירש המשל כן בעממיא סגי בסומכוותיה תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שלטנוהי מני על כל מדינת ארעא:
שלחה. קלה הלמ"ד וראויה להדגש. ובדרש מים גדלוהו תהום רוממתהו על ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם:

פסוק ה

על כן גבהא קומתו. האל"ף במקום ה"א:
ותרבינה סרעפותיו ותארכנה פארותיו. הענין כפול במלות שונות כי סרעפותיו והסעיף והפארה אחת בשמות שונים והעד מסעף פארה:
סרעפותו. כתיב בלא יו"ד הרבוי וקרי ביו"ד וכמוהו רבים:
פארותיו. האל"ף קודם לרי"ש:
ממים רבים בשלחו. בשלח התהום מים רבים סביבותיו כמו שאמר מים רבים מאותם מים רבים ארכו פארותיו:

פסוק ו

בסעפותיו, פארותיו. האל"ף קודם הרי"ש וי"ת המשל כן במשירייתיה כביש כל כרכין תקיפין וגו':

פסוק ז

וייף. היו"ד הראשונה מאיתן והשניה פ"א הפעל שרשו יפה ויאמר האיתן איפה ייפה ובחסרון למ"ד הפעל איף ייף וזה וייף הוא לקריאת בן נפתלי בחירק היו"ד הראשונה

ונוח השנייה לקריאת בן אשר וייף בשוא הראשונה וחיריק השנייה ובקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ובשוא השנייה לבן אשר וזו היא קריאה נכונה על משקל וישב:

בארך דליותיו. הם הענפים הרמים מענין ארוממך ה' כי דליתני:

פסוק ח

ארזים לא עממוהו. כמו כל סתום לא עממוך ענין נסתר וכסוי רוצה לומר הארזים הגבוהים שהם בגן אלהים לא יסתירוהו ולא יכסוהו כי הוא על כולם ובאמרו בגן אלהים הוא על דרך הפלגה והוא הגן שנאמר עליו ויטע ה' אלהים גן בעדן:

וערמונים. כמו ולוז וערמון שהוא אילן שקורין קשטיני"ר בלע"ז:

כפראתיו. כאן הרי"ש קודם לאל"ף:

פסוק ט

יפה עשיתיו. אמר עשיתיו להודיע כי מאת האל יתברך היתה הגדולה הזאת ולא כמו שהיה אומר בכח ידי עשיתי:

פסוק י

לכן. **אמר**, **גבהת**. ואמר

ויתן. **ורם**. כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים לו:

פסוק יא

ואתנהו ביד אל גוים. ואתנהו בשוא הוי"ו והוא עתיד במקום עבר:

אל. למדינחאי מלא ביו"ד ולמערבאי חסר יו"ד ופירוש ביו"ד תקיף הגוים וכן ואת אילי הארץ לקח תקיפי הארץ ואמר אל גוים על נבוכדנצר כמו שאמר בסדר עולם וכן ארז"ל בשנה ראשונה כבש נינוה:

ברשעו גרשתיהו. ברשעו טעמו לפניו ולאחריו:

פסוק יב

ויכרתהו זרים. לפי שהמשילו לעץ אמר בו לשון כריתה וזרים ועריצי גוים אומר על הכשדים כמו שנאמר עליהם גם כן הגוי המר והנמהר וענין המשל מפורש:

פסוק יג

על מפלתו. ת"י על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמיא ועל פגרי משרייתיה נחא כל חיות ברא:

ואל פראתיו. הרי"ש קודם לאל"ף:

פסוק יד

למען. זה אשר עשיתי לו בעבור שלא יתגאו שאר מלכים הגדולים:

כל שותי מים. כל ארזים ר"ל שותי מים שהם גבוהי קומ' משפע המים אשר תחתיהם ור"ל במשל על הצלחתם במלוכה כמו שפירשנו:

ולא יעמדו אליהם בגבהם. אליהם בצירי מן כאלה וכאלון מאלים אשר חמדתם ויהיו שם כלל לכל עצים אז יהיו שם לאילן הנקרא בלעז אולמ"ו וי"ת כמו אליהם בשוא ופתח האל"ף ולא יתרברבון להון בתוקפיהון כל עבדי מלכו:

בתוך בני אדם. בכלל בני אדם כן ימותו המלכים כמו שאר בני אדם:

אל יורדי בור. כמו עם יורדי בור והוא הקבר ויונתן תירגם עם נחתי גוב בית אבדנא:

פסוק טו

כה אמר, **האבלתי כסיתי עליו את תהום**. כאילו התהום שהיה מגדל אותו מתאבל עליו בהיותו נכרת כי כבר המשילו לארז ואמר עליו תהום רוממתהו ועתה יתאבל עליו ויתכסה שק עד"מ:

האבלתי. פעל יוצא לשני:

כסיתי. פעל יוצא לשלישי. כסיתי בצרי הסמ"ך:

ואמנע נהרותיה. נהרות התהום שאמר למעלה שהיו הולכים סביבות מטעה מנעתי אותם ממנו וייבש ויכלה וכבר פירשנו המשל למעלה:

ואקדיר עליו לבנון. לפי שהמשילו לארז בלבנון אמר כי בנפלו קדרו עליו עצי הלבנון ובאמרו האבלתי כסיתי ואמנע ואקדיר להודיע כי מאת האל יתברך היתה לו הרעה:

עלפה. שם תאר מן ויתעלף תתעלפנה הבתולות וענינה רב היגיעה והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו ובדברי רז"ל שמא יתעלפה ועלפה תאר מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו בתוספת ה"א ויאמר עלף בלי תוספת בשקל אכל לקח ותוספת הה"א בו כתוספת הה"א במלת אשה לה' צחה צמה ובאמרו בלשון יחיד עלפה ר"ל כל אחד מן עצי השדה:

פסוק טז

מקול, **וינחמו בארץ תחתית**. היתה להם נחמה בו כשירד שאול גם הוא על דרך שאמר ישעיה על מלך בבל גם אתה חלית כמונו:

מבחר וטוב לבנון. סמוך על סמוך כמו מספר מפקד העם והדומים לו:

פסוק יז
גם הם. המלכים שהיו עמו היו חללי חרב כמוהו ואמר הם כי זכר עצי עדן ושותי מים והוא משל למלכים ואמר כל אשר ירדו לפניו נחמו בו ובמותו גם כן מתו עמו:
וזרועו ישבו בצלו בתוך גוים. אותם המלכים שהיו זרועו ועוזריו שישבו בצלו בתוך גוים ירדו אתו לשאול אל חללי חרב וי"ת וזרועו ושלטנוהי אתבדרו מתוקפיהון בגו מלכותא:

פסוק יח
אל מי דמית ככה. אמר כנגד פרעה אל מי מכל עצי עדן דמית אם אתה סבר שדמית למלך אשור בגדלך שהיה ארז בלבנון הנה אשור נפל גם אתה תפול:
והורדת את עצי עדן. כמו שנפלו וירדו שאר המלכים כן תרד אל ארץ תחתית גם אתה:
בתוך ערלים. הם ערלי לב ועל דרך הזה ת"י חייביא:
הוא פרעה. כאילו אמר אתה פרעה אלא שדרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים להם:

פרק לב

פסוק א
ויהי בשתי עשרה שנה. למלכות צדקיהו שנה אחת אחר החרבן:

פסוק ב
בן אדם שא קינה. כי כן יקוננו עליו המקוננים:
כפיר גוים נדמית. כמו כפיר אריות בתוך חית השדה כן נדמית אתה בתוך הגוים:
ואתה כתנים בימים. וכן היית כמו התנים הגדול בימים כמו שאמר עליו גם כן התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ומ"ם כתנים במקום נו"ן כמו שכתבנו:
ותגח בנהרותיך. ותוציא כמו כי יגיח ירדן אל פיהו ופירוש ותוציא מים בנהרותיך אל היבשה ובי"ת בנהרותיך כבי"ת בך צרינו ננגח והדומים לו או יהיה ותגח מבנין קל ופירושו ותצא עם נהרותיך לשטף את הארץ והנהרות הם משל לחיילותיו:
ותדלח מים ברגליך. שאר מים של שאר ארצות:
נהרותם. נהרות מים שזכר:
ותדלח, ותרפוס. ענין אחד במלות שונות ענין הדריסה במים עם עכירות המים כי כשדורס אדם במים שאינם עמוקים שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט ומעכיר המים וזה משל שהיה נלחם בגוים רבים ומשחית ארצותם. ותירגם יונתן ותגח ענין מלחמה שתרגם ואגחת במשיריתך וגו':

פסוק ג

כה אמר, רשתי. ואמר בחרמי לומר כי האל יתברך יהיה עמהם להשחית מצרים. וחרמי כמו רשתי וכן יצודו חרם ות"י רשתי מצודתי וחרמי סריגתי כי הרשת עשוי מעשה סירוג:

פסוק ד

ונטשתיך. מבואר הוא:

אטילך. כמו אשליכך וכן ויטילו את הכלים:

פסוק ה

נתתי את בשרך. כתרגומו ית בשר קטיליך כי לא אמר על פרעה לבדו אלא עליו ועל עמו. ואמר על ההרים שיחשבו להשגב בהרים ושם יהרגו או העופות ישאו אותם על ההרים.

רמותיך. שיהיו הגאיות והעמקים מלאים מן הפגרים ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגים ותרגם יונתן ויתמלין חלויא פגרי משירייתך. ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותיך אני אמלא הגאיות מהם:

פסוק ו

והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים. צפתך מן צפו מים על ראשי ומלת צפתך בינוני לנקבה מנחי העי"ן אמר ארצך הצפים המים עליה רוצה לומר ארץ המישור עתה אשקה אותה מדמך רוצה לומר מדם חלליך ויהיה הדם צף עליה כמו המים. ועוד אל ההרים כלומר עד שיגיעו על ההרים וזה דרך הפלגה. וכתב אדוני אבי ז"ל כי אמר זה בעבור יאור מצרים שיצא להשקות השדות וקרא הארץ צפה לפי שצפים המים עליה כמו שקרא הארץ זבת חלב ודבש לפי שהחלב זב עליה:

ואפיקים יתמלאון ממך. מדם חלליך או מפגריהם ויונתן תירגם ארץ צפתך ארע דהנייתא רוצה לומר ארץ דשנה:

פסוק ז

וכסיתי. בצרי הסמך:

בכבותך. כשאכבה אותך ר"ל כאילו היה נר מאיר מרוב גדולתו ובכבותו יעלה עשן גדול עד שיכסה השמים שלא יראו וכן כל ענין הפסוק משל על דרך הפלגה מרוב הצרה שתהיה לו:

פסוק ח

כל מאורי אור. חמשת הככבים המאירים על הארץ וכל זה דרך משל כי כל מי שתבא עליו הצרה ידמה לו כל העולם חשך:

פסוק ט

והכעסתי לב עמים. שיהיה לבבם סר וזעף עליך מפחדם שיפחדו על עצמם ותרגם יונתן ואזיע לב עממין סגיאין:

בהביאי שברך בגוים. האנשים הנשברים והנגפים בך ועל הדרך הזה תירגם יונתן באתיותי תבירי קרבך לביני עממיא או פירושו בהביאי באזניהם קול השבר וישמעו:

פסוק י

והשמותי. ענין תמהון כמו כאשר שממו עליך רבים והדומים לו:

ישערו עליך שער. זכר השם אחר הפעל הנגזר מהשם לחזק הענין כמו ויצם דוד צום והדומים להם:

בעופפי חרבי על פניהם. בהבריקי ולהטי אותם על פניהם להפחידם ולהודיעם כי בה יהרגום. בעופפי ענין בהירות והברקה כמו תעופה בבקר תהיה ויש לפרש גם כן ענין תנועה כלומר בהניעי ועופפו אותה על פניהם וענין התנועה קרוב לענין העיפה ובדברי רז"ל אין מדליקין בצרי מפני שהוא עף כלומר שהוא פורח ונע מן הנר הנה והנה ויונתן תירגם באיתיותי עלך דקטלין בחרבא ואינון חזן:

וחרדו לרגעים. מרגע לרגע יחרדו ויונתן תירגם לרגעים מן רגע הים ויזעון מן קדם תבריהון:

איש לנפשו. כל אחד ואחד יחרד על עצמו ויפחד בראותם מפלתך:

פסוק יא

כי כה אמר, **תבואך**. תבא לך:

פסוק יב

בחרבות. מבואר הוא:

פסוק יג

והאבדתי, **מעל מים רבים**. שהיתה גדלה על מים רבים כי מים רבים היו במצרים ביאורים ואגמים לבד היאור הגדול ולא תשאר בה בהמה שתעבור בהם כי שממה תהיה ופירש הענין ואמר ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם. ותדלחם כמו תרמסם. ובאמרו עוד רוצה לומר זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם:

פסוק יד

אז אשקיע מימיהם. כשהמים רבים במקום אחד יש בהם עומק ונקראו שוקעים לפי שהנופל בהם שוקע למטה וכן אמר ושקעה כיאור מצרים ואמר שלא ישקו מהם השדות והגנים שהארץ תהיה מאין אדם ובהמה הנה הם שוקעים:

ונהרותם כשמן אוליך. זכים כשמן כי המים שתעבור בהם רגל אדם ובהמה הם עכורים ויונתן תירגם ובכן אשקיט לעממיא ומלכיהון בניח אדבר ובמקצת נוסחאות בכן אצדיתי למכיותתהון ומלכיהון בניח אדבר:

פסוק טו

בתתי, ונשמה. ותהיה נשמה הארץ ממלואה ואע"פ שעמד הטעם במלת ונשמה טעמה דבק עם ארץ. נשמה בינוני לנקבה מבנין נפעל מן שמם:

פסוק טז

קינה היא. כמו שאמר בתחלת הענין אמר בסוף גם כן:

קינה היא וקוננוה. אמרו אותה בקול קינה וי"ת אליתא היא נבואתה ותהי לאליא:

בנות הגוים תקוננוה אותה. בני הכפרים אשר בגוים יקוננו אותה וכן תירגם יונתן כפרני עממיא ייללין יתה ויש לפרש בנות כמשמעו נשים כי המספד והקינה היא מנהג הנשים כמו שאמר וקראן למקוננות ותבאנה תקוננו דגש נו"ן הנקבות לחסרון נו"ן הכפל לבנין המרובע או פירוש בנות הגוים קהלות הגוים כמו בת ציון בת אדום שפירושו עדה:

פסוק יז

ויהי בשתי עשרה שנה. מבואר הוא למעלה:

בחמשה עשר לחדש. ולא זכר איזה חדש סמך בזה לפי שזכרו למעלה בשנים עשר חדש:

פסוק יח

בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו. אמר נהה כמו שאמר שא קינה לא שהנביא יקונן וינהה עליהם אבל ישמח על חרבנם ועל אבדם אלא שיאמר הדברים שיקוננו בהם המקוננים והנוהים עליהם והורידהו פירוש לפניו:

אל ארץ תחתיות. רוצה לומר שיורידוהו בדברו ובנבואתו ויש מפרשים אותו מענין אריד בשיחי ואם הם שנים שרשים:

אותה ובנות גוים אדירים. לא מצרים לבדה אלא הוריד אותה ובנות גוים אדירים הגוים אדירים כולם ירדו מגדולתם ויסופו וירדו אל ארץ תחתיות ויאבד שמם

ובנות. קהלות כמו בת אדום בת בבל:

תחתיות. הם קבוץ תחתיות:

פסוק יט

ממי נעמת. אתה חושב להיות נעים ויפה והלא כל המוני הגוים שיחשבו להתגבר ולעמוד ביפים ירדו ממעלתם ואתה תחשוב לעמוד:

רדה והשכבה את ערלים. רד כמו שהם ירדו ותשכב עם ערלי לב ורשעי המוני הגוים בקבר והשכבה מקור בתוספת ה"א מבנין הפעל שלא נזכר פעלו כי לא יבא ממנו צווי כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו:

פסוק כ

בתוך חללי חרב יפולו. שגם הם יהיו חללי חרב:

חרב נתנה. כמו לחרב נתנה:

משכו אותה וכל המוניה. משכו צווי לגזרת פעול המ"ם נקראת בקמץ חטף וכן אמר המסרה עליו לית וחטף אמר שימשכו אותם לארץ תחתית:

פסוק כא

ידברו לו אילי גבורים. אמר דרך משל כי ברדת פרעה שאול ידברו לו גוים תקיפי גוים הגבורים שירדו לשאול ולא הועילה להם גבורתם וחזקם ולא ספר מה ידבר לו כי סמך על המבין והדבר כמאמר ישעיהו על מלך בבל כולם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו:

את עוזריו. עם עוזריו ידברו עם פרעה ועם עוזריו:

ירדו שכבו הערלים. עם עוזריו שירדו ושכבו עם הערלים חללי חרב:

פסוק כב

שם אשור וכל קהלה. קהל ארץ אשור:

סביבותיו, קברותיו. סביבות אשור יהיו קברות פרעה והמונו:

פסוק כג

אשר נתנו קברותיה בירכתי בור. לפי שאמר סביבותיו קברותיו אמר ואנה נתנו קברותיה של עדת אשור בירכתי בור ואמר זה להפלגה שירדו לשאול תחתית והעמק שאמר בקבורתה באמרו ואל ארץ תחתיות בירכתי בור להגדיל אבדם בעמק במקום שלא תשיג יד וכל זה דרך משל כלומר שיאבדו לעולם הם ונפשותם:

ויהי קהלה סביבות קברתה. קהל ארץ מצרים סביבות קברות עדת ארץ אשור ובאמרו סביבות אינו אומר שיקברו במקום שנקברו הם אלא שיפלו בחרב כמוהם ומשפט אחד להם כאילו הם ביחד וכולם יפלו בחרב אותם אשר נתנו חתית בארץ חיים שנתנו מוראם וחתיתם בבני אדם בעודם חיים ולפיכך אמר בארץ חיים לפי שהם עתה בארץ מתים ויונתן תירגם על דשליטו בארעא דישראל:

פסוק כד

שם עילם, סביבות קברתה. המון עילם יהיו סביבות קברתה וקבורתה אמר על עדת השרים והגבורים:

אשר ירדו ערלים. שמתו ברשעם:

וישאו כלימתם. כי יהיו נכלמים מגדולתם שהיתה להם ועתה יפלו בחרב ביד אויביהם ויונתן תרגם וקבילו אתכנעותהון:

פסוק כה

בתוך חללים נתנו משכב לה. ששכבה בקבר עם שאר החללים:

בכל המונה סביבותיו קברותיה. סביבות המונה וכל הענין מבואר הוא:

חללי חרב. כולם אשר בפרשה חטופים אין מאריך בחי"ת:

פסוק כו

שם משך, מחללי חרב. מענין חללי חרב והוא פעול מבנין הדגוש והוקל והלמ"ד בשוא ופתח והפועל ביד מחלליך:

פסוק כז

ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים. אמר כי עם חללי חרב ישכבו ולא עם הגבורים שנפלו כלומר שמתו מיתת עצמם שלא נפלו בחרב ופירש עוד ואמר מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם רוצה לומר מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם כלומר שעד מותם אחזו בכלי מלחמתם וכאילו נתנו חרבותם תחת ראשיהם בשכבם בקבר כלומר שעד הקבר גברה ידם במלחמה הם הנזכרים ולא ישכבו עם אותם הגבורים אלא עם אותם שהם חללי חרב:

ותהי עונותם על עצמותם. חטאת עונותם וענשם היתה על עצמותם כלומר שדקרו אותם בחרב ושברו עצמותיהם:

כי חתית גבורים בארץ חיים. לפי שאלה הגבורים נתנו חתיתם בארץ חיים לפיכך לא ימותו מיתת עצמם אלא חללי חרב יהיו. ויש לפרש נופלים מערלים כמו לא נופל אנכי מכם כלומר פחותים יהיו מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם ויש לפרש בכלי מלחמתם ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם כמשמעו כי כן עושים אותם הגבורים שמתו מיתת עצמם לאות ולסימן להם קוברין עמהם כלי מלחמתם והסיף שלהם משימים אותו הקוברים תחת ראשיהם שימצאו המוצאים בחטיטת הקברים כלי מלחמתם בקבר כדי שידעו כי אותם היו גבורים ולא נפלו בחרב במותם ויהיה להם לשם וי"ת נופלים דאתקטילו:

פסוק כח
ואתה. אמר כנגד פרעה:
תשבר. בפתח הבי"ת כמו תשבר בצרי וכמוהו וכל מקנך תזכר ותעצר המגפה:

פסוק כט
שמה אדום. וכל אלה שזוכר הם שהרעו לישראל וכולם נפלו בחרב:

פסוק ל
שמה נסיכי צפון. הם מלכי בבל:
וכל צדוני. כמו צדונים וכן לכרי ולרצים כמו לכרים:
מגבורתם. הגימ"ל רפה ומשפטה להדגש וכמוהו מבציר אביעזר:
וישכבו ערלים. שמתו ברשעתם:

פסוק לא
אותם, **וניחם**. פתח והוא נפעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו:

פסוק לב
כי נתתי את חתיתו. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והוא מאמר האל יתברך והכתוב רוצה לומר כי חתית פרעה אני נתתי אותו לא בכח ידו ובגבורתו והקרי פירוש כי אני נתתי חתיתי בארץ חיים באותם שנתנו חתית:
והשכב. הה"א בקבוץ שפתים והוא מבנין הפעל שלא נזכר פועלו:
וכל המונה. בה"א כמו בוי"ו וכן ויט אהלה והדומים לו:

פרק לג

פסוק א
ויהי,

פסוק ב
בן אדם. אל בני עמך. הנה דברתי אליך על הגוים המריעים לישראל כי ישאו את עונם ועתה דבר אל בני עמך כי בעונותם שלטה בהם יד הגוים:
ואמרת אליהם. אמור להם זה המשל:
ארץ כי אביא עליה. אמר אביא כמו שאמר ירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה להודיע כי הוא משגיח בבני אדם וגומל טוב לטובים ורע לרעים אף על פי כי בישראל היא ההשגחה הגדולה יש ממנה מקצת בשאר האומות כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם:

מקציהם. רפויה הקו"ף וענינו כמו מקצה אחיו לקח ומ"ם מקציהם מ"ם השמוש ומ"ם מקצה מ"ם התוספות:

פסוק ג
וראה את החרב באה על הארץ. כתרגומו דקטלין בחרבא אתיין על ארעא:

פסוק ד
ושמע, **ולא נזהר**. כל נזהר דפרשה זו קמצין:

פסוק ה
את קול, **מלט**. בצרי:

פסוק ו
והצפה. **נלקח**. קמץ בזקף:
אדרש. ואף על פי שהוא היה חייב כבר מכל מקום על ידי הצופה מת והוא מתחייב בדמו כיון שלא הזהירו והוא לא ידע מה יהיה נלקח ומי הוא ראוי להלקח והיה לו להזהיר העם בכלל כיון ששמוהו לו צופה ובטחו בו וכן אמר והאלהים אנה לידו ואעפ"כ חייב השוגג כיון שהיה לו להזהיר ואמר כי יפול הנופל ממנו ואמרו רז"ל ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה ע"י חייב:

פסוק ז
ואתה בן אדם. הענין הזה מפורש למעלה בתחלת הספר. וקול השופר. הוא דבר הנביא כמו שאמר הרם כשופר קולך והגד לעמי פשעם:

פסוק ט
ואתה נפשך הצלת. בלא מלת את ושארא את נפשך הצלת:

פסוק י
ואתה בן אדם, **כן אמרתם לאמר**. כמו כן בנות צלפחד דוברות אמר טוב חשבתם אם חשבתם בלבבכם לאמר פשעינו וחטאתינו עלינו כלומר אם תתודו על חטאתיכם ופשעיכם יהיה טוב ותודו כי הרעות הבאות עליכם הם בעונותיכם לא דרך מקרה:
נמקים. מבנין נפעל שרשו מקק מענין המק בשרו וכן ימקו בעונם:

פסוק יא
אמר אליהם. כל הענין עד סוף הפרשה מבואר הוא למעלה:

פסוק יב
ואתה בן אדם, **ביום חטאתו**. מקור בשקל לבלתי קראת לנו עד יום מלאת:

פסוק יג
באמרי, והוא בטח על צדקתו. אע"פ שפירשנו זה הענין בתוהא על הראשונות כמו שפירשו רז"ל אמר בטח רוצה לומר כי הוא חושב כי יועילו לו צדקותיו אשר עשה אע"פ שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם ולעשות מה שלבו חפץ ותוהא על הזמן שעבר שלא עשה כתאות לבו:

פסוק כא
ויהי, לגלותינו. לגלות יהויכין כי אז גלה יחזקאל הנביא:

פסוק כב
ויד ה', בוא אלי. הפליט כמו שאמר למעלה ביום ובא אליך הפליט ושם פירשנו הענין וכן בפסוק ובדברי אותך:

פסוק כג
ויהי:

פסוק כד
בן אדם יושבי החרבות האלה. כי במלכות צדקיהו רוב ארץ ישראל היתה חרבה:
אחד היה אברהם וירש את הארץ. אמר הנה אברהם אבינו לא היה אלא אחד וירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך בירושה כמו שאמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואמר במה אדע כי אירשנה והוא שהיה אחד ירש את הארץ ואע"פ שהיה די לו במקום אחד מן הארץ ואנחנו שאנו רבים כל שכן שראויה לנו הארץ לירושה. ובדברי רז"ל אחד היה אברהם רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרבה על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ רבי שמעון בן יוחאי אומר ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטוינו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ ומה הנביא משיבן על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו:
למורשה. להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברהם אלא שתהיה לנו למורשה:

פסוק כה
לכן, על הדם תאכלו. ואני צויתי לכם לא תאכלו על הדם כי היא עבודת עכו"ם שהיתה חק מן הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם וזהו דבר הלמד מענינו לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו:
ועיניכם תשאו אל גלוליכם. שאתם פונים אליהם תמיד לעובדם ולהשתחות להם ואפילו להביט בהם אסרתי לכם כמו שנאמר אל תפנו אל האלילים:

ודם תשפכו. ר"ל דם נקי:
והארץ תירשו. בתמיה איך תרשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינה טבע הארץ כמו שכתוב אלהי נכר הארץ והכנענים יצאו ממנה מפניכם מפני עבודת עכו"ם ושפיכות דם נקי ועשות התועבות כמו שכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושים התועבות שעשו אנשי הארצות האלה שהיו לפניכם:

פסוק כו

עמדתם על חרבכם. לשפוך דם נקי ויונתן תירגם אתעתדתון על תוקפיכון:
עשיתן תועבה. בנו"ן במקום מ"ם או אמר עשיתן כנגד הנקבות:

פסוק כז

כה תאמר, אם לא. לשון שבועה כמו אם לא כאשר דמיתי והדומים להם כמו שפירשנו:
במצדות. מגדלים חזקים:

פסוק כח

ונתתי. מבואר הוא:

פסוק כט

וידעו. מבואר הוא:

פסוק ל

ואתה, הנדברים בך. מרוב השתדלות בדבור שם הפועל נפעל וכן מה נדברנו עליך אז נדברו יראי ה' ולשון דבור שהוא קשור עם בית הוא לענין גנאי. כמו ותדבר מרים ואהרן במשה תשב באחיך תדבר ואל יקשה עליך נכבדות מדובר בך שהרי פירשו ואמר נכבדות אבל פירוש הנבואה יבא פעמים בקשר הבי"ת כמו רוח ה' דבר בי והדומים לו:
אצל הקירות. כי כן מנהג בני האדם בפגוש זה בזה בעיר ורוצה לדבר א' עם א' דבר סתום נסמכים אל הקיר ומדברים שלא ישמעם אדם מאחוריהם וכן בפתח הבתים כשעומד אדם בפתח ביתו ועובר אדם עליו ורוצה לדבר עמו דבר סתר מדבר שם שהוא גם כן מקום סתר בדבור וכן נאמר באבנר ויטהו אבנר אל תוך השער לדבר אתו בשלי:
ודבר חד. כמו אחד ונפל האל"ף לקצר וכן בלשון ארמי הוא בחסרון האל"ף:
את אחד. פתח כלו שלא בסמיכות וכן שכם אחד והדומים לו ויונתן תירגם הנדברים בך דדנין בך בסתר כותליא:

פסוק לא
ויבאו אליך כמבוא עם. ר"ל כמבוא עם החפצים לשמוע וחרדים על דבר ה' ות"י כמיתי גברין תלמידים וגלה האל לנביא מחשבת לבם ומה שמדברים שלא בפניו:
כי עגבים בפיהם המה עושים. לעג הם עושים בפיהם וכן תירגם יונתן ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין:

פסוק לב
והנך להם כשיר עגבים. כשיר חשק ודברי שחוק:
יפה קול ומטיב נגן. כמו שישמע אותו האדם מאדם שהוא יפה קולו ומטיב נגן כך הם מדמים שישמעו דבריך בלב טוב וי"ת והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומוטב לנגנא תירגם עגבים כמו עוגבים כי תרגום עוגב אבובא:

פסוק לג
ובבאה הנה באה. הם חושבים דברי נבואותיך לדברי לעג וצחוק ובבא נבואותיך כי הנה עתה באה בקרוב אז ידעו כי נביא היה בתוכם ונבואתך אינה דברי לעג:

פרק לד

פסוק א
ויהי:

פסוק ב
בן אדם הנבא, ואמרת אליהם לרועים. תוספות ביאור:
רועי ישראל. הם המלכים. כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים:
אשר היו רועים אותם. עצמם וכן וירעו הרועים אותם עצמם ויקבור אותו בגיא קבר את עצמו וכן תירגם יונתן ווי על פרנסי ישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא אמר כי המלכים היו מתעסקין בהנאת עצמן ולא היו חוששין על העם להנהיגם כמשפט:
הלא הצאן ירעו הרועים. הלא היה להם לרעות הצאן למה נתמנו רועים אלא לרעות אותם דעה ובינה והשכל כמו שנאמר בדוד שהיה רועה נאמן ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן אמר באסא ויאמר ליהודה לדרוש את ה' ולעשות התורה והמצות ונאמר ביהושפט שלח לשריו וגו' ללמד בערי יהודה ונאמר וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת ה' וישבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם ונאמר ויעמד שפטים בארץ ונאמר ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת ה' באמונה ובלבב שלם וגו':

פסוק ג
את החלב. אמר כי מיטב הצאן יאכלו. רוצה לומר שיקחו ממונם שלא במשפט ויונתן תירגם ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבישון ופטימיא אתון נכסין לעמא ליתיכון מפרנסין:
הבריאה. השמנה כמו ועגלון איש בריא מאד להבריאכם מראשית מנחת ישראל:

פסוק ד
את הנחלות. שרשו חלה מבנין נפעל ופירוש נחלות שהם כאבות באחת מאיבריהן וצריכות חזוק:
ואת החולה. שיש להם חולי שצריכה רפואה:
ולנשברת. שנשבר אחד מעצמיה:
ואת הנדחת. שנפרדה מהאחרות וידע אדם מקומה ולא חשו להשיבה עם שאר רעותיה:
ואת האבדת. שנדחה ואבדה ולא נודע מקומה וכל זה משל על עניי ישראל הבריאים והחולים שלא השגיחו עליהם וכן השבויים והגולים לא חששו בהם לפדותם ולהשיבם:

פסוק ה
ותפוצינה, לכל חית השדה. פירוש המשל כתרגומו ואתמסרו לשיצאה לכל מלכות עממיא ואטלטלו ובנוסחא אחרינא יש לאשתיצאה לכל מלכות וגו':

פסוק ו
ישגו. מבואר הוא:

פסוק ז
לכן. מבואר הוא:

פסוק ח
חי אני. מבואר הוא:

פסוק ט
לכן. שנה הפסוק לחזק הענין ולא שנה בו מלה אלא שהראשון רועים והשני הרועים והראשון את דבר ה' והשני דבר ה' ויונתן חדש בו בתוספת שהוסיף בו בכן פרנסיא רשיעיא תובו לאורייתא ואנא עתיד לרחמא עליכון אציתו לאולפן אורייתא וקבילו פתגמא דה':

פסוק י
כה אמר, ודרשתי. שאעניש אותם על אשר לא רעו אותם:

והשבתים מרעות צאן. שאקח המלוכה מידם ולא ירעו עוד הרועים אותם כלומר ולא ימלכו עליהם עוד ויונתן תירגם ולא יתפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון:

פסוק יא

כי כה אמר, הנני אני. כיון שפשעו בהם הרועים אני אדרוש אותם ואוציאם מגלותם:

פסוק יב

כבקרת, נפרשות. כמו נפרדות כי אז יבקר אותם יותר היטב ויונתן תירגם ומפרש להון:
ביום ענן וערפל. כי יום חשך היה לכם הגלות והמליצה כי הצאן מתפזרות ביום המעונן:

פסוק יג

והוצאתים, אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ. כי העזים טוב מרעיתם בהרים. והכבשים והרחלים בעמקים ובאפיקים והנה ישראל ישובו לארצם וישכנו בכל מושב טוב בהרים ובעמקים:

פסוק יד

במרעה טוב, ובהרי מרום ישראל. אמר זה על ירושלים שהיא גבוהה מכל ארץ ישראל וכן ישראל יהיה להם נוה בירושלים לעתיד לבא כמו שכתוב בסוף זה הספר:

פסוק טו

אני ארעה, ואני ארביצם. כי הרועה ירעה הצאן עד הצהרים ובצהרים אז ירביצם כמו שכתוב איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים:

פסוק טז

את האבדת, ואת החולה אחזק. אמר חולה הנה במקום נחלות וחולה שאמר למעלה ואמר אחזק הכולל שניהם כי הרפואה לחזק הבריאות:
ואת השמנה ואת החזקה. אשמיד השמנה והחזקה שדוחפין את החלושות מהמרעה אני אשמיד חזקתן:
ארענה במשפט. כהוגן כמו החלושות שלא ירעו יותר מן הראוי להן והמשל על העושקים והחזקים שהיו בישראל והיו עושקים את העניים והחלושים ויונתן תירגם ית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס ית עמי בדינא:

פסוק יז

ואתנה, בין שה לשה. בין החזקה לחלושה:
לאלים ולעתודים. כי הם החזקים שבצאן ויונתן תירגם לענין המשל בין גבר לגבר לחטאיא ולחייביא:

פסוק יח
המעט. פירוש המשל כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון דישין ברגליכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא ברגליכון אתון דישין:
ומשקע מים. המים הצלולים כמו שפירשנו בפסוק אז אשקיע מימיהם:

פסוק יט
וצאני. ועמי ויונתן תרגם ועמי מותר מיכל שמשיכין אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן. תרפשון:
ומרפש. כתיב בשי"ן והם ענין הרמיסה במים והעכירה:

פסוק כ
לכן, **בריה**. כמו בריאה ופירושו שמנה והמשל כתרגומו בין גבר עתיר ובין גבר מסכן:

פסוק כא
יען. תרגם יונתן חלף דברשע ובדרע דחיקתון וגו':

פסוק כב
והושעתי. מבואר הוא:

פסוק כג
והקימותי, **את עבדי דוד**. המשיח שיעמוד מזרעו בעת הישועה:

פסוק כד
ואני. מבואר הוא:

פסוק כה
וכרתי, **וישנו ביערים**. כי לא יפחדו מחית היער. וישנו ענין שינה:

פסוק כו
ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה. אתן אותם ברכה על דרך והיה ברכה וסביבות גבעתי אתן אותם ברכה והיא ארץ ישראל כלה שהוא סביבות בית המקדש כי בית המקדש באמצע ארץ ישראל הוא ובית המקדש נקרא הר וגבעה כמו שכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות וי"ת ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מברכין ותירגם הגשם מטר בכיר:

פסוק כז
ונתן. מבואר הוא:

פסוק כח
ולא יהיו, **וחית הארץ לא תאכלם**. משל כתרגומו ומלכות ארעא לא ישיצינון:

פסוק כט
והקימותי להם מטע. כמו שאמר ונטעתים על אדמתם:
לשם. שיצא שמם בגוים וי"ת לקיימא:
אסופי רעב בארץ. ענין כליון כמו אסוף אסיפם וי"ת מטלטלי כפנא כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו מטלטלים במצרים ובשאר ארצות והיו נושאים שם כלימות הגוים כמו שנאמר גרות באבות כשהלכו למצרים ולארץ פלשתים ונאמר באבימלך לגור בשדי מואב ונאמר בשונמית ותגר בארץ פלשתים:

פסוק ל
וידעו. מבואר הוא:

פסוק לא
ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. כשתהיו צאן מרעיתי שארעה אתכם דעה ובינה והשכל אז תקראו אדם לא צאן ובהמה כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד אבל כשיגיענו הטוב אשר יעדנו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים והיעודים לאהוב את ה' ולעבדו בלב שלם ונתעסק במושכלות אז נקרא אדם שיהיה ניכר בנו חלק האנושי ונהיה נבדלים מן הבהמה ומן בני האדם הדומים לה. וי"ת ואתון עמי עם דמתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון ועל הדרך הזה אמרו רבותינו ז"ל אדם אתם אתם קרוין אדם ואין עכו"ם קרויין אדם:

פרק לה

פסוק א
ויהי:

פסוק ב
בן אדם שים פניך על הר שעיר. סמך נבואת מפלת הר שעיר לנבואת ישועת ישראל כי בעת הישועה תהיה מפלת אדום כמו שכתוב בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו:

פסוק ג
ואמרת. מבואר הוא:

פסוק ד
עריך, ואתה שממה תהיה. שיכלו עם שעיר בכל מקום שיהיו:

פסוק ה
יען היות לך איבת עולם. ולא פירש עם מי רוצה לומר עם בני ישראל כמו שאמר ותגר את בני ישראל ופירוש ותגר כמו יגירוהו על ידי חרב ענין ההתכה כי ענין הגרת הדם ממכות החרב:
בעת עון קץ. בעת שבא קץ גלותם בעונם וי"ת בעידן תושלמת חוביהון:

פסוק ו
לכן חי אני, **כי לדם אעשך**. כלומר אתקינך ואזמינך לחרב:
ודם ירדפך. כלומר שופכי דמים ירדפוך:
ירדפך. שניהם הדל"ת בחטף קמץ לבן אשר ובשוא ופתח לבן נפתלי:
אם לא דם שנאת ודם ירדפך. שנאת שופכי דמים ונשמרת מהם ועתה ירדפוך וישיגוך וי"ת אם לא דמא סניתון ואשרי דמא ירדפונך:

פסוק ז
ונתתי, **לשממה**. שם בפלס שמלה שפחה ונמשך פ"א הפעל בטעם:

פסוק ח
ומלאתי את הריו חלליו. ואמר גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד כמו שמעו עמים כולם ואולם כולם תשובו והדומים להם רבים:
חללי. חטוף:

פסוק ט
שממות עולם. נמשך פ"א הפעל בטעם:
תישבנה. כתיב ופירושו עניין ישוב וקרי תשובנה רוצה לומר לא תשובנה לקדמותן:

פסוק י
יען אמרך את שני הגוים. ישראל ויהודה:
ואת שתי הארצות. ארץ יהודה ובנימין וארץ שאר השבטים כמו שהיו חלוקות במלכות, ואמר תהיינה על הדבק וכן גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני הנה אפי וקנאתי וחמתי נתכת ואמר אחר כך וירשנוה לשון יחידה כי שתי הארצות אחת אלא שנחלקה המלכות אחרי דוד:
וה' שם היה. שמע דבריהם וישיב גמולם בראשם:

פסוק יא
לכן, **ועשיתי כאפך וכקנאתך**. כמו שהיה אפך וקנאתך על ישראל כן אעשה עמך:

אשר עשית משנאתיך בם. משנאתיך כתיב ביו"ד הרבוי ובא בסימן רבוי הזכרים לבד כמו למען אספרה כל תהלתיך וכן ונשאו את זנותיכם בזנותיך וברעתיך והדומים להם:
ונודעתי בם כאשר אשפטך, **כי בעבורם אשפטך**. ואז אהיה נודע בישראל שבחרתי בהם והם לי לעם וי"ת ואתגלי לאוטבא להון כד אתפרע מינך:

פסוק יב
וידעת, **נאצותיך**. בקמץ הנו"ן והאל"ף והוא מן הדגושים לולי האל"ף נאצה בשקל אפרה וכן פרשה ופרשת גדולת מרדכי שלא בדגש מפני הרי"ש:
לאמר שממה. כתוב בה"א כמו לא שפכה וקרי בוי"ו:

פסוק יג
ותגדילו. שהייתם אומרים שאינני שומע דבריכם הרעים:
והעתרתם. ענין רבוי דברים חזקים וכן ונעתרות נשיקות שונא ועתר ענן הקטרת עולה וכן תירגם יונתן ואסגיתון עלי פתגמיכון:

פסוק יד
כה אמר, **כשמח כל הארץ**. כ"ף כשמח וכ"ף כשמחתך שני כפי הדמיון סמוכים כמו כעם ככהן כמוך כפרעה כמלוה כלוה והדומים להם רוצה לומר שמחת כל הארץ על שוממותיך ושמחתך על שממות נחלת ישראל שוין כלומר כמו ששמחת על נחלת ישראל כששממו כן תשמח כל הארץ על שוממותיך:

פסוק טו
כשמחתך. תהיה הר שעיר. בא הר מכונה בלשון נקבה או פירושו עדת הר שעיר וכן כל אדום כלה ר"ל עדת אדום כמו ותהי ישראל ותהי אדום:

פרק לו

פסוק א
ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל. אחר שדבר פורענות על הר שעיר דבר נחמה על הרי ישראל:

פסוק ב
כה אמר, **האח**. כתרגומו חדוא:
ובמות עולם. קרא הרי ישראל במות עולם לפי שא"י גבוה מכל הארצות ואמר היתה על הארץ הכוללת הבמות:

פסוק ג

לכן, **יען ביען**. הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו:

שמות ושאוף אתכם מסביב. שמות מקור בשקל השכח חנות אל ואמר חלותי היא. ושאוף ענין בליעה כמו שאפה רוח שאפני אנוש ושמות מקור יוצא וכן אשם ואשאף פועל יוצא ופירושו הגוים אשר סביבותיכם היתה מחשבתם ועסקם לשמוח אתכם ולבלוע אתכם ות"י חלף די אתרברבו וחלף דחשיבו לאחרבא ולאצבאה יתכון מסחור סחור:

ותעלו. העי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי משפטו על המנהג העי"ן בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח:

על שפת לשון ודבת עם. כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגוייהם והיו מדברים רעות על ישראל זהו שהיו ישראל מעלים על שפם והיו דבת עם ועם ויונתן תירגם ותעלו ואיתאמרתון:

פסוק ד

לכן. כמו שאמר למעלה בפורענות בפרט כה אמר ה' להרים ולגבעות כן אמר הנה בנחמה בפרט כה אמר ה' להרים ולגבעות:

ולחרבות השוממות. בצרי המ"ם במקצת ספרים ובמקצתם בשוא:

פסוק ה

לכן, **ועל אדום כלא**. אל"ף במקום ה"א כמו והיה לכם לזרא קראנה לי מרא כן יתן לידידו שנא:

את ארצי. ענינו כתרגומו ית ארעא בית שכנתי:

בשאט נפש. בלא בי"ת ואשר למעלה בפרשה פלשתים בשאט בנפש בבי"ת:

למען מגרשה לבז. שם במקום מקור כמו ולמסע את המחנות כאילו אמר לגרוש אותה להיותה לבז וכן תירגם יונתן בדיל לתרכותה למבזה:

פסוק ו

לכן, **כלימת גוים**. בלא ה"א ולית כותיה ושלמטה בפרשה האחרת כלימת הגויים:

פסוק ז

לכן. מבואר הוא:

פסוק ח

ואתם, **ענפכם תתנו**. רוצה לומר ענף עצמכם:

ופריכם. בסגול הפ"א ויש ספרים בחירק:

כי קרבו לבא. פעל עומד מן הדגוש וכן ופרעה הקריב כאשר הקריב לבא מצרימה פעל עומד מן הנוסף או פירושו קרבו לבא קרבי ביאתכם בתשובה ומעשים טובים ויונתן תרגם ארי קריב יום פורקני למיתי:

פסוק ט

כי הנני. מבואר הוא:

פסוק י

והרביתי, **כל בית ישראל כלה**. הכפל לחזק הענין ולהורות על עשרת השבטים שנעלמו עד היום:

פסוק יא

והרביתי, **כקדמותיכם**. קבוץ מן שקדמת שלף יבש:

והטבותי מראשתיכם. אמר ארבה אתכם כמו שהייתם מקדם ויותר איטיב ממה שהייתם בראשונה:

והטבתי. מורכב משני משקלים מן והטבתי כמו והטלתי אתכם ומן והטיבותי כמו הטיבות כי היה עם לבבך אם הניפותי על יתום ידי או הוא מורכב מן יטב וטוב כי שני השרשים בענין זה:

מראשתיכם. הרי"ש בחירק והוא ממשקל אמרה שמלה אמר כן האחד ראשה בנוח האל"ף והקבוץ ראשות בפלס אמרות שמלות כבשות ובסמוך ראשות בפלס כבשות הצאן אלא שנחה האל"ף וכן בסמיכות הכנוי:

פסוק יב

והולכתי. כשאוציאם מן הגלות אוליכם בדרך ואביאם עליכם. ואמר **וירשוך והיית**. תוסיף כנגד כל הר והר:

פסוק יג

כה אמר, **לכם**. כנגד ההרים ואמר אוכלת אדם וגו' כנגד הארץ:

אתי. כתיב ביו"ד כדרך היו"ד הנוספת לנקבה הנמצאת כמו נעוריכי תחלואיכי והדומים להם ונקראת כמשפט:

גויך. חסר יו"ד הרבים מהמכתב וכן וגויך ביו"ד אחת לבדה:

פסוק יד

לכן, **לא תכשלי**. כתיב וקרי תשכלי ועניינה קרוב:

ולא תכשלי. כן כתיב וקרי ויונתן תרגם תכשלי תתכלין:

פסוק טז
ויהי:

פסוק יז
בן אדם, **כטומאת הנדה**. לפי שעל דרך משל נקראת כנסת ישראל אשה לאל יתברך והוא לה לבעל המשילה בעת חטאתיה לנדה שהבעל מרחיקה כל ימי נדותה ומקרבה אחרי טהרתה וכן הרחיק האל יתברך ישראל והגלם לארצות העמים מפני חטאתם ועתיד להחזירם אחרי שישובו אליו ויטהרו מעונותיהם:

פסוק יח
ואשפוך. מבואר הוא:

פסוק יט
ואפיץ. מבואר הוא:

פסוק כ
ויבא. לשון יחיד דרך כלל ובדרש על דרך בכל צרתם לו צר:
ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו. זהו חלול הש"י שאומרים העמים על ישראל עם ה' אלה כבר נקראו עם ה' אלה ויצאו מארצו והניחם בגלות זה כמה והנה כאילו הם מחללים אותו בהמשך גלותם זה כמה בעונותיהם והגוים אומרים מבלתי יכולת ה' להוציאם יאמרו איך בחר בהם ואחר כך נאצם והשליכם מעל פניו ויונתן תרגם ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי בדאמרין להון אם עמא דה' אילין ואיכדין מארע בית שכנתיה גלו:

פסוק כא
ואחמול. מבואר הוא:

פסוק כב
לכן. מבואר הוא:

פסוק כג
וקדשתי. מבואר הוא:

פסוק כד
ולקחתי. מבואר הוא:

פסוק כה
וזרקתי. דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה ויונתן תרגם ואשבוק לחוביכון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל אבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון:

פסוק כו
ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם. החדוש הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל יתברך באהבה וכן ת"י לב דחיל ורוח דחילא וכן לב האבן תרגם ליבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא:
לב בשר. לב רך ונכון לקבל הטוב ויונתן תרגם לב דחיל קדמי למעבד רעותי:

פסוק כז
ואת רוחי. וית רוח קדשי:

פסוק כח
וישבתם. מבואר הוא:

פסוק כט
והושעתי, **וקראתי**. כאלו אני קורא אליו שירבה בהמטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ושאר הפגעים:

פסוק ל
והרבתי. לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים כי א"י צריכה לגשמים יותר מן הארצות האחרות לפיכך הרעב מצוי בה יותר משאר ארצות והעד אברהם יצחק ואבימלך וכשאדם יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה:

פסוק לא
וזכרתם, **ונקטתם בפניכם**. תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם תאמרו בדין הכריתנו האל יתברך והגלנו מארצנו ויונתן תרגם ותדנקון ותהון חזן:

פסוק לב
לא למענכם, **בושו והכלמו**. דין הוא שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני אוציא אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם ומה שאמר לא למענכם מראה שלא יצאו מהגלות אלא על ידי תשובה וכבר הארכנו בזה הענין בספר ישעיהו בפסוק וירא כי אין איש:

פסוק לג
כה אמר ה', **ונבנו החרבות**. הה"א בסגול והחי"ת בקמץ חטף והרי"ש בקמץ:

פסוק לד
והארץ. מבואר הוא:

פסוק לה
ואמרו. בעודה שממה היו אומרים העוברים כן ויונתן תרגם כי אחר שתשוב לישיבה יאמרו כן וימרון ארעא דנן דישראל דהות צדיא תבת למיהוי כגנתא דעדן וקרויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא כריכן תקיפין יתיבו:
והערים החרבות. בצרי הרי"ש:

פסוק לו
וידעו, **אשר ישארו סביבותיכם**. וראוה בחורבנה ויראוה בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתברך:
אני ה' דברתי ועשיתי. דברתי זה על ידי הנביא וכן עשיתי כמו שדברתי:

פסוק לז
כה אמר ה', **עוד זאת אדרש**. עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם:
כצאן אדם. אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבים כצאן ואמר כצאן עם כ"ף הידיעה ופירש אחר כן כצאן קדשים וי"ת כצאן אדם אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא:

פסוק לח
כצאן קדשים. ופירש אח"כ כצאן ירושלם במועדיה וזהו הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלם שלש פעמים בשנה שהיו רבים:
הערים החרבות. בא בצרי הרי"ש ויונתן תרגם כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושלם בזמן מועדי פסחא כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חרבן יהון מליין אנשא דעמא בית ישראל וידעון ארי אנא ה'. אמר בזמן מועדי פסחא רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלם כי כל הבאים לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו לשחטו שם ולאוכלו שם כמו שכתוב בתורה:

פרק לז

פסוק א
היתה עלי יד ה', **ויניחני**. כתרגומו ואשרני ענין מנוחה:
בתוך הבקעה. אפשר שהיה הבקעה שבאה לו הנבואה שם כבר כמו שאמר בתחילת הספר:

והיא מלאה עצמות. תרגם יונתן גרמי אנשא והענין הזה הראה לו הקב"ה למשל כי בני ישראל יצאו מהגלות שהם בו והם בו כעצמות היבשות על דרך משל או הראה לו זה להראות לו שעתיד להחיות מתי ישראל בעת הישועה כדי שיראו גם הם בישועה ויש בזה מחלוקת בדברי רז"ל תניא רבי אליעזר אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומה שירה אמרו ה' ממית ומחיה ממית בצדק ומחיה ברחמים ורבי יהושע אומר שירה זו אמרו ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל רבי יהודה אומר באמת משל היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם ואמרו מי היו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו דכתיב ובני אפרים שותלח וברד בנו וגו' והרגום אנשי גת וגו' ויתאבל עליהם אפרים אביהם. ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים ורבי יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא וכו' כמו שכתוב בפ' חלק:

פסוק ב

והעבירני. וכל זה במראה הנבואה:

עליהם סביב סביב. כדי שאראה אותם כולם ומה שפירש"י זכרונו לברכה סביב סביב לבקעה ולא הכניסו לתוכה כדי שלא יטמא לפי שהיה כהן אם כן איך צוהו להעביר התער על ראשו ועל זקנו וכן תרגם יונתן על הכהנים ופאת זקנם לא יגלחו ועוד הרי אמר ויניחני בתוך הבקעה אלא הכל היה במראה הנבואה ולא היו דברים ממש:

פסוק ג

ויאמר, **בן אדם**. מבואר הוא:

פסוק ד

ויאמר, **הנבא**. מבואר הוא:

פסוק ה

כה אמר, **מביא בכם רוח**. אחר הבשר והעור והגידים כמו שאמר בפסוק האחר על הסדר:

פסוק ו

ונתתי עליכם גידים. כי הם תחלת יצירת הולד ותכונתו כי רבים מהם נקשרות בעצמות ואחר הגידים הבשר ואחר כך העור כי הוא העליון ומה שאמר איוב עור ובשר תלבישני ועצמות וגידים תסוככני לא אמר שהעור והבשר הם תחלה ביצירה לפי שזכרם בתחילה שהרי אמר תלבישני שהם כמו לבוש שהוא עליון:

וקרמתי. פעל יוצא ויקרם עליהם עור פעל עומד כמו שאמר גם כן ובשר עלה והוא ענין קרום ובדברי רז"ל אמרו כדי שיקרמו פניה:

פסוק ז

ונבאתי, **ותקרבו**. העצמות שכבר נפרדו איש מעל אחיו לאורך הזמן ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמר בשני סימנין ותקרבנה וכמוהו ואלמנותיך עלי תבטחו וברוב עצם לשון נקבה ובאמרו עצם אל עצמו הוא לשון זכר ורוצה לומר עצם אל עצם הראוי להדבק בו כפי היצירה:

פסוק ח

וראיתי, **ובשר עלה**. פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר וי"מ עלה גדל כמו ותעל אחד מגוריה:

פסוק ט

ויאמר, **מארבע רוחות בואי הרוח**. זו היא רוח החיים לפיכך אמר מארבע רוחות כלומר מאיזה עבר שתהיה תבא כי הוא מהאויר ומה שאמר ונתתי רוחי בכם היא רוח השכל לפיכך אמר רוח והעד שאמר אחר שאמר והעלתי אתכם מקברותיכם:

ופחי. שרשו נפח על משקל גשי מן נגש מענין ויפח באפיו נשמת חיים:

בהרוגים האלה. אינו אומר הרוגי חרב אלא רוצה לומר במתים כי ההריגה נאמרת גם כן על המתים בלא חרב כמו היו הרוגי מות ואם היו בני אפרים כמו שכתוב למעלה הם היו הרוגי חרב:

פסוק י

והנבאתי. חסר תי"ו התפעל ומשפטו והתנביתי לפיכך נדגשה הנו"ן לחסרון התי"ו:

פסוק יא

ויאמר אלי, **העצמות האלה כל בית ישראל המה**. אם הענין הזה משל אמר לו זה שהראיתי לך במראה הנבואה העצמות היבשות שחיו וקמו על רגליהם זהו משל לכל בית ישראל שהיו בגלות זה כמה עד שנואשו מן הגאולה ואמרו יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו וגו' כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה ואם הענין כמשמעו אמר זה שהראתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישראל שמתו בזמן הגלות שארך זה כמה והרי הם כאילו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר יהיו בזמן הישועה ואיך נחיה אלף שנים או יותר:

נגזרנו לנו. לעצמינו:

פסוק יב
לכן. אם הענין משל ארצות הגוים והגלות הם הקברות ואם כמשמעו מבואר הוא ומחלוקת יש בדברי רז"ל על המתים בחוצה לארץ מהם אמרו כי בחוצה לארץ יעלו מקברותיהם ומהם אמרו ארץ מהם אמרו כי בחוצה לארץ יעלו מקברותיהם ומהם אמרו מקברותיהם יעלו לא"י בגלגול ודרך מחילות והפסוק הזה מוכיח כי בח"ל יחיו כמו מתי א"י שהרי אמר פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל:

פסוק יג
וידעתם. מבואר הוא:

פסוק יד
ונתתי רוחי בכם. זהו רוח השכל כמו שפירשנו כי כיון שאמר ובהעלותי אתכם הרי רוח חיים כי לא יתנועע האדם בלא רוח חיים אם כן מה שאמר אח"כ ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר והבטיחם שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא יחטאו עוד כמו שיעדם גם כן ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם:
וחייתם. הבטיחם שיחיו ימים רבים והוא כמו שנאמר בנבואת ישעיהו כי כימי העץ יהיו ימי עמי:
והנחתי אתכם על אדמתכם. הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד:

פסוק טו
ויהי:

פסוק טז
ואתה, ולבני ישראל חברו. שבט בנימין שהיה עם שבט יהודה לעולם גם לאחר שנחלקה המלכות:
חברו. כן כתיב לפי שהיה בשבט אחד:
ליוסף עץ אפרים. לפי שבעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטים על שם אפרים:
וכל בית ישראל חברו. חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמר בית יעקב:

פסוק יז
וקרב. צווי מן הדגוש ובא בפתח הרי"ש כמו כתר לי פלג לשונם:

לך לעץ אחד. אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אחד שם בפני עצמו שהוא סימן למלכות ישראל שנחלקה אחר כך תקרב אותם אחד אל אחד והיו בידך שניהם יחד כאילו הם עץ אחד:

ויהיו לאחדים בידך. שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת. ואדוני אבי ז"ל פירש אמר לו שיקרב שני העצים ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס ויונתן תרגם כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליהם לוחא וכן והיו העצים תרגם לוחיא ושבפסוק דבר תרגם את עץ יוסף אשר ביד אפרים ית שבטא דיוסף דהוא שבטא דאפרים את עץ יהודה ית שבטא דיהודה ועשיתם לעץ אחד לעמא חדא:

פסוק יח

וכאשר. כמו שאמר לו שיכתוב לעיניהם והם ישאלוהו מהו המשל:

פסוק יט

דבר, **חברו**. כתיב וקרי חביריו:

ונתתי אותם עליו. אתן שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה:

עליו. פירושו עמו:

את עץ. פירושו עם עץ:

פסוק כ

והיו. מבואר הוא:

פסוק כא

ודבר. מבואר הוא:

פסוק כב

ועשיתי, **ולא יהיה**. כתיב על דרך כלל וקרי יהיו:

פסוק כג

ולא יטמאו. מבנין התפעל ומשפטו יתטמאו:

פסוק כד

ועבדי דוד מלך. המלך המשיח יקרא שמו דוד לפי שיהיה מזרע דוד קראו דוד או רמז לתחיית המתים:

פסוק כה

וישבו. **לעבדי ליעקב**. לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו אחריו:

פסוק כו
וכרתי, יהיה אותם. פי' עמם כי יש מן הרפים שפירושם עם:
ונתתים. פירוש ונתתים בארצי או בברכתי ויונתן תרגם ואברכינון:

פסוק כז
והיה משכני עליהם. תרגם יונתן ביניהון לפי שבמקומות קשור שכינת האל יתברך עם בתוך ומה שאמר במקום הזה עליהם לומר כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו בתוכם לעולם:

פסוק כח
וידעו. מבואר הוא:

פרק לח

פסוק א
ויהי:

פסוק ב
בן אדם אל גוג ארץ המגוג. מגוג היה מבני יפת וכן משך ותובל ובאמרו המגוג בה"א הידיעה ואין ה"א הידיעה באה על שם אדם אפשר שהוא שם היחס כי הראשון שהיה בן יפת העם היוצא ממנו נקראים מגוג שמתיחסים אל מגוג הראשון וכן שבט המנשה ועל שם היחס תבא ה"א הידיעה וגוג שם המלך המולך עליהם ואל עומד במקום שנים כאילו אמר אל גוג אל ארץ המגוג:
נשיא ראש משך ותובל. גוג הוא מלך מגוג ומלך שתי האומות האלה משך ותובל ובאמרו נשיא ראש הוא ענין כפול במלות שונות והוא סמוך על סמוך וכן מבחר וטוב לבנון מספר מפקד העם:

פסוק ג
ואמרת. מבואר הוא:

פסוק ד
ושובבתיך. אשברך מן כי שובבים יהיה עגל שומרון וכן בדברי רז"ל דברים שמשבבים לבו של אדם ובאמרו ושובבתיך רוצה לומר אשבר לבך עד שתתאוה מאד לצאת ממקומך לבא אל ארץ ישראל ובא זה על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ויעשה זה האל יתברך כדי שיהא נודע בכל העמים ונקדש בהם:

ונתתי חחים בלחייך. על דרך משל למשוך אותך כמו שעושים לדג ויונתן תרגם ושובבתיך ואשדלינך רוצה לומר אפתה אותך כתרגומו של כי יפתה ארי ישדל:
לבושי מכלול כולם. בכל מיני עדי:
קהל רב צנה ומגן. בצינה ומגן:

פסוק ה
פרס, כולם מגן וכובע. במגן וכובע וכובע מלרע:

פסוק ו
גמר וכל אגפיה. רוצה לומר עדת גמר וכל חיילותיה וכן כל אגפיו כל חיילותיו וכן תרגם יונתן משירייתהא:
בית תוגרמה. כמו בית ישראל ויונתן תרגם מדינת גרממיא וכן אמרו רז"ל במסכת יומא גמר זו גרממיא כדעת התרגום:
ירכתי צפון. כל אלה בני יפת שוכנים בסוף צפון:
אגפיו. אגפי תוגרמה:

פסוק ז
הכון והכן לך. הכון אתה והכן לך כל קהליך למשמר שישמרו אותך איזה דרך תלך וילכו עמך:

פסוק ח
מימים רבים תפקד. אמרו כי מימי אלכסנדרוס מלך יון היו בני מגוג נסגרים שם בסוף צפון כי הסגירם שם אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יצאו משם עוד וזהו שאמר מימים רבים תפקד כלומר תזכר בפי בני העולם בצאתך כי עד היום ההוא לא נזכרת כי היית נסגר ולא היית יוצא ביניהם:
באחרית השנים. זה יהיה בעת הישועה אחר צאת כל ישראל מהגלות או רובם:
משובבת מחרב. כמו ושובבתיך משוברת מחרב העמים ויונתן תרגם מענין שב דתבו עלה מקטולי חרבא:

פסוק ט
ועלית כשואה. כהמון מים רבים שבאים פתאום ומשמיעים קול ושוטפין וכן בבא כשואה פחדכם:
אותך. כמו אתך בדגש ענינו כמו עמך:

פסוק י
כה אמר. מבואר הוא:

פסוק יא
ואמרת, על ארץ פרזות. כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזות פירוש ערי השדה שאין להם חומה:
אבוא השוקטים. אל השוקטים וכן ויבא ירושלם כמו אל ירושלם וכן רבים:

פסוק יב
לשלל, להשיב ידך על חרבות נושבות. להשיב ידך עליהם להחריבם כמו שהיו ויונתן תרגם לכנשא משירייתך:
עשה מקנה וקנין. האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים וכן מקניהם וקנינם ותרגם יונתן ואצלחו בנכסין וקנינון:
יושבי על טבור הארץ. פעמים יבא הסמיכות על מלת על וכן יושבי על מדין והולכי על דרך ונקראת א"י טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף ויונתן תרגם על תוקפא דארעא לפי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות:

פסוק יג
שבא, וכל כפיריה. מלכיה ושריה וכן כפיר גוים נדמת ונקרא כן עד"מ כמו שכפיר אריות מלך על כל שאר החיות וכן תרגם יונתן וכל מלכהא:

פסוק יד
לכן. תדע. כאשר תדע שהם יושבים בארצם לבטח תבא ממקומך ויונתן תרגם פורענות גבורתי:

פסוק טו
ובאת. מבואר הוא:

פסוק טז
ועלית, לעיניהם גוג. לשון קריאה אתה גוג:

פסוק יז
כה אמר, ביד עבדי. הנביאים יחזקאל וזכריה ואף על פי שזכריה לא זכר גוג ומגוג בפרשה הנה יום בא על מלחמה זו נאמרה:
בימים ההם שנים. כאלו אמר זה שנים רבות וי"ת מלקדמת דנא שנין סגיאין ובדברי רז"ל אלדד ומידד מתנבאים במחנה על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים שנאמר האתה הוא וגו' אל תקרי שנים אלא שנים הם שנים נביאים אלו שנתנבאו נבואה אחת:

פסוק יח
והיה. מבואר הוא:

פסוק יט
ובקנאתי, רעש גדול. כמשמעו שתרעש א"י וכן נאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזיתים ונאמר ונסתם גי הרי כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה:

פסוק כ
ורעשו. כל זה יהיה בא"י ומה שאמר דגי הים וכו' על דרך הפלגת הרעש והמהומה שתהיה אז לא שירעשו הדגים והעופות והחיות והרמש ואפשר כמשמעו ותרעש מקום ים א"י וכן העופות והחיות שיהיו במקומות הרעש:
ונהרסו ההרים. כמו שנאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזיתים אולי כי גם כן יקרא להרים אחרים:
ונפלו המדרגות. ת"י ויתתלשון מגדליא ורש"י ז"ל כתב שמעתי שהם סלעים זקופים תלוים ונראים כנופלים:

פסוק כא
וקראתי עליו. על גוג:
לכל הרי. כמו בכל הרי או כמו על כל הרי כמו שאמר על הרי ישראל תפול ותרגם יונתן ואזמניניה למיפל בחרבא על טורי ישראל עמי:
חרב איש באחיו תהיה. כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת ה' שתהיה בהם:

פסוק כב
ונשפטתי, ואבני אלגביש. הוא מין ממיני הברד ויש מפרשים שהם שתי מלות רוצה לומר אבני ברד דומות אל גביש מן ראמות וגביש שהיא אבן לבנה מהאבנים היקרות:

פסוק כג
והתגדלתי. מבואר הוא:

פרק לט

פסוק ב
ושובבתיך וששאתיך. ושובבתיך פירשנוהו וששאתיך פירשו בו שהוא מלשון ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם ששית המחנה ויש מפרשים אותו לפי ענינו אכריתך או אחריבך. ואדוני אבי ז"ל פירש אשפטך בששה שפטים כמו שאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם ואבני אלגביש וגשם שוטף ואש וגפרית והם ששה ויונתן תרגם ואשדלינך ואטעינך:

פסוק ג
והכיתי קשתך. אכה בו עד שאפילנו מיד שמאלך כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו ונותן עליו החיצים ביד ימינו וימשוך יתר הקשת בימינו וענין זה רוצה לומר שלא יועילנו כלי מלחמתו והרי הם כאילו אינם:

פסוק ד
על הרי, **לעיט צפור כל כנף**. הסמיכות הזה כסמיכות אדמת עפר טיט היון:
כל כנף. פירוש כל בעלי כנף והן כל צפור כל כנף ובשלשו הענין להגדיל הדבר שיבאו כל העופות לאכול בשר ההרוגים טורפין ושאינם טורפין:

פסוק ה
על פני השדה. בין שיהיו על ההרים בין שיהיו על פני השדה כולם יפלו בחרב ובשאר שפטים:

פסוק ו
ושלחתי אש במגוג. אכלה אותם כמו האש המכלה או הוא כמשמעו כמו שאמר אש וגפרית אמטיר עליו:

פסוק ז
ואת שם, **ולא אחל את שם קדשי עוד**. כי בהאריכו הגלות שמו מחולל בגוים כאילו הוא יתברך מחלל שמו:

פסוק ח
הנה באה ונהייתה. בא עת הישועה הוא היום אשר דברתי:

פסוק ט
ויצאו, **ובערו והשיקו**. כפל הענין במלות שונות:

פסוק י
ולא ישאו. לא יצטרכו כי יספיקו בכלי הזיין:
ולא יחטבו. מן הקל:

פסוק יא
והיה, **מקום שם קבר**. כמו הפוך מקום קבר שם וכן כל הרע אויב בקדש כמו כל אויב הרע בקדש אף אש צריך תאכלם כמו אף צריך אש תאכלם כל תשא עון כל עון תשא והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ויונתן תרגם אתר כשר לבית קבורה. ובדרש לפי שכסו שם ויפת ערות אביהם זכה שם לציצית בטלית וזכה יפת לקבורה בארץ ישראל ועל דרך פשוטו הרי כתוב למען טהר את הארץ:

גי העוברים. באותו הגי שעוברים דרך עליו:
קדמת הים. למזרח הים ולא פירש אי זה ים והנה היו בארץ ישראל ים מזרחי וים מערבי ויונתן תרגם בחילתא מגיזתא מדנח ים גינוסר והוא ים כנרת:
וחסמת היא את העברים. חסמת פועל יוצא לשלישי רוצה לומר כי באשת ההרוגים תעשה לעוברים דרך שם שיחסמו ויסגרו אפיהם מריח הרע ותרגם יונתן וסמכא היא לתרין טוריא:
המונה. בה"א מקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו:
גי העברים. ביו"ד לבדה:
גיא המון גוג. ביו"ד ואל"ף:

פסוק יב

וקברום. האל יתברך צוה לקבור הנתלים בישראל ואמר ולא תטמא אדמתך כי המת שלא נקבר הוא טומאת הארץ וכן צוה יהושע לעשות כן לחמשה המלכים וכן יקברו ישראל המון גוג למען טהר את הארץ:
שבעה חדשים. שבעה חדשים יתעסקו עם הארץ בקבורתם:

פסוק יג

וקברו, והיה להם לשם. כי אומות העולם יזכרו אותם לטובה בזה ויאמרו ראו מה טובה אומה זו שקברו אויביהם הבאים עליהם ואף על פי שהם אין כונתם לזה אלא למען טהר את הארץ:

פסוק יד

ואנשי תמיד יבדילו. ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללים כדי לקברם:
את העוברים. כמו עם העוברים אמר כי האנשים המותמדים יאמרו לעוברים בדרך עליהם באיזה מקום שיהיו שיעזרו אותם לקבור הנותרים בארץ שלא נהרגו בגיא כי שם נהרגו רובם:
יחקרו. ישלימו החקירה:

פסוק טו

ועברו העוברים. אינו אומר על אנשי תמיד אלא על העוברים שיעברו בארץ כשיראו אפילו עצם אדם יבנו אצלו ציון מאבנים עד שיעברו עליו אנשי תמיד המקברים כי אולי בין כך ובין כך עד שיעברו המקברים יכוסה העצם בעפר בשום דבר ולא יראו אותו וכישראו הציון ידעו כי שם עצם אדם ויקחוהו משם ויקברוהו בגיא המון גוג כי כולם

יביאו אותם שם ושם יקברום כדי שלא תהיה הארץ מלאה מהם אלא ממיוחדין יהיו ונקברין במקום אחד ויהיו זכר לימים הבאים מה שעשה האל יתברך בה והציון יהיה מאבן אחת או מאבנים מקובצים יחד:
אל גיא. כמו בגיא וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון:

פסוק טז
וגם שם עיר המונה. כמו שהגיא יקרא המון גוג כן העיר הסמוכה לגיא או עיר ירושלם תקרא המונה על שם המון גוג הנהרגים סמוך לה. המונה לא מפיק ה"א ויונתן תרגם הפסוק כן ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא דסגיאין אתרגושתהא וידכון ארעא:

פסוק יז
ואתה בן אדם. הפרשה הזאת מבוארת היא:

פסוק יח
בשר גבורים, **אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן**. משל על הגדולים ומה שקורא להם לאכול הוא בין ההריגה לקבורה:

פסוק יט
ואכלתם. מבואר הוא:

פסוק כ
ושבעתם. מבואר הוא:

פסוק כא
ונתתי. מבואר הוא:

פסוק כב
וידעו, **מן היום ההוא והלאה**. סימן שלא יטעה אדם יחזקאל מן היום שמואל מהיום:

פסוק כג
וידעו, ענין
ויפלו בחרב כולם. רובם וכן וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו:

פסוק כה
לכן. מבואר הוא:

פסוק כו
ונשו את כלימתם. כמו ונשאו ופירושו ישאו בפיהם ויזכרו כלימתם שהיתה להם בגלות:

ואת כל מעלם אשר מעלו בי. כי בעונש עונם היו סובלים כלימת הגוים, ומתי יזכרו זה בשבתם על אדמתם לבטח:

פסוק כז

בשובבי אותם מן העמים. בזמן שאשיב אותם מן העמים לארצם וכן לשובב יעקב אליו ענין השבה:

לעיני הגוים רבים. בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו סורי הגפן נכריה את העגלה חדשה והדומים להם:

פסוק כח

וידעו. מבואר הוא:

פסוק כט

ולא אסתיר. מבואר הוא:

פרק מ

פסוק א

בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחודש בי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר. בשלשים שנה ליובל ראה הסתלק הכבוד מישראל כמו שכתבנו בתחלת הספר והוא השנה החמשית לגלות המלך יהויכין כמה נשארו מן היובל כ' שנה שש שנים של צדקיהו שהרי עברו לו חמש וי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר הרי כ' והיא שנת החמשים שהיא שנת היובל זהו שאמר בר"ה בעשור לחדש איזו היא שנה שר"ה שלה בעשרה לחדש הוי אומר זה שנת היובל ולפי שהעבדים היו יוצאים מעבדות לחירות בשנת היובל ביום הכפורים הראה לו הקדוש ברוך הוא צאת מהגלות ובבנין הבית בשנת היובל וביום הכפורים כי בו יסלח האל לעון ישראל וחטאתם לא יזכר עוד:

שמה. העיר שזכר:

פסוק ב

במראות, אל הר גבוה מאד. זהו הר הבית והראהו לו גבוה מאד כי כן יהיה במעלה גבוה מאד ונשא כמו שכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות וגם בעצמו הוא גבוה לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וירושלם גבוה מכל ארץ ישראל:

ועליו כמבנה עיר מנגב. פירוש ועליו בסמוך לו כמו ועליו מטה מנשה כי בית המקדש יהיה בנוי בהר כמו שהיה והעיר ירושלם סמוכה לו מנגב והראהו בנין הבית העתיד

כמו שהראהו חרבנו לנחם בנבואה זו בית ישראל אשר גלו כי לא תאבד תקותם ועוד ישובו אל הארץ וישבו בה לבטח ובנין הבית יהיה יותר ממה שהיה בתחילה:
כמבנה. שם סמוך בשקל מקנה וענינו בנין הראהו כמו עיר בנויה או שהיו בונין אותה ובנין הבית הראהו איך היו בונים אותו והראה לו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו:

פסוק ג

ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת. כאילו אמר מלאך מן השמים מודד הבנין והמלאך ראהו הנביא בדמות איש כמו שנאמר ביהושע והנה איש עומד לנגדו ומה שאמר כמראה נחשת כמו שאמר במראה אשר בתחילת הספר ונוצצים כעין נחשת קלל ונחשת שם משותף נחשתי ויברכני ה' בגללך:
ופתיל פשתים בידו. למדוד:
וקנה המדה. גם כן בידו למדוד אלא שבחבל מודד אדם מדה מרובה בקרקע ובקנה המדה מודד אדם מדה מועטת כמו מדת הבנין וזולתו:
והוא עומד בשער. ראה אותו עומד בשער הבית ובידו החבל והקנה למדוד:

פסוק ד

וידבר. מבואר הוא:
הראותכה. כתוב בה"א אחר הכ"ף וכן הבאתה:

פסוק ה

והנה חומה מחוץ לבית סביב. שהיו מתחילים לבנות חומה סביב הר הבית כי ההר בכללו לקרא בית המקדש והיה האיש מודד את החומה כמה יעשו רחבה וקומתה וקנה המדה היה בו שש אמות באמה וטפח באמה הידועה שהיא של חמשה טפחים וטפח. זאת האמה היתה יתירה טפח והיתה בת ששה טפחים. וכן אמרינן במשנה אמר רבי יהודה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה ויונתן תרגם שית אמין באמתא דהיא אמה ופשך:
וקומה קנה אחד. זאת החומה החיצונה היתה שפלה ולא היתה גבוה אלא קנה אחד שמדתו שש אמות באמה של ששה טפחים ושאר כותלי העזרה לא היו עומדים לפניו כי כנגד השערים היה עומד וכל השערים זה כנגד זה פתוחים והיו גבוהים יותר משער הבית לפי גובה מקומם וכן מצינו במסכת מדות כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מהכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזית הדם ואילו היה הכותל המזרחי שבהר הבית גבוה לא היה

יכול לראות פתחו של היכל כי הכותל היה עומד לפניו וזה שהוא אומר חוץ מכותל מזרחי אומר בחומת הר הבית שהיא חצונה ועולי גולה עשו הבנין כדמות שראוהו בבנין יחזקאל העתיד בקצת הדברים ואף על פי שמשמעות הכתוב כי כל החומה היתה שפלה סביב שלא ייחד כותל מזרחי אלא אמר בסתם וקומה קנה אחד:

פסוק ו

ויבא. מחוץ לחומה היה ונכנס בשער המזרחי מהר הבית:

אשר פניו דרך הקדימה. שהיתה פתוחה לדרך המזרח הפתח הוא פני השער וכן תרגם יונתן דפתיח לארח מדינחא ורש"י ז"ל פירש ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה נכנס לו לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי:

ויעל במעלותיו. לפירוש רש"י ז"ל עלה לי"ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת נשים ולפירושינו כי הר הבית היה גבוה מהמקום אשר סביבותיו ובמעלות היו עולים אליו:

וימד את סף השער קנה אחד רחב. ברוחב החומה היה רחבו:

ואת סף אחד. וכן היה הסף השני והספים הם מזוזות השער מפה ומפה:

פסוק ז

והתא. הוא לשכה ונקרא יציע וצלע אמר כי מדת כל תא ותא מן התאין שהיו שם היה קנה מדתו באורך וברוחב כי מרובע היה:

ובין התאים חמש אמות. פירוש מה שהיה בין התאים כלומר הכותל הממוצע בין שני התאים היה רחבו חמש אמות וכן תרגם יונתן ובין תויא כותלא חמש אמין והתאים היו לפנים מן החומה וחמשה מקומות היו נחלקים זה לפנים מזה מחומת הר הבית עד המזבח הר הבית לפנים ממנו המקום הנקרא חיל לפנים ממנו עזרת נשים לפנים ממנו עזרת ישראל לפנים ממנו עזרת הכהנים:

וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד. לפי שזכר למעלה מדת ספי השער שהם הספים החצונים ולזה השער היו לו גם כן ספים פנימיים לפי שהאולם מחובר אליו ואמר כי הסף הפנימי שהוא אצל אולם השער מדת רחבו קנה אחד כמו החיצונים וכן הסף השני ואע"פ שלא זכרו:

מהבית. פירושו מבפנים כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן מלגיו:

פסוק ח

וימד את אולם השער מהבית קנה אחד. עובי כותל האולם מבפנים קנה אחד:

פסוק ט

וימד את אולם השער שמונה אמות. שהיה נמשך כלפי פנים שמונה אמות:

ואלו שתים אמות. מזוזות האולם מבפנים היו שתים אמות משוכים כלפי פנים:
ואולם השער מהבית. מבפנים כתרגומו מלגו והוצרך לומר זה כי שאר אולם הוא חוץ לשער והוא שקוראים בית שער וכן היה אולם ההיכל מבחוץ לפיכך אמר כי זה אולם השער מבפנים היה:

פסוק י

ותאי השער דרך הקדים. לפי שהיו סמוכים לשער זה המזרחי סמכם לו ואמר תאי השער דרך הקדים השער שדרכו למזרח:
שלשה מפה ושלשה מפה. ג' מדרום השער וג' מצפונו:
לאילים. אילי האולם שזכר או אילי התא:
מפה ומפו. מצפון ומדרום כל מפה בפסוק זה כתובים בה"א ומפה בסוף הפסוק כתיב בוי"ו:

פסוק יא

וימד, **פתח השער**. המזוזות והאסקופות והפתח כלו קרוי שער ומה שפתוח בו לבד קרוי פתח ואמר שרחבו של פתח היה עשר אמות ולא ספר גבהו ואמר כי אורך השער שלש עשרה אמות ואורך השער מסף החצוני עד סף הפנימי והנה אמר הנה כי הסף החצוני היה רחבו קנה אחד הוא ששה אמות ואותו הרחב קורא אותה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף כי המדה היתירה נקרא ארך והנה זכר כי רחב הפתח מסף אל סף עשר אמות והאורך מסף אל סף י"ג אמות אלא שברוחב אין נכלל מדת הספים שאינו אומר אלא על מה שפתוח בשער והוא הנקרא פתח ובאורך נכלל מדת הספים ומדת הספים בין הפנימי והחצוני י"ב אמות כי כל סף רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ובין סף לסף אמה אחת הנה י"ג אמות. ורש"י ז"ל פירש אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י"ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי מכאן ואמה וחצי מכאן:

פסוק יב

וגבול לפני התאות. לפני השלש תאים היה אמה אחת שהיה להם לרוחב ועד סף האמה גבול התאים וכן מפה לשלשה התאים האחרים כי אלו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל וכן היו פתוחים לצפון ולדרום רש"י ז"ל פירש כי אלו התאים היו סמוכין לכותל מזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה ואם אמר כי כל תא מהם היה שש אמות כבר אמר למעלה והתא קנה אחד ומה צריך לשנותו הנה ואפשר שאמר שהיה התא הדרומי נמשך מחלל האולם שש אמות וכן התא הצפוני:

פסוק יג

וימד את השער מגג התא לגגו. פירש רש"י ז"ל מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער כ"ה עובי כותל התא וכן עובי כותל התא שמצד השני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה: ואם כפירושו למה אמר וימד את השער היה לו לומר וימד מגג התא האחד לגג התא האחר שכנגדו למה זכר שער ועוד המדות האלה כבר זכרם בפרט למה חזר לומר אותם בכלל ועוד כי יונתן תרגם מגג התא מאגרי תויא לשון רבים לומר כי על כל התאים אמר ותא הוא שם כלל ועוד וי"ו גגו הוא כנוי השער ולא התא כי לא זכרו ואע"פ שיש לסייעו כי מצאנו כמו זאת הוי"ו עמו הראובני והגדי והאמת כי המדות האלה אשר בבנין זו אינם מבוררות אצלינו כי הם בבנין העתידה ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליהם ומה שנמצא מהם בקבלה במשנת מדות או בת"י נקבל והשאר יהיה מונח במקומו עד שיבא אליהו וכן אמרו רז"ל במקצת דברים מזו הנבואה פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעים לדרשה ואפשר כי התאים האלה היו צרים מלמעלה לפיכך חזר למדוד גבי התאים עם גג השער והאילים והאולם כ"ה רחב כי לפי מדתם מלמטה הם יותר וכן נאמר בשאר השערים עם התאים והאילים והאולמים רחב עשרים וחמשה ואורך חמשים ואולי היו שם אולמים אחרים לבד האולם הנזכר:

פתח נגד פתח. פתח שער זה כנגד פתח שער שלפנים ממנו של עזרת נשים ושל עזרת ישראל ורש"י ז"ל פירש פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער שבצפון:

פסוק יד

ויעש את אילים ששים אמה. בקצת נוסחאות מן התרגום מצאתי ועבד איליא שתין אמין קומיהון ובקצת נוסחאות איליא שתין אמין רומיהון אמתא חדא:

ואל איל החצר השער סביב סביב. פירוש וכן לכל אילי החצר שהם אילי השער סביב סביב כן היה להם המדה הזאת ואיל עומד במקום שנים ואמר איל דרך כלל במקום אילים כי חמשה שערים היו בחומת הר הבית בבנין בית שני כמו שאמר במשנה מדות חמשה שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה טדי פירוש שם איש מן הצפון לא היה משמש כלום שער מזרחי עליו צורת שושן הבירה במערב צורה שבו שורף כהן את הפרה: פרה וכל מסעדיה יוצאים להר המשחה ואמר בזה הפסוק כי כמו שהיו אילים לשער מזרחי כן היו לכל השערים סביב:

פסוק טו

ועל פני השער היאתון. כן כתיב וקרי האיתון והוא כמו המלות ההפוכות כבש כשב שמלה שלמה לא ידעתי דעת המתרגם שתרגם תרעא מציעאה ואפשר לפי שלשער מזרחי הזה של הר הבית היו לו שני פשפשין אחד מימינו ואחד משמאלו לפיכך קרא השער אמצעי ואפשר כי איתון מענין אתא בקר ומזה השער היו נכנסים הבאים לעזרה להתפלל לפי שהיה מזרחי ומכוון כנגד פתח ההיכל אמר כי על פני השער הזה כלומר מפני השער מחוץ עד לפני אולם השער הפנימי היה חמשים אמה אורך כמו שמנה בשאר השערים אורך חמשים אמה ורחב עשרים וחמש עם התאים והאילים והאולמים כלומר מסף השער החצוני עד איל השער הפנימי שהוא האולם חמשים אמה:

על לפני אולם. כמו עד וכן על המעברות כמו עד ורש"י ז"ל פירש ועל פני השער גובה השער ואמר ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני לומד שעל פני האמור כאן היא גובה וכן פירש למטה חמשים אמה ארכו גובהו ואני תמיה על פירושו כי בכל הענין אינו אומר על גובה השערים מדה וכן בבנין בית שני לא היה שער שהיה גבוה חמשים אמה כי כל השערים רחבן עשר וגובהן עשרים חוץ משל אולם שהיה גובהו ארבעים ואנה מצא לשון אורך שענינו גובה אין זה כי אורך הוא מדת השטח וגובה הוא מדת הרום או העומק ומה שאמר במדת העמודים בבנין שלמה שאמר בספר מלכים קומה ובדברי הימים אורך כבר פירשנו שם כי בדברי הימים ספר מדתן בעת יציקתן בקרקע שהיא מדת השטח לפיכך אמר אורך ובעת שהעמידן וספר מדתן אמר קומה כי כן היה:

פסוק טז

וחלונות אטומות. סתומות ואינו אומר שהיו סתומות מכל וכל כי לא יקרא חלון אם אינו פתוח אלא פירוש אטומות כפירוש חלוני שקופים אטומים בבנין שלמה שפירושו שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים והנה לא אמר אלא אטומות ר"ל שהיו צרות מבפנים ויונתן לא ביאר הענין ולא תרגם אלא סתימן ובבנין שלמה אמר פתיחן מלגיו וסתימן מלבר:

אילהמה. כמו אילהם והה"א נוספת על מ"ם הרבים וכן אחר נו"ן הרבות גויותיהנה כסתותיכנה ולתאים היו אילים ואמר כי היו חלונות בקירות התאים וכן באילים לפנימה לשער סביב סביב וכן לאולמות לתאים ולאילים שהיו לפנים מן השער הזה וכן לשאר השערים שהיו סביב שהיו להם אילים ואילמים היו להם חלונות אטומות אילמות כמו אלים שהוא רפה:

וחלונות סביב סביב לפנימה. החלונות שהיו סביב לפנימה ר"ל החלונות שהיו סביב לצד פנים היו ולא לצד חוץ החומה:

ואל איל תמרים. ואל כל איל ואיל היו תמרים ותרגם יונתן כותרתא ובבנין שלמה תרגם צורת דקלין ואפשר שהיו עשויים על צורת דקלים כותרות על ראשיהן:

פסוק יז

ויביאני אל החצר החיצונה. היא עזרת נשים כי עד הנה היה בהר הבית ועתה אמר שהכניסו בעזרת נשים וקראה חצונה לפי שהיא חצונה מעזרת ישראל:

והנה לשכות. ואחר כך אמר כמה היו אלא שספר בתחלה כי על רצפה היו בנויות ובבנין בית שני לא היו אלה הלשכות:

ורצפה. ידוע כמו על בהט ושש שרוצפין הקרקע באבנים ואמר עשוי לשון זכר ורצפה לשון נקבה טעם עשוי על הבנין ואחר שאמר הרצפה התחתונה נראה שהיה בה רצפה עליונה ותחתונה והתחתונה היתה על הקרקע והעליונה בנויה על גבי העמודים גזוזטרא ואפשר שמעין אותה בנו בבנין בית שני גזוזטרא בעזרת נשים הוא שאמר במשנת מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין:

אל הרצפה. כמו על וכן אל ההרים לא אכל:

פסוק יח

והרצפה אל כתף השערים. והרצפה שעליה הלשכות היתה עשויה בעבר השערים מזה ומזה פירוש כתף צד ועבר כמו ולכתף השנית:

לעומת אורך השערים. כמו שאמר שהיה אורך כל השערים חמשים אמה ובזה כלל מדת אורך ורחב השערים כמו שכתוב למעלה בשער הבית חמשים ארכו ועשרים וחמש רחבו כמו שפירשנו למעלה הרצפה התחתונה עליה אמר שהיתה בנויה על כתף השערים:

פסוק יט

וימד רחב מלפני השער התחתונה. כמו התחתון וההי"א נוספת לפיכך המלה היא מלעיל הטעם בתי"ו כי שער הוא לשון זכר וקרא תחתונה שער החצר החיצונה הזו שהיא עזרת נשים לפי שהיא תחתונה כנגד שער החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל כי עזרת ישראל גבוהה מעזרת נשים כי ההר היה משופע ועולה והרי אמר הנה כי בשבע מעלות יעלו בו ומדד הרוחב שהיה בין שער זה לשער החצר הפנימי מאה אמה מחוץ החצר הפנימי כלומר המדה היתה מחוץ לא עם השער הפנימי לפיכך אמר לפני החצר הפנימי כלומר עד לפני החצר:

הקדים והצפון. זו המדה היתה למזרח ולצפון:

פסוק כ

והשער. אמר שמדד גם כן אורך ורוחב של שער הצפוני של עזרת נשים:

פסוק כא

ותאו. כל אלו ותאו וחלונו ואילמו חסרים יו"ד הרבוי בכתוב:

שלשה מפו ושלשה מפו. שניהם כתובים בוי"ו:

כמדת השער הראשון. הוא שער הר הבית כמו שפירשנו למעלה כי מדת ארכו חמשים אמה ורחבו עשרים וחמש אמה:

פסוק כב

וחלונו, ובמעלות שבע יעלו בו. בשבעה מעלות יעלו מעזרת נשים לעזרת ישראל ובנו בו על השער ובבנין בית שני שנינו במסכת מדות ט"ו מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל כנגד ט"ו שיר המעלות שבתהלים שעליהם הלוים עומדים בשיר:

ואילמו לפניהם. לפני המעלות היו אילמו כי קודם שיכנס לאילמים היה עולה במעלות:

פסוק כג

ושער לחצר הפנימי. אמר כי שער עזרת ישראל שהוא חצר הפנימי היה כנגד השער רוצה לומר השער החיצון של עזרת נשים לצפון ולקדים היו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה כמו שאמרנו למעלה:

פסוק כד

ויולכני. בעזרת נשים הוליכו דרך הדרום ומבואר הוא:

פסוק כה

וחלונים, כהחלונות האלה. עם ה"א הידיעה כמו להגדוד אשר בא אליו בהשמים חסדך כהיום הזה והדומים להם ויש בו מדרש כהחלונות כהה חלונות כלומר חלונות כהות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כלומר לא לאורה אני צריך:

פסוק כו

ומעלות שבעה עולותיו. כמו מעלותיו כלומר במעלות שבעה היו עולים גם כן בשער הדרום מעזרת נשים לעזרת ישראל:

ותמורים לו. פירשנוהו:

אחד מפו ואחד מפו. שניהם כתובים בוי"ו:

פסוק כז

ושער לחצר הפנימי. הוא עזרת ישראל כמו שפירשנו:

פסוק כח
ויביאני, **את השער הדרום**, כמו הדרומי ובא הסמיכות עם ה"א הידיעה כמו הלעג השאננים הממלכות הארץ והדומים להם:

פסוק כט
ותאיו. מבואר הוא:

פסוק ל
ואלמות סביב סביב. היו אלמות בנויות סביב הקיר או בחלל הקיר:
אורך חמש ועשרים אמה. בין כלם היו מחזקות באורך הקיר חמש ועשרים:
ורוחב חמש אמות. כל אחד רוחב חללו חמש אמות וזה לא זכר בחצר החיצונה:

פסוק לא
ואילמו אל חצר החיצונה. אמר כי אילמיו של חצר הפנימי היו בולטים אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בחצר החיצונה שהיא עזרת נשים שאיליו ואילמיו מבפנים:
ומעלות שמונה מעליו. בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישראל לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא ג' מעלות:

פסוק לב
ויביאני, **דרך הקדים**. כן הביאו בשלשה הרוחות וכמו זה כן זה והכל מבואר:

פסוק לח
ולשכה ופתחה באילים השערים. כמו באילי השערים ובא בסמיכות עם המ"ם כמו אילים צמר סיגים כסף והדומים להם ואמר כי ברוח הצפון ראה לשכה והיא פתוחה באילי השערים כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היה שחיטת הקדשים והפשטם ונתוחם כמו שאמר בתורה צפונה לפני ה':
שם ידיחו את העולה. כמו שכתוב וקרבו וכרעיו ירחץ במים ועל שלחנות של שיש היו מדיחין אותה:

פסוק לט
ובאולם השער, **מפו**. הראשון בוי"ו והשני בה"א:
לשחוט עליהם. כמו עליהם וכן ואל ההרים לא אכל והדומים להם רבים:
העולה והחטאת והאשם. כמו שכתוב בתורה במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת וכן אמר במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את החטאת והיה כן שלא לפרסם החוטאים:

פסוק מ
ואל הכתף מחוצה לעולה. בסגול כמו מעלה כלומר מחוץ למעלות שזכר:
השער הצפונה. כמו השער הדרום שפירשנו:

פסוק מא
ארבעה, **אליהם ישחטו**. כמו עליהם:

פסוק מב
וארבעה שלחנות לעולה. זכר העולה לפי שהיתה תמיד וגם כן היו להניח עליהם כל כלי שאר הזבחים כמו שאמר בסוף הפסוק והזבח:
אליהם ויניחו את הכלים. הויו נוספת כויו וישא אברהם את עיניו ואיה וענה והדומים לו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו אמר כי על ארבעה שלחנות אלה היו מניחים הכלים אשר ישחטו בהם העולה ואת הזבחים והם הסכינים אשר ישחטו בהם והמזרקות אשר יקבלו בהם את הדם:

פסוק מג
והשפתים טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב. כלי ששופתים עליו את הקדירות והיא שפיתת שתי קדירות לפיכך נקרא בלשון שנים ויונתן תרגם ועונקלין נפקין פשך חד קביעין בעמודי בית מטבחיא מגו לאולמיא סחור סחור ועונקלין הם ווי ברזל קבועים בעמודים ובכתלים לתלות בהם וקורין עונקלין בעי"ן או באל"ף אונקלין ובאלה השפתים היו תולין בהם הקרבנות ומפשיטים אותם וכן שנינו במסכת מדות בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודים ננסין ורביעים של ארז על גביהם ואונקלין של ברזל קבועים בהן ושלשה סדרים היה לכל אחד ואחד שבהן תולין ומפשיטין על שלחנות של שיש שבין העמודים:
ואל השלחנות בשר הקרבן. בהעמדת קמץ הקו"ף בגעיא וברפיון הבי"ת מפני ששוא הרי"ש נע מפני העמדת הקמץ לפיכך נרפתה הבי"ת ורבי יונה כתבו בחטיפות הקו"ף ורפיון הבי"ת:

פסוק מד
ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים. שער הפנימי של עזרת ישראל היה מחוץ לו כלומר בחלל החצר הפנימית לשכות הלוים המשוררים וכן תרגם יונתן לשכת ליואי:
אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום. והיו אל כתף שער הצפון ופני הלשכות היו דרך הדרום כלומר פתחיהם לדרום וכתף השער קורא מה שאחורי השער כמו שפירשנו:

אחד אל כתף שער הקדים. אמר ולשכה אחת היתה אל כתף שער הקדים:
פני דרך הצפון. כלומר פתוחה לצד צפון ואמר אחד לשון זכר על הלשכה והיא לשון נקבה כי הלשכה בית ובית הוא לשון זכר:

פסוק מה

וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום. לשכה אחרת היתה שם ואם לא זכרה שהיו פניה דרך הדרום לבד לשכות הלוים שזכר כי אותם היו ללוים וזו לכהנים:

פסוק מו

והלשכה. לשכה הנזכרת אשר פניה דרך הצפון:
המה בני צדוק. זכר צדוק כי הוא היה כהן גדול תחילה בבית שבנה שלמה כמו שכתוב וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד ולצדוק לכהן והוא היה מבני אלעזר הכהן ולפנחס בנו ולזרעו נתנה ברית הכהונה אשר היו מבני איתמר ירדו ממעלות הכהונה בקללת עלי:

פסוק מז

וימד את החצר אורך מאה אמה ורוחב מאה אמה מרובעת. זה לא היה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וכן עזרת הכהנים:
והמזבח לפני הבית. אמר ומדד גם כן המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ועוד לא יזכרנו:

פסוק מח

ויביאני אל אולם הבית. היא אולם ההיכל:
וימד אל אולם. אל חסר יו"ד אמר כי מדד אילי האולם אשר על פתחו מפה ומפה והיה כל אחד חמש אמות:
מפה. שניהם בה"א:
ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו. שניהם בוי"ו ואמר כי רוחב שער האולם הי' כדי שנשאר לו כתף אחר השער ג' אמות מן הצפון ושלש אמות מן הדרום נמצא רוחב השער ארבע עשרה אמות כי אורך האולם היה עשרים אמה טול מהם שש לכתפות השער ג' מכאן וג' מכאן נמצא רחבו של שער י"ד אמה ולבאר זה סמך לו:

פסוק מט

ארך האולם עשרים אמה. ארכו כנגד רחבו של היכל:
ורחב עשתי עשרה. כן היה בבנין בית שני כמו ששנינו במסכת מדות והאולם י"א אבל בבנין שלמה היה רחבו כ' כארכו:

ובמעלות אשר יעלו עליו. וראיתיו מודד במעלות אשר יעלו עליו ולא זכר כמה ובבנין בית שני שנינו במסכת מדות ושנים עשר מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה:

ועמודים אל האלים אחד מפה ואחד מפה. אל האילים שזכר שהיו לאולם מפה ומפה אמר כי שנים עמודים ראה להם:

מפה. שניהם כתובין בה"א:

פרק מא

פסוק א

ויביאני אל ההיכל וימד את האילים. אילי שער ההיכל והיו עשויין כמין כפה מלמעלה והיה רחבו של כל איל ו' אמות:

רחב האהל. רחב הכפה היה שש אמות והכפה קורא אהל ויונתן תרגם פותיא דמשכנא:

פסוק ב

ורחב הפתח עשר אמות. רחב פתח ההיכל:

וכתפות הפתח חמש אמות מפה וחמש אמות מפה. הוה עשרים כי כן היה רחבו של היכל כמ"ש ארכו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה:

מפו. שניהם כתובים בוי"ו:

פסוק ג

ובא לפנימה. לפני ולפנים אל הדביר:

וימד איל הפתח שתים אמות. רוצה לומר שני אילי הפתח מזה ומזה כל אחד היה רחבו שתים אמות:

והפתח שש אמות. עביו של פתח שש אמות ורחבו ז':

פסוק ד

וימד, אל פני ההיכל. כי כן היה רחבו של היכל עשרים אמה וכן היה הדביר שבנה שלמה וכן היה בבית שני:

פסוק ה

וימד קיר הבית שש אמות. כותל ההיכל:

ורוחב הצלע. מלרע וכן צלע אל צלע והצלע הוא התא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה ותרגם יונתן מחיצתה וכן תרגמו שם וענין בנין הצלעות הנה כמו שהוא שם אלא שהוא

כפול במלות שונות אלא שהיציע התחתונה אמר הנה ד' אמות ושם חמש אמות והצלעות האלו בג' כותלי הבית מחוץ מערב צפון ודרום וזהו סביב:

פסוק ו

והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים. אל כמו על כי זו על זו היו בנויות כמו שאומר במלכים ל"ג פעמים זו על זו היה גובהם שלש ושלשים רגלים ומדת הרגל שני טפחים וי"ת תלתין ותלת חדא עסרא בסדרא ר"ל שהיו הצלעות ל"ג לשלש רוחות הנה י"א לכל רוח מסודרות זו אצל זו:

ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב. היו נכנסות ראשי הקורות בקיר ההיכל כמה שהיה מונח בו לצלעות כמו שאמר במלכים כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה:

להיות אחוזים ולא יהיו אחוזים בקיר הבית. להיות אחוזים במקום המונח בקיר ולא בקיר שיעשו בקיר הבית חורים להיות ראשי הקורות אחוזות בה כמו שאומר שם לבלתי אחוז בקירות הבית כי קיר הבית היה רחב מלמטה הולך ומצר כלפי חוץ כנגד התאים להיות ראשי הקורות אחוזים באותו מקום המונח להם:

פסוק ז

ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות. הצלעות כל מה שהיו עולים למעלה היו מתרחבות במקום המונח להם בקיר כמ"ש במלכים היציע התחתונה חמש באמה רחבה והתיכונה שש באמה רחבה וגו' ומ"ש ונסבה ר"ל כי במסיבה היו עולים למעלה לצלעות כמ"ש במלכים ובלולים יעלו אל התיכונה ומן התיכונה אל השלישית ובלול או הלול הוא בנין כמין עמוד חלול עשוי כמו מעלות סביב סביב והעולה בו עולה דרך היקף וכן שנינו במסכת מדות ומסיבה היתה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפוני' מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד שהוא מגיע למערב הגיע למערב והפך פניו לדרום הלך כל פני המערב עד שהוא מגיע לדרום והפך פניו למזרח היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתחה של עליה פתוח כלפי דרום. כי מוסב הבית למעלה. הלול או בלול קורא אותו מוסב והיה עולה למעלה למעלה עד העליונה:

על כן רחב הבית למעלה. על כן טעמו למעלה על כן שהיו אוחזים בקיר הבית היה רחב לבית למעלה העליונה שבצלעות היתה רחבה מכולן:

וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה. כתרגומו וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעליתא באורח מציעתא:

פסוק ח

וראיתי לבית גבה סביב סביב. אמר כי ראה גובה ההיכל ולא ספר כמה ובבית שני עשו גבהו מאה אמה:

מוסדות הצלעות. כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ואותיות אהו"י מתחלפות אמר שראה יסודות הצלעות שהיה רחבן שש אמות:

אצילה. פירושו גדולות מן ואל אצילי בני ישראל שפירושו גדולים ויונתן תרגם רווח כלומר בריוח היה ברחבו שש אמות ויש מפרשים מן תחת אצילות ידיך שהוא בית השחי כי שאר האמות הם מן ראש האצבע הנקרא אמה עד פרק המבדיל בין הזרוע והקנה ואלו היו אמות מגיעות עד בית השחי:

פסוק ט

רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות. אמר כי כותל הצלע מן החוץ רחבו חמש אמות:

ואשר מונח בית צלעות אשר לבית. אמר אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא כותל הפנימי לצלע לא היה בשוה אלא כמו שהיה מונח מקום לקרוי הצלעות כמו שפירשנו שהכותל היה מצר והולך לפיכך לא ראה לומר לו מדה ולפיכך אמר ואשר מונח. כלומר היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הנחתו:

פסוק י

ובין הלשכות רחב עשרים אמה. אם אמר על הצלעות שגם הם נקראים לשכות אמר כי היו לשכות סביב סביב הבית ומה שיש לשכה ולשכה רחב היה בין כלם עשרים אמה ובבית שני היו התאים שהם צלעות שמנה ושלשים חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום וח' במערב שבצפון ושבדרום חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן ושבמערב ג' על גבי ג' ושנים על גביהן. ורבינו שלמה ז"ל פירש רחב שבין מחיצות הלשכות ובין מחיצות התאים שסביב הבית:

פסוק יא

ופתח הצלע למונח. למקום המונח כלומר מקום פנוי לפני הצלע שם היה פתחו פתח אחד דרך הצפון פתח אחד לדרום פתח אחד ליציע שבצפון ופתח ליציע שבדרום ועל החיצון אמר ורחב מקום המונח חמש אמות סביב אותו מקום הפנוי היה רחבו חמש אמות ובתאים שהיו בבית שני שנים ושלשה פתחים היו לכל א' וא' א' התא מן הימין ואחד התא מן השמאל ואחד התא שעל גביו ואחד למסיבה ואחד לפשפש ואחד להיכל:

פסוק יב

והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה. אפשר שאמר זה על מדות העליות אשר על הבית ומדד רחבן דרך המערב שבעים אמה והכתלים מן המנין ואמר כי רחב כל כותל חמש אמות וזהו שאמר וקיר הבנין חמש אמות ולצד המזרח היה רחבן מאה אמה כמו שאמר וקרא העליה גזרה לפי שהיא כאלו נגזרה מן הבית למעלה וכן תרגם יונתן גזרה ביצורתא שהוא ענין גובה כמו גדולות ובצורות בשמים או נפרש על הבית עצמו כמו שפירש רבינו שלמה ז"ל ויהיה מסודר על מה שהיה בבית שני כמו ששנינו במסכת מדות ואמר כי הבנין אשר על פני הגזרה כלומר הגזרה שהוא ההיכל עם הבנין אשר לצפון ולדרום רחבו דרך המערב שבעים אמה ומן המזרח מאה אמה כי היו ל' אמה יתרים שהיה האולם עודף על ההיכל חמש' עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן שהיו בית החליפות וכן שנינו שם מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש והמסבה שלש כותל התא חמש והתא שש כותל היכל שש ותוכו עשרים אמה והתא שש וכותל התא חמש ובית הורדת המים שלש אמות והכותל חמש והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפות ששם גונזין את הסכינים ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו זו המשנה השנויה שם ומה שאמר שהאולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן:

וארכו תשעים אמה. אורך הקיר עד בית החליפות:

פסוק יג

ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה. לפירושנו מדד הבית בפ"ע והגזרה בפני עצמה ולפירוש רבינו שלמה ז"ל מ"ש ומדד את הבית ר"ל שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה ארך מאה אמה:

הבניה. שם בשקל שמלה וכן שנינו במסכת מדות ההיכל מאה על מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגבהו ארבעים אמה ואמה כמוהו אמאתים בית דילא ואמה תקרה ואמה מעזיבה גבהה של עליה ארבעים אמה ושלש אמות מעקה ואמה כלה עורב. רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב מן המדה אלא ד' אמות היה מעקה מן המזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש והאולם אחת עשרה כותל ההיכל שש ותוכו מ' אמה אמה טרקסין כ' אמה בית קדש הקדשים כותל ההיכל שש וכותל התא חמש:

פסוק יד

ורוחב פני הבית והגזרה. לפירושינו הוא נכון כי הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העליה אבל לפירוש רבינו שלמה ז"ל הבית הוא הגזרה אם כן מהו שאמר הבית והגזרה והענין מבואר למעלה:

פסוק טו

ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה. כמו שמדד אורך הבית ואורך הגזרה כן מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחריה למערב:

ואתיקיהא מפו ומפו. לצפון ולדרום התאים והלשכות שהיו בהם והיה ארכן מאה אמה:

ואתוקיהא. כתיב בויו"ו אחר התי"ו וקרי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות ונכתבה אל"ף המשך אחר הה"א ואתיקיהא היא מלה כוללת התאים והלשכות לכל אחד ואחד קורא אתיק ויונתן תרגם וזויתהא:

מפו. שניהם כתובים בויו"ו:

וההיכל הפנימי ואולמי החצר. נמשך טעמו עד מדות סוף פסוק השלישי כלומר אף על פי שכלל מדות אורך הבית ורחבו ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי ההיכל וכן כל מה שהולך ומונה לכל אחד מהם היו מדות ידועות בפני עצמן:

פסוק טז

הספים, **האטומות**. פירשנוהו:

והאתיקים סביב לשלשתם. כי לשלשת הרוחות היו האתיקים מערב צפון ודרום כמו שפירשנו למעלה:

נגד הסף שחיף עץ סביב. תרגם יונתן לקבל ספא דחפי נסרין דארזא ונסרין פירושו לוחות כמו שאומר במשנה מסככין בנסרים:

והארץ עד החלונות. רוצה לומר מן הארץ עד החלונות:

והחלונות מכסות. היו מכוסות מלמעלה:

פסוק יז

על מעל הפתח. על מה שהיה מעל הפתח:

ועד הבית הפנימי ולחוץ. כלומר ולחוץ ממנו:

ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי. בבית הפנימי שהוא הדביר ובית החיצון שהוא ההיכל:

מדות. לכל א' בפ"ע מהדברים הנזכרים ראה מדות ידועות ולא זכרם כולם בפרט אלא מקצתם:

פסוק יח

ועשוי כרובים ותמרים. הקיר עשוי בציור כרובים ותמורים כמו שהיה בבנין שלמה. ותמרים כבר פירשנו שהוא צורת דקלים:

ושנים פנים לכרוב. כמ"ש פני אדם ופני כפיר:

פסוק יט

ופני אדם אל התמרה מפו ופני הכפיר אל התמרה מפו. הכרוב היה פונה לשני צדדין פני אדם מצד זה ופני כפיר מצד זה והתמורה שהיתה בין כרוב לכרוב היו פונים אליה פני אדם מכרוב שבצדדה האחד ופני כפיר מכרוב שבצדדה האחר:

מפו. שניהם כתובים בוי"ו:

פסוק כ

מהארץ. הציורים האלה היו בכתלים מהארץ עד למעלה ומה שאמר עד מעל הפתח זהו בכותל המזרחי שהיה בו הפתח ובפתח לא היו הציורים במזוזות ובמשקוף ואמר שהיו למעלה מהפתח:

וקיר ההיכל. וכן לקיר ההיכל ואני תמה למה הזכיר זה שהרי אמר עשוי אל כל הבית סביב אולי מה שזכר הבית הוא אומר על בית קדשי הקדשים ואחר כך אמר וקיר ההיכל אבל כיון שאמר כל הבית הכל בכלל ולא היה צריך לשנות בפרט:

ההיכל. נקוד אולי לזה הטעם והוא אחד מט"ו נקודין שבמקרא:

פסוק כא

ההיכל מזוזת רבועה. התי"ו במקום ה"א וכן אל תתני פוגת לך מכת בלתי סרה חכמת ודעת והדומים להם ופירושו מזוזת פתח ההיכל היתה מרובעת כי יש שיעשו המזוזות עגולות ויונתן תרגם היכלא דספוהי מרבעין ואמר מזוזת דרך כלל כי על שתי המזוזות אמר:

ופני הקדש המראה כמראה. ופתח קדש הקדשים שהוא פני הקדש המראה שראיתי במזוזותיו הוא כמראה שראיתי במזוזת ההיכל ות"י ואפי בית כפירי חזויה כחיזו יקרה:

פסוק כב

המזבח עץ שלש אמות גבוה וארכו שתים אמות. זה המזבח אינו דומה לא למזבח שעשה משה ולא למזבח שעשה שלמה ולא למזבח שעשו בני הגולה והנה זכר עוד המזבח במדה אחרת ואפשר שזה המזבח הוא מזבח הפנימי שעשה משה של זהב. ואמר זה

השלחן קרא המזבח שלחן ויונתן תרגם לקבל מדבחא פתורא דאעא דעתו כי על השלחן דבר וזכר מזבח לפי שהיה נגד המזבח. ובדרש רז"ל פתח במזבח וסיים בשלחן רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרווייהו בזמן שהבית המקדש קיים מזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר:

ומקצעותיו לו. זויות השלחן לו כלומר ממדתו:

וארכו וקירותיו עץ. פירש רבינו שלמה ז"ל כי אמר ארכו על גוף השלחן וקירותיו על מסגרותיו וזו המליצה לא נמצאת כי האורך והרוחב אינו עצם הדבר שיאמר עליו שהוא עץ או כסף או זהב והנכון בעיני כי טעם וארכו דבק למעלה ממנו שאמר ומקצעותיו לו ואמר וארכו כאילו אמר עם ארכו כמו שפירשנו כי מקצעותיו נחשבים עם מדת ארכו והנה לא זכר רחב לזה המזבח שראה או השלחן:

פסוק כג

ושתים דלתות להיכל ולקדש. לשער ההיכל היו שתים דלתות וכן לקדש שהוא הדביר ובאמרו שתים ידוע הוא כי לא יעשו לשער דלת אמר שתים מפני כפל הדלתות כמו שאמר:

פסוק כד

ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת. פירשו רבותינו ז"ל במסכת מדות כן פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וארבע דלתות היו לו שתים בפנים ושתים מחוץ שנאמר ושתים דלתות להיכל ולקדש החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל הפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחרי הדלתות שכל הבית היה מצופה זהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות וכמין איצרכה מטה היו נקפלות לאחוריהם אלו היו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן שנאמר שתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתים דלתות לאחרת פירוש איצטרכה מטה כתב בעל הערוך בלשון יון קורין לדבר הפוך אצטרוכי ובבראשית רבה אך יצא יצא יעקב רבנן אמרי כמין אצטרוכי מטה הדלתות היו נקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הה"ד אך יצא יצא יוצא ואינו יוצא:

שתים לדלת אחת. עמה היו שתים וכן לאחרת:

פסוק כה

ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל. בא הכינוי טרם הידיעה כי אל דלתות ההיכל פירושו אליהן וכן יביאו את תרומת ה' ותראהו את הילד והדומים להם:

כרובים ותמרים. מה שאמר ועשויה לשון נקבה על הצורה כאילו אמר ועשויה צורת כרובים:

אל דלתות ההיכל. אל כמו על וכמוהו רבים:

ועב עץ אל פני האולם מהחוץ. פירושו עץ עב ויקרא בלא סמיכות עב כמו שאמר ועב אל פניהם ואמר והעבים ונקרא בדרז"ל מריש שבנאה בבירה וזה העב היה נתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח וכן היה בבנין בית שלמה כרותות ארזים אמרו רבותינו ז"ל בנויות בתוך הכותלים ותרגם יונתן וסקופתא דאעא ורבינו שלמה ז"ל פירש כי עב זה הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת מדות וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט ומה שאמר מהחוץ שהיו כלונסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתיפות האולם לשני עברי הפתח:

פסוק כו

וחלונים, **וצלעות הבית והעבים**. פירשו רז"ל צלעות הבית אלו המלטסים והעבים אלו המרישין פירוש מלטסין נדבך של עץ שבונין בכתלים שמניחים עליו ראשי הקורות והמרישין הם קורות גדולות:

פרק מב

פסוק א

ויוציאני אל החצר החיצונה. היא עזרת נשים:

הדרך דרך הצפון. כתרגומו באורח תרעא דפתיח לאורחא צפונא:

הגזרה. **הבנין**. פירשנוהו למעלה:

פסוק ב

אל פני אורך אמות המאה. הידיעה בעבור שזכר למעלה והגזרה והבנייה וקורותיה ארך מאה אמה:

אל פני. **פתח הצפון**. כתרגומו תרעא חד דפתיח לצפונא:

והרוחב חמשים אמות. כמו שאמר למעלה ועל פני שער האיתון על לפני השער הפנימי חמשים אמה:

פסוק ג

נגד העשרים. האמה שאמר למעלה ובין הלשכות עשרים אמה,
ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה. הלשכה הזאת היתה מצד פנים נגד העשרים ומצד חוץ נגד רצפה אשר לחצר החיצונה שהיא עזרת נשים כמו שאמר למעלה ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר וגומר:
אתיק אל פני אתיק בשלשים. לשכה אל פני לשכה בשלשים רוצה לומר שהיו לשכה למעלה מלשכה שלשה זו על גב זו עליונה ותיכונה ותחתונה כמו שאמר למעלה:

פסוק ד

ולפני הלשכות. אמר שהיו לשכה כנגד לשכה וביניהם היה מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת. ואמר הפנימית דרך כלל כאילו אמר הפנימיות ויונתן תרגם על דרך שם לא על דרך תאר שתרגם לגיו:
ופתחיהם לצפון. אמר שהלשכות היו פתוחות לצפון:

פסוק ה

והלשכות העליונות קצורות. כבר אמר כי הלשכות היו שלש זו על זו ואמר כי העליונות קצרות מן האחרות והנה אלה הפך אותם התאים שזכר למעלה כי אותם היו רחבות העליונות מאשר תחתיהן כמו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית כמו שפירשנו וכמו שהיה בבנין שלמה היציע התחתונה וגו' אבל באלה הלשכות היו העליונות קצרות ונתן הטעם כי יוכלו אתיקים מהנה ועוד נתן טעם כי משולשות הנה וגו' ואיני יכול להבין בנין הלשכות האלה איך ראה אותן הנביא ובאיזה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות וגם רבינו שלמה ז"ל לא פירש דבר ואפשר שהיו כותלי הלשכות עשויות כמין כפה שאוירם הולך ומצר מלמעלה ויהיה פירוש כי יוכלו אתיקים מהנה שיתפשו אוירי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהיה רחב יותר מלמטה כלומר אוירו רחב ואמר מהנה ואחר כך פירש מהתחתונות ומהתיכונות אמר הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים לו ועדיין קשה לי לפירוש הזה אם כן התיכונות היו קצרות יותר מהתחתונות וזה לא זכר ואפשר כי לא זכר אלא העליונות לפי שהיו קצרות יותר:
יוכלו. כתב בוי"ו במקום אל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפות והוא ענין תפיסה והלשון הזה מצאנו מדברי רז"ל באמרם כמה לוחות אוכלות בארון ששה ויונתן לא פירש לנו בזה דבר אלא שתרגם הפסוק כפשוטו ולשכתא עליתא דחיקן ארי נסיבן זיויא מנהין מארעיתא וממציעתא בנינא ואומר אני פרשה זו עתיד אליהו לפרשה:

פסוק ו
כי משלשות. ג' תאים היו זה על זה:
ואין להן עמודים כעמודי החצרות. שנסמכות התקרות על העמודים אלא על הכתלים היו נסמכות והכתלים היו עשויין כמין כפה:
על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ. על כן נדחק ונפרד מקום העליונות מהתחתונות מהארץ מלמטה כלפי הארץ כי שם היו רחבות ולמעלה קצרות:
נאצל. מן ואצלתי מן לא אצלתי מהם ענין פרישה ויונתן תרגם על כן דחיקא:

פסוק ז
וגדר אשר לחוץ. ובא וראה כלפי חוץ הכותל לעומת הלשכות אורך הכותל חמשים אמה ארכו כאורך הלשכות לפיכך אמר והנה על פני ההיכל מאה אמה כי מאה אמה המה אורך ההיכל כמו שכתבנו והלשכות לא היו תופשות כל אורכו של היכל אלא חציו:

פסוק ט
ומתחתה. משלש תיבות שהראשונה לוקחת מן האחרונה והקרי הוא ומתחת הלשכות ואמר הלשכות האלה המביא מהקדים כבר אמר כי הלשכות לא היו מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל וקרא מתחת הלשכות מה שמהם כלפי מזרח לפי שהמערב היה בעליונות שלהם כמו שפירשנו כי ההר משפע ועולה עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית וממנו ולפנים עד האולם וההיכל במעלות הכל כמו שכתבנו למעלה לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כלפי מזרח וזה הוא שאמר המביא מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה המביא שם וכתיב המביא וקרי המבוא בבא מי שיבא:

פסוק י
ברחב גדר החצר דרך הקדים. אמר כי גם כן במזרח ברחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו שראה בצפון כמו שזכר והדרך שהיה לפניהם כמראה הלשכות ר"ל כמראה דרך הלשכות ואמר כמראה כי הכל היה רואה במראה הנבואה לא ממש הדבר:

פסוק יא
ודרך. מבואר הוא:

פסוק יב
וכפתחי הלשכות. **פתח בראש דרך**. ראה פתח בראש דרך ואיזה דרך דרך בפני הגדרת הגינה והוא דרך הקדים בבואן פירוש כשהיה האדם נכנס מן המזרח:

הגדרת הגינה. רוצה לומר מעלת אבנים עשויה כמו גדר אבנים והיתה הגונה ונאה הגונה מדברי רז"ל דבר הגון ותרגם יונתן דוכן ליואי ודוכן הלוים היה במזרח כשהיו הלוים עולים מעזרת ישראל לעזרת כהנים. ובמסכת מדות שנינו וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא ששם הנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבים וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל כנגד חמש עשרה שיר המעלות שבתהלים שעליהם הלוים עומדים בשיר ולא היו צרוטות פירוש מוקפות אלא כחצי גורן עגולה ולשכות היו תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת נשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר כן היא המשנה שם ואלו המעלות לא היה הדוכן שעליו הלוים אומרים שיר בשעת הקרבן כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ואלה המעלות היו בין עזרת נשים לעזרת ישראל והיו הלוים אומרים עליהם שיר בשמחת בית השואבה כמו ששנינו במסכת סוכה פרק החליל והדוכן שהיו אומרים עליו שיר תמיד בשעת הקרבן אצל המזבח היה כמו ששנינו במשנת מדות עזרת ישראל היתה אורך קל"ה על רחב י"א אמה וכן עזרת הכהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב י"א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ר"א בן יעקב אומר מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עליה ובה שלש מעלות של חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה כך היא המשנה שנויה שם ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא הגדרת הגינה ומן הכתוב גם כן ראינו שהדוכן נתון במזרח כמו שאמר בדברי הימים והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן ולידותון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים בנבלים ובכנורות עומדים מזרח למזבח:

פסוק יג

ויאמר אלי, אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים לה' קדשי הקדשים. להוציא ערל לב וערל בשר וקדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מעזרת ישראל ממנה ולפנים היא הנקראת עזרה בסתם והוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים אם ירצו אבל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ושם היו אוכלים קדשיהם ומה שאמר והחטאת והאשם אחר שאמר קדשי הקדשים והחטאת והאשם הם קדשי הקדשים הנאכלים לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם ונקראים גם כן קדשי הקדשים ועליהם אמר שם יניחו ופירושו יניחו שם לאכלם שם ואחר כך אמר והחטאת והאשם:

פסוק יד
בבאם. בבאם אל לשכותיהם בעזרת הכהנים אמר כי בצאתם מעבודתם ובואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי כהונה שעליהם שעובדים בהם שלא יצאו באותם בגדים אל החיצונה שהיא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת הכהנים שהיא מקודשת ממנה ופנימה לה לפיכך אמר מהקדש אל החצר החיצונה ועד הנה קרא עזרת נשים החצר החיצונה:
וקרבו אל אשר לעם. אחר שילבשו בגדים אחרים יוכלו לגעת באותם בגדים אל הבגדים אשר לעם והם ישראל בעזרת ישראל כי בעזרת ישראל נכנסים ולא היו נכנסים לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה ולא היו רשאין לגעת בבגדי העם שהם חול והם מדרס להם וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא:

פסוק טו
וכלה את מדות הבית הפנימי. הם החצרות והלשכות כי הכל הוא לתשמישי הבית הפנימי שהוא ההיכל:
והוציאני. חוץ לחומת הר הבית:
אשר פניו דרך הקדים. זהו שער הר הבית המזרחי אשר קדם זכרו בתחילת הנבואה:
ומדדו סביב סביב. מדד הבית אשר בו השער סביב לארבע רוחות:

פסוק טז
מדד רוח הקדים. סביב כל אותו הרוח וכן מדד רוח הצפון ורוח הדרום ורוח המערב והיה בין הכל חמש מאות אמה אורך וכן ברוחב ומה שאמר סביב אל רוח הים לפי שבאותו הרוח השלים פאות סביבו והיה לו חומה סביב להבדיל בין הקדש לחול כי הר הבית מקודש מירושלם שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם:

פרק מג

פסוק א
ויוליכני. אחר שמדד הרוחות מחוץ לעיני הוליכני אל השער אשר הוציאני ממנו:

פסוק ב
והנה, בא מדרך הקדים. נכנס בשער מדרך מזרח:
וקולו כקול מים רבים. כמו שאמר בתחילת הספר אלא ששם הוסיף כקול שדי ופירוש וקולו וקול הכבוד ותרגם יונתן וקל מברכי שמיה:

והארץ האירה מכבודו. פעל עומד מהנוסף והשאר שבאו מן הבנין הם יוצאים כמו האיר ברקיו תבל וכן להאיר על הארץ:
מכבודו. מכבוד אלהי ישראל והוא ענין זוהר ונוגה כמו שפירשנו:

פסוק ג

וכמראה המראה. ובכלל אותו הכבוד שהאירה שראיתי ראיתי כעין המראה שראיתי בבאי לשחת את העיר כי ראיתי המרכבה וכן כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר כל אותן המראות ראיתי עתה:
אל נהר כבר. כמו על וכמוהו רבים ומה שאמר בבאי לשחת העיר והוא לא בא לשחת העיר אלא ששת האנשים רוצה לומר בבאי כאשר באו האנשים לשחת העיר ויונתן תרגם באתנביותי לחבלא ית קרתא ומה ששנה לשון מראה כמה פעמים לענין המראות המשתנות בענין המרכבה. ורז"ל אמרו תשע ראיות במקרא הזה לומר שכל הנביאים לא היו רואים אלא אחר תשע אספקלריאות ומשה רבינו עליו השלום מתוך מראה אחת היה רואה שנאמר במראה אליו אתודע שהיה רואה באספקלריא המאירה ומה שאמר תשע הוא רמז לט' המסכות וחשוקיהם והעשירי יהיה קדש:
אל פני. כמו על פני:

פסוק ד

וכבוד ה' בא אל הבית. אל ההיכל:

פסוק ה

ותשאני רוח. עד הנה אמר ויביאני ויוציאני ויוליכני אמר על האיש שראהו כמראה נחשת ועתה שנראה לו הכבוד עם המרכבה אמר ותשאני רוח כמו שאמר במרכבה הראשונה:

פסוק ו

ואשמע מדבר אלי מהבית. מדבר כמו מתדבר מבנין התפעל והתי"ו נבלעת בדגש:
מהבית. הקול יצא מהבית ששם הכבוד:
אלי. שהייתי בחצר הפנימי:
ואיש היה עומד אצלי. אפשר שהיה אותו שראה בתחילת הנבואה שהיה מראהו כמראה נחשת או היה מלאך אחר:

פסוק ז

ויאמר, **את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכון שם**. כאילו אמר זהו אשר אשכן שם ואמר מקום כסאי כי בה"מ מכוון כנגד כסא הכבוד:

מקום כפות רגלי. על דרך והארץ הדום רגלי ודעת רז"ל כי בית המקדש נקרא כסא כמו השמים כמו שכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו ובספר ירמיה ביארנו הענין היטב ויונתן תרגם דין אתר בית כורסי יקרי ודין אתר בית אשריות שכנתי:
בזנותם. שהיו זונים אחרי אלהים אחרים ועושין פסיליהם בביתם שהיה אצל בית ה':
ובפגרי מלכיהם. כמו שראינו במנשה ואמון שנקברו בגן ביתם:
במותם. ובמותם שהיו עושים בבתיהם. או פירושו שהיו עושין במותם במקום פגרי מלכיהם:

פסוק ח

בתתם ספם את ספי. כי בית המלך היה סמוך לבית השם והקיר ביניהם כמו שראינו בבנין שלמה כשבנה ביתו אמר ועולתו אשר יעלה בית ה' ואמר בדברי יואש ויורד את המלך מבית השם ויבא בתוך שער העליון בית המלך:
ומזוזתם אצל מזוזתי. כפל הענין במלות שונות כמנהג כי המזוזה היא הסף ויונתן תרגם במתבהון ספהון לקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסטר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון:
ואכל. בחסרון הה"א למ"ד הפעל כמנהג והוא כמו ואכלה מן הדגוש:

פסוק ט

עתה ירחקו. כי יהיה להם לב חדש ליראה אותי:
ופגרי מלכיהם ממני. גם כן לא יקברו מלכיהם בביתם לכבוד ביתי:
ממני. ממקום מקדשי:

פסוק י

אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית. בני הגולה:
ויכלמו מעונותיהם. שבעבורם חרב בית זה והגד להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי בתוכם לעולם:
ומדדו את תכנית. תכנית צורת הבית שתראה להם ימדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגואל ויחיו המתים יכינו אותו לסימן שהרואים זאת הצורה יחיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתחיית המתים:

פסוק יא

ואם נכלמו. אם יהיו נכלמים מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו:

וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם. ישמרו אותם בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצורות והתורות לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקדוש ברוך הוא ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתים יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבית שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבנינה זו שלא היו כן בבית שני ועל כרחך בנינה זו עתידה ואמר כן ועשו אותה ראיה גדולה לתחיית המתים:

צורת הבית. מה שלפנים מחומת הר הבית בכלל:

ותכונתו. תכונת בנינו בלשכות ובתאים:

ומוצאיו ומבואיו. בשערים הנזכרים:

וכל צורותיו. צורת כל בית בפ"ע:

ואת כל חקותיו. מה שראוי להשתמש בבתים ובשלחנות ובלשכות:

וכל צורותיו. צורת הכרובים והתמורים:

וכל תורותיו. חלק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים:

פסוק יב

זאת תורת הבית. זאת הנזכרת למעלה:

על ראש ההר. הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין:

כל גבולו סביב סביב. כל גבול ההר סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלם כי ירושלם כולה קדש כמו שנאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים ובהר עצמו מקום מקדש מזבח והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעלה:

הנה זאת תורת הבית. הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל:

פסוק יג

ואלה מדות המזבח. רז"ל פירשו הפסוק כן וחיק האמה זה יסוד ואמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות וזה גב המזבח זה מזבח הזהב ויונתן תרגם ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פותיא וגדנפא מקף לה על ספתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא. ובמסכת מדות שנינו המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ועלה אמה ונכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש ונכנס אמה זהו סובב נמצא שמנה ועשרים על שמנה ועשרים עלה שלש וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא ששה ועשרים על ששה ועשרים מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא

ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה אמר רבי יוסי מתחילה היה שמנה ועשרים על שמנה ועשרים וכונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גומא שנאמר והאריאל שתים עשרה אורך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח הנה תראה כי רז"ל פירשו כי מדות המזבח הם מדות מזבח בית שני. ודעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה ונוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העדות ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם ופירוש באמות באמות הידועות בנבואה זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בסתם בת חמשה טפחים וזאת המדה היתה בת ששה טפחים וכן אמר בתחילת נבואה זו שש אמות באמה וטפח כמו שפירשנו וחיק האמה ואמה רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה:

וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד. גבול האמה היה גבוה זרת אחד ופירוש וגבולה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא:

וזה גב המזבח. זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכך קראו גב:

פסוק יד

ומחיק הארץ. מאמצע הארץ ומהשוה בה אשר בין העזרה העליונה לתחתונה שהמזבח היה בנתים ומקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח קורא עזרה כמו שקרא גם כן מקום מעמד ישראל עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהוא מקום המזבח עד העזרה התחתונה שתים אמות רוצה לומר באורך ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה לא ידענו איזו מן העזרות קורא קטנה העליונה או התחתונה ואיזו מהן קורא גדולה מכל מקום אמר כי מזו לזו היו ארבע אמות והוא מקום המזבח שנאמר עליו ההריאל ארבע אמות והנה זה שטח המזבח מלמטה על הארץ ד' אמות בארץ וברוחב וכן בגובה והוא הנקרא הראל כלומר בית אל לפי שהיו עובדים בכל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הראל לא היה גבהו אלא ד' אמות לפיכך אמר ד' אמות בסתם וכולל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא הנקרא אריאל ואמרו רבותינו ז"ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמים היתה רבוצה בו כארי וזה

המקום שנקרא אריאל היו שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו וממנו ולמעלה היו ארבע הקרנות ומדת מקום המערכה זכר למעלה:

פסוק טו

וההראל. מבואר הוא ומהאראיל וכן והאראיל כתב ביו"ד בין האל"ף והלמ"ד וקרי היו"ד בין הריש והאל"ף והענין אחד:

פסוק יז

והעזרה ארבע עשרה ארך. לא ידענו על אי זו עזרה אמר על הגדולה או על הקטנה:

והגבול. כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת"י גדנפא:

חצי האמה. חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב:

והחיק לה אמה סביב. לא ידענו מה היה משמש זה החיק בעזרה:

ומעלתהו פנות קדים. המעלות שהיו עולים בהם למזבח היו פונים לצד מזרח ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן מקום גבורהו כמו גבוריו:

פנות. מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי אפשר שהיו המעלות עשויות כמין כבש או פירושו שהיו עולים בו חוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגם ודרגן דסלקין ליה לאתפנאה למדינתא וי"ת כל חיק בזו הפרשה תשויתא ר"ל מקום שוה ותרגם העזרה מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפירוש רז"ל יהיה פירוש העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן המלבנות עזרה כי מלבנות היה עשוי המזבח כמו שאמרו תני לוי כיצד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא שנים ושלשים על שנים ושלשים וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגבוה חמש ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופירוש מפולמות לחות כמו דגים מפולמות:

פסוק יח

ויאמר אלי בן אדם כה אמר ה' אלה חקות המזבח ביום העשותו. ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים:

ולזרוק עליו דם. ת"י ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא:

פסוק יט
ונתת. ליחזקאל אומר שהוא כהן ואמר שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כהן גדול ואע"פ שיהיה אהרן שם או יהיה הוא משנה לו וגם זה הפסוק יורה על תחיית המתים לעתיד ולדברי רז"ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרים בקבלה שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל:
מזרע צדוק. כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק:
פר בן בקר לחטאת. וכן במלואים שעשה משה:

פסוק כ
ולקחת. העזרה היא הנזכרת שהיתה לפני המזבח וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח:
ואל הגבול. אל גבול העזרה הנזכרת:
וחטאת אותו וכפרתהו. כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי:

פסוק כא
ולקחת את הפר החטאת. נסמך עם ה"א הידיעה כמו המזבח הנחושת והדומים לו:
ושרפו במפקד הבית. ושרפו השורף במפקד הבית ות"י באתר דחזי בביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש רוצה לומר מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר הבית היה ולשון במפקד כמו במצות כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיהו רוצה לומר במקום מן הבית שמצוים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף:

פסוק כב
וביום השני. מבואר הוא:

פסוק כג
בכלותך מחטא. בבי"ת מבואר הוא:

פסוק כד
והקרבתם, **והשליכו הכהנים עליהם מלח**. כמו שכתוב בתורה על כל קרבנך תקריב מלח:

פסוק כה
שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום. לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואף על פי שארז"ל מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו חדוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד:

פסוק כו
שבעת ימים יכפרו. כתיב וקרי יכפרו ביו"ד והענין אחד אלא שבכתיב טעם שבעת ימים דבק למעלה:
וטהרו אותו. לפי שנטמא ביד גויי הארץ:
ימלאו ידו. כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ורבים כמוהו חסירי היו"ד הרבים מן הכתב ולא יחסר הענין בעבור זה ופירוש ומלאו ידיו הכינוי למזבח ופירושו כתרגומו ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגם אונקלוס ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו ויש לפרש כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מנתחי הקרבן:

פסוק כז
ויכלו את הימים, הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר:
והיה ביום השמיני והלאה. פירוש ביום השמיני וממנו והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שכתוב ובכללם התמידים והנדרים והנדבות והמוספים:
ורצאתי אתכם. כתוב באל"ף במקום יו"ד וכן רפאנו את בבל וטעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיה לרצון לפני כי מעשיכם יהיו רצויים לפני ויונתן תרגם ויתקבלון קרבניכון ברעוא קדמי אמר ה':

פרק מד

פסוק א
וישב אתי, **המקדש החיצון**. זה ההיכל:
והוא סגור. עתה אשר השיב אותי מצאתיו סגור וכבר היה פתוח כשבא כבוד ה' אל הבית כמו שאמר למעלה:

פסוק ב
ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה. לפי פשוטו יאמר זה על שער ההיכל אלא שרז"ל פירשו כי על אחד משני פשפשין שהיו לשער הגדול אמר זה כמו ששנינו במסכת מדות ושני פשפשין היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא נכנס בו אדם

מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלהי ישראל בא בו יהיה סגור:

ה' אלהי ישראל בא בו. רוצה לומר ענין הכבוד שנכנס בו כמו שאמר למעלה ומה שמפרשים בזה הפסוק הוא מבואר כי על המקדש הוא מדבר ועל שעריו לא על אחר וכל הפסוקים מלפניו ומאחריו תשובה להם וכל משכיל ישכיל ואינני צריך להאריך תשובתם ופירוש פשפשים פתחים קטנים:

פסוק ג

את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני ה'. את הנשיא כמו אל הנשיא וכן הראה את הכהן את מי הגדת מלין והדומים להם במקום אל, וכן ת"י לרבא יהא רבא הוא אמר זה השער שהיה סגור שלא יבא בו אדם אל הנשיא יהיה ובעבור כי נשיא ישראל הוא יושב בזה השער מחוץ באסקופתו החיצונה:

לאכול לחם לפני ה'. כשאוכל זבחי שלמיו לפני ה' יאכלם בזה המקום ומדרך אולם השער יבא שם:

ומדרכו יצא. מאותו דרך שנכנס יצא והנשיא הזה יהיה מלך המשיח כמו שאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם:

פסוק ד

ויביאני. מבואר הוא:

פסוק ה

ויאמר, תורתו. כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד:

ושמת לבך למבא הבית בכל מוצאי המקדש. כלומר תשים לבך בכל השערים שהם מבא הבית ומוצאיו שלא יכנס בהם אדם אלא הראוי לכל מקום ומקום כמו שהם המקומות שהם המקדשים אחד יותר מחבירו:

פסוק ו

ואמרת אל מרי. תואר כמו אל תהי מרי:

רב לכם מכל תועבותיכם. די היה לכם מכל התועבות אשר עשיתם עד שהייתם מביאים ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחלל את ביתי וזה אמר לבני הגולה מה שעשו קודם שגלו ומה שהיו עושין הנשארים בארץ:

פסוק ז

בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר. ערלי לב שעבדו עכו"ם ערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה ואף על פי שהוא אנוס ערלה מאוסה היא לפני האל יתברך ולא יכול לשרת

לפני ה' ושניהם נכרים לעבודת בית המקדש ערל לב וערל בשר ואף על פי שלא מצאנו בתורת משה רבינו ע"ה קבלה היתה בתורה שבעל פה וכן ארז"ל דבר זה מתורת משה רבינו עליו השלום לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו דגמרא אגמרי להו ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא דלחללו את ביתי:

לחללו את ביתי. כמו ותראהו את הילד:

בהקריבכם. כאילו אתם מקריבים את לחמי חלב ודם שאתם מביאים אל ביתי הכהנים שאינם ראוים לעבודה:

ויפרו את בריתי. והם הפרו את בריתי:

אל כל תועבותיכם. שהיו כהנים לכם בעכו"ם שהייתם עובדים וי"ת בני נכר בני עממיא:

פסוק ח

ולא שמרתם, לכם. אותם שהיו שומרים לכם במשמרת עכו"ם שלכם שמתם שומרי משמרתי במקדשי ולמ"ד לשומרי כלמ"ד הרגו לאבנר והדומים לו:

פסוק ט

כה אמר, לא יבא אל מקדשי. לעתיד:

לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל. זה שאני אומר בן נכר איני אומר על הגוים כי אין צריך לומר זה אלא בעבור בן נכר אשר בתוך בני ישראל:

פסוק י

כי אם הלוים. כי אם יבאו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שירות אלא ונשאו את עונם שלא יעבדו עבודת קרבן. וי"ו ונשאו כוי"ו וישא אברהם את עיניו אלא מה יעשו אותם לוים אשר תעו בתעות בני ישראל:

פסוק יא

והיו במקדשי משרתים. פירוש שערים יהיו ומשרתי הבית ושוחטים בה שהשחיטה כשרה בזר אבל לא יקריבו קרבן ויש לפרש כי אם הלוים לשון שבועה כמו אם לדוד אכזב וכמו אם יבואון אל מנוחתי פקידת מנויי השערים ודברי הבית יהיה להם והלוים שזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי:

פסוק יב

יען אשר ישרתו אותם. תחת שהיו משרתים את ישראל לפני גלוליהם לפיכך ישרתוני לעתיד לבא בעבודת הבית בדברים שהם כשרים בזרים כי כזרים אחשבם וכל הענין מבואר עד סוף הפרשה כי הכהנים אשר תעו בחיותם בתחיית המתים לעתיד ישאו עונם בזה הדבר ונשאו כלימתם:

פסוק טו
והכהנים הלוים בני צדוק. לפי שאמר כי אותם הכהנים שתעו לא ישובו לסדר העבודה לעתיד אמר כי אותם שלא תעו ישובו לסדר עבודתם וכבר פירשנו טעם בני צדוק:

פסוק טז
המה יבאו, אל שלחני לשרתני. כמו שת"י לפתורי דלחם אפיא:

פסוק יז
והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית. אם נאמר החצר הפנימית כמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהנים והמזבח וממנו לשער האולם כי הכל הוא חצר ויהיה זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשים בהם צמר היה כמו שכתוב בתורת משה כי התכלת היא צמר צבוע בתכלת ואם נאמר כי דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכיפורים לפני ולפנים שהיה עובד בבגדי פשתים איך קרא הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבאם ילבשו לשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן גדול והיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד:

פסוק יח
פארי פשתים. נקראו כן המגבעות לפי שהיו על הראש לפאר וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת:
על מתניהם. כמו שכתוב בתורה ממתנים ועד ירכים יהיו:
לא יחגרו ביזע. פי' רז"ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים ויונתן תרגם ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבבהון יסרון. יזע שם בשקל נגע כי היו"ד שרש ומפני הפסוק נקמצה היו"ד:

פסוק יט
ובצאתם אל החצר החצונה. ואחר כך אל החצר החצונה אל העם אמר איזו חצר החצונה אל העם פי' מקום שהעם שם והוא עזרת ישראל:
יפשטו את בגדיהם. הוא מה שאמר למעלה ושם יניחו בגדיהם:
ולא יקדשו את העם בבגדיהם. כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמוהם ועל הדרך הזה ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון:

פסוק כ
וראשם לא יגלחו. לא יגלחו כל שער הראש:
ופרע לא ישלחו. לא יגדלו השער משלשים יום ואילך:

כסום יכסמו את ראשיהם. ישוו את הגלוח לא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום ורז"ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עקרו של זה ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישיהון:

פסוק כא

ויין לא ישתו כל כהן, החצר הפנימית. בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים כמו שכתוב בתורה ומ"ש לו משפטי הכהנים אע"פ שכתוב בתורה לפי שחידש דברים שאינם מפורשים בתורה שבכתב גם אפשר שחידש דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה:

פסוק כב

ואלמנה. אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת כהן גדול ואפילו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ואם נאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת כהנים יקחו כמו שפירשו רבותינו ז"ל וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון והנה הניח זונה וחללה כי כיון שכתוב בתורה לא זכר הכל:

פסוק כג

ואת עמי. מבואר הוא:

פסוק כד

ועל ריב, למשפט. לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד:

ישפטהו. ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי הריב בתורה וכתיב ושפטוהו רוצה לומר יעמדו למשפט ושפטוהו כמשפטו:

ואת חקותי בכל מועדי. בדברי הקרבנות וכן את שבתותי יקדשו:

פסוק כה

ואל מת אדם. זהו בכהן הדיוט:

פסוק כו

ואחרי טהרתו. אפשר שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאחר שיטהרו לסוף שבע עוד יספרו לו שבעה ימים אחרים אלא שרז"ל פירשוה בלא חדוש ופירשו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת:

פסוק כז

וביום בואו אל הקדש. רוצה לומר אחרי שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטמאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טמאתו וזה יהיה חידוש לעתיד ורז"ל פירשוהו בלא חידוש מקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האפה שהיה כהן גדול

מקריב בכל יום שלא הקריב אותו בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום בואו וגו' יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאין ראוי לביאה אין ראוי להקרבה ואני תמיה למי שאמר יקריב חטאתו זו היא עשירית האיפה והלא מדבר בכהן הדיוט שמטמא לקרובים ועשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה משלו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבודה כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקדש וגו' ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו אחיו הכהנים שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז' ימים ויטהר:

פסוק כח

והיתה להם לנחלה. הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה:

פסוק כט

המנחה. מבואר הוא:

פסוק ל

וראשית כל בכורי כל. בכורי כל פרי כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה וכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם והם שבעת המינים וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל כמו שאמר בתורה כל תרומת הקדשים וגומר:

מכל תרומותיכם. ראשית מכל תרומותיכם והיא תרומה גדולה שהיתה לכהן:

להניח ברכה אל ביתך. טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה:

פסוק לא

כל נבלה וטרפה. כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אע"פ שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה לפי שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יותר על הטומאה מישראל ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים ואמר לא יאכלו ולא אמר ולא יגעו כי יש נבלה שאינה מטמאה אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור ורז"ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה יכול יהא מותרין גם כן בשאר נבלות וטריפות לפיכך הוזהרו עליהם:

פרק מה

פסוק א

ובהפילכם את הארץ בנחלה. על ירושלים אמר שיפילו אותה לעתיד בנחלה לכל ישראל ואמר איך יחלקו אותה למקדש ולכהנים וללוים ולישראל ואמר ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרה אלף קדש הוא בכל גבולה סביב הארך הוא ממזרח למערב והרחב מצפון לדרום. ואמר:

פסוק ב

יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב. מאלה המדות שזכר יקח מהם הקדש והוא הר הבית חמש מאות באורך וחמש מאות ברחב כמו שכתוב למעלה כי הבית היה חמש מאות על חמש מאות אם כן נשארו מהר הבית כלפי מזרח שנים עשר אלף ומאתים וחמשים וכנגדם מהר הבית כלפי מערב שהם ארבעה ועשרים אלף וחמש מאות הנה הם עם חמש מאות של הר הבית חמשה ועשרים אלף וברחב כמו כן מהר הבית כלפי צפון ארבעה אלפים ושבע מאות וחמשים וכן מהר הבית כלפי דרום שהם תשעת אלפים וחמש מאות וחמש מאות של הר הבית הנה עשרת אלפים:

פסוק ג

ומן המדה הזאת תמוד אורך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קדש קדשים. אלה חמש מאות של הר הבית ממדת חמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים תמוד אותם כלומר מכללם יהיו אלה חמש מאות של הר הבית:

ובו. רוצה לומר בהר הבית והוא הקדש שזכר בו יהיה המקדש שהוא קדש קדשים והוא ההיכל והדביר שהוא מקודש מהיכל ורש"י ז"ל פירש מן המדה הזאת תמוד בקנה המדה שנמדד בו רביע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמר למעלה מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו ולפי שלא פירש בפסוק הראשון אלה החמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים אם הם קנים או אמות הוצרך לומר הנה שאלפים אלה קנים הם בקנה המדה שנמדד בו הר הבית ההוא שש אמות הקנה:

חמש. כתוב חמשה קרי והענין אחד ויש בענין לשון זכר ולשון נקבה כי המדה לשון נקבה והקנה לשון זכר:

פסוק ד

קדש מן הארץ הוא. זה שאמרתי לך החמשה ועשרים אלף אורך ועשרת אלפים רחב הוא קדש תרומה מן הארץ לכהנים:

והיה להם מקום לבתים ומקדש למקדש. הר הבית הוא מקדש לצורך המקדש המקודש מהיכל והוא הבית ההיכל והדביר והנשאר יהיה לך מקום לבתים להם ולבתיהם וחמשים מגרש שהיה סביב הר הבית הם מכלל החשבון הנשאר חוץ להר הבית ארבעה ועשרים וחמש מאות אלפים בארך ותשעת אלפים וחמש מאות ברחב והמגרש הזה הוא מקום פנוי אין בו לא בתים ולא זרע:

פסוק ה

וחמשה ועשרים אלף ארך. במדה שהיתה לכהנים בין המקדש ובין בתיהם כמדה הזאת תהיה ללוים לאחוזה סמוך לאחוזת הכהנים כמו שאמר למטה לעומת גבול כהנים כי גם הם משרתי הבית להיות שוערים ומשוררים:

עשרים לשכות. אמר שיעשו בחלקם סמוך לאחוזת הכהנים עשרים לשכות לשבת בהם השוערים כדי שיהו קרובים אל הבית והשאר יהיה לצרכיהם ולבתיהם:

פסוק ו

ואחזת העיר. שתהיה אחזה לכל ישראל כי כולם יהיו נאחזים בירושלם לכל שבט יהיה שער אחד בעיר כמו שאמר בסוף הספר ותהיה אחזת העיר רחב חמשת אלפים והארך חמשה ועשרים אלף מן המזרח למערב נמצא התרומה הזאת בין כולם חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף כי לכל אחד מהם כ"ה אלף אורך והרוחב לכהנים עשרת אלפים וללוים עשרת אלפים ולאחזת העיר חמשת אלפים הרי חמשה ועשרים אלף:

לעומת תרומת הקדש. כנגד ארך תרומת הקדש שהיא אחזת הכהנים והלוים:

פסוק ז

ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר. ואחר כך פירש אל פני כי למ"ד השמוש הנזכרת לתרומה ולאחזת ר"ל אל פניהם למזרח ואל פניהם למערב תהיה נחלת הנשיא כמו שמפרש ואומר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה כלומר רחב נחלת הנשיא תהיה רחב חמשה ועשרים אלף כנגד תרומת הקדש ואחוזת העיר ואורך תהיה כנגד אחד חלקי השבטים ממזרח ארץ ישראל למערבה כי בסוף חמשה ועשרים אלף ארך נחלת הכהנים והלוים ואחזת העיר תהיה אחזת הנשיא כנגדה ברחבה עד סוף גבול א"י למזרח וכן למערב עד סוף גבול ארץ ישראל למערב כי לישראל יהיו שנים

עשר חלקים ולנשיא החלק השלשה עשר חלק הנשיא כחלק אחד משבטי ישראל בארך וברחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה התרומה:
לעמות. בחולם כמו לעומת בפתח עמת בשקל סבל מן כי עול סובלו עומת בשקל גומץ:
אחד החלקים. חלקי השבטים כמו שפירשנו:

פסוק ח

לארץ יהיה לו לאחזה. החלק הזה יהיה לו לאחזה בארץ ישראל ולמ"ד לארץ במקום בית כמו וישב אתו לארץ הרגתי לפצעי ישבתי לכסא והדומים להם למ"ד במקום בי"ת וי"ת דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא בישראל והנשיא הזה הוא מלך המשיח כמו שפירשנו למעלה:
ולא יונו עוד נשיאי את עמי. כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים ואונסים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות וכן אמר על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו לא יעשו עוד זה לעתיד בשוב המלכות כי חלק גדול יהיה להם אחזה בתוך בני ישראל והם יחלקו הארץ לבית ישראל לשבטיהם ויספיק להם חלק שלהם כי רב יהיה ועוד שיהיה להם לב חדש לירא את ה' ולשמור מצותיו. ולא יונו עוד ענין אונס וכן תרגם יונתן ולא ינסון כי יש בלשון הזה לקיחת ממון האדם או גופו מדעת ושלא מדעת שלא מדעת כמו לא תונו איש את עמיתו מדעת שאונס אותו בגלוי בכח ומזה ולא יונו עוד נשיאי את עמי וכן והאכלתי את מוניך חרב היונה העיר היונה ושני הענינים נזכרים בפרשה הבאה אחר זה חמס ושוד זהו מדעת המאזנים והאיפה והבת זהו שלא מדעת:

פסוק ט

כה אמר אדני ה'. אמר כנגד מלכי יהודה שהיו אז קודם זה החורבן:
רב לכם. זמן רב החזקתם בחמס ושוד אתם ומלכי ישראל שעברו:
הסירו. אותם ועשו משפט וצדקה:
הרימו גרשותיכם מעל עמי. סלקו מעליהם המסים שאתם גורשים ומטילים עליהם ויונתן תרגם סליקו תקלתכון:

פסוק י

מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם. לא תעשו עול במדות ובמשקלים כאשר עשיתם עד הנה כמו שאמר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה ומה שעושין העם הוא עון המלכים שאינם מוחים בידם גם ידם במעל:

פסוק יא

האיפה והבת תכן אחד יהיה. האיפה מדת היבש והבת מדת הלח תכן אחד יהיה להם במדתם:

לשאת מעשר החמר הבת. בשמן וביין תשאו למעשר שאתם חייבין לתת מחמר אחד בת אחת וכן בחיטים ובשעורים ובשאר הזרעים:

ועשירית החמר האיפה. מחמר אחד תשאו למעשר איפה אחת:

אל החמר יהיה מתכנתו. מתכונת כל אחד וסכום שלו יהיה הוא אל החומר שכל אחד מהם הוא עשירית החומר והחומר הוא שם שוה למדת הלח ולמדת היבש והאיפה שלש סאין כתרגומו וכן הבת ואחר שאמר להם כלי המדות שלא יעותו בהם ולא יגדילו ולא יקטינו ויתנו המעשר במדה במשפט בין בלח בין ביבש אמר להם ענין המשקל שלא יעותוהו:

פסוק יב

ואמר

והשקל עשרים גרה. ומנין השקל הוא כתוב בתורה כן והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כל אלה המנינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים וכן שלשת מנים זהב וכן כסף מנים אלפים ויונתן תרגם וסלעא עסרין מעין תלתות מניא עשרים סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כלהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא יהא לכון והמנה שאמר שהוא ששים שקלים הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם וארז"ל מנה של קדש כפול היה וראוי זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה והקשו מנה מאתן וארבעים זוזי הוי כי השקל הוא ד' זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעים זוז ואיך אמר המנה יהיה לכם כי מנה בדבריהם אינו אלא מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קדש והוסיפו בימי יחזקאל שתות מלבר והם הארבעים היתירים על המאתים:

פסוק יג

זאת התרומה אשר תרימו. זהו לעתיד ר"ל שירימו לחנוך הבית לעתיד:

ששית האיפה מחומר החטים. זה יהיה קרבן הראשון לקהל שיחנכו המזבח בו זה ירימו לה' מנחה מי שיהיה לו חומר חטים ירים לה' ממנו ששית האיפה קמח שהוא

אחד משמים בחומר וכן מן השעורים ירימו למנחה קמח ששית האיפה שהוא אחד משמים בחומר:
וששיתם. פעל מן ששה כמו וחמש את הארץ מן חמשה והוא מבנין פעל הדגוש בשקל ועניתם:

פסוק יד

וחק השמן. וחק התרומה מן השמן למנחה כי המנחה היתה בלולה בשמן כמו שכתוב בתורה. ואמר הבת השמן פירוש הבת היא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטים והשעורים כי זו מדת לח וזו מדת יבש וזו שמה בת וזו שמה איפה ותכן אחד להם כמו שכתוב למעלה אבל לא פירש למעלה איזו מדת הלח ואיזו מדת היבש ועתה אמר הבת בשמן כמו שפירשנו, ואמר מעשר הבת מן הכור והכור הוא החומר שזכר ונקרא בשתי לשונות ואמר שיתן לתרומת המנחה מעשר הבת מן הכור כלומר מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו למנחה עשירית הבת כמו שנותן ששית האיפה קמח מי שיש לו כור חטים כן יתן עשירית הבת שהוא אחד מק' בכור ז"ש עשרת הבתים חומר והוסיף עוד ואמר כי עשרת הבתים חומר ר"ל כמו שהמדה היא היום עשרת בתים חומר כן יהיה לעתיד:

פסוק טו

ושה אחת מן הצאן מן המאתים. זכר מן המנחה שירימו ועתה זכר הקרבן שיקריבו והוא אחד מן המאתים מי שיהיה לו מאתים צאן יביא לקרבן לחנוך הבית שה אחת ואמר אחת כי נקבה תהיה ומצינו שה בלשון נקבה בין שה בריה ובין שה רזה:
ממשקה ישראל. מן השמנים והנבחרים ישראל יקריבו קרבן כמו שאמר בתורה מבחר נדריכם ואמר כל חלב יצהר להפך מה שהיו עושים מי שנאמר עליהם והבאתם גזול את הפסח ואת החולה ואמר וזבח משחת להם וכן תרגם יונתן מפטימיא דישראל והלשון הזה הוא על דרך ומוח עצמותיו ישוקה נקרא המפוטם משוקה וזה הנזכר יהיה למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם על מה שחטאו בגלות או בדרך בצאתם ורש"י ז"ל פי' הענין הזה לכל תרומה שירימו ישראל מתבואתם הנקראת תרומה גדולה ומה שאמר ששית וששיתם ותרומה אין לה שיעור מן התורה הרי אמרו רז"ל עין רעה אחד משש ואני תמה על פירושו כי אחר שהתרומה מן התורה אין לה שיעור אלא חטה אחת פוטרת את הכרי מה בא יחזקאל להורות עין רעה היה לו להורות הבינונית שהוא אחד מן החמשים ועוד למה זכר חטים ושעורים לבד וזכר שמן לבד למעשר היה לו לומר דגן תירוש ויצהר כמו שכתוב בתורה אלא שעל פי הדיבור אמר הכל ויהיה כן לעתיד וזכר שמן והוא הדין לשאר משקין ורז"ל דרשו מן המאתים ממשקה ישראל מן המשקים

שנשארו בבור שנפל בו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה ולכלאי הכרם שעולין באחד ומאתים:

פסוק טז

כל העם הארץ. בחסרון הסמיכות כמו הארון הברית האל בית אל והדומים להם:
יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל. בעבור הנשיא שבישראל יעשו כל ישראל זאת התרומה כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת התרומה כי קרבן הכהנים כבר זכר למעלה אלה חקות המזבח ביום העשותו ועתה זכר קרבן העם ומנחתם והנשיא לא יצטרך לעשות בעד עצמו כל ישראל יעשו בעבורו וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ובמועדים כמו שאמר:

פסוק יז

ועל הנשיא. מבואר הוא:

פסוק יח

כה אמר, **בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש**. בראשון זהו חדש ניסן שהוא חדש הגאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין להגאל לעתיד באחד לחדש יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה ושנה אותו הנה להשלים הענין ולומר באיזה יום יעשוהו וזה הפסוק ראיה לרבי יהושע שבניסן עתידים להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יניחו מלהקריב במזבח עד ניסן הבא אחריו ומלחטא עליו ומלכפר את הבית ומה שאמר בניסן עתידין להגאל לא שיצאו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יצאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית נשלם ויחנכו המזבח באחד בניסן וכן עשו במשכן באחד בניסן החל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים ששמש בהם משה ואפשר גם כן הנה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי מלואים וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיסד הבית מכל מקום בין שהיתה חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שהיה החנוכת המזבח קודם ניסן שבעה ימים בין שתהיה באחד בניסן בו ביום יכפרו על המזבח ויזו ההזאות לפיכך אמר תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ורז"ל הקשו החטאת עולה היא כלומר איך אמר כי פר של ר"ח יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש והלא פר ר"ח עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים וגו' והשעיר הוא שהיה חטאת ואמרו

אמר רבי יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעין לדרשה רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו עתיד אליהו לדרשה אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כלומר פר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר"ח ניסן יקריבו מלואים:

פסוק יט

ולקח, אל מזוזת הבית. זה מה שלא זכר למעלה וגם הנה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכר למעלה והאחד מורה על חבירו:

אל מזוזת הבית. הוא ההיכל וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות ודעת יונתן על האסקופה שתרגם יונתן על סקופת ביתא:

ואל ארבע פנות העזרה למזבח. העזרה הסמוכה למזבח כמו שפירש למעלה:

ועל מזוזת שער החצר הפנימית. היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה או נאמר על עזרת כהנים כי היא פנימית יותר:

פסוק כ

וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית. זה יהיה חדוש לעתיד לחטא על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ורז"ל דרשו בו וכן תעשה פר הנשרף בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שחדשו דבר והורו ב"ד שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאים פר העלם דבר:

מאיש שוגה ומפתי. מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניא בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא ננזנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה העלה ג' מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרש ומה שדרש חנניא על זה לא נמצא היום אצלינו:

פסוק כא

בראשון, יהיה לכם הפסח. שחיטת פסח:

חג שבעות ימים מצות יאכל. שבעות בחולם כמו שבעת בפתח כמו שכתבנו במלת לעמות אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפתח וכן תרגם יונתן שבעת יומין:

פסוק כב
ועשה הנשיא. כמו שאמר למעלה שהוא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי"ד בניסן שזכר וזה הקרבן אינו בן בקר הכתוב בתורה כי אין בפסח ולא בשאר המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת וכאן אומר פר חטאת ושעיר חטאת וכן מה שאמר שבעת פרים ושבעת אילים לעולה ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעת כבשים וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה ובתורה שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא על כרחינו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד:

פסוק כג
ושבעת. מבואר הוא:

פסוק כד
ומנחה. מבואר הוא:

פסוק כה
בשביעי. זהו תשרי שהוא שביעי לחדש ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצות גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלוק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה:

פרק מו

פסוק א
כה אמר ה' שער החצר הפנימית. זהו עזרת כהנים ואמר כי שער עזרה זאת המזרחי שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין באים העם לבית המקדש ולא הנשיא אלא בשבתות ובחדשים ואז יהיה פתוח וגם זה יהיה חדוש לעתיד:

פסוק ב
ובא הנשיא דרך אולם השער. כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב למעלה או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו רשות לנשיא לבא שם עד מפתן שער ההיכל הסגור כמו שכתוב למעלה אבל לא אמר עליו שיהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי ה' אלהי ישראל בא בו אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכל שכן במועדים:
והשתחוה על מפתן השער ויצא. על מפתן שער ההיכל:

והשער לא יסגר עד הערב. שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא ממנו אחר שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ לא יבואו כולם כאחד וכשיבאו כל אחד ואחד או חבורות חבורות ישתחוו פתח השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל:

פסוק ג

והשתחוו. מבואר הוא:

פסוק ד

והעולה. אמר מה קרבן יעשה בשבת בעדו ובעד עם הארץ ששה כבשים תמימים ואיל תמים ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא לשבת ולא ליום טוב אלא חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו:

פסוק ה

ומנחה, מתת ידו. לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו זהו מתת ידו כמו שאמר איש כמתנת ידו ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים כפי השגת ידו:

פסוק ו

וביום החדש. זה אמר על קרבן ר"ח ואמר פר בן בקר תמימים אמר פר יחיד ואמר תמימים רבים יש מפרשים שיהיה הפר ואמו תמימים וזה חדוש וכן פר אחד כי קרבן ראש חדש שנים פרים כמו שכתוב בתורה וכן ששת כבשים כי בתורה כתוב שבעה ובדברי רז"ל פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה פרים ומנין שאם לא מצא שנים יביא אחד תלמוד לומר פר לפיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה יביא ד' יביא שלשה יביא שנים ואפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ומאחר דכתיב הא ששת כבשים למה לי דכמה דאפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו:

פסוק ז

ואיפה לפר, ולכבשים כאשר תשיג ידו. כמו שפירשנו כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו ובדברי רז"ל איפה לפר ואיפה לאיל אמר רבי שמעון וכי מדת פרים ואלים אחת היא אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקרבו כולם בלא נסכים ואם היו לו אלים מרובים ולא היו להם איפתן יביאו איל ואיפתו ולא כולם בלא איפות:

פסוק ח
ובבא הנשיא, ובדרכו יצא. הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יצאו בדרך שיבאו אלא יעשו קפנדריא כמו שאומר ואפשר שגם עם הארץ לא יעשו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא ויצאו בדרכם שיבאו והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים אבל במועדים יעשה קפנדריא כשאר העם כמו שאמר:

פסוק ט
ובבא עם הארץ. במועדים לא יהיו נכנסים לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים והבא דרך שער צפון היה יוצא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל וכן הבא דרך שער נגב יוצא נכחו דרך שער צפון אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל:
כי נכחו יצאו. בחירק הנו"ן וכן נכחו תחנו. נכחו יצאו כתיב על העם שהם רבים וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא:

פסוק י
והנשיא בתוכם. כי גם הוא יבא עמהם דרך שער צפון או דרך שער נגב כי במועדים יבא עם העם בבאם ויצא עמם בצאתם לפי שכל ישראל שם עלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם ולצאת עמהם משום שנאמר ברב עם הדרת מלך:
ובצאתם יצאו. לשון רבים יצאו יחד הוא והעם:

פסוק יא
ובחגים ובמועדים. ואע"פ שכל החגים נקראו מועדים כמו שאמר אלה מועדי ה' אלא לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותות ולמועדים למועד אשוב אליך וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו ולפיכך אמר בחגים ובמועדים:

פסוק יב
וכי יעשה הנשיא נדבה. זה יהיה בימי החול כי כבר זכר קרבנו בשבתות ובחדשים ובמועדים ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול ופתח לו את השער הפונה קדים יפתח לו אחד מן השוערים השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים שאמר שיהיה סגור ששת ימי המעשה ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעשה יפתחו לו אותו השער ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שיעשה ביום השבת:

ויצא וסגר את השער אחרי צאתו. ויצא הנשיא וסגר הסוגר את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש שאמר לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנוים ממעשיהם וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנוים ממעשיהם לפיכך אמר והשתחוו עם הארץ בשבתות ובחדשים ויבואו להשתחוות אבל בימי המעשה העם עסוקים במעשיהם ולא יבאו להשתחות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא:

פסוק יג

וכבש בן שנתו תמים. זהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר בתורה את הכבש אחד תעשה בבקר והמנחה אינה כמו שנזכר בתורה הנה יהיה בזה חדוש לעתיד וקרבן הערב לא זכר נראה שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר:

פסוק יד

ומנחה, לרוס את הסלת. לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן וכת"י לערבא ית סולתא ולשון לרוס ענין זלוף כמו רסיסי לילה:

פסוק טו

ועשו. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד יעשו והמנין אחד כי ועשו כמו יעשו:

פסוק טז

כה אמר ה', **כי יתן הנשיא**. אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחר מותו אם כן מה שיתן ממנה לאחד בחייו ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן ינחל אותם אחר מותו כי אחוזתם היא בנחלה:

פסוק יז

וכי יתן. אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ:

ושבת לנשיא. הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה והתי"ו במקום ה"א כמו כי אזלת יד והדומים להם:

אך נחלתו בניו להם תהיה. אך נחלתו נחלת בניו הוא ולהם תהיה וכן כסאך אלהים כסאך כסא אלהים:

פסוק יח

ולא יקח הנשיא, להונותם. כתרגומו למינסהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו עוד נשיאי את עמי:

פסוק יט

ויביאני במבוא אשר על כתף השער. כבר פירשנו למעלה כי מה שאחרי השער יקרא כתף:

אל הלשכות הקדש. בא סמוך בה"א הידיעה כמו הממלכות הארץ:

אל הכהנים. שיהיו אל הכהנים כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהנים:

הפנות צפונה. הוא מה שאמר למעלה ופתחיהם לצפון:

והנה שם מקום בירכתים ימה. כתרגומו בסופיהון מערבה כמו ולירכתי המשכן ימה רוצה לומר בפאת המערב:

פסוק כ

ויאמר אלי, את האשם ואת החטאת. שהיה בשרם נאכל לכהנים:

אשר יאפו את המנחה. ואשר יאפו שם את המנחה וגם היא נקראת קדש קדשים:

לבלתי הוציא אל החצר החיצונה. עזרת ישראל כמו שאמר ולא יצאו מהמקדש אל החצר החיצונה אמר כמו שהיו מוזהרים שלא לצאת אל החצר בבגדי כהונה כן יהיו מוזהרים שלא להוציא שם בשר קדשי הקדשים והמנחה שהם נפסלין ביוצא חוץ למקומו ואף על פי שלא היו נפסלין אם יצאו לעזרת ישראל כי גם הוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים מכל מקום אם היו מוציאין שם הבשר יראה שגם ישראל היו מותרין באותו בשר וזהו שאמר לקדש את העם כמו שאמר למעלה לא יקדשו את העם בבגדיהם כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא או שמא היו מוציאים אותו לעזרת נשים והיה נפסל אם יצא לשם:

פסוק כא

ויוציאני אל החצר החיצונה. היא עזרת נשים:

ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר. זויות החצר:

והנה חצר במקצע החצר. בכל אחת מארבע זויותיה היתה חצר והחצרות האלה היו לשכות וכן שנינו במסכת מדות עזרת נשים איך היתה היתה קל"ה אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידות להיות שנאמר ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ד' מקצועי החצר והנה חצר במקצוע החצר וגו' בארבעת מקצועות החצר חצרות קטורות אין קטורות אלא מקורות שאינם מקורות ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם הנזירים מבשלים שלמיהם ומגלחין את שערם ומשליכין תחת הדוד מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומים מתליעים בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת

פסול מעל גבי המזבח צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעים מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראת לשכת בית שמניא וחלקה היתה בראשונה וכו' כמו שכתוב שם ולמעלה כתבתיה:

פסוק כב

בארבעת, ארבעים. שאמר המשנה בארך רוצה לומר אבל ברחב לא היתה אלא שלשים כמו שאמר ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות:

מהקצעות. פעול מבנין הפעיל מן הקציע ופירושו בעלות פנותיה ומלה זו היא נקודה מלמעלה והיא אחת מט"ו נקודין שבמקרא ולשון קטורות לפי הפשט כמו קשורות ותרגום ותקשר וקטרת רוצה לומר מחוברות בזויות החצר וקשורות בהם ובא על דרך ותקשר החומה וכן ת"י מקטרין אלא שבמשנה פירוש קטורות שאינם מקורות כמו שכתבנו שלא היה עליה תקרה לפיכך קראן חצרות:

פסוק כג

וטור סביב. כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה והיה נמוך כדי לשפות עליו קדירות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהם חלל כדי להסיק בו האור וזהו שאמר ומבשלות עשוי מתחת הטירות עשוי המקום להסיק בו האור והקדרות על נקבי הכותל עשויין כמין קירות ותרגם יונתן ונדבכין עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מלרע לנדבכיא:

ומבשלות. שם ר"ל מקומות עשוים לבשל ומשקלו ואת כל המקטרות הסיר:

פסוק כד

ויאמר אלי אלה בית המבשלים. כמו בתי המבשלים ובא על דרך כלל וכן לא תשב אשה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה כמו בביתי רוצה לומר מקומות המבשלים אשר יבשלו בהם ויהיה המבשלים פועלים רוצה לומר האנשים המבשלים או יהיה המבשלים שם למקומות הבשול או לקדרות כמו ומבשלות שזכר ויונתן תרגם דין אתר מתקן לבשלא:

את זבח העם. זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם כי חזה ושוק לכהנים ושאר הבשר לבעלים לפיכך קראו זבח העם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת נשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת נשים מקום כשר לאכילת קדשים קלים וגם חוצה לה עד חומות ירושלים כי הם נאכלים בכל העיר וגם ישראל היו אוכלים שם בעזרת נשים חלקם אם ירצו:

פרק מז

פסוק א

וישיבני אל פתח הבית. אל פתח ההיכל מתחת מכתף הבית הימנית מתחילה ראה אותם יוצאים מתחת מפתן הבית שהוא באמצע מזרח הבית ואח"כ היו נוטים לצד דרום ויורדין מכתף הדרומית של שער ההיכל וכבר פירשנו כי כתף יקרא מה שאחר השער מבפנים או מבחוץ ואפשר כי מתחת מפתן הפשפש הדרומי היו יוצאים אותו שלא היה אדם נכנס בו והיו יורדים מדרום המזבח לחוץ לעזרה ומשם עד חוץ לעיר ובדברי רבותינו ז"ל המעיין הזה תחילתו מבית קדש הקדשים אמר ר' פנחס משום רבי הונא צפוראה מעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע אל פתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של נסוך בחג. ובתוספתא דסוכה ר' אליעזר אומר מים מפכין מסכסכין ועולין כמו פי הפך ועתידין להיות יוצאין מתחת יד מפתן הבית מכאן ואילך וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסים וימד אלף ויעבירני מים ברכים וימד אלף ויעבירני מי מתנים כיון שהגיע אל פתח בית דוד נעשה נחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה:

פסוק ב

ויוציאני דרך שער צפונה ויסיבני דרך חוץ. הקיפני מן המזרח לצפון והוציאני משער העזרה אשר בצפון דרך חוץ להר הבית:

אל שער החוץ דרך הפונה קדים. והוציאני מהר הבית דרך שער המזרחי של הר הבית:

והנה מים מפכים מן הכתף הימנית. והמים ההם היו יוצאים מכתף הדרומי של הר הבית ומפכים פירושו יוצאין לפי ענינו וכן ת"י ונפקין:

פסוק ג

בצאת האיש. האיש המראה אותו כל זו המראה והוא המלאך שזכר בראש המראה כמראה נחשת:

וקו בידו. הוא פתיל פשתים כמו שזכר בראש המראה:

וימד אלף באמה. מדד באותו קנה שהיה קנה המדה כמו שפירשו ומדד ממקום שהיו עוברים המים האלה ומדד בהם אלף באורך והעבירני בהם והיו מי אפסים ות"י מי קרסולין וכן פרז"ל שהיה אדם נכנס בהם עד קרסוליו והם יתדות הרגל שקורין קביליי"ש בלע"ז:

פסוק ד
וימד אלף. מדד אלף אחרים והמים גאו עד שהגיעו לברכים זהו שאמר מים ברכים ועוד מדד אלף אחרים והגיעו עד מתנים זהו שאמר ויעבירני מי מתנים:
מים ברכים. בא הסמיכות עם מ"ם הרבים כמו אמרים אמת סיגים כסף והדומים להם שכתבנו בספר מכלול:

פסוק ה
וימד אלף נחל. ועוד מדד פעם רביעית אלף אחרים והיה הנחל עמוק שלא יכולתי לעבור בו ברגל:
כי גאו המים מי שחו. עד שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם כן ישחה עליהם והוא שם בשקל אחז מן כאשר יפרש השוחה לשחות:

פסוק ו
ויאמר אלי הראית בן אדם. כלומר איך הנחל הזה הולך וגדל הבן בו רוצה לומר כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה:
ויוליכני וישיבני על שפת הנחל. הוליכני והוציאני מן המים והושיבני על שפת הנחל שהכניסני ממנו אל המים:

פסוק ז
בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד. מה שלא היה בו מתחילה כשנכנס מן השפה אל הנחל עץ רב דרך כלל:

פסוק ח
ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה. הגלילה שם מחוז כמו גלילת פלשת והדומים לו,
הקדמונה. פירוש מזרחית:
הערבה. כתרגומו מישרא:
ובאו הימה אל הימה המוצאים. כתרגומו ועלו בימא לימא רבא מתפקין כלומר יכנסו לים ומשם לים הגדול ויתכן פירוש הפסוק כן כי שני חלקים יעשה הנחל אחד ילך לים מזרחי ואחד ילך לים מערבי והוא שאמר בנבואת זכריה חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון וכן פירושו ובאו הימה אל המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה רוצה לומר כי מדרך מזרח יבאו לים:
אל הימה המוצאים. פירושו אל הים המערבי יהיו מוצאים כמו כן וארז"ל להיכן היו יוצאים לים טבריא ולים סדום ולים אוקינוס לרפות מימיהן המלוחים ולמתקן וירדו

על הערבה זה ימה של טבריא ובאו הימה זה ימה של סדום אל הימה המוצאים זה ים אוקיינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם:
ונרפאו המים. מן מליחתן: ונרפאו האל"ף נחה:

פסוק ט

והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה. יחיה אותם המים שיכנס בהם אחד משני הנחלים או שניהם כל נפש חיה שישרץ בו יחיה באותו הים כי יש ים שלא ישרצו בו דגים וגם לא יחיו בו דגים וזה זכרו חכמי המחקר כי בים פלשתים לא ישרצו בו דגים ולא יחיו בו כי המים מרים מרוב מליחותם וכן ים סדום ואפשר כי לשני הימים האלה יכנסו הנחלים האלה וירפאו המים ויחיו בהם הדגים ולכן תהיה בהם דגה רבה מאוד ואמר ישרץ לשון זכר ועליו נאמר יחיה כי מצאנו נפש לשון זכר כל נפש שבעה אחד נפש:

פסוק י

והיה יעמדו עליו דוגים. כתיב וקרי עמדו הנחל הזה יהיה גדול שיעמדו עליו צדי הדג שתהיה בו דגה רבה ויונתן תרגם ויהא אתר למיקם עלוהי צידין:
מעין גדי ועד עין עגלים. זה המקום מעין גדי ועד עין עגלים שהוא סמוך לנחל זה כל המקום הזה יהיה משטח לחרמים שישטחו שם הציידים רשתותיהם:
למינה תהיה דגתם. הה"א רפה ודינה במפיק רוצה לומר למין הדגה כלומר לכל מיני הדגה תהיה שם דגתם וכנוי מ"ם דגתם אל הנחלים:

פסוק יא

בצאתו. כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכתיב באל"ף במקום וי"ו ופירושו מקומות הביצה:
וגבאיו. מן לחשוף מים מגבא והיא חפירה שמתאספין בה המים וכנוי בצאתו וגבאיו אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו מקומות שיבאו שם מימיהם ויתאספו באותם ביצות וגבאים אותם מים לא ירפאו:
למלח נתנו. יהיו צריכים לאותם מים בעבור מלח כדי להטעים התבשילים ולמלוח כל דבר שיצטרך וי"ת למלח נתנו למחפורין דמלח יהון:

פסוק יב

ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה. כל עץ מאכל הוא עץ רב שאמר למעלה ולא פירש איזה עץ ועתה אמר שעץ מאכל יהיה מכל פירות שבעולם:
לא יבול עלהו. לא בימות החמה ולא בימות הגשמים:

ולא יתום פריו לחדשיו יבכר. ולא יכלה פרי האילן כי מחדש לחדש יבכר וזה יהיה על דרך מופת:

כי מימיו מן המקדש המה יוצאים. מימי זה הנחל יוצאים מן המקדש כמו שאמרנו למעלה ולפיכך יהיה בהם זה הפלא כי העצים אשר על שפתו ששותים ממנו לא יתום פרים ועליהם לא יבול:

והיו פריו למאכל. כתיב והיו וטעמו על פריו ועל עליו וקרי והיה שטעמו על פריו ואמר אחר כך ועליהו לתרופה רוצה לומר וכן יהיה לתרופה ופירוש תרופה שזכר מן עמודי שמים ירופפו כלומר יהיה עלהו לרפאת כל שבר שיניחו עלי העצים האלה על כל שבר וירפא ויונתן תרגם וטרפוהי לאסותא ורז"ל דרשו לתרופה נוטריקון להתיר פה אלמים ופה עקרות:

פסוק יג

כה אמר ה' גה גבול. גה כמו זה וכן ת"י דין תחומא והגימ"ל ז"ן באלפא ביתא דאטב"ח וכמוהו לבג לבז:

יוסף חבלים. שבט יוסף יקח שני חלקים כמו שהיה מקדם וכן תירגם יונתן יוסף יקבל תרין חולקין:

פסוק יד

ונחלתם אותה איש כאחיו. כל החלקים יהיו שוים לא כחלקים הראשונים בימי יהושע כי חלק יהודה היה רב לפי שפקידיהם היו רבים ונאמר בתורה איש לפי פקודיו יתן נחלתו:

פסוק טו

וזה גבול הארץ, הדרך חתלון. כמו הארץ כנען והדומים לו:

פסוק טז

חמת ברותה. כמו שאמר וגם חמת הגבול בה ואין זה חמת הכתוב בתורה:

גבול דמשק. כי דמשק תהיה מגבול ארץ ישראל כמו שאמר ודמשק מנוחתו:

חצר התיכון. שם מקום ויונתן תרגם בריכת עגיבה:

פסוק יז

והיה גבול מן הים חצר עינון. הוא חצר עינן הנזכר בתורה והנזכר למטה אלא שאותם בקמץ וזה בחולם ומקצת הגבולים האלה נזכרים בתורה אלא שגדול יהיה גבול א"י לעתיד ממה שהיה:

וצפון צפונה. ויתר הגבול לצפון א"י לצפון העולם כמו שהולך עם גבול חמת וזהו וגבול חמת ואת פאת צפון כן אמר וגם ג' הרוחות עם פאת צפון מה שלא נזכר מן הגבולים וכן כולם זולתי האחרונה שהיא זאת:

פסוק יח

ופאת קדים. ומבין הגלעד ומבין א"י. הגלעד לא היה מתחלה בכלל א"י אע"פ שהיה לישראל כי לא היתה לארץ כנען והירדן היה ביניהם:

הים הקדמוני. הוא ים המלח או ים כנרת כי שניהם מזרחים:

תמודו. אמר כנגד ישראל כמו שאמר וחלקתם את הארץ:

פסוק יט

ופאת נגב, מתמר. תרגם יונתן מיריחו כי היא נקראת עיר התמרים:

נחלה אל הים הגדול. הוא שאמר נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה:

נחלה. כמו נחל והה"א נוספת אף על פי שהמלה מלרע אבל נחלת מצרים מלעיל וכן נחלה עבר על נפשינו וי"ת אחסנתא:

פסוק כ

ופאת ים הים הגדול. מגבול הים הגדול הוא גבול מערבי ארץ ישראל ומגבול זה עד נכח לבא חמת הוא רוחב הגבול:

נכח. כמו נגד וכן נכחו תחנו והוא משקל אחד:

זאת פאת ים. זאת הפאה הנזכרת היא פאת מערב לא"י:

פסוק כא

וחלקתם. מבואר הוא:

פסוק כב

והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים. בא עם ה"א הידיעה כמשפט שלא כמנהג ברוב ופירושו והיה לכם הגבול שתפילו אותה בנחלה לגבלותיה לכם ולגרים אשר הולידו בנים בתוככם בגלות:

פסוק כג

והיה בשבט אשר גר הגר אתו. כי לעתיד בצאת ישראל מהגלות יודעו השבטים אף על פי שהם מעורבים עתה ולא ידעו איש את שבטו יבא אליהו וייחס כל איש אל שבטו:

פרק מח

פסוק א

ואלה שמות השבטים. פירוש אלה שמותם על נחלתם והחל מן הצפון מקצה צפונה ואמר כי לצד צפון של ארץ ישראל בקצה הצפון על הגבולים האלה יהיה חלק דן זהו שאמר אחר כן והיו לו פאת קדים הים פירוש והיו לו גבולים האלה מן פאת צפון עד הים כי כל החלקים זוכר אותם. באורך ממזרח למערב וברוחב כמו שהם גבולי המקומות שזכר אבל לא שם מדה לרוחב החלקים אלא לחלק התרומה ולחלק הנשיא שם אורך ורחב כמו שכתוב למעלה וכן יראה רוחב שאר החלקים ברוחב חלק הנשיא חמשה ועשרים אלף כי לא אמר על אורך חלקן לעמת אחד החלקים כי ברוחב יהיו חלקיהם שוים ובדברי רבותינו ז"ל ה' בדד ינחנו אמר הקב"ה לישראל אני עתיד להושיב אתכם נוחלים מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומר פאת קדים היה דן אחד:

פסוק ב

ועל גבול דן. סמוך לגבול דן וכן כולם כמו ועליו מטה מנשה והדומים לו והכל מבואר: מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד:

פסוק ז

יהודה אחד. וכן כולם שעתידים ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב על רוחב כ"ה אלף קנים שיעורים חמשה ושבעים מיל חמשה ועשרים אלף קנים הם ק"נ אלף אמה כי הקנה שש אמות כמו שכתוב למעלה ואלפים אמה הם מיל נמצא שהם חמשה ושבעים מיל:

פסוק ח

ועל גבול יהודה, **התרומה אשר תרימו**. בכלל התרומה הוא הר הבית ומה שבתוכו ואחזת הכהנים והלוים ואחזת העיר והולך ופורט כל אחד כמו שנזכר למעלה:
בתוכה. כתיב וקרי בתוכו וטעם הכתוב בתוכה התרומה וטעם בתוכו אל החלק והכל מבואר למעלה:

פסוק יא

לכהנים המקדש. רוצה לומר המקודשים והוא על דרך כלל וכן תרגם יונתן לכהניא דקדישין ואיזה הם המקודשים אותם שהם מבני צדוק שלא תעו:
כאשר תעו הלוים. ר"ל הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק וטעם צדוק פירשנוהו למעלה בפסוק והלשכה אשר פניה דרך הצפון:

פסוק יב
והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ. תרומיה שם תאר בפלס תחתיה שלישיה והדומים להם ואמר אע"פ כי חלק הכהנים עם המקדש הוא תרומיה מתרומת הארץ כי היא קדש הקדשים:
אל גבול הלוים. רוצה לומר על וכן תרגם יונתן על גבול ליואי רוצה לומר סמוך לגבול הלוים ותרומת הארץ היא חלק הלוים ואחזת העיר וחלק הכהנים עם המקדש היא תרומת התרומה כי כל עיר ירושלם היא תרומה:

פסוק יג
והלוים. מבואר הוא:

פסוק יד
ולא ימכרו ממנו. הלוים וכל שכן הכהנים שלא ימכרו מאחוזתם לישראל:
ולא ימר. וכן לא יחליפנו ולא יעביר אותו בנחלה אחרת:
ולא ימר ולא יעביר. דרך כלל יעבור כתיב רוצה לומר יעבור החלק הזה לאחר:
ולא יעביר. קרי רוצה לומר הכהן או הלוי לא יעבירנו:
ראשית הארץ. כמו שקרא אותו תרומת הארץ כן קורא אותו ראשית כי התרומה ראשית:
כי קדש לה'. פירוש כל זה הוא קדש ואע"פ שהאחד מקודש יותר מחבירו הכל הוא קדש לה' כי הוא אחוזת משרתי ה':

פסוק טו
וחמשת אלפים, חול הוא לעיר. אחזת העיר הנזכר למעלה שהוא חמשת אלפים הוא חול כנגד חלק הלוים והכהנים שהוא מקודש ממנו ואעפ"כ הוא קדש ותרומת הארץ כי ירושלם היא מקודשת מכל א"י ומה יהיו אלה חמשת אלפים
לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה. כתיב וקרי בתוכו וכבר פירשנוהו:

פסוק טז
ואלה מדותיה. מדות העיר שהוא קדש מרובעת לכל רוח חמש מאות אמות וארבעת אלפים:
ופאת נגב חמש חמש מאות וארבע אלפים. חמש האחד כתיב ולא קרי והוא אחד משמונה דכתיבין ולא קריין:

פסוק יז
והיה מגרש לעיר צפונה. מגרש הוא חוץ לעיר מחומת העיר ולחוץ והוא מקום פנוי אין בו בית ולא זרעים ולא נטעים והיה המגרש חמשים ומאתים לכל רוח הנה רחב אחזת

העיר שהיא חמשת אלפים כי העיר ארבע אלפים וחמש מאות מצפון לדרום ומגרש חמשים ומאתים צפונה וחמשים ומאתים נגבה הנה חמש מאות וארבעת אלפים וחמש מאות הרי הנה חמשת אלפים:

פסוק יח

והנותר בארך לעמת תרומת הקדש. שהיא חמשה ועשרים אלף ארך והעיר חמשת אלפים נשארו למזרח עשרת אלפים ולמערב עשרת אלפים והנה הם כ"ה אלפים:

והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר. תבואת העשרים אלף תהיה למאכל לאותם שיעמדו בעיר כי מכל שבט ישבו שם והם יקראו עובדי העיר שיעשו עבודת העיר בשדות ובכרמים ובגנים:

תבואתה. כתיב בה"א וקרי בוי"ו וכתבנו הטעם במלת בתוכו או בשניהם הה"א במקום וי"ו כמו אהלה:

פסוק יט

והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל כי בעבורם הם עומדים שם ובמקומם ובדין הוא שיעבדום בכל דבר שתצטרך להם מהם וישלחו להם מנחות ויש מפרשים עובדי העיר הגבעונים ואין לו טעם כי לא יהיו עוד הגבעונים משרתים לעתיד ולא יתכן שיהיו גבעונים יושבי ירושלם העיר הקדושה בשביל ישראל:

פסוק כ

כל התרומה. כלל אותה במספר כולל חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף בריבוע זהו שאמר רביעית:

אל אחוזת העיר. עם אחזת העיר שהוא מכלל חשבון חמשה ועשרים אלף:

פסוק כא

והנותר לנשיא מזה ומזה. הכל מבואר למעלה:

לעמת חלקים. ר"ל לעמת חלקי השבטים כמו שמפורש למעלה:

בתוכה. כתיב וקרי בתוכו ופירושו בתוך חלק הנשיא רוצה לומר באמצע חלקו תהיה התרומה בין גבול יהודה ובין גבול בנימין יהודה מן הצפון ובנימין מן הדרום וכבר פירשנו למעלה חלקי הצפון לשבעה השבטים וזכר התרומה ואחרים זוכר חלקי חמשת אלפים הנותרים בנימין סמוך לתרומה ואצלו שמעון וכן כולם כן עד גד שהוא סוף תחום דרום כמו דן שהוא סוף תחום צפון:

פסוק ל

ואלה תוצאות העיר. רוצה לומר שעריה לכל רוח שלשה שערים נמצאו לארבע רוחותיה שנים עשר שערים לשנים עשר שבטים ובזכרו השבטים זכר גם כן המדות:

פסוק לה

סביב שמנה עשר אלף. כלל ארבעת אלפים וחמש מאות לכל רוח והם שמונה עשר אלף וזכר המדות בכלל ובפרט:

ושם העיר מיום ה' שמה. רוצה לומר ומאז והלאה יהיה שם העיר ה' שמה רוצה לומר כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר. וכן אמר ירמיהו הנביא וזה אשר יקראו לו ה' צדקנו וכן על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו, נשלם ספר יחזקאל: